

**NLKP
AJALOOST**

V

50

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ALUSTATUD 1893. a.

VIINIK 203

ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ в 1893 г.

TÖID, NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС

V

TARTU 1967

0
T24

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ALUSTATUD 1893. a.

VIINIK 203 ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ в 1893 г.

TÖID NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС
V

Tartu 1967

06
Redaktsioonikolleegium:

J. Kalits, E. Kivimaa, V. Ruus (toimetaja)

Редакционная коллегия:

Ю. Калитс, Э. Кивикаа, В. Руус (редактор)

MÕNDA K. MARXI JA F. ENGELSI VÕISTLUSEKÄSITLUSEST

K. Koger

NLKP ajaloo kateeder

Uue majandusreformi elluviimisega Nõukogude Liidus ja rahvademokraatiamaades kaasuvad olulised muutused nende maade siseelus. Erinevalt varasematest reorganiseerimistest hõlmavad ümberkujundused sügavaid majandusprotsesse. Ökoonoomika valdkonnas, eriti kaubalis-rahalistes suhetes toimuvad nihked mõjustavad omakorda sotsiaalseid suhteid. On ilmsiks tulnud, et kaasaja majanduslike ja sotsiaalsete suhete teaduslikuks käsitlemiseks ei piisa enam ainuüksi käibel olnud kategooriatest ja nende tõlgendustest. Paralleelselt rea teiste sotsialistliku ühiskonna elu peegeldavate kategooriate korrigeerimisega on teaduslikus kirjanduses senisest aktuaalsemalt päevakorrale tõusnud võistluse ja konkurentsiga seotud nähtused.

Võistluse, konkurentsi ja sotsialistliku võistluse mõistete puhul on esiplaanile kerkinud nende meetoodiline aspekt. Näib, et põhjalikku taastlõbivaatamist vajavad sellised probleemid, nagu võistluse, konkurentsi ja sotsialistliku võistluse ajaloolised piirid, nende olemus ja sisu, avaldumise mehhanism ning juhitavus. Võistluse teooria kohta leiame hinnatavaid näpunäiteid marksismi klassikutelt. Esitatavas lühiaurimuses teebki autor katset süstematiseerida Marxi ja Engelsi need põhimõtted, mis pole väärtust kaotanud ka tänapäeval — ei teadusemehe ega ka praktilisest võistlusest osavõtja seisukohast.

Kõigepealt — millal ja missugustes töödes on K. Marx ja F. Engels avaldanud oma põhimõtted võistluse* kohta? See küsimus on oluline sellepärast, et võistluse esimene teaduslik käsitus omistatakse tavaliselt ainuüksi K. Marxile. Ja siingi väidavad

* Et tänapäeva teaduslikus kirjanduses pole üksmeelt selliste mõistete nagu *võistlus*, *konkurents*, *sotsialistlik võistlus* kasutamisel, siis püüaksime neid mõistetenäidetena käesoleva artikli jaoks ligilähedaseltki piiritleda. Autori arvates kuulub *võistlus* filosoofilises, sotsioloogilises plaanis üldmõistesse *võistlus*. *Võistluse* spetsialisatsioon on *võistlus* omakorda üldiseks mõisteks (*genus proximum*) *kapitalistliku konkurentsi* ja *sotsialistliku võistluse* mõistetele.

Konkurentsi ja *sotsialistliku võistluse* mõiste edasine täpsustamine vajab aga tõsiselt teaduslikke uurimusi.

ühed autorid, et Marx olevat võistluse küsimuse püstitanud alles «Kapitalis»¹, kuna aga teised tuginevad tunduvalt varasemale Marxi tööle «Filosoofia viletsus»².

Tegelikult esitas marksismi klassikutest esimesena oma kaalutlused võistluse (konkurentsi) kohta F. Engels. 1843. aasta lõpus, 1844. aasta jaanuaris kirjutatud, 1844. aastal ilmunud «Visandites poliitilise ökonomia kriitikaks»³. Kõrgelt hindasid seda laia avalikkuse ette lähetatud tööd nii Engelsi kaasaegsed kui ka hilisemad uurijad. K. Marxi suhtumine Engelsi töösse ilmneb kõigepealt selle üksikasjalikus konspekteerimises. Samal, 1844. aastal hindas Marx Engelsi «Visandeid» kui sisukat ja originaalset teost majandusteaduste valdkonnast, autorit aga kui kriitiliselt poliitökonoomiaga tegelejat⁴. Hiljem nimetas Marx «Visandeid» geniaalseks ülevaateks majanduslike kategooriate kriitikast⁵ ja pöördus korduvalt Engelsi töö juurde tagasi nii «Kapitalis» kui ka erakirjades.

V. I. Lenini koondhinnang on järgmine: «Kriitilistes esseedes poliitilise ökonomia üle» vaatles Engels sotsialismi seisukohalt «kaasaegse majandusliku korra põhinähtusi kui eramanduse valitsemise (sõrendus minult. — K. K.) paratamatuid tulemusi.»⁶

F. Mehring on selle ajajärgu kohta tähendanud, et Engels oli majandusteaduste valdkonnas selleks pooleks, kes andis, Marx aga selleks, kes vastu võttis⁷. Teisal kirjutab F. Mehring, et Engels tõi oma artiklis kapitalismi vastuolud välja «из настоящего источника — из частной собственности»⁸.

Üheks sotsialistliku poliitilise ökonomia lähtepunktiks pidas F. Mehring ka Engelsi konkurentsikäsitust. Ta kirjutab, et «во всех этих рассуждениях заключаются плодотворные зачатки

¹ Vt. näiteks Н. К. Крупская, Библиотека должна войти в быт (Выступление на III пленуме Совета культурного строительства), Педагогические сочинения, т. 8, стр. 390—391.

² И. И. Чангли, Социалистическое соревнование и новые формы коммунистического труда, Москва 1959, стр. 16; Ф. Г. Кротов и др., Рабочий класс — ведущая сила строительства коммунизма, Москва 1965, стр. 124.

³ Vt. Ф. Энгельс, наброски к критике политической экономии, К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 1, стр. 544—572. Edaspidiste eksituste ärahooldamiseks olgu märgitud, et seda teost tuntakse mitut moodi tõlgitud pealkirja all. Näiteks kirjutab V. I. Lenin antud tööst pealkirja all «Критические очерки по политической экономии» (См. В. И. Ленин, ПСС, т. 2, стр. 10), mis eesti keelde on tõlgitud sõnastuses «Kriitilisi esseid poliitilise ökonomia üle» (vt. V. I. Lenin, Teosed, 2. kd., lk. 9).

⁴ Vt. К. Маркс и Ф. Энгельс, Из ранних произведений, Москва 1956, стр. 520.

⁵ Vt. К. Маркс, К критике политической экономии, К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 13, стр. 8.

⁶ V. I. Lenin, Friedrich Engels, Teosed, 2. kd., lk. 9.

⁷ Vt. Ф. Меринг, Карл Маркс. История его жизни, Москва 1957, стр. 123.

⁸ Vt. К. Маркс и Ф. Энгельс, Литературное наследство, т. I, Москва 1907, стр. 318.

современного научного социализма со стороны экономического его содержания, и эти зачатки были впервые заложены Энгельсом (minu sõrendus. — K. K.)»⁹.

Tänapäeva autoritest, kes on lähemalt käsitletud Engelsi visandeid, nimetagem ennekõike L. A. Leontjevit¹⁰, A. Malõši¹¹, M. V. Serebrjakovi¹² jt.

Järgmiseks Engelsi tööks oli «Töölisklassi olukord Inglismaal», milles konkurentidele pühendati peatükk. Ilmus 1845. aastal (kirjutatud septembrist 1844 kuni märtsini 1845)¹³.

Aastatesse 1844—1845 kuuluvad ka esimesed K. Marxi printsiipiaalsed laadi märkused võistluse kohta. Ent need on säilinud vaid tema käsikirjalises pärandis¹⁴.

Edasistest Marxi ja Engelsi selleteemalistest töödest (kuni «Kapitali» I köiteni) tuleks nimetada järgmisi: K. Marxi ja F. Engelsi ühiselt kirjutatud «Saksa ideoloogia»¹⁵, F. Engelsi «Proteksionism või vabakaubanduse süsteem»¹⁶, K. Marxi «Filosoofia viletsus»¹⁷, F. Engelsi «Kommunismi printsiibid»¹⁸, K. Marxi «Kõne vabakaubandusest»¹⁹, F. Engelsi artiklit ««Kölnische Zeitung» olukorrast Inglismaal»²⁰, K. Marxi «Palgatöö ja kapital»²¹ ning «Töötasu»²².

Et nimetatud tööde probleemistikku pole võistluse aspektist küllaldaselt avalikkuse ette toodud, siis peatugem mõnedel kõige olulisematel mõtetel. Lähtutud on kronoloogilisest printsiibist, et lugeja saaks ise hinnata nii Engelsi kui Marxi osa küsimuste tõstatamisel ning käsitlemisel.

1843. aasta lõpuks oli Engels jõudmas materialistlikule arusaamisele ajaloo arengust. Ta tunnistas majanduslike tingimuste määravat tähtsust ühiskonna progressis. Selles oli teda veennud tutvumine kapitalismi arenguga Inglismaal.

Juba oma «Visandites poliitilise ökonoomia kriitikaks» rendas Engels samuti dialektika meetodit. Tänu sellele ta

⁹ Vt. K. Маркс и Ф. Энгельс, Литературное наследство, т. 1, Москва 1907, стр. 313—319.

¹⁰ Vt. Л. А. Леонтьев, Энгельс и экономическое учение марксизма, Москва 1965, стр. 43—64.

¹¹ Vt. А. И. Малыш, У истоков марксистской политической экономии, «Вопросы экономики», 1963, № 6, стр. 53.

¹² Vt. М. В. Серебряков, Фридрих Энгельс в молодости, Ленинград 1958, стр. 276.

¹³ Vt. K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 2, стр. 311—324.

¹⁴ Vt. K. Маркс, Экономико-философские рукописи 1844 года. K. Маркс и Ф. Энгельс, Из ранних произведений, стр. 517—642.

¹⁵ Vt. K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 3, стр. 7—544.

¹⁶ Vt. K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 4, стр. 61—64.

¹⁷ Vt. Там же, стр. 65—185.

¹⁸ Vt. Там же, стр. 322—339.

¹⁹ Vt. Там же, стр. 404—418.

²⁰ Vt. K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 5, стр. 300—304.

²¹ Vt. K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 6, стр. 428—459.

²² Vt. Там же, стр. 579—602.

saavutaski esiletõstmist väärivaid tulemusi. Nimetagem samuti Engelsi ajaloolist lähenemist nii kodanlikule poliitilisele ökonoomiale kui ka tegeliku kapitalistliku majandussüsteemi analüüsile tervikuna²³. Just ajalooline lähenemine võimaldas Engelsil «Visandites poliitilise ökonoomia kriitikaks» anda ka esmase dialektilis-materialistliku kriitika senisele konkurentsile uurimise tasemele ja tema olemuse mõistmisele. Engels näitas, et tolleaegne konkurents põhines kapitalistlikul eraomandusel²⁴. Veelgi enam. Engels sidus konkurentsiga kui nähtuse otseselt kaubanduse arenguga. Ta jõudis järeldusele, et kaasajaks oli konkurents juba tunginud kõikidesse ühiskondlikesse suhetesse. Engels kirjutab: «Конкуренция пронизала все наши жизненные отношения и завершила взаимное порабощение, в котором ныне находятся люди.»²⁵ Teisalt märgib ta: «Мне важно здесь только одно: доказать распространение конкуренции и на область морали и показать, до какой глубокой деградации довела человека частная собственность.»²⁶

Kuid Engels ei rahuldunud senise konkurentsikäsitluse kriitikaga ja konkurentsiga dialektika, tema arengu näitamisega. Ta jõuab järeldusele, et konkurents on ajalooline, mõeldav nähtus. Sellega seoses kirjutab Engels, et «в конце концов частная собственность превратила человека в товар» ja «как вследствие этого система конкуренции убивала и ежедневно убивает миллионы людей; все это мы увидели, и все это побуждает нас покончить с этим унижением человечества путем уничтожения частной собственности, конкуренции и противоположности интересов»²⁷.

Juba sellal käsitles Engels võistlust kui ühiskondlikku nähtust konkurentsist palju avaramalt. Oma «Visandites» rõhutas ta, et konkurentsiga likvideerimisega, ei lakk olemast ja arenemast võistlus. Näiteks ütleb Engels, et kui eraomanduslikus ühiskonnas «все его естественные и разумные отношения ставятся на голову», siis uues ühiskonnas «конкуренция отдельных лиц между собой, соперничество капитала с капиталом, труда с трудом и т. д. при этих условиях сведется к соревнованию, основанному на человеческой природе и пока сносно (mõlu sõõendus. — K. K.) разъясненному одним лишь Фурье, — соревнованию, которое с устранением противоположных интересов,

²³ Senistest puudujääkidest Engelsi selle perioodi teadusliku tegevuse tõlgendamisel vt. Л. А. Леонтьев, Энгельс и экономическое учение марксизма, стр. 46—51.

²⁴ Silmapaistvalt sügavad olid Engelsi seisukohad võistluse mõistmiseks ka juba 1843. aasta oktoobris-novembris, millal ta andis kõrge hinnangu Ch. Fourier'le ning kritiseeris tema võistlusekäsitust (vt. К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. I, стр. 528—529).

²⁵ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. I, стр. 570.

²⁶ Там же, стр. 570.

²⁷ Там же, стр. 567.

будет ограничено присущей ему своеобразной и разумной сферой»²⁸.

Järgmiseks Engelsi selle perioodi tähtsaks saavutuseks oli võistluse *dialektiline* jälgimine. Seni vaadeldi konkurentsi kui harmoonilise ja igavese kapitalismi atribuuti. Engels rajas võistluse kui vastuolu käsitle. Ta tõi esile vastandid — konkurentsi ja monopoli, nende omavahelise seose ja läbipõimumise²⁹.

Engels märgib: «Противоположностью конкуренции является монополия. — — — Конкуренция покоится на интересе, а интерес снова создает монополию; короче говоря, конкуренция переходит в монополию. С другой стороны, монополия не может остановить поток конкуренции; больше того, она сама порождает конкуренцию, — — —». Teisel ta jätkab: «Взгляните на вопрос с какой угодно стороны, одна сторона представляет столько же затруднений, как и другая. Монополия порождает свободную конкуренцию, а последняя — в свою очередь — монополию; — — —»³⁰.

Konkurentsi ja monopoli kui vastandite arengu analüüs viis esmakordselt «Visandites» esiletoodud järeldusele — kapitalismi objektiivseks ja spetsiifiliseks seaduseks on konkurentsi seadus. Toogem siinkohal esile vaid olulisemad Engelsi mõtted. Konkurentsi seadus, see on: «чисто естественный закон, а не закон духа. Это — закон, порождающий революцию.» Loodusseadus on ta seepärast, et «участники здесь действуют бессознательно». Konkurentsi seadus viib selleni, et «никогда не бывает здорового состояния, а всегда имеет место смена возбуждения и ослабления», et see on seadus «постоянным выравниванием».³¹

Engelsi mõtetele viitab K. Marx oma «Kapitali» I köites, kui ta räägib kogemuste põhjal võrsuva teadusliku arusaamise kujunemisest, väärtusseaduse toimest³².

Ühiskonnas esineva võistluse praktika *dialektiline* jälgimine võimaldas Engelsil esile tuua veel rea mõtteid. Ta konstateerib «Visandites», et teatud ajajärgudel viis kaubanduslik rivaliteet (торговое соперничество) sõadani, et kaubanduslik rivaliteet tegelikkuses ja merkantilism poliitökonoomias olid üldise kaubanduse arengu paratamatuteks tagajärgedeks.³³

Engels avas ka merkantilismi loomuse, tema klassiolemuse ja majandusliku funktsiooni. Teravalt ründab Engels vabakaubanduse pooldajaid, kes «hävitavad» ainult üht liiki monopolid, nägemata teisel mõõtmatult arenevat eraomanduse monopolit, tsent-

²⁸ K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 1, стр. 562, 563.

²⁹ Там же, стр. 559—560.

³⁰ Там же, стр. 559—560, 569—570.

³¹ K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 1, стр. 560, 561.

³² Vt. Kapital, I, lk. 73, märkus.

³³ K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 1, стр. 545, 546, 549.

ralisatsiooni, ühiskonna polariseerumist ja vaba konkurentsi osaselles.³⁴

Sellal hindas Engels siiski üle konkurentsi osa ühiskonna arengus. Ta sidus väärtuse tekkimise kaubanduse tekkimisega, rõhutas konkurentsi tähtsust hinna ja rendi kujunemisel, kuid mõistmata Ricardo väärtuse teooriat, arvas Engels ekslikult konkurentsi väärtust kujundavate faktorite hulka. Samuti peegeldus sotsialistide—utopistide mõju Engelsile. See väljendub lootuses «tõelise konkurentsi» tulevasele võidule ja etteheidetes konkurentsi ebamoraalsusele.

Engelsi kõige hinnatavamaks saavutuseks tuleb lugeda materialistlikule dialektikale rajatud suurepärase analüüsi konkurentsi ja monopoli vastastikuste suhete kohta. Juba «Visandites» nägi Engels ette uute monopolide tekkimise, kuid seda juba **vaba konkurentsi** baasil. Konkurentsi ja monopolide dialektika avamisega näitas Engels kätte ka kapitalismi edasise arengutendentsi.

Oma raamatus «Töölisklassi olukord Inglismaal» konkretiseerib Engels varemõeldut. Ta kirjutab, et «многочисленная мелкая буржуазия «доброе старого времени» была уничтожена промышленностью и выделила из своей среды богатых капиталистов, с одной стороны, и бедных рабочих — с другой». Viidates «Visanditele» jätkab ta olulise mõttega: «В этой работе речь идет о «свободной конкуренции», но промышленность есть лишь практика свободной конкуренции, а эта последняя — лишь принцип промышленности.»³⁵ (minu sõnad. — K. K.). Nimetatud küsimustele osutab olulist tähelepanu juba ka K. Marx.³⁶

Teoses «Töölisklassi olukord Inglismaal» analüüsitud sügavamatest võistluse aspektidest tuleb ennekõike märkida töolistevahelist konkurentsi³⁷. Inglismaa konkreetsetele andmetele tuginedes on Engelsil võimalus näidata, kuidas kodanlus kasutab töolistevahelise konkurentsi oskuslikult ära enda huvides — tööliste ekspluateerimise tugevdamiseks. Kuid Engels toob esile ka nähtuse teise külje — tegelikkus sunnib töölisi ületama omavahelist rivaliteeti ja ühinema kodanlusevastaseks võitluseks. Tekivad töölise liidud.

Huvitavad on Engelsi arvamused riigi koha ja osa kohta võistluses. Eriti väärivad tähelepanu tema hinnangud Inglismaa positsioonile rahvastevahelises, ülemaailmses konkurentsis.

Resümeevalt võiks öelda järgmist: oma esimeses trükis ilmunud töös ei suutnud Engels veel tungida kapitalismi varjatud olemusse. Samuti jäi ta varasemate majandusteadlaste

³⁴ K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 1, стр. 550, 560, 569.

³⁵ K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 2, стр. 261.

³⁶ Vt. K. Маркс и Ф. Энгельс, Из ранних произведений, стр. 526, 559.

³⁷ Sama probleemi käsitlust loogilise analüüsi põhjal leiame Marxi säilinud käsikirjades (vt. там же, стр. 523—533).

terminoloogia traditsioonilisele pinnale. Kuid võrreldes oma eelkäijatega suutis ta siiski anda põhimõtteliselt palju uut. Meenu-tagem Lenini ütlust: «Ajalooliste teenete üle ei otsustata selle järgi, mida ajaloolised tegelased ei andnud, võrreldes tänapäeva tingimustega, vaid selle järgi, mis nad andsid uut võrreldes oma eelkäijatega.»³⁸

See uus väljendus kõigepealt selles, et Engels ei piirdunud ainult varasemate vaadete kritikaga. Tolleaegset majandussüsteemi uurides jõudis ta olulisele järeldusele — võistluse areng on dialektiliselt vastuoluline protsess. Ta näitas, et konkurents on ajalooline nähtus. Konkurentsi likvideerimisega ei lakka olemast võistlus. Engelsi poolt võistluse kohta avaldatud seisukohade unarusse jätmine on marksistliku mõtte edasiarenemisele vaid kahjuks tulnud.³⁹

K. Marxi esimesed võistlusekäsitluses teedrajanud ideed leiuvad käsikirjades 1844. aasta sügisest ja 1845. aasta kevadest.

Tolleaegset poliitökonoomiat kritiseerides näitab Marx, et kodanluse huve teeniv poliitökonoomia ei anna teaduslikku selektust eraomanduslikule ühiskonnale ega mõtesta lahti tema seadusi. Lähtutakse ühiskonna nähtuste pealispinnast. Marx resümeerib: poliitökonoomias eeldatakse juba antuna seda, mida ta ise peaks alles analüüsi tulemusena välja tooma.

Oeldu laiendab Marx konkurentsile ja ütleb: «Объяснение для нее ищут во внешних (minu sõrendused — K. K.) обстоятельствах. При этом политическая экономия ничего не говорит нам о том, в какой мере эти внешние, с виду случайные обстоятельства являются лишь выражением некоторого необходимого развития.»⁴⁰ Siin astubki Marx Engelsiga võrreldes olulise sammu edasi.

Et mõista, kuivõrd küps konkurentsiteoorias oli Marx juba tollal, toogem siia kõrvale tema hilisem mõtteavaldus «Kapitali» I köitest. (Esitame tsitaadi vene keeles sellepärast, et eestikeelne tõlge pole adekvaatne⁴¹. Kõik sõrendused on minult. — K. K.): «Здесь не место рассматривать, каким именно путем имманентные законы капиталистического производства проявляются во внешнем движении капиталов, действуют как принудительные законы конкуренции и достигают сознания отдельного капиталиста в виде движущих мотивов его дея-

³⁸ V. I. Lenin, Majandusliku romantismi iseloomustuseks, Teosed, 2. kd., lk. 158.

³⁹ Oigesti kirjutab L. Leontjev: «...вклад Энгельса в создание и разработку экономического учения марксизма еще недостаточно освещен в современной марксистской литературе. В обстановке культа личности при недостаточном внимании к идейному наследию наших великих учителей особенно умалялась роль Энгельса, которому без всяких оснований приписывался ряд ошибок, в частности в области экономической теории.» (Л. А. Леонтьев, Энгельс и экономическое учение марксизма, стр. 4).

⁴⁰ K. Маркс и Ф. Энгельс, Из ранних произведений, стр. 559.

⁴¹ Võrdle K. Marx, Kapital I, lk. 277.

тельности. Во всяком случае ясно одно: научный анализ конкуренции становится возможным лишь после того, как познана внутренняя природа капитализма, — совершенно также, как видимое движение небесных тел делается понятным лишь для того, кто знает их действительное, но чувственно не воспринимаемое движение.»⁴²

Marxi käsitluse sügavust on hästi tabanud Engels ise. Nii kirjutab ta Marxile, et tema, Engels, oli sellal teoorias pikatoimeline ja ei püüdnudki tungida asja olemusse.⁴³

On oluline rõhutada, et juba aastate 1844—1845 vahetusel sai Marx aru vajadusest uurida kapitalismi, sealhulgas konkurentsi seismisi seadusi. Ta seadis endale ka vastavad ülesanded: «Итак, нам предстоит теперь осмыслить существенную взаимосвязь между частной собственностью, корыстолюбием, отделением друг от друга труда, капитала и земельной собственности, между обменом и конкуренцией, между стоимостью человека и его обесценением, между монополией и конкуренцией и т. д., между всем этим отчуждением и денежной системой.»⁴⁴ Pandi alus õpetusele kaubafetišismist.

Kuid Marx kavandab ka teedrajavid suundi võistluse edasiseks konkreetseks uurimiseks. Toogem siinkohal vaid üks Marxi mõte, kus ta käsitleb konkurentsi kui «войну между корыстолюбцами» analüüsi tolleaegses poliitökonoomias. Marx jätkab: «Именно вследствие непонимания политической экономией взаимосвязи (minu sõrendused. — К. К.) изучаемого ею движения можно было учение о конкуренции противопоставлять учению о монополии, учение о свободе промыслов — учению о крупной земельной собственности, ибо конкуренция, свобода промыслов, раздел земельных владений мыслились и изображались только как случайные, преднамеренные, насильственные, а не как необходимые, неизбежные, естественные следствия монополии, кооперации и феодальной собственности.»⁴⁵

Osa püstitatud probleeme saab lahenduse õige pea «Filosofia viletsuses» ja «Kapitalis».

Marxi käsikirjades leidub arvamusi konkurentsi kohta, kus ta läheb Engelsist kaugemale või sügavamale. Näitena võiksime viidata järgmisele Marxi seisukohale: «— — — необходимым результатом конкуренции является накопление капитала в руках немногих, т. е. еще более страшное восстановление монополии, и что в конце концов исчезает различие между капиталистами и земельным рантье, между хлебопашцем и промышленным ра-

⁴² К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 23, стр. 326—327.

⁴³ Vt. Ф. Энгельс, Письмо К. Марксу от 29 января 1851 г., Соч., т. 27, стр. 159.

⁴⁴ К. Маркс и Ф. Энгельс, Из ранних произведений, стр. 560.

⁴⁵ К. Маркс и Ф. Энгельс, Из ранних произведений, стр. 560.

бочим и все общество неизбежно распадается на два класса — собственников (allakriipsutused originaalis. — K. K.) и лишенных собственности рабочих»⁴⁶.

Esitatus peaks piisama järelduseks, et juba oma esimestes töödes asusid nii Engels kui ka Marx võistlusega seotud probleemide uut moodi käsitlemisele. See ilmneb ka terminoloogias. Kui alguses kasutasid Engels ja Marx peaaegu sünonüümidenä «konkurentsi» ja «võistlust», siis üsna varsti saab eluõiguse spetsialisatsioon. Kapitalistide ja tööliste suhteid tähistatakse terminitega *võitlus* ja *vaenulik võitlus*, isegi *sõda* ja *sotsiaalne sõda*. Mõistet *konkurents* aga kasutatakse peamiselt samasse klassi kuuluvatest inimestest ja nende suhetest rääkides.

Nüüd veel mõnedest järgnevate tööde kõige silmapaistvamatest vaadetest võistluse kohta.

Teoses «Töölisklassi olukord Inglismaal» toodud ideid arendab Engels edasi «Elberfeldi kõnedes». Eriti paelub teda Saksamaa tööstuse ja põllumajanduse progress, töölisklassi kujunemine.⁴⁷

Saksamaa väikekodanluse (ennekõike M. Stirneri) konkurentsi-tõlgenduse kriitikale on pühendatud paljud leheküljed K. Marxi ja F. Engelsi ühises töös «Saksa ideoloogia». Erilist huvi pakub kapitalistliku konkurentsi tekkimise lähtepunktide seletus. Muu seas kirjutatakse teoses, et «конкуренция началась как «конкуренция лиц», обладающих «личными средствами». Освобождение крепостных, первое условие конкуренции, первое накопление «вещей» были чисто «личными» актами.»⁴⁸ Marx ja Engels kaitsevad teoses samuti seisukohta, et konkurents etendab progressiivset osa ühiskonna arengus.⁴⁹

Omapärane on Engelsi «Proteksionism või vabakaubanduse süsteem»⁵⁰. Siin alustatakse proteksionistliku ja vabakaubanduse süsteemide kõrvutavat marksistlikku analüüsi. Artiklis vaadeldud konkurentsi-probleeme arendavad nii Marx kui ka Engels edasi mitmetes hilisemates artiklites ja kõnedes.

Uut etappi markistlikus võistlusekäsitlemisel tähistab K. Marxi töö «Filosoofia viletsus»⁵¹. Seal avaldatud sisuliste küsimuste juurde tuleme üksikasjalikumalt artikli järgmises osas. Siinkohal vaid mõned üldised probleemid.

«Filosoofia viletsus» valmis 1846.—1847. aasta talvel, ajal, «kui Marx oli oma uue (minu allakriipsutused. — K. K.) ajaloolise ja majandusliku käsituseviisi põhijooned endale juba

⁴⁶ K. Маркс и Ф. Энгельс, Из ранних произведений, стр. 559.

⁴⁷ K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 2, стр. 532—554.

⁴⁸ K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 3, стр. 372.

⁴⁹ Там же, стр. 368, 370, 523.

⁵⁰ K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 4, стр. 61—64.

⁵¹ K. Marx, Filosoofia viletsus. Vastus hr. Proudhoni «Viletsuse filosoofiale», Tallinn 1964.

lõplikult selgeks teinud»⁵². Marx ise hindab oma tööd järgmiselt: «Meie vaadete otsustavad punktid on esmakordselt **teaduslikult** (minu allakriipsutused. — K. K.), kuigi ainult poleemiliselt, sõnastatud minu töös «Misère de la philosophie»...»⁵³

«Filosoofia viletsus» on kõigepealt hinnatav marksismi majandusõpetuse metodoloogiliste põhiprintsiipide täpsema määratlemise ja rea kategooriate uut moodi käsitlemise pärast. Siia kuuluvad materialismi, historismi ja dialektika printsiipide üksikasjalikum formuleerimine, konkurentsi ja monopoli dialektika sügavam analüüs, rida olulisi seisukohti seoses konkurentsi geneesiga ning konkurentsi mõiste piiritlemine. «Filosoofia viletsuses» näitab Marx ära ka konkurentsi aktiivse osa tootlike jõudude arengus.

Tuleks veel nimetada kaht Marxi kirja — P. V. Annenkovile⁵⁴ ja J. B. Schweitzerile⁵⁵.

Kronoloogia alusel järgnevad F. Engelsi «Kommunismi printsiibid»⁵⁶. Selles teoses leiame rea originaalseid mõtteid just seoses konkurentsi osaga kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil.

Originaalselt käsitleb võistlust K. Marx oma «Kõnedes vabakaubandusest»⁵⁷. Seda pidas Marx ise üheks oma esimeseks avaldatud tööks, milles ta oma «vaateid publikule» esitas⁵⁸. Ennekõike tuleks esile tõsta kaubanduse kui ühiskondliku nähtuse analüüsi. Vaba konkurentsi dialektikat järgides esitab Marx sügavaid tähelepanekuid konkurentsi, töolistevahelise konkurentsi ja teiste nendega kaasuvate nähtuste kohta. Võitlusekäsitlemise poolest võiks «Kõne vabakaubandusest» asetada «Filosoofia viletsuse» ja «Kommunistliku partei manifesti» kõrvale.

«Palgatöös ja kapitalis»⁵⁹, «Töötasus»⁶⁰, jt. käsitleb Marx üksikasjalisemalt juba neid probleeme, mida ta hiljem, süstematiseeritult, esitab «Kapitali» köidetes või mida Engels vaatleb sama perioodi ja ka hilisemates töödes.

Tehkem mõned järeldused.

Võistluse küsimusi käsitlesid nii F. Engels kui ka K. Marx

⁵² F. Engels, Eessõna esimesele saksakeelsele väljaandele. K. Marx, Filosoofia viletsus, lk. 9.

⁵³ K. Marx, Eessõna teosele «Poliitilise ökonomia kriitikast». K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed I, lk. 283.

⁵⁴ K. Marx, Kiri P. V. Annenkovile. 28. detsembril 1846. K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed II, lk. 367—376.

⁵⁵ K. Marx, P. J. Proudhonist (Kiri J. B. Schweitzerile). 24. jaanuaril 1865. K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed I, lk. 304—310.

⁵⁶ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 4, стр. 322—339.

⁵⁷ Там же, стр. 404—418.

⁵⁸ K. Marx, Eessõna teosele «Poliitilise ökonomia kriitikast». K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed I, lk. 281.

⁵⁹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 6, стр. 428—459.

⁶⁰ Там же, стр. 579—602.

ammu enne «Kapitali» I köite ilmumist, isegi enne «Filosoofia viletsuse» avaldamist.

Enne «Kapitali» äratrükkimist esitasid Marx ja Engels põhiliselt oma kriitilisi vaateid senisele võistlusekäsitlusele, piiritlesid rea äärmiselt tähtsaid lähteideid metodoloogia valdkonnast võistluse edasiseks analüüsiks ja, lõpuks, pakkusid rea üksikküsimuste vähem või rohkem õnnestunud käsitusi. Ent oleks vist liialdus väita, et Marx ja Engels löid juba sellal võistluse teooria*.

Nii Engels kui ka Marx käsitlesid võistlust (konkurentsi) objektiivse, ühiskonna arengus esineva paratamatu nähtusena. Nad lähtusid oma analüüsis materialismi positsioonidelt.

Engels ja Marx käsitlesid võistlusega seotud küsimusi ajalooliselt. Nad jälgisid võistlust kui nähtust, mis ühiskonna (inimeste) eri arenguastmetel omandab erineva suuna, vormi. Võistluse ajaloolise käsitlusega oli loodud otsene eeldus ja lähtepunkt võistluse loogiliseks analüüsimiseks.

* * *

Teine küsimuste ring haarab marksistlikku võistluseteooriat. Millal ja missugusena löid selle K. Marx ja F. Engels?

Nõukogude teaduslikus kirjanduses on laialt levinud arvamus, nagu oleks juba K. Marx (tavaliselt Engelsit üldse ei mainita) loonud võistluseteooria. Niisugusele või ligilähedaselt niisugusele seisukohale on asunud O. Skaratan, I. Tšangli jt. silmapaistvad sotsialistliku võistluse uurijad⁶¹. Kuid küsigem neilt — millal ja missugustes teostes on Marx esitanud oma vaadete süsteemi võistluse kohta? Samuti oleks huvitav teada saada, missugused on need põhilised kategooriad, mis kuuluvad marksismi klassikute poolt rajatud võistluseteooriasse.

Et mitte lasta tekkida väärkujutlusel, olgu juba siinkohal öeldud — mõned autorid arvavad vastupidist. Nad väidavad, et isegi «Kapitali» köidetes ei uurinud Marx spetsiaalselt konkurentsi, vaid ainult tema avaldumise vorme ja mõju teatud nähtuste ringile. Näiteks kirjutab D. I. Rosenberg — «Марксом исследуется не конкуренция, как таковая, а те формы, которые получаются в результате ее действия»⁶². Kellel on siis õigus?

Pöördugem vastuse saamiseks klassikute endi tööde poole.

* Teooria all mõistab autor üldistatud vaadete süsteemi, kus oleksid ära näidatud käsitletava nähtuse olemus, tema struktuur ja sisu, avatud põhikategooriad, seaduspärasused, printsiibid.

⁶¹ Vt. näiteks Ф. Г. Кротов, Л. В. Фокин и О. И. Шкаратан, Рабочий класс — ведущая сила строительства коммунизма, стр. 124—125; И. И. Чангли, Социалистическое соревнование и новые формы коммунистического труда, Москва 1959, стр. 13—17.

⁶² Vt. Д. И. Розенберг, Комментарии ко второму и третьему томам «Капитала» К. Маркса, Москва 1961, стр. 340.

Marxi ja Engelsi vaadete põhjal on võimalik eristada kaht võistlusekäsitlust, eriti kui silmas pida konkurentsi. Alustagem Marxile ja Engelsile eelnenud teaduse, peamiselt kodanluse huve teeniva teaduse meetodi kindlaksmääramisest.

Marxile, eelnenud majandusteadlaste vigaste majanduslike kontseptsioonide metodoloogiliste ja klassijuurte üksikasjalikum analüüs sisaldub K. Marxi «Lisaväärtuse teooriates»⁶³.

Kuid «Kapitalis» konstateerib Marx, et apologetiline poliit-ökonoomia, eriti aga vulgaarne majandusteadus, tahavad viia selliste järeldustele, kus konkurents peaks «seletama kõik majandusteadlaste mõttetused»⁶⁴. Vulgaristid lähtuvad kapitalistliku ühiskonna majanduselu seletamisel tema pealispinnast, näilisusest, kapitalisti-praktiku ja viimase huve kaitsva «teoreetiku» ajus peegelduvate kapitalistlike tootmissuhete moonutatud kujutlustest. Marx märgib, et vulgaarmajandusteadlane ei tee tegelikult midagi muud, kui tõlgib konkurentsis haaratud kapitalistide omapäraseid kujutlusi näiliselt rohkem teoreetilisse, üldistavasse keelde ja vaevab end nende kujutluste õigsuse põhjendamisega⁶⁵. Sellise uurimismeetodi tulemusena, kus konkurents peab seletama kõik majandusteadlaste mõttetused, mõistetakse kapitalistliku tootmisviisi seismist ehitust täiesti vääralt. Kapitalismi tegelikud seismised seosed ja seadused jäid nähtamatuteks ning arusaamatuteks. Kapitalistliku tootmisviisi arengumehhanism jääbki lõpuni avastamata. Teaduse asemel kujuneb kapitalistliku tootmisviisi müstifikatsioon, «nõutud, moonutatud ja pea peale pööratud maailm», mis tegelikus konkurentsis esineb oma kõige kõrgemal fetišeerituse astmel. Et varasem teadus kapitalismi immanentseid protsesse küllaldaselt ei avanud, siis ei saa ka loota konkurentsi ning võistluse kuigi teaduslikku käsitlust.

Marx ja Engels nägid teaduse ülesannet pealispinnal esineva liikumise lahtimõtestamises, põhjendamises nii, et tuginetaks tegeikule, seismisele liikumisele⁶⁶. Kuid vulgarisaatorid ja marksismi klassikutele eelnenud teadusemehed püüdsid teaduslikult uurimata «konkurentsi» seletada paljusid ühiskonnaelu seismisi nähtusi. Sellepärast väitiski Marx, et majandusteadlased peavad asuma seletama ka konkurentsi ennast⁶⁷.

Näib, et kapitalistliku konkurentsi tõeliselt teadusliku uurimise võti sisaldub järgmises Marxi mõttes (minu sõrendus. — K. K.): «...konkurentsi teaduslik analüüs on ainult siis võimalik, kui on aru saadud kapitali seismisest loomusest, just nagu taevakehade näiline liikumine on arusaadav ainult sellele, kes

⁶³ Vt. K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 26, ч. I, II, III.

⁶⁴ Vt. K. Маркс, Капитал III, lk. 790.

⁶⁵ K. Маркс, Капитал III, lk. 215.

⁶⁶ Sealsamas, lk. 287.

⁶⁷ Sealsamas, lk. 790.

tunneb nende tõelist, kuid meeltega tajumatut liikumist»⁶⁸. Marx asubki uurima mitte konkurentsi omaette võetuna, vaid kapitalistliku tootmise immanentseid seadusi. Ta alustab nende seoste uurimist, mis polnud märgatavad pealispinnal. Konkurents — nagu märgib Marx — aga on nähtus, mis esineb just kapitalistlike tootmissuhete pealispinnal⁶⁹.

Niisiis — kapitalistliku konkurentsi (võistluse) uurimise ja seletamise tolleaegses praktikas tõesid marksismi klassikud kahe peamise meetodi olemasolu. Kuid teaduslikult ainuõigeks pidas Marx sellist konkurentsi teadusliku uurimise viisi, mis põhineb kapitalistliku tootmise immanentsete seaduste tundmisel, lähtub nendest seadustest ja on alles siis võimalik.

Kapitalistliku ühiskonna majanduselu immanentsete seaduste uurimise tulemused on esitatud K. Marxi poolt kirjutatud ja hiljem F. Engelsi poolt toimetatud-kommenteeritud «Kapitali» köidetes. Kas sisalduvad seal ka võistluse ja konkurentsi teadusliku analüüsi resultaadid, teooria? Pöördugem jällegi algallikate poole. Täpsustagem kõigepealt Marxi ja Engelsi poolt kasutatud mõistet *võistlus* ja *konkurents*.

Võistluse spetsiaalset määratlust ei õnnestunud käesoleva ülevaate autoril leida ei K. Marxi ega F. Engelsi töödest. See aga ei tähenda, nagu poleks üksikjuhtudel võistluse mõistet kasutatud või tema mõnesid aspekte ja esinemisvaldkondi iseloomustatud. Näiteks räägib Marx «Kapitali» I köites võistlusest seoses koöperatsiooniga, tööliste ruumilise ühendamise ja koostööga. Ta kirjutab: «Peale uue jõu, mis tekib paljude jõudude liitmist üheks ühiseks jõuks, kutsub juba ainult ühiskondlik kontakt suurema osa tootlike tööde puhul esile võistlust* ja eluenergia (*animal spirits*) erilist elavnemist, mis tõstavad üksikute isikute individuaalset teovõimet, nii et kaksteist inimest üheskoos annavad üheaegse 144-tunnilise tööpäeva jooksul palju suurema koguprodukti kui kaksteist üksikut töölist, kellest igaüks töötab 12 tundi, või üks tööline, kes töötab 12 päeva järgemööda.»⁷⁰

Teisal analüüsib Marx kombineeritud tööpäevas avalduvat spetsiifilist tootlikku jõudu — töö ühiskondlikku tootlikku jõudu ja täpsustab veelgi võistluse asendit teiste kombineeritud tööpäeva elementide hulgas Ta märgib, et töökoöperatsioonis eneses tekkiv situatsioon ergutab võistlust** üksikisikute vahel ja pingutab nende eluenergiat ning selle tulemusena

⁶⁸ K. Marx, Kapital I, lk. 277.

⁶⁹ K. Marx, Kapital III, lk. 757.

* Saksa keeles «Wetteifer» ja vene keeles «соревнование, соперничество». (vt. K. Marx, Das Kapital I, Dietz Verlag Berlin 1957, S. 341; K. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, стр. 337, 340).

⁷⁰ K. Marx, Kapital I, lk. 285—286.

** Tänapäeva teaduse ja V. I. Lenini seisukohtadest lähtudes oleks siinkohal õige rääkida töövõistlusest ehk võistlusest tööprotsessis. Töövõistluse mõiste aga oleks kitsamaks võistluse üldmõistest.

annab suurema tootliku jõu kui individuaalsete jõudude summa⁷¹. Nii käsitas võistlust Marx.

Kahjuks tõlgitsetakse Marxi mõningaid seisukohti viidakalt. Nii on tänapäeva kirjanduses levinud arvamused, nagu oleks võistlus omane **ainult** nõukogude inimestele ja nagu kapitalistlikus ühiskonnas ei oleks tööliste vahel võistlus võimalik. Toogem ära näiteks K. Kornilovi arvamus: «У советских людей вырабатываются новые (minu sõrendused. — K. K.) индивидуально-психологические особенности личности, которых не было ранее. Наша жизнь и наша литература, отражающая то, что происходит в нашей действительности, полны конкретными примерами новых формирующихся психологических особенностей личности советского человека: активность в трудовой деятельности, коммунистическое отношение к труду как к делу чести, соревнование, взаимная помощь, критичность и самокритичность, чувство нового, инициативность мышления и воли, разностороннее проявление и развитие своих способностей и т. д.»⁷² Teised autorid aga kirjutavad: «При господстве наемного труда не может (minu sõrendused. — K. K.) быть соревнования и между рабочими.»⁷³

Käesoleva artikli autorile näib, et liiga ühekülgsest interpreteerib Marxi seisukohti kooperatsiooni ja võistluse ajaloolise arengu kohta ka A. A. Zvorõkin. Viimane kirjutab muu hulgas: «... в первобытнообщинном строе соревнование между людьми выступало как проявление биологической борьбы за существование, за пищу, за продление рода. Соревнование в условиях рабочейладельческой формации носит военный характер. Военные трофеи, власть и слава выступают как стимулы соревнования»⁷⁴.

Nüüd tekib kõigepealt küsimus — kas Marx käsitles «Kapitalis» kooperatsiooni ja võistlust ainult ühe, sotsialistliku ühiskondlik-majandusliku formatsiooni piires? Üksikasjalikum Marxi ja Engelsi töödega tutvumine näitab, et see pole kaugeltki nii. Marx esitab «Kapitalis» põhimõttelised seisukohad kooperatsiooni kogu senise arengu kohta. Ta piiritleb isegi kooperatsiooni tulevase arengutendentsi⁷⁵.

Marx ütleb sõnaselgelt, et kooperatsioon (järelkult ka võistlus) **tööprotsessis** oli olemas juba inimkonna kultuuri algmeis. Ürgühiskonna kooperatsioonist kõneldes ei tohi aga unustada Marxi arvamust, et selle perioodi kollektiivse ehk kooperatiivse

⁷¹ K. Marx, Kapital I, lk. 288.

⁷² К. Н. Корнилов, Принципы изучения психологии личности советского человека, «Вопросы психологии», 1957, № 5, стр. 141.

⁷³ Вt. Движение за коммунистический труд в промышленности СССР, Москва 1962, стр. 33.

⁷⁴ А. А. Зворыкин, Наука, производство, труд, Москва 1965, стр. 122.

⁷⁵ Вt. lähemalt K. Marx, Kapital I, lk. 292–293, 661–662.

tootmise ürgaegne tüüp oli üksikisiku nõrkuse, mitte aga tootmisvahendite ühistamise tulemus.⁷⁶

Suurelatuslikku koöperatsiooni kasutati sporaadiliselt samuti antiikses maailmas ja keskajal. Ent see erines oluliselt kapitalistlikust koöperatsioonist. Koöperatsiooni **kapitalistlik** vorm areneb vastandina talumajandusele ja sõltumatule käsitööstuslikule tootmisele. Marx näitab, et tööprotsessi ühiskondlikuks protsessiks muutumine on ajalooline paratamatus. Tööprotsessi ühiskondlik vorm (kapitalistlik koöperatsioon) **kasutatakse** kapitali poolt ära kui viis selleks, et tööprotsessi tema tootliku jõu tõstmise abil (sealhulgas võistluse abil) **tulustamalt** ekspluateerida.⁷⁷

Nagu selgub esitatust, ei mõista Marx koöperatsiooni kui nähtust sugugi kitsalt, ühes ühiskondlik-majanduslikus formatsioonis esinevana. Järelikult ei tohi nendel autoritel, kes tahavad võistlust käsitleda teaduse positsioonidelt, eriti aga lähtuda K. Marxi enda seisukohtadest, tulla üldse kõne alla võistluse kitsendamine ainult ühe ühiskondlik-majandusliku formatsiooni raamidega.

Marxi vaadete esitamisel eksitakse ka võistluse tekkimise, tema olemuse tõlgitsemisel. Osa autoreid taandab võistluse **individuaal-psühholoogiliste** omaduste tasemele (nii nagu tegi seda K. Kornilov). Teised räägivad võistlusest kui ühiskondliku inimese **spetsiifilisest psühho-füsioloogilisest** eripärast. Näiteks kirjutab oma monograafias A. Zvorõkin: «В широком историческом плане соревнование выступает как проявление специфической, психофизиологической особенности общественного человека, использование им в соответствии с приобретенным опытом и знаниями, а главное, в соответствии с социально-экономическими условиями объективных возможностей деятельности в тех или иных областях... Психофизиологические основы общественного труда и соревнования подчеркивал еще Маркс.»⁷⁸

Veelgi kummalisemaid käsitusi esitavad need meie teadusemehed, kes on äkki Lääne-Euroopa mõjul sattunud vaimustusse tööviljakuse tõstmise ja ühiskonna elu juhtimise sotsiaalpsühholoogilistest teguritest. Nad on «avastanud» sotsiaalpsühholoogilise faktori alles USA ja Jaapani teadlaste ning bisnesmenide poolt «leiutatuna»⁷⁹. Kuid marksistlikus teaduses tõstsid sotsiaalpsühholoogilise teguri, sealhulgas võistluse esile juba Marx ja Engels ammu enne USA ja Jaapani teadlasi. Ainult et vahepeal

⁷⁶ Черновые наброски письма Маркса В. И. Засулич. К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 17, стр. 681.

⁷⁷ Vt. K. Marx, Kapital I, lk. 292—293.

⁷⁸ Vt. A. A. Зворыкин, Наука, производство, труд, стр. 121, 125.

⁷⁹ Vt. kas või Рабочий класс и технический прогресс. Исследование изменений в социальной структуре рабочего класса, Москва 1965, стр. 302—306.

suudeti vastavad Marxi seisukohad «ära unustada». Lisagem, juba sadakond aastat tagasi kirjapandud Marxi seisukohti täiendas Lenin oma näpunäidetega ning arendasid edasi nõukogude teadlased oma kahekümnendate-kolmekümnendate aastate teaduslikes töödes. Mõnede teadlaste niisugune positsioon on seda ootamatum, et marksistliku teaduse ja Nõukogude Liidu vastavaid sotsiaalpsühholoogia-alaseid saavutusi ja perspektiive hindavad kõrgelt isegi kapitalistlike maade läbinisti kodanluse huve teenivad teadlased, nagu G. Friedmann jt.⁸⁰. Peatugem selles eriarvamuslikus situatsioonis veidi pikemalt K. Marxi seisukohtadel, mis on esitatud «Kapitalis».

Jätkaksime kooperasiiooni mõiste analüüsi, kusjuures tsitaadid esitame originaalkeeles. See on vajalik sellepärast, et tõlgetes vene ja eesti keelde pole alati suudetud Marxi mõtet edasi anda adekvaatselt. Ka on originaalis täpsemalt järgitud Marxi aktsente.

Kooperasiiooni mõiste defineerib Marx järgmiselt: «Die Form der Arbeit vieler, die in demselben Produktionsprozeß oder in verschiedenen, aber zusammenhängenden Produktionsprozessen planmäßig neben- und miteinander arbeiten, heißt Kooperation.»⁸¹ Joone all viitab Marx Destutt de Tracy mõistele «Concours de forces» [jõudude ühendamisel, mille Destutt de Tracy avaldas 1826. a. oma töös «Traité de la Volonté et de ses Effets».

Niisiis, Marx rõhutab kooperasiiooni mõistet defineerides, et tegemist on paljude inimeste üheaegse koostööga.

Ja veidi edasi, pärast konkreetsete näidete toomist, lisab Marx olulised, konkretiseerivad mõtted: «Die Wirkung der kombinierten Arbeit könnte hier von der vereinzelt gar nicht oder nur in viel längeren Zeiträumen oder nur auf einem Zwergmaßstab hervorgebracht werden. Es handelt sich hier nicht nur um Erhöhung der individuellen Produktivkraft durch die Kooperation, sondern um die Schöpfung einer Produktivkraft, die an und für sich *Massenkraft* sein muß.»⁸² Et «Kapitali» vastava koha eestindus pole kuigi õnnestunud, siis tõstaksime ise esile mõned olulisemad momendid tsitaadist.⁸³

Toodud tsitaadist selgub, et **kombineeritud** töö tulemust ei saaks üldse saavutada **üksteisest isoleeritult** tegutsevate üksikute isikute tööga või siis saaks seda saavutada ainult palju pikema ajaga või ainult kääbuslikes mõõtudes. Selle mõtte konkretiseerimiseks kriipsutab Marx järg-

⁸⁰ Vt. näiteks G. Friedmann, Zukunft der Arbeit. Perspektiven der industriellen Gesellschaft, Köln 1953, S. 189—190, 206, 223; Der Mensch in der mechanisierten Produktion, Köln 1952, S. 354.

⁸¹ K. Marx, Das Kapital I, Berlin 1957, S. 340 (eesti keeles vt. K. Marx, Kapital I, lk. 285).

⁸² K. Marx, Das Kapital I, S. 341.

⁸³ Vrdl. K. Marx, Kapital I, lk. 285.

mise lausega eriti alla seda asjaolu, et siin (s. t. kooperatsiooni, üheaegse koostegevuse puhul) **ei ole tegemist mitte ainult** individuaalse tootliku jõu suurenemisega kooperatsioonis **abil**, vaid ka sellise tootliku jõu **loomisega**, mis oma olemuselt on **massi** jõud. Marx täpsustab:

«Abgesehen von der neuen Kraftpotenz, die aus der Verschmelzung vieler Kräfte in eine Gesamtkraft entspringt erzeugt bei den meisten produktiven Arbeiten der bloße *gesellschaftliche Kontakt* einen Wettstreit und eine eigne Erregung der Lebensgeister (*animal spirits*), welche die individuelle Leistungsfähigkeit der einzelnen erhöhen, - - -».⁸⁴

Esitatud mõttekäigust selgub, et lisaks paljude jõudude ühendamisele ühiseks jõuks, mis loob uue potentsi, sünnitab ka juba **ainuüksi ühiskondlik kontakt** suurema osa tootlike tööde puhul sellised uued nähtused, nagu võistlus ja omapärane eluenergia (*animal spirits*) õhutamine, mis samuti tõstavad üksikute isikute individuaalset teovõimet.

See Marxi väide on leidnud kinnitust reas spetsiaalsetes eksperimentides ja teaduslikes uurimistes. Näiteks avaldas E. Lorenz 1933. aastal eksperimenti tulemused kummikaupade vabrikust, kus võistluse rakendamisel kasvas töövõime peaaegu 10% võrra.⁸⁵ Veelgi huvitavamaid tulemusi saavutasid tunduvalt varem W. Moede jt.⁸⁶ Paljude uurijate vastavaid tulemusi ja seisukohti käsitleb oma teoses «*Problemes humanis du machinisme industriel*» G. Friedmann.⁸⁷

Võistluse tekkimise nähtuse seob Marx mitte üksikisiku seemise sfääriga, vaid tema tegevuse välise keskkonnaga. Ta kriipsutab alla just **ühiskondlikku kontakti**, kollektiivset tegevust, mis **väljastpoolt** virgutab inimest. Niisiis — võistluse **sünnitab ühiskondlik tegevus**. Seda väljendab ta sõnadega «dies rührt daher, daß der Mensch von Natur, wenn nicht, wie Aristoteles meint, ein politisches, jedenfalls ein gesellschaftliches Tier ist».⁸⁸

Võistluse tekkimise ühiskondlik külg tuleb veelgi rohkem esile siis, kui Marx võtab üldistavalt kokku kombineeritud tööpäeva tootliku jõu suurenemist põhjustavad erilised tegurid. Selle üldistusega viitab Marx võistlusele kui ühele elemendile paljude teiste tegurite seas, mis loovad uue «massijõu». Eriti hästi tuleb Marxi mõte esile originaalkeeles: «Ob er [der kombinierte Arbeitstag] im gegebenen Fall diese *gesteigerte Produktivkraft*

⁸⁴ K. Marx, Das Kapital I, S. 341.

⁸⁵ Vt. E. Lorenz, Zur Psychologie der industriellen Gruppenarbeit, Zeitschrift für angewandte Psychologie, 1933, Nr. 45.

⁸⁶ Vt. Experimentelle Massenpsychologie, Leipzig 1920, E. Sachsenberg, Psychologie der Arbeit am laufenden Band, Maschinenbau, IV, 1925, nr. 11.

⁸⁷ Vt. G. Friedmann, Der Mensch in der mechanisierten Produktion (saksakeelne tõlge) Köln 1952.

⁸⁸ Vt. K. Marx, Das Kapital I, S. 341–342 (e. k. lk. 286).

erhält, weil er die mechanische Kraftpotenz der Arbeit erhöht, oder ihre räumliche Wirkungssphäre ausdehnt, oder das räumliche Produktionsfeld im Verhältnis zur Stufenleiter der Produktion verengt, oder im kritischen Moment viel Arbeit in wenig Zeit flüssig macht, oder den Wetteifer der einzelnen erregt und ihre Lebensgeister spannt, oder den *gleichartigen* Verrichtungen vieler den Stempel der Kontinuität und vielseitigkeit aufdrückt, oder *verschiedene* Operationen *gleichzeitig* verrichtet, oder die Produktionsmittel durch ihren gemeinschaftlichen Gebrauch ökonomisiert, oder der individuellen Arbeit den Charakter gesellschaftlicher Durchschnittsarbeit verleiht, unter allen Umständen ist die *spezifische Produktivkraft* des kombinierten Arbeitstags *gesellschaftliche Produktivkraft der Arbeit* oder *Produktivkraft gesellschaftlicher Arbeit*. Sie entspringt aus der Kooperation selbst». ⁸⁹

Niisiis, uus ja spetsiifiline tootlik jõud tekib kooperatsioonist enesest. Ta on «ühiskondliku töö tootlik jõud» ehk «töö ühiskondlik tootlik jõud». Just **kooperatsioon** on see, mis **kutsu** esile võistluse üksikisikute **vahel**. Järelikult on võistlus inimestevaheline nähtus. Jääb veel lahendada võistluse ja eluenergia (animal spiritis) omavahelise seose küsimus.

Ülalesitatud Marxi seisukohtades esinevad võistluse ja eluenergia mõiste kõrvuti: ühiskondlik kontakt tekitab võistluse ja omapärase eluenergia (animal spiritis) õhutamise, mis (NB!) tõstavad isikute individuaalset teovõimet ⁹⁰.

Marxi tõlgendamisel on omapärase seisukoha avaldanud veel V. F. Poršnev, kes oma uurimuses märgib, et «выражением «animal spirits» Маркс иронически дает понять, что наука еще не раскрыла природы указанного явления — психологического механизма повышения индивидуальной энергии при соревновании в коллективе». ⁹¹

Jäägu Poršnevi poolt avastatud Marxi irooniaga, kuidas jääb, kuid ka Poršnev ei suuda oma artiklis, mis avaldati Marxi «Kapitalist» peaaegu sada aastat hiljem, näidata, et marksistlik teadus oleks juba lahendanud «nimetatud nähtuse» psüühilise või füsioloogilise mehhanismi. Ka Poršnevil jääb üle ainult rõhutada, et juba Marx olevat viidanud mõni rida allpool «на путь объяснения этого феномена: дело в том, говорит он, что человек по самой своей природе есть животное общественное» ⁹².

Juhul kui *võistlus* ja *eluenergia* on Marxil samatähenduslikud, sünonüümsed, üht ja sama nähtust tähistavad mõisted, siis

⁸⁹ Vt. K. Marx, Das Kapital I, S. 344—345 (e. k. lk. 288).

⁹⁰ Võrdle K. Marx, Das Kapital I, S. 341 ja Kapital I, lk. 285.

⁹¹ В. Ф. Поршнев, Социальная психология и история, Москва 1966, стр. 105.

⁹² Там же, стр. 105—106.

oleks õigus neil, kes taandavad võistluse inimese või isiksuse iseloomuomaduseks või inimese psühho-füsioloogiliseks nähtuseks.

Näib siiski, et Marx ei samasta mõisteid võistlus ja eluenergia: ta eraldab need sõnad sidesõnaga *ja* (einen Wetteifer und eine eigne Erregung der Lebensgeister) ja verbi kasutab mitmuses (welche erhöhen — tõstavad). Võiks vältida, et põhjuslikus seoses ja järgnevuses kuulub võistlus sügavamate, isikliku eluenergia kasvuks tõuget andvate nähtuste hulka. Kui nüüd silmas pidada veel viimati tsiteeritud saksakeelset originaalteksti, kus Marx kirjutab, et tavalisest suurem, spetsiaalne töö tootlik jõud (mis on muide ühiskondlik) võidakse saada kooperasiost endast, mis «den Wetteifer der einzelnen erregt und ihre Lebensgeister spannt»⁹³, siis selgub — kooperasiost (täpsemini ühiskondlik kontakt) kutsutakse esile võistluse inimeste vahel. **Võistlus** omakorda pingutab ehk «keerab üles» inimeste eluenergiat ehk eluvaimu [Lebensgeister]. Järelikult on tegemist astmestikuga põhjuslikus seoses.

Kalduksime teise äärmusse, kui me Marxi poolt märgitud eluvaimus või hinges näeksime ainult puhas vaimset külge. Samuti viiks eksiteele see, kui me eestikeelse «eluenergia» põhjal hakkaksime (vastandina vaimsele) otsima tegureid ainult füsioloogiast, bioloogiast, kui näeksime ainult materiaalseid «energia» suurendajaid. Näib, et ühiskondlik kontakt tööpoolest mõjustab inimese psüühilis-füsioloogilist mehhanismi. Ainult et viimast on ka kaasajal vähe uuritud.

Marxi poolt öeldut võiks kokkuvõttes interpreteerida nii: võistluse tekkimine ja eksisteerimine on sotsiaalne nähtus. Sotsiaalne kõigepealt sellepärast, et kooperasiost loomus sõltub tootmisviisist⁹⁴.

Võistlusel on kahtlemata ka ajaloolised, sealhulgas majanduslikud ja sotsioloogilised aspektid. Kuid näib, et võistluse olemus on otseselt seotud gruppide, inimeste kollektiivse tegevusega. Sellepärast võiks «võistluse» kui teadusliku kategooria arvata massi- ehk sotsiaalpsühholoogia valdkonda kuuluvaks. Et võistluse mõju ja tema «viljad» avalduvad konkreetsete indiviidide tegevuse, füsioloogilis-psüühilise seisundi jne. kaudu, siis oleks ekslik välistada võistluse käsitlemisel isiksuse ja inimese füsioloogilis-psüühilised aspektid. Tervikuna aga on võistluse teaduslik uurimine võimalik ainult siis, kui selleks ühendavad oma jõupingutused filosoofid, sotsioloogid, psühholoogid, ajaloolased, majandusteadlased, füsioloogid, juristid — kõik need, kes nii või teisiti uurivad inimest, eriti aga tema tegevust.

Võistluse kui termini kasutamist Marxi poolt aitavad paremini mõista tema kirjanduslikus pärandis esinevad arvamused **kon-**

⁹³ K. Marx, Das Kapital I, S. 345 (e. k. lk. 288).

⁹⁴ K. Marx, Kapital I, lk. 292—293.

kurentsi kohta. Esitagem viimastest ainult kõige olulisemad. Et ka konkurentsi käsitlemisel esinevad lahkavumused, siis esitaksime Marxi poolt kasutatud mõistetest arusaamise ja võrdlemise hõlbustamiseks joone all originaalteksti saksa keeles ja venekeelse tõlke (olulisemate terminite sõrendus artikli autorilt).

Marxi põhiteesid* on järgmised. Konkurents on **võistlus** kasumi pärast. Konkurents ei ole **tööstuslik**, vaid kaubanduslik võistlus. Tänapäeval toimub tööstuslik võistlus ainult kaubanduslike eesmärkide pärast. Konkurents püüab pääseda tööstusliku võistluse vajadusest. Konkurents tekkis feodaalsest monopolist. Konkurentsi tekkimine oli seotud inimeste reaalse arenemisega. Konkurents ise tekitab kaasaegset monopolit.⁹⁵

Võib järeldada, et võistlust kui nähtust käsitab Marx konkurentsist **palju** laiemalt, palju avaramalt, üldise mõistena (*genus proximum*). Ta defineerib konkurentsi kui üht võistluse **alaliiki**, kui võistlust, mille liigierisuseks on võistlus kasumi pärast.

Kuidas on lood Marxi ja Engelsi seisukohtade interpreteerimisega kaasajal? Printsipiaalsetest probleemidest tuleks esile tuua kõigepealt järgmised.

Rea autorite arvates olevat juba Marx ära näidanud sotsialistlikus ühiskonnas esineva võistluse põhijoone ja selle loomuse. Sotsialistlikule ühiskonnale olevat omane **tööstuslik** võistlus. Kodanlus sünnitab ebainimliku konkurentsi, kuna aga proletariaat organiseerib tööstusliku võistluse.

Esmakordselt tuli ligilähedaselt niisuguse seisukohaga laia avalikkuse ette silmapaistev sotsialistliku võistluse uurija I. I. Tšangli, kes oma monograafias kirjutab: «Еще К. Маркс дал научное обоснование великой идее социалистов всех времен о возможности замены конкуренции, как общественного отноше-

* Põhiteesid on esitatud teoses «Filosoofia viletsus», Tallinn 1964, lk. 106, 107, 108, 110 sisalduvate seisukohtade alusel.

⁹⁵ Die Konkurrenz ist der Wetteifer im Hinblick auf den Profit. Die Konkurrenz ist nicht der industrielle Wetteifer, sondern kommerzieller. Heute besteht der industrielle Wetteifer nur im Hinblick auf den Handel. Die Konkurrenz sucht den notwendigen Bedingungen des industriellen Wettifers zu entschlüpfen. Die Konkurrenz ging aus dem feudalen Monopol hervor. Die Herstellung der Konkurrenz war mit der wirklichen Entwicklung der Menschen verknüpft. Das moderne Monopol wird durch die Konkurrenz selbst geschaffen (K. Marx, Das Elend der Philosophie, M., 1939, S. 103, 104, 108). Vene keeles näeks Marxi põhiteeside kirja pilt välja järgmisena: Конкуренция есть соревнование ради прибыли. Конкуренция есть торговое, а не промышленное соревнование. В наше время промышленное соревнование существует лишь ради торговых целей. Конкуренция старается избежать необходимости промышленного соревнования. Конкуренция была порождена феодальной монополией. Установление конкуренции было связано с реальным развитием людей. Современная монополия порождается самой же конкуренцией. (К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 4, стр. 161, 163, 165.)

ния, в форме которого развиваются производительные силы при капитализме, соревнованием... Но уничтожение конкуренции, как борьбы, связанной только с рынком производителей, как торгового соревнования ради прибыли, не означало уничтожения соревнования вообще. Напротив, уничтожение капитализма вызвало необходимость и создало возможность для организации всенародного соревнования не ради прибыли, а во имя создания изобилия продуктов [siinkohal viitab I. I. Tšangli Marxile], во имя полного удовлетворения потребностей всех людей.»⁹⁶

Veelgi reljeefsemalt on sellised seisukohad fikseeritud ühes autorite kollektiivi poolt kirjutatud töös, milles esinev originaaltekst on järgmine (minu sõrendus. — K. K.): «Еще Марком была сформулирована основная черта соревнования при социализме: природа промышленного соревнования — соревнования ради получения максимального количества необходимой обществу продукции. И если буржуазия в своей деятельности рождает бесчеловечную конкуренцию, то пролетариат, созидая новый строй, организует промышленное соревнование.»⁹⁷

Lisame veel ühe autori argumentatsiooni: «Еще К. Маркс предвидел, что с уничтожением капитализма на смену соревнованию ради прибыли т. е. на смену конкуренции, должно прийти подлинное соревнование трудящихся (minu sõrendus. — K. K.) ради общего богатства и благосостояния. Он писал: «Конкуренция есть соревнование ради прибыли. Необходимо ли, чтобы промышленное соревнование всегда являлось соревнованием ради прибыли т. е. конкуренцией?» И далее отвечал: «... Непосредственным предметом промышленного соревнования будет продукт, а не прибыль» [järgneb viide vastavale «Filosoofia viletsuse» leheküljele]. Маркс предвидел(?), что с уничтожением капитализма на смену конкуренции ради прибыли, наживы придет(!) соревнование ради увеличения продукта, идущего на пользу всех трудящихся.»⁹⁸

On see tõesti nii, et Marx sõnastas veel ka sotsialismis organiseeritava tööstusliku võistluse eesmärgi — maksimaalse hulga toodangu saamine? Et väite esitanud autorid annavad sealsamas täpsed viited teosele «Filosoofia viletsus», siis pöördugem vahetu algallika poole.

Näib, et niisuguste seisukohtade lähtealuseks on järgmised kunstlikult kombineeritud mõtteosad teosest «Filosoofia viletsus»: «Конкуренция есть торговое, а не промышленное соревнование.

⁹⁶ И. И. Чангли, Социалистическое соревнование и новые формы коммунистического труда, стр. 16.

⁹⁷ Ф. Г. Кротов и др., Рабочий класс — ведущая сила строительства коммунизма, Москва 1965, стр. 124.

⁹⁸ Н. А. Лохманенко, Соревнование в социалистическом обществе, Минск 1963, стр. 11.

— — — непосредственным предметом промышленного соревнования будет (minu sõrendus. — K. K.) продукт, а не прибыль»⁹⁹

Näib, et nii esitatud tsitaadis kui ka ülalpool tsiteeritud väidetes (tööstusliku võistluse kohta sotsialistlikus ühiskonnas) on «kurja juureks» venekeelses tõlkes esinev sõna «будет». Kas mõttes ka Marx nii, nagu väidavad tänapäeval tema interpreeterijad? Kirjutas ta tõesti, et tulevases ühiskonnas saab olemas **tööstuslik** (*industrielle, промышленное*) võistlus ja et sotsialistlikus ühiskonnas esineva võistluse objektiks **peab** olemas produkt?

«Filosoofia viletsust» üle lugedes tekkis käesoleva uurimuse autoril kahtlus ülaesitatud seisukohtade tõlgendamise täpsuses. Eriti küsitavaks muutuvad tõlgendused siis, kui silmas pidada kogu Marxi poolt esitatud konteksti. Võtkem abiks tekstoloogia. Kõrvutagem Marxi seisukohad vene, saksa ja eesti keeles.*

Конкуренция есть соревнование ради прибыли. Необходимо ли чтобы промышленное соревнование всегда (!?) являлось соревнованием ради прибыли, т. е. конкуренцией? Г-н Прудон доказывает это простым утверждением. Мы уже видели, что утверждать по его мнению значит доказывать, точно так же как предполагать — значит отрицать.

Die Konkurrenz ist der Wetteifer im Hinblick auf den Profit. Ist der Industrielle Wetteifer notwendigerweise (!) der Wetteifer im Hinblick auf den Profit, d. h. die Konkurrenz? Herr Proudhon beweist es, indem er es behauptet. Wir haben es gesehen: behaupten heißt für ihn beweisen, wie voraussetzen leugnen heißt.

Konkurents on võistlus kasumi pärast. Kas tööstuslik võistlus on paratamatult alati (!?) võistlus kasumi pärast, s. o. konkurents? Selle tõestamiseks ei tee hr. Proudhon midagi muud, kui väidab seda. Me juba nägime, et väitmine on tema arvates tõestamine, just nagu oletamine on tema arvates eitamine.

Если (?) непосредственным предметом (kursiiv Marxilt) страсти (?) для влюбленного является

Wenn das unmittelbare Objekt des Liebenden die Frau ist, so (!) ist (NB!) das unmittelbare Objekt des industriellen

Kui (?) armunud otseseks kire (?) objektiks on naine, siis (?) on (NB!) tööstusliku võistluse objektiks pro-

⁹⁹ K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 4, стр. 161.

* Rasvase kirjaga tõstab autor esile need tekstiosad, mis on saanud ekslike järelduste aluseks. Samuti on sulgudesse paigutatud artikli autorilt.

женщина, то непосредственным предметом промышленного соревнования будет (НБ!?) продукт, а не прибыль.

Wetteifers das Produkt und nicht der Profit.

dukt, mitte aga kasum.

Конкуренция есть торговое, а не промышленное соревнование. В наше время промышленное соревнование существует лишь ради торговых целей.¹⁰⁰

Die Konkurrenz ist nicht der industrielle Wetteifer, sondern der kommerzielle. Heute besteht der industrielle Wetteifer nur im Hinblick auf den Handel.¹⁰¹

Konkurents ei oie tööstuslik võistlus, vaid kaubanduslik võistlus. Meie ajal käib tööstuslik võistlus ainult kaubanduslike eesmärkide pärast.¹⁰²

Ülalesitatud autorid tuginevad oma väidetes kõige ebaõnnestunumalt tõlgitud lõigule Marxi tööst. Eriti suurt segadust põhjustanud lause tõlke redigeering võiks olla selline: «Nii nagu armunu vahetuks objektiks on naine, nii on tööstusliku võistluse vahetuks objektiks produkt, mitte kasum.»

Isegi pealiskaudsel võrdlemisel pole vist raske näha, et venekeelses tekstis on tegemist Marxi originaalse mõtte valesti tõlgitsemisega. Venekeelses tõlkes esineva «будет» vasteks on originaalis «olema» verbi olevik (ist, есть, является, on), mitte tulevikuline «saab olema» või «tuleb». Ka ülejäänud viidatud teksti osades ei räägi Marx sõnagi otseselt sellest, nagu peaks sotsialismis tulema tööstuslik võistlus või nagu peaks proletariaat organiseerima tööstusliku võistluse ühiskonnale vajaliku produkti saamiseks maksimaalsel hulgal.

Kahjuks ei ole niisugused ekslikud seisukohad levinud ainult üksikute autorite uurimustes. Isegi sellises soliidses, üliõpilastele määratud loengukursuses, nagu on «История экономической мысли» väidetakse Marxi «Filosoofia viletsusest» kõneldes järgmist: «Ценны и мысли Маркса о возможности замены торговой конкуренции промышленным соревнованием. В условиях социализма оно приобрело права гражданства и играет огромную роль в хозяйственном строительстве.»¹⁰³

Niisugused ühekülgsed väited tuleb kirjutada ebakvaliteetse tõlke ja Marxi seisukohtade ühekülgsel interpreteerimisel ning tema üksikute mõtteosadega manipuleerimise arvele. Niisuguse

¹⁰⁰ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 4, стр. 161.

¹⁰¹ К. Маркс, Das Elend der Philosophie, S. 103—104.

¹⁰² К. Маркс, Filosoofia viletsus, 106—107.

¹⁰³ История экономической мысли. Курс лекций. Часть вторая. Под ред. Ф. Я. Полянского, изд. МГУ, 1964, стр. 114—115.

olukorra väljakujunemine ei ole soodustanud tõeliselt marksistliku võistlusekäsituse levikut ning võistluse maksimaalset ära kasutamist sotsialismi ülesehitamise huvides.

Marxi tegelikuks saavutuseks «Filosoofia viletsuses» on see, et ta tõstis võistluse ja konkurentsi esile kui objektiivselt olemasolevad ühiskondlikud nähtused. Marx osutas Proudhoni veale, mis seisnes konkurentsi (võistluse) kategooriate subjektivistlikus käsitlemises. Proudhon lõi konkurentsi «oma peas»¹⁰⁴. Lisaks sellele näitas Marx, et konkurents on ajalooline nähtus, mitte aga inimhinge (NB!) igavene paratamatu vajadus *in patribus infedeliis*. Marx kirjutas, et ühiskonnas eksisteeriv tegelik konkurents saab areneda ainult dialektilise protsessina, vastuolulise liikumisena. Marxi käsituslaadiks on **kriitika**. Ka ajalisest aspektist vaadelduna käsitleb Marx ainult võistluse minevikku ja olevikku. Missuguseks kujuneb võistlus sotsialistlikus ühiskonnas, sellest Marx ei räägi.

Kõigest ülalesitatust kokkuvõtet tehes tuleb öelda, et ei Marx ega ka Engels pole võistlust kui terviklikku probleemi analüüsinud ega ammendavat vaadete süsteemi esitanud. Kuid nad panid aluse marksistlikule võistluse uurimisele. Nad näitasid kätte õiged metodoloogilised suunad. Marx ja Engels käsitasid võistlust kui objektiivset nähtust. Võistluse materiaalse alusena tõstsid nad esile **kooperatsiooni**. Nende töödes sisaldub rida hinnanguid, üldistusi ja edasisi uurimissuundi.

Kõige põhjalikumalt on Marx ja Engels analüüsinud üht võistluse alaliiki — **konkurentsi**. Marxi ja Engelsi töödest võime leida suuri üldistusi ja tabavaid hinnanguid konkurentsi mõjust ja tagajärgedest. Samuti leidub konkurentsi üksikküsimuste kohta detailideni tungivaid analüüse või nende analüüsides aspekte. Kuid nii nagu võistlusest, nii pole ei Engels ega Marx ka konkurentsi esitanud terviklikku, teaduslikult väljaarendatud teooriat. Lühidalt — nad pole loonud terviklikku vaadete süsteemi konkurentsi. Kinnitagem öeldut veel mõningate printsiipiaalselt oluliste marksismi klassikute endi mõtteavaldustega.

Isegi oma kõige tähtsamas ja küpsemas töös — «Kapitalis» — oli Marxil esialgu kavas käsitleda spetsiaalselt ainult «kapitalide konkurentsi», mitte konkurentsi **üldse**.¹⁰⁵ Ja sellegi eri osana planeeritud käsitluse lülitas Marx hiljem «Kapitali» kolme, teoreetilise kõite koosseisu¹⁰⁶. V ja VI osas ettenähtud väliskaubanduse ja maailmaturu küsimuste läbitöötamisele ei suutnud Marx asuda ja need ei tulnud «Kapitali» teoreetilises osas enam üksikasjalikumale vaatlusele¹⁰⁷.

¹⁰⁴ Vt. K. Marx, Kiri P. V. Annenkovile. 28. detsembril 1846. K. Marx, Filosoofia viletsus, lk. 133.

¹⁰⁵ Üksikasjalikumalt vt. Предисловие, К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 26, ч. 1, стр. VI.

¹⁰⁶ Там же, стр. VIII.

¹⁰⁷ Там же, стр. VI.

Marxi poolt tegelikult kirjapandud «Kapitali» teoreetilistes köidetes sisalduvad järgmised sefsukohad. Esimeses köites märgib Marx, et ta ei hakka praegu vaatama, kuidas kapitalistliku tootmise immanentsed seadused avalduvad kapitalide välises liikumises, kuidas nad pääsevad mõjule konkurentsist sündseadustena ja sellega tungivad kapitalisti teadvusse liikumapanevate motiividena¹⁰⁸. Palga probleeme käsitledes märgib Marx, et konkurentsist analüüs ei kuulu seal vaadeldavate küsimuste hulka¹⁰⁹.

Ka «Kapitali» II köites ei jälgi Marx konkurentsist kui iseseisvat nähtust. III köite esimesel leheküljel (s. o. oma teoreetilise põhiteose viimases raamatus) aga kirjutab ta, et ta asub nüüd vaatlema kapitali erikujusid, mis lähenevad samm-sammult sellele vormile, milles nad esinevad ühiskonna pealispinnal, mitmesuguste kapitalide vastastikuses toimes, konkurentsist ja tootmisagentide eneste tavalises teadvuses¹¹⁰.

Kuid ka selle raamatu veergudel, kus ta kõige rohkem on silmas pidanud konkurentsist ja tema mõju, kirjutab Marx: «Tootmissuhete asjastumist ja tootmisagentide suhtes iseseisvuse omandamist kirjeldades ei peatu me sellel, kuidas maailmaturg, selle konjunktuurid, turuhindade liikumine, krediidiperioodid, tööstus- ja kaubandustsüklid, õitsengu ja kriisi vaheldumine sunnivad tootmisagentide vastastikustes seostes nägema ületamatuid, nende üle stiihiliselt valitsevaid looduseadusi, kuidas need vastastikused seosed panevad end nende suhtes maksma kui pime paratamatus. Me ei peatu sellepärast, et konkurentsist tegelik liikumine on väljaspool meie plaani (minu allakriipsutused. — K. K.) ja et meie eesmärgiks on esitada kapitalistliku tootmisviisi sisemist organisatsiooni ainult niiöelda tema ideaalses keskmises.»¹¹¹ Rea probleemide kuumumist «konkurentsist eriuurimusse» rõhutab Marx ka teistel selle teose lehekülgedel. Rääkides näiteks palga allasurumisest kirjutab Marx, et ta mainib seda «üksnes empiiriliselt, sest tegelikult — nagu palju muudki, millest siin võiks rääkida — ei kuulu see kapitali üldisesse analüüsi, vaid konkurentsist (minu allakriipsutused. — K. K.) kohta käivasse uurimusse, mis ei ole käesoleva töö ülesandeks»¹¹².

Millal kirjutas Marx veel spetsiaalse uurimuse, kui ta oma elu jooksul ei suutnud trükikorda seada isegi «Kapitali» II ja III osa? Ka Engels ei süvenenud ega arendanud oluliselt edasi Marxi poolt käsitlemata jäänud konkurentsistprobleeme. «Kapitali» II ja III osa säilinud käsikirja redigeerimisel piirdus Engels ainult

¹⁰⁸ K. Marx, Kapital I, lk. 277.

¹⁰⁹ Sealsamas, lk. 474.

¹¹⁰ Vt. K. Marx, Kapital III, lk. 25.

¹¹¹ Sealsamas, lk. 760.

¹¹² Sealsamas, lk. 219. Vt. ka lk. 184.

kõige hädavajalikumate muudatuste ja lisandustega¹¹³. Esitagem nüüd lõppjäreldused.

Lähem tutvumine Marxi ja Engelsi kirjandusliku pärandiga näitab, et võistluse problemaatika käsitlemise prioriteet ei kuulu mitte K. Marxile, vaid F. Engelsile. Juba 1840. aastate keskel asub F. Engels senist konkurentsikäsitlust kritiseerima ja analüüsima materialismi positsioonidelt. Siinjuures rakendab ta nii historismi kui ka dialektika printsiipe. Engelsi suunda jätkab ja süvendab — sageli koostöös Engelsiga — K. Marx. Marx rajab tõeliselt teadusliku võistlusekäsitluse aluse sellega, et ta alustab ühe konkreetse, kapitalistliku ühiskondlik-majandusliku formatsiooni immanentsete seaduste üksikasjalisemat uurimist. «Kapitalis» sõnastab Marx ka kapitalistliku konkurentsi uurimise tõeliselt teadusliku meetodi.

Paljudes töödes on nii K. Marx kui ka F. Engels avaldanud rea olulisi mõtteid konkurentsi, sealhulgas eriti kapitalistliku konkurentsi kohta. Nad on analüüsinud konkurentsi üksikuid aspekte. Kuid kõigele sellele vaatamata on võimalik väita (tuginedes D. I. Rosenbergi ütlusele «Kapitali» kohta¹¹⁴), et ei Engels ega Marx pole spetsiaalselt uurinud konkurentsi ennast, vaid nad on vaadelnud ainult konkurentsi üksikuid külgi, neid vorme, seda mõju, mis kujuneb välja konkurentsi tulemusena*.

Oma põhiprintsiibid võistluse kohta on K. Marx esitanud «Filosoofia viletsuses», «Kõnes vabakaubandusest» ja «Kapitali» I ja III köites. Ent Marxi ja Engelsi seisukohtade interpreteerimisel nõukogude teadlaste poolt esineb suuri lahkavusi. Tuleb ette isegi valesti tõlgitsemist ja ebaõigeid, Marxi autoriteedile tugineda tahtvaid põhjendamatuid ja üldsõnalisi viitamisi. Kõige suuremat üldistust kannab väide, nagu oleks Marx rajanud teadusliku võistluse-teooria.

Artiklis esitatu seab kahtluse alla väite, nagu oleksid Marx ja Engels esitanud loogiliselt põhjendatud võistlusekäsitluse süsteemi. Ei Marx ega Engels seadnud endale ülesannetki luua võistluse teooria, uurida spetsiaalselt võistlust. Seda vastuväidet toetab ka asjaolu, et autorid, kes kirjutavad ja räägivad Marxi ja Engelsi rajatud võistluseteooriast, ei ole seni suutnud ära näidata seda teooriat sisaldavaid Marxi ja Engelsi teoseid ega suutnud seda teooriat usutavalt ja põhjendatult taasesitada. Veelgi enam. Võistlusele kui ajalooliselt arenevale nähtusele lähenemise viisilt erineb Marxi ja Engelsi käsitlus paljude nõukogude autorite seisukohtadest. Vastuoksuslikult ja kaootiliselt

¹¹³ F. Engels, Eessõna. K. Marx, Kapital III, lk. 3.

¹¹⁴ Вt. Д. И. Розенберг. Комментарии ко второму и третьему томам «Капитала» К. Маркса, стр. 340.

* Marxi ja Engelsi poolt konkurentsi kohta öeldu üksikasjalikum vaatlus vajab spetsiaalset uurimust ja eri artiklit. Sellepärast ei tungi me siinkohal enam konkurentsi kui probleemi detailidesse, vaid piirdume üldisemat laadi metodoloogiliste ja teoreetiliste järeldustega.

näidatakse ning interpreteeritakse Marxi arvamusi võistluse tekkimise, tema olemuse kohta.

Marxi ja Eneglsi seisukohtade edasine, üksikasjalikum uurimine peaksid andma võimaluse seletada võistlust* kõikides ühiskondlik-majanduslikes formatsioonides eksisteeriva nähtusena. Üksikindiiviidi suhtes on võistluse tekkimine ja tema olemasolu objektiivne, teda väljastpoolt mõjustav tegur. Võistlus on sotsiaalne nähtus.

Kuid võistluses etendab olulist osa ka subjektiivne tegur. Tekkimise mehhanismi silmas pidades näib võistlus kuuluvat sotsiaalsühholoogia alale.

Võistluse kui ajaloolise ja dialektilise nähtuse uurimisel ei tohi alahinnata tema väga olulisi filosoofilisi, sotsioloogilisi, ökonoomia-alaseid, poliitilisi, bioloogilisi, psühholoogilisi, pedagoogilisi jt. aspekte.

Võistluse spetsiifiliste aspektide ignoreerimine ja samaaegne üldiste ning ühiste joonte üldistamata jätmine toovad suurt kahju nii ühiskonnateadustele kui ka sotsialismi ja kommunismi rajamise praktikale.

К ВОПРОСУ О ВЗГЛЯДАХ К. МАРКСА И Ф. ЭНГЕЛЬСА НА СОРЕВНОВАНИЕ

К. Корея

Резюме

В связи с хозяйственной реформой как в странах народной демократии, так и в СССР происходят существенные перемены во всей общественной жизни. В общественных науках уточняются многие категории, в том числе такие, как соревнование, конкуренция, соцсоревнование. При этом на первый план выдвигаются их методологические аспекты, что предполагает разработку наследства К. Маркса и Ф. Энгельса.

В статье рассматривается вопрос о том, когда и где классики марксизма опубликовали впервые принципиальные положения о

* Antud juhul on meil tegemist võistluse mõistega tema laias tähenduses, võistlusega üldse. Võistlus üldse — see on abstraktsioon, kuid ta on vajalik selleks, et tööpoolest esile tõsta üldine, fikseerida see ning vabaneda segadustest ja vastuoludest võistluse mõistmisel ning käsitlemisel: võistlust üldse kiputakse samastama kord kapitalistliku konkurentsi, kord sotsialistliku võistlusega, kord töövõistlusega. Kaob sotsialistliku võistluse ja kapitalistliku konkurentsi spetsiifika, kaob nende ajalooline tingitus jmt. Kuid teiselt poolt on pikematagi selge, et ei kapitalistlikku konkurentsi ega sotsialistlikku võistlust saa uurida eraldi üldisest, üldisest lahutatuna. Võistlusteooria väljatöötamine aga oleks selleks aluseks, millele toetudes saaks edasi uurida nii kapitalistlikku konkurentsi kui ka sotsialistliku võistluse spetsiifilisi probleeme.

соревновании (до «Капитала» К. Маркса). Первым стал разрабатывать вопрос о соревновании (конкуренции) Энгельс, а не Маркс, как это утверждалось во многих трудах советских авторов. В статье излагаются основные положения Энгельса, его метод, уточняются встречающиеся в трудах авторов некоторые неточности. Наряду с этим показывается развитие взглядов Маркса на соревнование (конкуренцию) и отмечается, что Маркс уже в «Нищете философии» и «Речи о свободе торговли» высказал очень важные положения о соревновании вообще.

Далее в статье рассматриваются вопросы создания Марксом теории соревнования, интерпретации сущности и механизма проявления соревнования, развития соревнования (его исторический аспект), метод изучения проблемы соревнования и т. д. При помощи сравнительного анализа и использования текстологических приемов выясняется, что встречающиеся в нашей литературе некоторые утверждения и положения не подтверждаются первоисточниками и являются сомнительными (утверждения о том, якобы уже Маркс разработал вопрос промышленного соревнования при социализме-коммунизме и показал его цели, — создал теорию соревнования (конкуренции) и некоторые другие).

В результате анализа автор статьи приходит к следующим первоначальным выводам. Заслуга Маркса и Энгельса состоит в том, что они разработали методологические основы изучения проблемы соревнования, указали научный метод изучения, рассмотрели некоторые важные аспекты соревнования, особенно конкуренции, высказали многие важные конкретные мысли о соревновании и т. д.

Целую же теорию соревнования Маркс и Энгельс не успели разработать. Об этом, кроме всего прочего, свидетельствуют недвусмысленные высказывания самого К. Маркса. Авторы, утверждающие обратное, не смогли до сих пор воссоздать эту теорию, показать сущность соревнования, его структуру и содержание, проанализировать основные его категории, закономерности и принципы. Более того, при анализе вопроса о соревновании и высказываний Маркса и Энгельса в работах советских ученых встречаются явные противоречия и несоответствия.

Наконец, в статье излагаются некоторые соображения о путях дальнейшего изучения данной проблемы. Отмечается, что на успех можно рассчитывать лишь в том случае, если за дело возьмутся комплексно и философы, и социологи, и историки, и социальные психологи, и экономисты, и физиологи, и юристы и другие.

ÜBER DIE ANSCHAUUNGEN VON K. MARX UND F. ENGELS VON DEM WETTBEWERB

K. Koger

Zusammenfassung

In Verbindung mit der Wirtschaftsreform gehen sowohl in den volksdemokratischen Ländern als auch in der UdSSR wesentliche Veränderungen in allen Sphären des gesellschaftlichen Lebens vor sich. In den Gesellschaftswissenschaften werden viele Kategorien präzisiert, darunter auch solche wie der Wettbewerb, die Konkurrenz, der sozialistische Wettbewerb. Dabei rücken ihre methodologischen Aspekte in den Vordergrund, aus welchem Grunde die Durcharbeitung des Erbes von K. Marx und Fr. Engels notwendig wird.

Der Artikel behandelt die Frage, wann und wo die Klassiker des Marxismus zum ersten Mal die Grundprinzipien des Wettbewerbs veröffentlicht haben (vor dem Erscheinen des «Kapitals» von K. Marx). Als erster hat sich mit den Fragen des Wettbewerbs und der Konkurrenz Engels befaßt, und nicht Marx, wie viele sowjetische Autoren behauptet haben. Im Artikel werden die Grundprinzipien und die Methode von Engels dargelegt, einige Ungenauigkeiten sowjetischer Autoren werden berichtigt. Daneben wird der Entwicklungsgang der Ansichten von Marx über den Wettbewerb (Konkurrenz) gezeigt. Es wird bemerkt, daß Marx schon in dem «Elend der Philosophie» und in der «Rede über die Frage des Freihandels» sehr wichtige Ansichten über den Wettbewerb im allgemeinen geäußert hat.

Weiter werden im Artikel Fragen der Theorie des Wettbewerbs, der Auslegung des Wesens und des Mechanismus der Erscheinung des Wettbewerbs, der Entwicklung des Wettbewerbs (sein historischer Aspekt), die Methode der Untersuchung des Problems des Wettbewerbs u. a. behandelt. Eine vergleichende und textologische Analyse ergab, daß einige Behauptungen und Ansichten in unserer Literatur durch die Quellenwerke nicht bestätigt werden und somit zweifelhaft scheinen (Behauptungen, als ob Marx schon die Frage des industriellen Wettbewerbs unter dem Sozialismus-Kommunismus ausgearbeitet und seine Ziele gezeigt, als ob Marx schon die Theorie des Wettbewerbs (der Konkurrenz) geschaffen habe u. a. m.).

Aus der Analyse werden vom Autor folgende Schlußfolgerungen gezogen: Das Verdienst von Marx und Engels besteht darin, daß sie die methodologischen Grundlagen zur Untersuchung des Problems des Wettbewerbs ausgearbeitet, auf die wissenschaftliche Methode der Untersuchung hingewiesen, einige wichtige Aspekte des Wettbewerbs, im besonderen der Konkurrenz, ausgearbeitet, viele gewichtige konkrete Gedanken über den Wett-

bewerb ausgedrückt haben. Die ganze Theorie des Wettbewerbs konnten Marx und Engels nicht ausarbeiten. Davon zeugen unter anderem eindeutige Äußerungen von K. Marx selbst. Die Autoren, die das Gegenteil behaupten, konnten diese Theorie bisher nicht wiederherstellen, das Wesen, die Strukturen und den Inhalt des Wettbewerbs zeigen, seine Grundkategorien, Gesetzmäßigkeiten und Prinzipien durchanalysieren. Es begegnen uns vielmehr bei der Analyse des Wettbewerbs und in den Äußerungen von Marx und Engels in den Werken sowjetischer Autoren unverkennbare Widersprüche und Nichtübereinstimmungen.

Zuletzt werden im Artikel einige Anschauungen über die weiteren Wege des gegebenen Problems dargelegt. Es wird bemerkt, daß man mit einem Erfolg nur dann rechnen kann, wenn sich an dieses Problem Philosophen, Soziologen, Historiker, Sozialpsychologen, Wirtschaftswissenschaftler, Physiologen, Juristen u. a. gemeinsam machen.

VSDT(b)P EESTI ORGANISATSIOONIDE ÜLEMINEK SOTSIALISTLIKU REVOLUTSIOONI LENINLIKULE ORIENTATSIOONILE

K. Siilivask

NSV Liidu ajaloo kateeder

V. I. Lenini saabumine kodumaale. Aprilliteesid. Sotsialistliku revolutsiooni arenemise seisukohalt oli erakordse tähtsusega asjaoluks V. L. Lenini saabumine kodumaale.

Antandi riikide imperialistlikud valitsused ei andnud V. I. Leninile ja ta võitluskaaslastele luba siirduda kodumaale oma riikide territooriumi kaudu. Kasutades aga ära vastuolusid sõdivate imperialistlike rühmituste vahel, õnnestus saada luba sõiduks läbi Saksamaa. Sealt jätkus teekond üle Taani—Rootsi—Soome Petrogradi.

Petrogradis saadi V. I. Lenini saabumisest telegrammi teel teada alles pühapäeval — 3. aprilli hommikul. Parteiaktiivi kaudu informeeriti sellest kiiresti revolutsioonilisi töölisi, soldateid ja madruseid. 3. aprilli õhtuks kogunesid Soome vaksalis revolutsiooni juhti vastu võtma kümned tuhanded inimesed.

Kell 23.10 saabus V. I. Lenin koos talle vastu sõitnud VSDT(b)P Keskkomitee liikmete ja sugulastega Soome vaksalisse. Kõlasid tervitushüüded. Astudes soomusautole pidas V. I. Lenin kõne, milles tervitas revolutsioonilisi töölisi ja soldateid tsarismi üle saavutatud võidu puhul ning kutsus neid võitlusse sotsialistliku revolutsiooni teostamise eest.

Soome vaksalist liikus V. I. Lenin rahvahulga saatel soomusautol aeglaselt Kšešinskaja paleesse, pidades teel veel 6 lühemat kõnet.

Palees toimus tal jutuajamine Petrogradi parteiaktiiviga, mille käigus V. I. Lenin sai täpsemat informatsiooni poliitilisest olukorrast riigis ja parteis. Lõpuks esines Lenin siin pikema kõnega, milles juba üksikasjaliselt selgitas oma plaani üleminekuks kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile ja kritiseeris teravalt mõningate juhtivate parteitegelaste kokkulepetele kalduvat oportunistlikku joont.¹

¹ Петроградские большевики в Октябрьской революции, Ленинград 1957, стр. 66—68.

V. I. Lenini saabumine võeti suure rõõmuga vastu kõigis bolševike parteiorganisatsioonides. Tervituste hulgas kõlas hästikuuldavalt ka eesti klassiteadliku proletariaadi hää! 7. aprillil avaldas «Kiir» artikli V. I. Lenini saabumisest ja talle osutatud vastuvõtust Petrogradis. Artiklis antakse meeolukas kirjeldus Lenini kohtumisest revolutsiooniliste rahvahulkadega Soome vaksalis. Lõpus kirjutatakse:

«Siin peab uuendatud vaba Venemaa proletariaadi esitaja oma revolutsiooniliste vägede ülevaatust. Siin peab rahvas tsaari hirmuvalitsuse matuseid ja korraldab oma ridasid uueks veel raskemaks võitluseks, et kapitalismi raudrõngast purustada...»²

Tervitusresolutsioonid Lenini tagasisaabumise puhul võeti vastu ka Tallinna ja Narva parteiorganisatsioonide üldkoosolekutel. Tallinna parteiorganisatsiooni otsusega 12. aprillist tervitati Leninit kui partei kõige püsivamat ja järjekindlamat liiget, kes proletariaadi revolutsiooniliselt platvormilt ei taganenud ka kõige raskemates tingimustes, oma eeskujuga verise reaktsiooni päevil mehisust ja tugevust külvates. Tervituse lõpul üteldi:

«On tarvis kõige suuremat mõtete ja jõu koondamist tugeva ja kavakindla organisatsiooni alusel kolme ülesande demokraatlikuks läbiviimiseks sõja, rahu ja demokratiseerimise sihis, kuna Venemaa revolutsioon lõpule viia ja (uus) internatsionaal luua tuleb.»³ Tervitus avaldati J. Anveldi kui koosoleku juhataja allkirjaga «Pravdas».

Narva organisatsiooni tervituses V. I. Leninile, mis samuti toodi ajalehes «Pravda», üteldi: «Seiske julgelt töörahva... huvide kaitsel, teie järel sammuvad revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid.»⁴

V. I. Leninil tuli kohe järsult välja astuda kõikumiste vastu bolševike ridades. 4. aprilli hommikul esines ta ülevenemaalise nõukogude nõupidamise delegaatide-bolševike koosolekul, selgitades teeside kujul revolutsiooni põhiküsimusi. Ta kritiseeris teravalt Ajutise Valitsuse toetamist tingimisi ja illusioone, nagu saaks sõda lõpetada kodanlikule valitsusele surve avaldamise teel.

Samal päeval kordas V. I. Lenin oma kõnet ülevenemaalise nõukogude nõupidamise delegaatide — bolševike ja menševike ühisel koosolekul, mis oli kokku kutsutud menševike liidrite initsiatiivil, et suruda peale bolševikele ühinemist ühiseks sotsiaaldemokraatlikuks parteiks «revolutsiooni huvides». V. I. Lenin andis siin ühinemistendentsidele järsu vastulöögi. Bolševi-

² «Kiir», nr. 11, 7. aprillil 1917.

³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, Tallinn 1957, lk. 115—116. «Правда» № 36, 20 апреля 1917.

⁴ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 128. «Правда» № 37, 21 апреля 1917.

kud lahkusid sellelt nõupidamiselt. Samuti keeldus VSDT(b)P Keskkomitee Büroo osa võtmast menševike poolt loodud komisjonist ühinemiskongressi ettevalmistamiseks.⁵

Uhinemine menševikega oleks parteile olnud hukatuslik ja tähendanud veeremist oportunisti teele, loobumist uut tüüpi parteist ja sotsialistliku revolutsiooni teostamisest.

7. aprillil avaldas «Pravda» V. I. Lenini teesid pealkirja all «Proletariaadi ülesannetest praeguses revolutsioonis». Need teesid said üldtuntuteks Aprilliteeside nime all. Siin esitati parteile üksikasjaliselt põhjendatud tegevuskava üleminekuks kodanlik-demokraatlikult sotsialistlikule revolutsioonile.

Aprilliteesides esitas V. I. Lenin partei strateegia ja taktika põhialused, samuti poliitilise ja majandusliku tegevuse platvormi revolutsiooni arenemise uuel, sotsialistlikul etapil. Teeside tähtsaima põhimõtte formuleeris V. L. Lenin järgmiselt:

«Käesoleva momendi iseärasus Venemaal seisab üleminekus revolutsiooni esimeselt etapilt, mis seetõttu, et proletariaat ei olnud küllalt teadlik ega organiseeritud, andis võimu kodanlusele, — revolutsiooni teisele etapile, mis peab andma võimu proletariaadi ja talurahva kõige kehvemate kihtide kätte.»⁶

Siin püstitati peamine strateegiline eesmärk — kapitalismi kukutamine ja proletariaadi diktatuuri kehtestamine Venemaal ning määrati kindlaks revolutsiooni kandvad klassijõud: proletariaat (hegemoon) ja kõige vaesem talurahvas (liitlane).

Teesides määras V. L. Lenin kindlaks ka proletaarset võimu organiseerimise poliitilise vormi: «Mitte parlamentaarne vabariik — tööliste saadikute nõukogudelt selle juurde tagasipöördumine oleks samm tagasi —, vaid tööliste, sulaste ja talupoegade saadikute nõukogude vabariik üle kogu maa, alt kuni üles.»⁷

Teesides rõhutati, et ei tohi osutada mingit toetust kodanlikule Ajutisele Valitsusele, vaid tuleb järjekindlalt paljastada tema imperialistlikku olemust. Tuleb nõuda kogu riigivõimu üleminekut nõukogude kätte.

Kaksikvõimu tingimustes ei tähendanud loosung «Kogu võim nõukogudele!» Ajutise Valitsuse kohese kukutamise ja relvastatud ülestõusu loosungit, sest nõukogudes olid enamuses väikekodanlikud parteid, keda massid usaldasid ja kes ajasid Ajutise Valitsusega kokkuleppe poliitikat. Kaksikvõimu olukord, kus tegelik võim oli nõukogude kaudu rahva käes, tegi võimalikuks, nagu märkis V. L. Lenin, võimu ülemineku nõukogude kätte rahulikul teel. Võimu üleandmine esseerlik-menševistlikele nõukogudele ei oleks muutnud nende parteide olemust ja poliitikat. Kuid V. L. Lenin arvestas, et rahvahulgad veenduvad varsti oma kogemuste najal selles, et väikekodanlikud parteid ei

⁵ Петроградские большевики ..., стр. 69—70.

⁶ V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 4.

⁷ V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 5.

taha lahendada revolutsiooni põhiküsimusi, ja rahvahulkade poolehoid kaldub paratamatult bolševike poole, selle tulemusena ka enamus nõukogudes. Esseeerlik-menševistliku valitsuse asendamine bolševistlikuga oleks riigivõimuorganiteks saanud nõukogudes toimunud rahuliku võitluse korras. Nii oleks võinud proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatlik diktatuur ümber kasvada proletariaadi sotsialistlikuks diktatuuriks.

Kuid V. I. Lenin rõhutas, et olukord võib muutuda ja sel juhul osutub paratamatuks võimu võtmine relvastatud ülestõusu teel. V. I. Lenin nõudis proletariaadi koondamist, maaproletariaadi ja kehttalurahva organiseerimist, soldatite võitmist bolševike poole.

Revolutsiooni rahuliku arenemise võimaluste tunnustamine tähendas ka seda, et partei jättis ajutiselt kõrvale imperialistliku sõja kodusõjaks muutmise loosungi. Peaülesanne seisis nüüd selles, et võita enamus nõukogudes bolševike poole ja teha selles suunas väsimatut selgitustööd. Sõja küsimus oleks samuti lahenenud võimu üleminekuga nõukogude kätte, sest nõukogudes esindatud töölisel ja talupojal olid sõja vastu. Rahvahulkadele, «ausameelsetele kaitsesõjalastele» oli vaja selgitada sõja imperialistlikku olemust ja tõendada, et kapitali võimu kukutamata ei ole võimalik sõlmida demokraatlikku rahu. Sellist selgitustööd tuli intensiivselt arendada eelkõige armees ning ohutada vennastumist rindel, sest see revolutsioneeris sõdivate armeede soldatite masse.

Lenini teesides anti ka bolševike majanduslik platvorm, mis seisneb järgmises: tööstuse alal nõukogude kontrolli kehtestamine ühiskondliku tootmise ja jaotamise üle; Venemaa pankade ühendamine üheks rahvuspangaks nõukogude kontrolli all; agraarküsimuse alal maa natsionaliseerimine ja mõisamaade konfiskeerimine, kusjuures maa tuli anda talupoegade ja sulaste saadikute nõukogude käsutusse. Suurematest mõisatest soovitati moodustada eeskujulikud ühismajandid.

Lõpuks, partei elu alal pani V. I. Lenin ette kutsuda kokku parteikongress, et võtta vastu uutele oludele vastav partei programm ja muuta partei nimetust. V. I. Lenin kutsus üles looma uut, III Kommunistlikku Internatsionaali, mis oleks vaba oportunismist ja sotsiaalšovinismist.

Nii andis V. I. Lenin oma teesides teoreetiliselt põhjendatud plaani kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile üleminekuks.

Kodanlus, esseerid ja menševikud võtsid V. I. Lenini teesid vastu varjamatu vaenuga. See oli loomulik. Kuid ka parteis astus rida juhtivaid tegelasi — Kamenev, Zinovjev, Rõkov, Pjatakov ja teised — välja teeside vastu, partei sotsialistliku revolutsiooni orientatsiooni vastu.

6. aprillil arutati V. I. Lenini teese VSDT(b)P Keskkomitee Büroo istungil. Siin astusid teeside vastu välja Kamenev, Zinovjev ja Šljapnikov.

Kamenev ja tema poolehoidjad asusid seisukohal, et Venemaa pole veel küps sotsialistlikuks revolutsiooniks. Enne tuleb viia lõpule kodanlik-demokraatlik revolutsioon. Kamenev kaldus kaitse sõja positsioonidele ja nõudis Ajutise Valitsuse tunnistamist tingimisi.

Olukord muutus küllaltki keeruliseks pärast seda, kui VSDT(b)P Petrogradi Komitee enamus eesotsas S. J. Bagdatjeviga hääletas Aprilliteeside vastu.⁸

Kuid see ei kohutanud Leninit. Kirjutades terve seeria artikleid ja brošüüre («Kaksikvõimust», «Kirjad taktikast», «Sõda ja Ajutine Valitsus», «Proletariaadi ülesanded meie revolutsioonis (Proletariaadi partei platvormi projekt)» ning esinedes arvukalt parteiaktiivi ees, saavutas V. L Lenin varsti murrangu teedeks kasuks.

14.—22. aprillini toimunud VSDT(b)P Petrogradi ülelinnalisel konverentsil võitsid V. I. Lenini seisukohad. Pealinna parteiorganisatsiooni tunduv enamus kiitis Aprilliteesid heaks. Kamenev, Bagdatjev ja teised Lenini ideelised vastased jäid vähemusse ning 12-tuhandeline Petrogradi parteiorganisatsioon võttis oma töö aluseks leninliku sotsialistliku revolutsiooni orientatsiooni.⁹

VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide I konverents. Ka Eesti parteiorganisatsioonides algas teeside arutamine. Kõigepealt tutvuti nendega üksikasjalisemalt ajalehe «Pravda» kaudu. 8. aprillil informeeris ka «Kiir» oma lugejaid lühidalt teeside ilmunisest.¹⁰ Järgnevalt avaldati «Kiires» V. I. Lenini artiklid «Kaksikvõimust»¹¹ ning «Sõda ja Ajutine Valitsus».¹² 18. aprillil avaldati V. L Lenini Aprilliteesid pealkirja all «Proletariaadi ülesannetest käesolevas revolutsioonis. Põhjuslaused».¹³

Teese arutati peatselt VSDT(b)P Tartu organisatsioonis. Viimase esindaja, üliõpilane A. Rozov viibis Petrogradis VSDT(b)P Keskkomitee poolt kokkukutsutud partei liikmete nõupidamisel (arvatavasti ülevenemaalise nõukogude nõupidamise delegaatide-bolševike koosolekul), kus Lenin esines ettekandega teesidest. Pöördunud tagasi Tartu, tutvustas üliõpilane Rozov parteiorganisatsiooni üldkoosolekul üksikasjaliselt Lenini seisukohti. Tartu bolševikud kiitsid need heaks ja võtsid oma edasise praktilise tegevuse aluseks. Ühtlasi otsustas koosolek teha teistele Eesti parteiorganisatsioonidele ettepaneku kutsuda kokku

⁸ Петроградские большевики ..., стр. 75—76.

⁹ Петроградские большевики ..., стр. 81.

¹⁰ «Kiir», nr. 12, 8. aprillil 1917.

¹¹ «Kiir», nr. 18, 15. aprillil 1917.

¹² «Kiir», nr. 19, 17. aprillil 1917.

¹³ «Kiir», nr. 20, 18. aprillil 1917.

üle-eestiline parteikonverents ning valis sinna delegaatideks A. Rozovi ja A. Sisaski. Neile tehti ülesandeks kindlalt kaitsta V. I. Lenini seisukohti ja hääletada ainult nende poolt.¹⁴

Eesti bolševike kõige pakilisemaks organisatsiooniliseks ülesandeks kujuneski aprillis parteikonverentsi kokkukutsumine ja üle-eestilise parteikeskuse loomine. Tartu organisatsiooni ettepanekul toimusid selles küsimuses konsultatsioonid parteiorganisatsioonide vahel juba märtsi lõpul.

Üksikasjalisemalt käsitleti parteikonverentsi kokkukutsumise küsimusi 6. aprillil ajalehes «Kiir» artiklis «Kindla korralduse loomine». Artiklis märgiti, et seoses suurte poliitiliste sündmustega on parteikonverentsi kokkukutsumine muutunud edasilükkamatuks. Enne konverentsi tuleb aga endised parteiorganisatsioonid tööle rakendada ning moodustada uusi. Nende rajamiseks kohtadel soovitati seltsimeestel, kes VSDT(b)P programmi oma tegevuse aluseks tunnistavad, ühineda ja organiseerimisbüroo luua. Viimasel aga pöörduda lähima VSDT(b)P organisatsiooni poole, et see tunnistaks ta parteiorganisatsiooniks. Märgiti, et sellest momendist tuleb organisatsioon lügeda täieõiguslikuks ja ta võib saata esindajad parteikonverentsile.¹⁵

Uued parteiorganisatsioonid enne konverentsi loodigi VSDT(b)P Tallinna Komitee initsiatiivil Aseris, Kundas, Rakveres, Nõmmel, Järva-Jaanis ja Lehtses.

VSDT(b)P Aseri organisatsioon rajati 9. aprillil rahvakoosolekul, millest võtsid osa VSDT(b)P Tallinna Komitee esindajad H. Suuder ja J. Heintuk, kes mõlemad olid hiljuti Siberist asumiselt tagasi jõudnud. Suuder tutvustas koosolijatele punkt-punktilt VSDT(b)P programmi ja selgitas seda. Järgnevalt otsustati asutada VSDT(b)P organisatsioon ka Aseris. Koosolek lõppes demonstratsiooni ja «Marseljeesiga»¹⁶.

Kunda parteiorganisatsioon rajati kaks päeva hiljem, s. o. 11. aprillil, rahvakoosolekul, mille viis läbi samuti H. Suuder. Organisatsiooni astusid aktiivsemad Kunda tsemenditehase töölised (Noormets, Laasberg, Sipria, Ossip jt.).¹⁷

VSDT(b)P Rakvere organisatsioonile pandi alus 12. aprillil (jällegi H. Suuderi poolt), millal rahvakoosolekul moodustati organiseerimisbüroo ja registreeriti esimesed liikmed.¹⁸ Sellel organiseerimissõidul on H. Suuder esinenud ka mitmel pool mujal, sealhulgas Virumaal Sõmeru vallamajas.¹⁹

Enne konverentsi tekkis ka parteiorganisatsioon Nõmmel, kuid selle täpne asutamine aeg ei ole teada.

¹⁴ A. Sisask, Oktoobrirevolutsiooni päevil Tartus, Nõukogude võimust eest, Tallinn 1957, lk. 208.

¹⁵ «Kiir», nr. 10, 6. aprillil 1917.

¹⁶ «Kiir», nr. 15, 12. aprillil 1917.

¹⁷ «Proletaarne Revolutsioon Eestis», nr. 4, 1928, lk. 42.

¹⁸ «Kiir», nr. 25, 25. aprillil 1917.

¹⁹ «Kiir», nr. 25, 25. aprillil 1917.

Teadaolevail andmeil tekkisid enne üle-eestilist parteikonverentsi VSDT(b)P organisatsioonid ka Järvamaal Järva-Jaanis ja Lehtse vallas. VSDT(b)P organisatsiooni esialgne tuumik koondus Järva-Jaanis juba 10. märtsil. Organisatsiooni juhtimiseks valiti siin 3-liikmeline büroo. 4. aprillil toimus VSDT(b)P Järva-Jaani organisatsiooni üldkoosolek, kus valiti 9-liikmeline komitee. Organisatsiooni rajamise initsiaatoriks ja juhiks oli J. Pallok, kes 1905.—1907. a. revolutsiooni perioodil töötas Tallinnas Lutheri vineerivabrikus. Seal oli ta osa võtnud revolutsioonilisest liikumisest ja olnud vabrikus töölisvanemaks. Järva-Jaani parteiorganisatsiooni koondusid peamiselt viie ümberkaudse mõisa töölisel. Maikuus oli organisatsioonis 120 liiget.²⁰

VSDT(b)P Lehtse organisatsioon asutati 2. aprillil.²¹ Kindlama organisatsioonilise kaju omandas ta aga 16. aprillil, millal toimus rahvakoosolek Läpi koolimajas. Koosolekust võtsid osa peamiselt ümbruskonna põllutöölised. Organisatsiooni esimeheks valiti O. Malmberg, kirjatoimetajaks Läpi kooliõpetaja J. Lass.²² Viimane oli pärast Veebruarirevolutsiooni asutanud kohalike tööliste jaoks raamatukogu, mis muudeti parteiorganisatsiooni raamatukoguks. Aprillis oli organisatsioonis 18 liiget.²³

Kuid nii Järva-Jaani kui ka Lehtse organisatsioonil puudus esialgu side teiste suuremate parteiorganisatsioonidega, nad tegutsesid omaette ega võtnud osa ka 16.—17. aprillil toimunud üle-eestilisest parteikonverentsist.

12. aprillil arutati parteikonverentsi kokkukutsumist VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni üldkoosolekul. Tartu organisatsiooni ettepanek võeti vastu. Konverentsi alguseks määrati 16. aprill ja esindusnormiks üks saadik iga 50 parteiliikme pealt. Tallinna organisatsioonis oli sellal arvel 1300 liiget ja tuli valida 26 delegaati. Valiti kohe saadikud linnaorganisatsiooni poolt (Urb, Rossfeldt, Hasan, Ikmelt, Anvelt, Vakmann, Priiman, Suuder, Käspert, Rabtšinski, Topp, Arro, Tisler, Heintuk, Iisak, Straus, Perman, Laur, Treifelt, Svaigsne, Räästas, Roosileht, Manets, Valtin, Rennebaum, Trei). Kopli rajooniorganisatsioon valis saadikud eraldi,²⁴ sest ka tema üldkoosolekud toimusid esialgu omaette.

Eesti bolševistlike organisatsioonide konverents toimus 16.—17. aprillini Tallinnas ja on tuntud VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide I konverentsi nime all. Nimetust «Põhja-Balti» kasutati sel perioodil Eesti territooriumi tähistamiseks.

Parteikonverentsile tuli kokku 38 delegaati 8 organisatsiooni

²⁰ «Kiir», nr. 42, 16. mail 1917.

²¹ «Kiir», nr. 43, 17. mail 1917.

²² Sealsamas.

²³ «Kiir», nr. 21, 20. aprillil 1917; Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Keskarhiiv (ENSV ORKA), f. R-1337, nim. 1, s.-ü. 9, l. 9.

²⁴ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis ..., lk. 115.

poolt, kes esindasid üle 2000 partei liikme. Delegaadid jagunesid parteiorganisatsioonide järgi järgmiselt: Tallinn — 22, Kopli — 6, Nõmme — 1, Tartu — 2, Rakvere — 1, Kunda — 2, Aseri — 2 ja Petrogradi eesti organisatsioon — 2.²⁵ Narva organisatsioon delegaate konverentsile komitee asjaajaja K. Astremi hooletuse tõttu ei saatnud. Narva organisatsiooni aruande esitas J. Anvelt, kes delegaadiks oli valitud Tallinna organisatsiooni poolt.

Nagu aruannetest kohtadelt selgus, oli partei liikmete umbkaudne arv (täpne parteiliikmete arvestus sellal puudus) Tallinnas 1300 (ilma Kopli organisatsioonita), Narvas 400, Tartus 50 ja Petrogradi eesti parteiorganisatsioonis 180.²⁶ Teiste organisatsioonide kohta pole täpseid andmeid. Kui aga arvestada seda, et 1 delegaat valiti konverentsile 50 parteiliikme poolt, siis pidi Kunda, Aseri, Rakvere ja Nõmme parteiorganisatsioonide liikmete arv olema 50—100 piirides, Kopli organisatsioonis aga umbes 300.

Konverents kinnitas 3 uut organisatsiooni: Aseri, Rakvere ja Kunda. Päevakord oli ülekoormatud — kavatseti läbi arutada 19 küsimust.

Konverentsi 1. päevakorrapunkti kohta «Aruanded kohtadelt» esitati ettekanded Tallinna, Tartu, Narva ja Petrogradi eesti organisatsioonide poolt. Kõigi nende parteiorganisatsioonide tööd juhtisid linnakomiteed. Tallinna ja Narva parteikomiteedel oli kummalgi kaks vabastatud parteitöötajat — 1 sekretär ja 1 agitaator. Töö rahvuslike sektsioonide kaupa jätkus Tallinnas (eesti, vene, läti) ja Tartus (eesti, vene), Narvas need puudusid. Petrogradi eesti organisatsiooni komitee juures tegutses agitaatorite kolleegium ja organisatsioon jagunes linnaosade järgi 5 rajooni: Neeva, Viiburi, Moskva, Narva ja Vassili saar. Organisatsiooni juures tegutses Peterburi eesti tööliste ja soldatite selts 1000 liikmega.²⁷ Erinevalt teistest Eesti sotsiaal-demokraatlikest organisatsioonidest võeti ainult Tartus uusi liikmeid vastu kahe soovitusega. Mujal ei nõutud soovitusi. VSĐT(b)P Tartu komitee juures tegutses ka partei liikmete ettevalmistamiseks poliitiline klubi.²⁸

Konverentsil olid parteiorganisatsioonid peamiselt Põhja-Eesti tööstuskeskustest, kuna Lõuna-Eesti oli esindatud vaid Tartu parteiorganisatsiooniga. Maal, valdades, aga oli parteiorganisatsioon vähe ja nad ei jõudnud saata delegaate konverentsile. Bolševike mõju maale ulatus sel ajal peamiselt ajalehe «Kiir» kaudu, mis maaproletariaadi hulgas oli juba populaarseks muutunud.

²⁵ Sealsamas, lk. 120.

²⁶ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis ..., lk. 121—122.

²⁷ Sealsamas.

²⁸ A. Sisask, Oktoobrirevolutsiooni päevil Tartus, Nõukogude võimu eest ..., lk. 208.

Aruannete suhtes kohtadelt võeti vastu järgmine otsus: «Saadikute aruanded kohtadelt ärakuulates tunnistab konverents tarvilikuks üle maa internatsionaali seisukohal asuvaid revolutsioonilisi sots.-dem. organisatsioone elule kutsuda ja propagandistide ja organisatsioonide (s. o. organisaatorite. — K. S.) kooli Tallinnas asutada.²⁹

Konverentsi päevakorra tähtsaimaks küsimuseks oli V. I. Lenini teeside läbiarutamine. Teeside vastu astus välja vaid üks delegaat.³⁰ Konverentsi tunnistas teesid õigeteks ja seadis need edasise parteitöö lähtepunktiks. V. I. Leninile otsustati tervitus-telegramm saata, mis avaldati Jaan Anveldi kui konverentsi juhataja allkirjaga «Pravdas»: «VSDTP Põhja-Balti organisatsiooni konverents, arutades läbi seltsimees Lenini teesid, tunnistab neid täpselt rajanevaks teaduslikul sotsialismil ja tervitab seltsimees Leninit kui vene revolutsioonilise proletariaadi eesrindlikku võitlejat, kes avalikult on astunud sotsiaalse (sotsialistliku. — K. S.) revolutsiooni teele.»³¹

Konverents võttis vastu otsused Ajutise Valitsuse, sõja ja võimu küsimuses. Konverentsi resolutsioonis märgiti Ajutise Valitsuse kohta, et see on imperialistlik valitsus, kes jätkab kontrevolutsioonilisi septsusi, Nõukogude kontrolli tema üle ei kindlustanud senini revolutsioonilise sõjaväe ja tööliste nõudmiste rahuldamist ja seda pole loota ka edaspidi, mistõttu konverents tunnistab vajalikuks nõuda «valitsusevõimu täielist üleminekut soldatite ja tööliste saadikute nõukogu kätte, et tõsist pinda luua nende ülesannete otsustamiseks, mis Vene ja teiste maade tulevased revolutsioonid päevakorrale tõstavad.»³²

Sõja küsimuses taotles konverents, et Venemaa ütleks lahti igasugustest vallutustest ja kontributsioonidest ning teataks avalikult, et ta on nõus otsekohe alustama rahuläbirääkimisi. Sõja lõpp on seda lähemal, mida kiiremini Ajutine Valitsus kõrvaldatakse, märgiti resolutsioonis.³³

Otsuses nõukogude kohta nõudis konverents selliste abinõude tarvituselevõtmist nõukogude poolt, et «faktiliselt võimu enda kätte saada vabaduste kindlustamiseks ja revolutsiooni lõpuleviimiseks sõjaväe ja rahva abil, tööd tehes ilma kodanlise klassi esindajateta»³⁴.

Konverents otsustas, et töörahva vabaduste kaitseks on vaja asutada Punakaart. Parteikomiteesid kohtadel kutsuti üles selleks viivitamatult abinõusid tarvitusele võtma, kusjuures prakti-

²⁹ «Kiir», nr. 21, 20. aprillil 1917.

³⁰ Nõukogude võimu eest..., стр. 209.

³¹ «Правда» № 39, 23 апреля 1917.

³² Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 122.

³³ Sealsamas.

³⁴ Sealsamas, lk. 123.

lise sammuna sel teel nõuti kõigepealt parteiliikmete relvastamist. Selle otsuse alusel moodustatigi kohtadel esimesed parteiliikmete relvastatud salgad, mis said tulevase Eesti Punakaardi algrakukesteks.

Maaküsimuses pidas konverents tingimata vajalikuks nõuda kõigi kiriku-, kloostr-, kroonu- ja mõisamaade konfiskeerimist ning maakasutamise õiguse andmist kogu rahva kätte. Sisuliselt tähendas see seisukoht nõuet maa natsionaliseerida, rahva omandiks muuta. Küsimust maa kasutamise vormidest aga siin veel üles ei tõstetud, samuti küsimust organiseerimistööst maal. Viimast puudutati osaliselt resolutsioonis Eesti omavalitsusest. Selles resolutsioonis, vastukaaluks kodanlikule omavalitsusele, seati kohaliku omavalitsuse aluseks nõukogud. Külas, maal tulid luua maatameeste komiteed, mis ühinevad maakondade ja kubermangu tööliste ja soldatite saadikute nõukogudega ning «otsustavad kõiki omavalitsusesse puutuvaid küsimusi»³⁵ Samast põhimõttest lähtudes otsustati ka, et linnavalitsused peavad minema tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kätte. Konverentsi päevakorra punkt, mis käsitles organiseerimistööd maal, jäeti ajapuudusel ära, mis viitab selle olulise küsimuse alahindamisele. Samuti jäeti ära küsimus suhtumisest teistesse parteidesse, sest see oli juba partei programmis fikseeritud.

Rahvusküsimust puudutati vaid resolutsioonis eesti rahvusväeosade kohta, mille formeerimist eesti kodanlus Ajutise Valitsuse toetusel oli alustanud, lootes neid ära kasutada kontrrevolutsioonilisteks eesmärkideks. Resolutsioonis märgiti, et nende loomine loob pinna rahvusliku vaenu külvamiseks ja süüdistuseks separatistlikes püüetes. Eesti sõjameeste revolutsioonilised huvid tõrjutakse rahvusväeosades kõrvale kitsarinnaliste rahvuslike huvide poolt, mille tõttu selliste väeosade organiseerimine tunnistati lubamatuks. Selles resolutsioonis lähtuti internatsionalismist, kuid ei arvestatud eesti soldatite tungi kodumaale ja keeleraskusi vene väeosades. Poliitilise võitluse ja taktika seisukohast kujunes see lähtealus ebaõigeks ja võimaldas eesti kodanlusel arendada bolševismivastast natsionalistlikku agitatsiooni. Kodanlus püüdis näidata, nagu oleksid bolševikud rahvusväeosade loomise vastu üldse ja igas olukorras.

Konverents pidas vajalikuks täiendada partei miinimumprogrammi, lähtudes V. I. Lenini teesidest, uue, Kommunistliku Internatsionaali asutamist ning partei programmi muutmist vastavalt uuele olukorrale.

Tähtsal kohal olid organisatsioonilised küsimused. Konverents töötas välja ja kinnitas VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsiooni põhikirja. Selle esimeses paragrahvis öeldi, et parteitöö taseme tõstmiseks ja tema eesmärkide efektiivsemaks teostamiseks «ühi-

³⁵ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 123.

nevad Eesti parteiorganisatsioonid üheks Põhja-Balti organisatsiooniks, mis enese keskelt Põhja-Balti Komitee valib.»³⁶

Parteioorganisatsiooni juhtiva keskusena pidi VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee koosnema kõigi eesti parteiorganisatsioonide poolt valitud esindajatest, iga kohaliku organisatsiooni poolt üks esindaja, vaatamata organisatsiooni suurusele. Komitee korralised istungid pidid toimuma vähemalt üks kord kuus. Koosnedes kohalike organisatsioonide esindajatest, ei olnud ta mitte alaliselt, vaid perioodiliselt tegutsev organ.

Alaliselt tegutseva juhtiva organina moodustati VSDT(b)P Põhja-Balti täidesaatev büroo, mis koosnes kolmest liikmest: esimees, sekretär ja kassahoidja. Büroo ülesandeks oli parteikonverentsi otsuste elluviimine ja jooksva töö tegemine.

Konverentsil valitigi VSDT(b)P Põhja-Balti Büroo esimene koosseis: esimees J. Rossfeld (esimehe kandidaat I. Rabžinski), sekretär D. Hasan (kandidaat R. Vakman), kassahoidja J. Heintuk (kandidaat G. Topp).³⁷

Konverents võttis vastu ka otsused parteilise ajakirjanduse kohta. Ajaleht «Kiir» tunnistati üksmeelselt Eesti parteiorganisatsiooni häälekandjaks. Ühtlasi otsustati, et partei häälekandjates võivad töötada ainult need seltsimehed, kes partei põhimõtteid ja taktikat tunnistavad. Toimetuse liikmetel ja kirja saatjatel ei olnud õigust teha kaastööd kodanlikele ajalehtedele. Otsuses märgiti, et parteilises ajalehes ei tohi avaldada partei põhimõtetega vastuolus olevaid artikleid ja tähtsamad küsimused peab toimetuse otsustama kollektiivselt. Toimetuse liikmed kutsus ametisse VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee ja toimetuse pidi kinnitama parteikonverentsi poolt.³⁸

Saadikuid VSDT(b)P konverentsile otsustati mitte valida vaid oodata ära partei keskkomitee vastavad juhendid ning toimida nende kohaselt.

Eesti bolševike aprillikonverentsil oli suur tähtsus. Konverents võttis esimeste hulgas VSDT(b)P-s Eesti organisatsioonide tegevuse aluseks Lenini Aprilliteesid ja suuna sotsialistlikule revolutsioonile, tööliklassi ja kehvatalurahva koondamisele selle teostamiseks. Põhikirja vastuvõtmise ja partei üle-eestilise juhtiva organi moodustamisega ühendati Eesti ala parteiorganisatsioonid ühtseks Eesti (Põhja-Balti) organisatsiooniks.

Konverentsi töötulemused ja sellega koos V. I. Lenini Aprilliteesid (teadaolevatel andmetel arutati kohalikes organisatsioonides teese enne konverentsi vaid Tartus) arutati hiljem läbi parteiorganisatsioonide koosolekutel. Nad kiideti enamasti üksmeelselt heaks ja võeti parteiorganisatsioonide tegevuse aluseks.

³⁶ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 124—125.

³⁷ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 124—125.

³⁸ Sealsamas, lk. 125.

VSDT(b)P Tallinna organisatsioonis ei leidnud teesid ega konverentsi otsused vastuväiteid. Järgnevalt lähtusid kõik organisatsiooni otsused nendest. 22. aprillil otsustati VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni koosolekul, et partei liikmetel tuleb lahkuda kõigist kodanlikest seltsidest, kus puudub perspektiiv nende ülevõtmiseks, sest koostöö kodanlusega ei ole lubatav.³⁹ 26. aprillil heideti organisatsioonist välja parempoolne oportunist A. Kastra, kes lõhestuslikel eesmärkidel oli registreerinud ennast partei liikmeks. Otsuses märgiti, et Kastra on juba varem tunnistatud parteivastaseks tegelaseks ja pole mingit alust seda otsust revideerida.⁴⁰ 27. aprillil VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni eesti sektsiooni üldkoosolekul informeeris J. Anvelt kooslijaid VSDT(b)P Põhja-Balti konverentsi tulemustest ja V. I. Lenini Aprilliteesidest, mis vastuväideteta tunnistati õige-
teks.⁴¹

Keerukamaks kujunes olukord Narva organisatsioonis. 30. aprillil üldkoosolekul arutati siin J. Anveldi ettekannet VSDT(b)P Põhja-Balti konverentsi tulemustest. Anveldi poolt esitatud leninlike seisukohtade vastu võttis mitmel korral ägedalt sõna VSDT(b)P Narva Komitee asjaajaja K. Astrem. Ta leidis, et konverents oli ülepeakaela kokku kutsutud ning kõik otsused ühekülgse V. I. Lenini seisukohtade järgi tehtud. Lenini seisukohad aga olevat anarhistlikud. Nii olevat Lenin ekslikult loobunud demokraatliku vabariigi nõudmisest, mis olevat sotsiaal-demokraatide üldine nõudmine. Astrem tegi ettepaneku VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee tööst mitte osa võtta. Anvelt ja teised sõnavõtjad tõestasid Astremi seisukohtade paikapidamatust. Selgitati, et konverentsi kiire kokkukutsumine oli tingitud püüdest viia ta läbi enne ülevenemaalist parteikonverentsi. Pealegi oli VSDT(b)P Narva Komiteele saadetud kutse konverentsile kaks päeva enne konverentsi algust. Ülevenemaalisele parteikonverentsile saadeti delegaat ka ilma üldkoosolekuta komitee poolt, seda oleks võinud teha ka käsitletaval juhul. Samuti näidati Astremi sisuliste väidete paikapidamatust, sest proletariaadi partei eesmärgiks on proletariaadi diktatuur ja sotsialism.

Koosolek, millest võttis osa 250 inimest, asus kindlalt leninlikele seisukohtadele. Rõhuva häälteenamusega (ainult 2 vastu) otsustati VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee tööst osa võtta ja valiti sinna esindajaks V. Anni.⁴²

VSDT(b)P Eesti grupp tegutses ka Valgas. Valga organisatsioon aga ei olnud VSDT(b)P Põhja-Balti konverentsil esindatud

³⁹ «Kiir», nr. 26, 26. aprillil 1917.

⁴⁰ «Kiir», nr. 28, 28. aprillil 1917. A. Kastra ja tema poolehoidjad tõrjuti VSDTP Tallinna organisatsioonist välja 1914. a. Vt. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost I, Tallinn 1961, lk. 712.

⁴¹ «Kiir», nr. 29, 29. aprillil 1917.

⁴² «Kiir», nr. 31, 2. mail 1917.

ja VSDT(b)P Põhja-Balti Büroo ülesandel saadeti Valka ettekandega konverentsi tööst A. Sisask Tartust. Valga eesti bolševike organisatsioon oli sellal väiksearvuline ja koosnes peamiselt raudteesõlme töolistest. Tema tegevust juhtis raudtee depoo lukksepp C. Raudsepp, kes A. Blaufeldti kaudu juba enne revolutsiooni Tartu organisatsiooniga ühendust pidas.⁴³ Raudsepp oli ka «Kiire» levitajaks Valgas ja saatis regulaarselt «Kiire» toimetusele tellimisrahasid ning üksikute numbrite müügist saadud raha.⁴⁴

VSDT(b)P aprillikonverents. Partei koondumise V. I. Lenini teeside ümber ülevenemaalises ulatuses viis lõpule bolševike partei VII ülevenemaaline (aprilli) konverents, mis toimus Petrogradis 24.—29. aprillini. Konverentsil oli esindatud 80 000 partei liiget. Eestist olid aprillikonverentsil delegaadid ainult suuremate — Tallinna, Narva ja Tartu — parteiorganisatsioonide poolt, sest VSDT(b)P Põhja-Balti I konverentsil delegaate ei valitud: jäádi ootama täpsemaid juhendeid VSDT(b)P Keskkomiteelt.

Tallinnast valiti ülevenemaalisele konverentsile delegaatideks I. Rabtšinski, R. Vakman ja Aisupiet.⁴⁵

Konverentsi avas V. I. Lenin. Ta rõhutas, et Venemaa tööliklassile on langenud suur au alustada esimesena sotsialistlikku revolutsiooni, mis moodustab osakese rahvusvahelisest revolutsioonist. Ta kutsus delegaate üles just sellest seisukohast lähtudes kindlaks määrama oma ülesanded.⁴⁶

Arvukate tähtsate küsimuste hulgas, mis konverentsil arutati, olid põhiküsimusteks käesolev moment, agraarküsimus ja partei programmi muutmine. Aruandjaks oli V. I. Lenin. Olulisel kohal seisis ka rahvusküsimus, mille kohta esitas ettekande J. V. Stalin ja resolutsiooni koostas V. I. Lenin.

Lükates tagasi L. B. Kamenevi ja A. I. Rõkovi kapitulantlikud väited selle kohta, et Venemaal ei ole olemas objektiivseid eeldusi sotsialistlikuks revolutsiooniks, konverents rõhutas oma resolutsioonis käesoleva momendi kohta, et revolutsiooni areng on päevakorrale tõstnud riigivõimu ülevõtmise proletariaadi poolt ja sotsialistlikud ümberkorraldused (maa natsionaliseerimine, riikliku kontrolli kehtestamine), mida tuleb teostada võimu ülevõtnud nõukogude kaudu. Konverentsi resolutsioon kinnitas V. I. Lenini seda õpetust, et sotsialismi võit on võimalik ühel maal eraldi ja nimelt Venemaal.⁴⁷

⁴³ A. Sisask, Oktoobrirevolutsiooni päevil Tartus, Nõukogude võimu eest... lk. 209—210.

⁴⁴ Eestimaa Kommunistliku Partei Arhiiv (EKPA), f. 6364, nim. I, s.-ü. 158, l. 14.

⁴⁵ «Kiir», nr. 26, 26. aprillil 1917.

⁴⁶ V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 201.

⁴⁷ Sealsamas, lk. 263

Agraarküsimuse lahendamisel pidas konverents tähtsaimaks mõisamaade konfiskeerimist ja kogu maa natsionaliseerimist. Mõisamaade tasuta võõrandamine tähendas talurahva põliste lootuste rahuldamist ning mõisnike ja kodanluse võimu ühe põhialuse õõnestamist, olles ühtlasi garantiiks monarhia taastamise vastu. Kogu maa natsionaliseerimine aga tähendas maa kasutuse vabastamist kõigist pärisorjusliku korra iganditest ja maaeraomanduse kaotamist, seega tootmisvahendite eraomanduse nõrgendamist üldse. Parteikonverents nõudis, et agraarküsimuse lahendamist ei lükataks edasi Asutava Koguni, vaid soovitas talupoegadel asuda mõisamaade ülevõtmisele kohe, revolutsioonilisel teel.

Agraarliikumise tähtsust sotsialistliku revolutsiooni saatusele Venemaal kriipsutas V. I. Lenin alla juba oma ettekandes agraarküsimuse kohta. Resolutsioonis aga märgiti, et olenevalt sellest, kas linnaproletariaadil õnnestub endaga kaasa tõmmata maa-proletariaati ja küla poolproletaarlaste massi, «kujuneb ka Vene revolutsiooni saatus ja lõpptulemus, kuivõrd algav proletaarne revolutsioon Euroopas ei avalda meie maale oma otsest võimsat mõju»⁴⁸.

Resolutsioonis agraarküsimuse kohta soovitati talupoegadel mõisamaid üle võtta organiseeritult, samuti soovitati igast ülevõetavast mõisast eeskujulike majandite loomist, mida majandataks ühiskondlikel alustel.

Konverentsil võeti eitav seisukoht Ajutise Valitsuse, kaitse-sõjaluse ja koostöö suhtes kodanlike ja väikekodanlike parteidega. Resolutsioonis «Internatsionalistide ühinemine väikekodanliku kaitse-sõjalise bloki vastu» rõhutati, et esseerid, menševikud jt. väikekodanlikud parteid on veerenud «revolutsioonilise kaitse-sõjaluse», s. o. imperialistliku sõja toetamise positsioonile, et nende poliitika, mis tugevdab rahva kergeusklikku suhtumist kapitalistidesse, on sügavalt ekslik. Konverents luges ühinemist nende parteide ja rühmadega lubamatuks ja tunnistas selle võimalikuks vaid nende rühmadega, mis asuvad internatsiona-lismi positsioonidel.⁴⁹

Seega võeti täiesti eitav seisukoht nn. ühinemistendentside suhtes.

Suur tähtsus sotsialistliku revolutsiooni arenemise seisukohalt Venemaal, eriti aga sellistel rahvuslikel ääremaaadel nagu Eesti, oli rahvusküsimusel, partei õigel rahvuspoliitikal, sest sellest olenes rõhutatud rahvuste töörahva kaasatulek proletariaadiga. V. I. Lenin andis konverentsil terava vastulöögi Pjatakovi nihi-listlikule suhtumisele rahvusküsimusse, mis eitas rahvuste enese-määramise õigust ja nõudis võitlust rahvuslike liikumiste kui reaktsiooniliste vastu. Konverentsil vastuvõetud resolutsioonis

⁴⁸ V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 263.

⁴⁹ Sealsamas, lk. 265.

tunnistati kõigi Vene riigi koosseisu kuuluvate rahvuste õigust vabalt lahku lüüa ja iseseisvat riiki moodustada, mis tagas eri rahvustest tööliste solidaarsuse. Samal ajal rõhutati resolutsioonis, et enesemääramise õiguse lahendamisel igal konkreetsel juhul peab arvestama selle otstarbekust, lähtudes sotsialismist võitlemise huvidest. Neile rahvastele, kes ei soovi lahku lüüa, nõudis partei laialdast autonoomiat piirkonna-autonoomia põhimõttel ja spetsiaalsete seaduste väljaandmist, mis kindlustavad rahvuste üheõigusluse ja kõrvaldavad vähemusrahvuste õiguste igasugused rikkumised.⁵⁰

Konverents mõistis hukka menševistlik-bundistliku «rahvusliku kultuurautonoomia», mis eraldab eri rahvusest töölisi ja tugevdab kodanluse mõju töölistele. Resolutsioonis märgiti, et tööliklassi huvid nõuavad eri rahvustest tööliste ühendamist ühtsesse proletariaadi organisatsioonidesse, mis kõige edukamalt võimaldab võidelda kodanliku natsionalismi ja rahvusvahelise kapitali vastu.

Vastavalt V. I. Lenini teesidele võttis konverents vastu otsused partei programmi ja III Internatsionaali küsimustes. Konverentsil valiti uus VSDT(b)P Keskkomitee eesotsas V. I. Leniniga.

Aprillikonverents oli oma tähtsusest võrdne kongressiga. Konverents võttis vastu õige leninliku joone sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamisele ja teostamisele Venemaal, näitas Venemaa rahvastele kätte ainuõige tee vabanemiseks igasugusest ekspluateerimisest. Aprillikonverentsi otsustel oli erakordselt suur tähtsus ka eesti parteiorganisatsioonidele, sest revolutsiooni põhiküsimuste õige lahendamise viisi kõrval anti siin õige suund ka rahvusküsimuse lahendamisele, mis kergendas eesti bolševike võitlust eesti natsionalistliku kodanlusega, kergendas rahvahulkade vabastamist natsionalismi meeleoludest.

VSDT(b)P aprillikonverentsi käiku jälgisid eesti bolševikud suure huviga. Konverentsi kohta kõige üksikasjalisem ülevaade saadi ajalehest «Pravda». Samuti avaldas «Kiir» mitmekülgset informatsiooni konverentsist. Alates «Kiire» I. mai numbrist 1917. a. leiame ülevaate diskussioonist nõukogude kohta,⁵¹ organisatsioonilistest küsimustest ja suhtumisest imperialistlikku sõjasse.⁵² Järgnes pikem ülevaade diskussioonidest rahvusküsimuse kohta ning selle lõpul tõsteti esile, osutades vastuvõetud resolutsioonile, rahvusliku eraldumise tendentside hädaohtlikkust sotsialistlikule liikumisele.⁵³

Ka rida konverentsi otsuseid avaldati «Kiire» veergudel. Esimesena toodi ära konverentsi otsus Ajutise Valitsuse kohta —

⁵⁰ V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 274.

⁵¹ «Kiir», nr. 30, 1. mail 1917.

⁵² «Kiir», nr. 31, 2. mail 1917.

⁵³ «Kiir», nr. 34, 5. mail 1917.

«Vahekord Ajutise Valitsusega».⁵⁴ Kärbetega (I osa kokkuvõtlikult, II osa peaaegu tervikuna, III osast algus) avaldati konverentsi resolutsioon sõja kohta⁵⁵ ning kärbeteta otsus «Internatsionalistide ühinemisest väikekodanliku kaitsesõjalise bloki vastu»⁵⁶.

Rida olulisi otsuseid, sealhulgas otsused agraar- ja rahvusküsimuse kohta, jäi aga eesti keeles avaldamata või avaldati lünklikult. Ilmselt pöörasid juhtivad eesti bolševikud neile vähe tähelepanu. Just nendes küsimustes esines aga eesti bolševikel kõikumisi ja vigu. Eriti oluline oleks olnud otsuse avaldamine rahvusküsimuse kohta ja selle laialdane populariseerimine, sest eesti kodanlus oma poliitilises tegevuses ja kodanliku ideoloogia levitamisel asetas raskuspunkti just rahvusküsimusele, püüdes selle abil säilitada ja tugevdada mõju rahvahulkades.

VSDT(b)P aprillikonverentsi otsused arutati läbi ka suuremates eesti parteiorganisatsioonides Tallinna, Tartu ja Narva parteiorganisatsioonide üldkoosolekutel, kus delegaadid esitasid ettekande konverentsist. Tallinna bolševike üldkoosolekul tegi seda I. Rabtšinski. Ta rääkis üksikasjaliselt, missugune oli V. I. Lenini seisukoht sõja, Ajutise Valitsuse ja nõukogude küsimuses. Suurt huvi äratas maaküsimus, eriti mõisamaade kohese konfiskeerimise nõue.

I. Rabtšinski rõhutas, et mõisad tuleb mõisnikelt üle võtta organiseeritult, ülevõetud mõisamajapidamisi aga ei ole soovitatav tükeldata.⁵⁷

Seega ületasid Eesti bolševikud varsti pärast Veebruarirevolutsiooni esinenud vead poliitilise olukorra hindamisel. VSDT(b)P Eesti organisatsioon läks kiiresti ja ühena esimestest Venemaal üle leninlikule sotsialistliku revolutsiooni orientatsioonile. V. I. Lenini populaarsusest eesti bolševike hulgas annab ilmekalt tunnistust see fakt, et kahekümne tervitusresolutsiooni ja telegrammi hulgas, mis avaldati «Pravdas» 1917. a. aprillis, kolm pärinesid Eestist — VSDT(b)P Narva ja Tallinna organisatsioonidelt ning VSDT(b)P Põhja-Balti konverentsilt. Viimase telegrammiga tervitasid V. I. Leninit kõik konverentsil esindatud Eesti parteiorganisatsioonid.

VSDT(b)P organisatsioonide tugevnemine ja kasv Eestis 1917. a. aprilli lõpul ja mais. Üleminek sotsialistliku revolutsiooni orientatsioonile, uutele oludele vastava strateegia ja taktika

⁵⁴ Vt. «Kiir», nr. 31, 2. mail 1917; NLKP kongresside, konverentside ja keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused (edaspidi: NLKP resolutsioonid ja otsused), I osa, Tallinn 1956, lk. 339–341.

⁵⁵ Vt. «Kiir», nr. 31, 2. mail 1917; NLKP resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 337–339.

⁵⁶ «Kiir», nr. 34, 5. mail 1917; NLKP resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 347–348.

⁵⁷ I. Rabtšinski, Oktoobripäevad Eestis, Nõukogude võimu eest.... lk. 146–147.

rakendamine laiendas Eesti bolševike mõju rahvahuikades ja hoogustas revolutsioonilist liikumist.

Kasvasid ja tugevnesid vanad parteiorganisatsioonid Tallinnas, Tartus ja Narvas, samuti vastrajatud organisatsioonid Aseris, Kundas, Rakveres, Järva-Jaanis ja Lehtsel.

24. aprillil toimus VSDT(b)P Tallinna Komitee propagandistide kolleegiumi asutamiskoosolek. Valiti komisjonid põhikirja väljatöötamiseks ja kirjanduse muretsemiseks.⁵⁸

VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni eesti sektsiooni üldkoosolekul 27. aprillil, kus aruandega organiseerimistööst maale esines H. Suuder, võeti vastu tähtis otsus parteikomiteede loomise kohta suuremates tööstusettevõtetes. Otsuses märgiti, et need peavad ühendama partei liikmete tegevust üksikutes tehastes, suunama poliitilist selgitustööd ning kindlustama valimistel oma partei saadikukandidaatide läbiviimise.⁵⁹ VSDT(b)P Lehtse organisatsioon korraldas 22. aprillil Lehtse vallamajas ja 25. aprillil Aegviidu raudteejaamas rahvakoosolekud, kuhu Tallinnast oli palutud esinema «Kiire» kaastööline W. Buck, mis tõendab, et Lehtse organisatsioon oli Tallinnaga loonud tihedamad sidemed.⁶⁰

16. aprillil luuakse esimene organisatsioon ka Tartumaal Laiuse vallas. Organisatsiooni tööd käisid kohapeal korraldamas J. Käspert Tallinnast ja A. Blaufeldt Tartust. Vaatamata küla-kodanluse ägedale vastupanule oli organisatsioonil vallas suur mõju. Tema initsiatiivil reorganiseeritakse kohalik tootluskomitee, asutatakse «maakorralduse komitee» ning luuakse kontakt Tartu TSSN-ga. Maikuus oli organisatsioonis umbes 50 liiget.⁶¹ Organisatsiooni sekretäriks on käsitööline J. Jõuram, tema asetäitjaks J. Sommer, aktiivsemad liikmed J. Panno, V. Simberg jt.⁶²

Aprilli viimasel dekaadil tegi VSDT(b)P Tallinna Komitee instruktor H. Suuder agitatsiooniringiõidu Järvamaal, kus ta esines Kapa-Kohilas, Paides ja Türil.⁶³ Kuid uusi VSDT(b)P organisatsioone siin rajada ei õnnestunud töörahva vähesete teadlikkuse ja kodanluse vastutegevuse tõttu. Eriti halva mulje jättis Paide, kus kohalik reaktsioon eesotsas «Järvamaa rahustaja» A. Veileriga igasuguseid takistusi tegi.

H. Suuder esines Paides 25. aprillil «Ühenduse» seltsi saalis. Ta paljastas eesti kodanluse poliitikat ning kutsus töölisi koonsuma parteisse. Kuid koosolekut segas kohalik natsionalistide kamp, kes müra tõstsid. «Kiire» korrespondent kirjutas sel puhul,

⁵⁸ «Kiir», nr. 27, 27. aprillil 1917.

⁵⁹ «Kiir», nr. 29, 29. aprillil 1917.

⁶⁰ «Kiir», nr. 25, 25. aprillil 1917.

⁶¹ «Kiir», nr. 43, 17. mail 1917.

⁶² Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskariiv (ENSV RAKA), f. 4680, nim. 1, s.-ü. 32, l. 3.

⁶³ «Kiir», nr. 29, 29. aprillil 1917.

et nii on Paides alati ja salgake Paide töölisi on kui «seotult timuka kätte antud» nagu A. Gr. [enztein] omal ajal ütles.⁶⁴ Paides ei suudetudki parteiorganisatsiooni kuni Oktoobrirevolutsiooni võiduni rajada.

26. aprillil toimus rahvakoosolek Türi paberivabriku ruumides. Ka siin kõneles H. Suuder poliitilisest olukorrast ja töölisklassi ülesannetest võimu enda kätte võtmisel. Ettepanek rajada parteiorganisatsioon võeti poolehoidvalt vastu. Levitati partei programmi ja lõpuks lauldi «Internatsionaali».⁶⁵ Kuid organisatsioon jäi ka siin loomata.

Aprilli lõpul saabus «Kiirele» teade Rakkest, et sealses lubjatehases on päevakorral tööpäeva lühendamise nõudmine ning VSDT(b)P organisatsiooni rajamine. Sellest olid huvitatud tehasetöölised, aga samuti ümberkaudsed põllutöölised.⁶⁶ Kuid ilmselt kogemuste ja väljastpoolt tuleva abi puudumisel jäi organisatsioon siin ka rajamata.

VSDT(b)P Pärnu organisatsioon rajati A. Tolli mäletamist mööda juba märtsi lõpul, millal toimus aktiivsemate tööliste tegelaste koosolek.⁶⁷ Kuid teised allikad ei kinnita seda väidet, ja kui ei ole tegemist mäluveaga, siis on võimalik, et märtsi lõpul toimus mingi esialgne koosolek, kus kaaluti organisatsiooni rajamise küsimust.

16. aprillil Pärnus toimunud rahvakoosolekul esinesid Tallinnast bolševikud I. Ikmelt ja H. Klaas, kes selgitasid poliitilist olukorda ja paljastasid kodanluse reaktsioonilist poliitikat. Neil tekkis terav diskussioon kohalike kodanlike tegelaste Reimani ja Kuusneriga. Kuid parteiorganisatsiooni loomiseni ka seekord ei jõuta.⁶⁸

Tegelikult rajati VSDT(b)P Pärnu organisatsioon alles aprilli lõpul, millal Väike-Kuke tänavas Hendriksoni majas tuli kokku umbes 40 töölist, kes otsustasid rajada bolševistliku organisatsiooni.⁶⁹ Moodustati 9-liikmeline juhatus, mille esimeheks valiti J. Lepik ja sekretäriks A. Tolli. Valiti ka 5-liikmeline revisjonikomisjon. 14. mail toimunud üldkoosolekul esitatud juhatuse aruandest selgub, et võeti vastu organisatsiooni programm ja põhikiri ning organisatsiooni liikmete arv oli tõusnud ligi 100-le.⁷⁰

⁶⁴ «Kiir», nr. 30, 1. mail 1917.

⁶⁵ Sealsamas.

⁶⁶ «Kiir», nr. 27, 27. aprillil 1917.

⁶⁷ A. Tolli, Võitlus töörahva võimu eest Pärnus, Nõukogude võimu eest..., lk. 275.

⁶⁸ «Kiir», nr. 23, 22. aprillil 1917.

⁶⁹ «Kiir», nr. 41, 15. mail 1917.

⁷⁰ «Kiir», nr. 46, 20. mail 1917. Sellele koosolekule viitab ka A. Tolli oma mälestustes, kusjuures ta lisab, et koosolekule sõitis VSDT(b)P Põhja-Balti Büroo ülesandel H. Suuder, kes selgitas partei programmi ja põhikirja. Vt. Nõukogude võimu eest lk. 275—276.

Arvukas VSDT(b)P organisatsioon loodi 18. aprillil Sindis. Asutamiskoosolekule tuli kokku 350 inimest. Koosoleku juhatajaks valiti A. Tilk, protokollijaks A. Jürgenson. Esimesena võttis sõna Jakob Seljamaa, kes kutsus üles Sindi parteiorganisatsiooni asutama, et efektiivsemalt võidelda kapitalistide vastu. See ettepanek leidis üldist heakskiitu. Otsustati Tallinnast partei programme ja liikmekaarte tellida. J. Seljamaad volitati koosolijaid, kes seda soovivad, partei liikmeks üles kirjutama. Liikmemaksuks määrati 20 kopikat kuus.⁷¹

Nädala jooksul pärast asutamiskoosolekut kirjutasid ennast, s. o. astusid partei liikmeks 595 inimest. 7. mail kutsuti kokku asutajaliikmete koosolek, millest võttis osa umbes 500 isikut. Liikmete arv oli selleks ajaks tõusnud juba 620-le.⁷²

J. Seljamaa selgitas partei programmi ja organisatsiooni põhikirja projekti. Need kiideti heaks ja põhikirja otsustati 700 eksemplaris paljundada. Valiti ka organisatsiooni juhtiv keskus, mida nimetati eestseisuseks. Esimeheks valiti J. Miil, asetäitjaks J. Poot, sekretäriks A. Blaude, tema abiks J. Seljamaa. Samuti valiti tervishoiu- ja revisjonikomisjonid. Organisatsiooni esindajaks VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee koosolekule valiti J. Seljamaa. Otsustati jätkata võitlust tööpalga tõstmise eest, sest vabriku administratsioon oli 6. mail palgatõstmise nõudmise tagasi lükanud. Koosolek lõppes «Marseljeesi» ja teiste revolutsiooniliste lauludega.⁷³ Koosolijad siirdusid ülevas meeleolus demonstratsioonile piki Sindi alevit.

Viljandis tõsteti üles parteiorganisatsiooni asutamise küsimus 9. aprillil turuplatsil toimunud rahvakoosolekul, kus esinesid sotsiaaldemokraatlikud kõnemehed Tallinnast.⁷⁴ Algatus parteiorganisatsiooni rajamiseks lähtus Viljandi Nõukogu Täitevkomiteelt, kes 14. aprillil avaldas üleskutse Viljandi töölistele tulla töölistepühal 1. mail, s. o. 18. aprillil käsitööliste seltsi sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni asutamiskoosolekule.⁷⁵ 17. aprillil toimunud Viljandi TSS Nõukogu koosolekul valiti Venemaa sotsiaal-demokraatliku tööliste partei Viljandi osakonna 13-liikmeline ajutine korraldav komitee, mille esimeheks sai K. Grau.⁷⁶ 18. aprilli õhtul toimuski organisatsiooni asutamis-

⁷¹ EKPA, f. 135, nim. 135-1, s.-ü. 3, l. 1; «Kiir», nr. 32, 4. mail 1917 ja nr. 43, 17. mail 1917; H. Jõe, 1917. aasta Sindis, Nõukogude võimu eest..., lk. 375.

⁷² «Kiir», nr. 41, 15. mail 1917.

⁷³ EKPA, f. 135, nim. 135-1, s.-ü. 3, l. 1 (H. Jõe oma mälestustes märgib, et organisatsiooni juhatusse valiti ka tema, E. Port, F. Avikson jt., kuid säilinud dokumentidest ega teadetest seda ei nähtu. Vt. Nõukogude võimu eest..., lk. 375).

⁷⁴ «Kiir», nr. 15, 12. aprillil 1917; «Postimees», nr. 91, 25. aprillil 1917.

⁷⁵ «Sakala», nr. 41, 14. aprillil 1917.

⁷⁶ «Sakala», nr. 45, 24. aprillil 1917.

koosolek, kus Grau esines pikema kõnega. Koosolekul kerkis kohe üles ka asutatava organisatsiooni poliitilise platvormi ja taktika küsimus, sest kohalike esseeride esindajad küsisid otseselt, kas organisatsioon valib bolševike või menševike taktika. Koosoleku juhataja ja orgkomitee esimees K. Grau vastas, et organisatsiooni taktika küsimus on veel lahtine ja tema on kuulnud, et enamlaste ja vähemlaste vahel on oodata kokkulepet. Esseeride esindajana soovitas J. Kärner sotsiaaldemokraatidel vastrajatud Viljandi esseeride parteiorganisatsiooniga käsikäes töötada. Kuid sellele vaieldi vastu, sest Viljandi esseerid ei olevat tõsised revolutsionäärid.

Koosolekul avaldas mitusada («Sakala» andmeil 300) inimest soovi astuda sotsiaaldemokraatlikku organisatsiooni.⁷⁷

VSDTP Viljandi ajutine komitee avaldas «Sakalas» üleskutse, milles kutsus nii linna kui ka maatöölisi ühinema lipukirja ümber «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!», Üleskutses märgiti ka muuseas, et Viljandi garnisoni sõjaväelased oma enamus on kogunenud sotsiaaldemokraatliku lipu alla.⁷⁸

Organisatsioon, mis Viljandis loodi, oli poolmenševistlik, eelkõige selle tõttu, et organisatsiooni etteotsa pääsesid menševistlikud tegelased eesotsas K. Grauga. Organisatsiooni liikmetel, kellest enamik kuulus tööliste hulka, ei olnud veel küllalt poliitilisi kogemusi. Bolševistlikku kirjandust oli kohapeal vähe ja ka «Kiirt» saadi ebaregulaarselt.⁷⁹

30. aprillil toimunud parteikoosolekul valiti VSDTP Viljandi organisatsiooni 9-liikmeline komitee (Grau, Hunt, Koffer, Juhanon, Takk, Moses, Pöögelmann, Kandsepp ja Allikas), mille esimeheks sai jällegi K. Grau.⁸⁰ Organisatsiooni menševistlik kallak väljendus ka selles, et korduvalt kaaluti kohalike esseeridega koos töötamise võimalusi.⁸¹ Kevadel ja suvel kaldus organisatsioon järjest rohkem menševismi suunas. Kuid ometi mitte täielikult, sest revolutsioonilised töölisel suhtusid bolševike seisukohtadesse pooldavalt ja hoidsid ära organisatsiooni täieliku langemise kokkulepluse rappa.

Huvitavaid andmeid, sealhulgas arvulisi, leiame VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsiooni kohta 4. mail «Pravdas» avaldatud artiklist, mis iseloomustab olukorda Eesti parteiorganisatsioonides aprilli lõpul. Selles märgiti, et VSDT(b)P Põhja-Balti piirkonna organisatsioon ühendab kõik Eesti parteiorganisatsioonid: «Tallinnas arvestatakse 1200, Tartus 65, Valgas 70, Rakveres 70, Aseris 97, Kundas 300, Nõmmel 80, Koplis 400, Narvas 460 lii-

⁷⁷ ENSV ORKA, f. R-1285, nim. 1, s.-ü. 2, j. 21; «Sakala», nr. 45, 24. aprillil 1917.

⁷⁸ «Sakala», nr. 45, 24. aprillil 1917.

⁷⁹ V. Lombak, Bolševikud võitluses töörahva võimu eest Viljandis, Nõukogude võimu eest..., lk. 299.

⁸⁰ ENSV ORKA, f. R-1285, nim. 1, s.-ü. 2, l. 22.

⁸¹ Sealsamas, l. 23.

get. Peale selle rajati hiljuti organsiatsioonid Pärnus ja Sindis. Menševike organsiatsioonid peaaegu puuduvad, siin-seal on neile kaasatundjaid intelligentsi hulgas.⁸² Märgiki ka, et ajaleht «Kiir» levib 12—15 tuhandes eksemplaris. Peale kohalike lehtede levitatakse kõikjal ajalehti «Pravda», «Soldatskaja Pravda», «Golos pravdõ» ja läti sotsiaaldemokraatlikku ajalehte. Tartus tegutseb sotsiaaldemokraatlik klubi, Tallinnas propagandistide kool, kus töötatakse kolmes keeles. Artikli lõpus konstateeriti, et parteiorganiatsiooni mõju massidele kasvab iga päevaga ja juba pärast VSDT(b)P Põhja-Balti organsiatsioonide konverentsi «õnnestus korraldada sotsiaaldemokraatlikku tööd reas punktides. Ülevenemaalisel konverentsil oli piirkonna organsiatsioon esindatud 4 otsustava ja 1 nõuandva hääleõigusega delegaadiga.⁸³

Artiklis toodud andmed on aprilli lõpu kohta siin kõige täielikumad. Erinevus ilmneb Tallinna organsiatsiooni liikmete arvus, kus aprilli keskpaiku arvestati umbes 1300 liiget. Ent koos Kopli organsiatsiooniga oli aprilli lõpul Tallinnas 1700 liiget.

Valga organsiatsiooni kohta saame siit esmakordselt arvulised andmed. Pärast Veebruarirevolutsiooni tekkis Valgas algul läti bolševike grupp ja siis organsiatsioon, kus aprilli esimesel pooltel oli üle 20 liikme ja 80 kandidaati. See võttis aktiivselt osa Valga Nõukogu loomisest ja võitlusest linnavalitsuse demokraatiseerimise eest.⁸⁴ Varsti kerkis üles küsimus läti, eesti ja soldatite (vene) organsiatsioonide ühendamisest. Moodustati 9-liikmeline Valga sotsiaaldemokraatlik Komitee, kuhu kuulus 3 esindajat igast sektioonist. Kaaluti küsimust, kas ühineda VSDT(b)P Põhja-Balti organsiatsiooniga (millega eesti bolševikud olid juba loonud organsiatsioonilised sidemed) või Läti SD organsiatsiooniga. Soldatid soovitasid otseselt alluda VSDT(b)P Keskkomiteele. Mais, millal organsiatsioonis arvestati kuni 320 liiget, otsustati esialgu jääda iseseisvaks ja otsutada ühinemisküsimus hiljem.⁸⁵ Hiljem toimuski ühinemine Lätimaa SD organsiatsiooniga ning moodustati Valga-Ruhja organsiatsioon.

VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee I koosolek. Aktuaalsete organsiatsiooniliste ja poliitiliste küsimuste lahendamiseks tuli 11. mail Tallinnas kokku VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee esimene koosolek. Selleks ajaks oli VSDT(b)P Põhja-Balti Büroos registreeritud 13 organsiatsiooni, sealhulgas ka Lehtse, Järva-Jaani ja Laiuse vallaorganiatsioonid. Üldiselt aga oli maal organsiatsioone veel vähe. Komitee koosolekul oli esindatud 10 organsiatsiooni — Tallinna, Tartu, Narva, Aseri, Kunda, Rakvere,

⁸² «Правда» № 48, 4 мая 1917.

⁸³ Sealsamas.

⁸⁴ Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции 1917, Рига 1963, стр. 50—51.

⁸⁵ Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции ..., стр. 156—157.

Lehtse, Laiuse, Sindi ja Järva-Jaani. VSDT(b)P Põhja-Balti Büroo oli esindatud kahe liikmega. Koosolekut juhatas J. Rossfeldt.

Kõigepealt kuulati ära VSDT(b)P Põhja-Balti Büroo ja kohalike organisatsioonide aruanded. Büroo aruandest selgub, et tema sidemed kohalike organisatsioonidega olid veel ebaregulaarsed. Büroo oli laiali saatnud kirjalikke juhendeid parteiorganisatsioonide rajamiseks kohtadel. Kuid et tal ei olnud palgalisi agitaatoreid, sai ta nõudmisi vaid osaliselt rahuldada, suunates kohtadele VSDT(b)P Tallinna Komitee agitaatoreid ja «Kiire» toimetuse kaastöölisi. Bürool oli vaid üks palgaline asjaajaja. Rahalisi sissetulekuid oli vähe, sest ainult Tallinna ja Aseri parteiorganisatsioonid olid liikmemaksudest Büroole vastava protsendi eraldanud. Büroo oli täitnud ka üle-eestilise maata põllutööliste keskkomitee ülesandeid, andnud nõu põllutööliste komiteede rajamiseks ja saatnud maale kõnemehi.⁸⁶

Kohalike organisatsioonide aruannetest selgus, et partei liikmeskond oli kiiresti kasvanud ja tegevus laialdasemaks muutunud. Tallinna organisatsioonis oli juba registreeritud 2600 liiget, liikmekaarte aga oli välja antud 1027. Narva organisatsioonis oli 460, Tartus 111, Aseris 120, Kundas 610, Järva-Jaanis 120, Laiusel 50, Sindis 620, Lehtses 20 ja Rakveres 156 partei liiget. Seega oli esindatud ligi 5000 partei liiget, kuna liikmete üldarv ületas 5000, sest rida organisatsioone (Pärnu, Viljandi, Valga) ei olnud esindajaid saatnud.

Vastuvõtmine toimus enamikul juhtudel registreerimise korras. Tallinnas oli hakatud sisseastujaid eelnevalt 2 nädala jooksul nimekirjadena välja panema (balloteerima). Liikmemaksude määr oli väga erinev. Mõningates organisatsioonides oli see 1% palgast, mõnel pool 20 kopikat kuus jne. Palgalisi töötajaid ja agitaatoreid oli ainult Tallinnas, Tartus ja Narvas. Peaaegu kõigis aruannetes kaevati kogenud palgaliste agitaatorite puuduse üle.

Komitee otsustas liikmemaksude võtmist ühtlustada ja soovitas kõigis organisatsioonides võtta liikmemaksu 1% kuupalgast.

Samuti otsustati korraldada Tallinnas lühiajalised propagandiste ja parteitöötajate kursused, mille organiseerimine tehti ülesandeks VSDT(b)P Põhja-Balti Büroole.

Otsustatakse, et VSDT(b)P Põhja-Balti Komitees (protokollis keskkomitees) peab hakkama tööle 5 palgalist agitaatorit (kuupalgaga à 250 rubla) ja üks palgaline asjaajaja. Komandeerimisrahade ja teiste kuludega kokku kasvasid komitee kulud kuus 2000-le rublale, sissetulekuid aga oli loota esialgu 800 rubla ulatuses. Otsustati, et kohalikud organisatsioonid otsivad võimalusi tekkiva defitsiidi katmiseks. Ka otsustati vastavalt partei

⁸⁶ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 144.

põhikirjale 10% liikmemaksudest VSDT(b)P Keskkomiteele saata.

Komitee kinnitas «Kiire» toimetuse ja talituse töötajate palgamäärad.⁸⁷

Komitee töös olid organisatsioonilised küsimused kesksel kohal. Arutati ka organiseerimistöö küsimusi maal, kus seni oli suudetud organiseerimistööd teha vähe ja külakodanluse vastu-tegevus oli tugev. Peeti vajalikuks maata põllutööliste konve-rentsi kokkukutsumist, pooldati maa natsionaliseerimist ja mõisamaade ühisharimist.

Uue koalitsioonilise valitsuse suhtes võeti eitav seisukoht, sest «sotsialistide» minek kodanliku valitsuse koosseisu ainult tumestab klassivõitlust ja on ohtlik rahva poolt kättevõidetud vabadustele.⁸⁸

VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee koosolek ei suutnud veel lahendada kõiki aktuaalseid organisatsioonilisi küsimusi (liik-meks vastuvõtmise korra reguleerimine, parteiliste fraktsioonide loomine nõukogudes ning teistes töörahva massiorganisatsiooni-des), kuid ühtlustas tunduvalt kohalike parteiorganisatsioonide tegevust ning määras kindlaks rea järjekordseid organisatsioo-nilisi ja poliitilisi ülesandeid, ühtlasi viis ta lõpule Eesti partei-organisatsiooni struktuuri esialgse väljakujundamise, vastavalt parteikonverentsil vastu võetud VSDT(b)P Põhja-Balti orga-nisatsiooni põhikirjale.

VSDT(b)P organisatsioonide aktiveerumine mais: Pärast propagandistide kolleegiumi asutamist VSDT(b)P Tallinna Komitee juures ja Põhja-Balti Komitee koosolekut paranes bolševike organisatsiooniline ja poliitiline töö Eestis.

Revolutsioonilise organiseerimistöö ja propaganda tähtsai-maks keskuseks jäi Tallinn, kust kohtadele suunati järjest roh-kem kõnemehi ja organisaatoreid.

14. mail toimus suur rahvakoosolek Haapsalus, kus esinesid Tallinnast nii esseeride kui ka bolševike esindajad. Bolševikest kõnelesid J. Tšadorain (Šedrain) ja H. Suuder. Nad selgitasid bolševike partei programmi ja seisukohti tähtsamates poliitilis-tes küsimustes. Koosolekul tekkis äge kokkupõrge tööliste ja ruumi sisse tunginud natsionalistide vahel. Klassiteadlikumad töölisel lahkusid koosolekult, kogunesid teise kohta ja rajasid VSDT(b)P Haapsalu organisatsiooni.⁸⁹

28. mail moodustatakse VSDT(b)P organisatsiooni ka Hääde-meeste vallas Pärnumaal. Rajamismomendil oli organisatsioonis 10 liiget. Otsustati luua kontakt VSDT(b)P Pärnu ja Sindī

⁸⁷ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 144—148.

⁸⁸ Sealsamas, lk. 146—147.

⁸⁹ «Kiir», nr. 44, 18. mail 1917.

organisatsioonidega.⁹⁰ Organisatsiooni aktiivsemateks tegelasteks olid Oskar Laan ja Tõnis Jürgens.⁹¹

Maikuu keskpaiku on kõnekoosolekuid pidanud Türi-Allikul (Järvamaa) ja Piirsalu vallas (Läänemaa) VSDT(b)P Tallinna Komitee agitaatorite kolleegiumi liige A. Balevski, kuid partei-organisatsioone siia ilmselt ei loodud ka nüüd.⁹²

23. mail toimus Võru Tööliste Ühingu koosolek, kus teiste hulgas esines kõnega bolševik O. Rästas Tallinnast. Tema kõnet kuulati suure huviga. Ühtlasi otsustati rajada ka Võrru bolševike organisatsioon ja astuda ühendusse Tallinnaga.⁹³ Organisatsiooni loomiseni jõuti aga siin alles juunis.

Kahtlemata oli oluline Saaremaal VSDT(b)P Kuressaare organisatsiooni loomine 1917. a. mais. Ent organisatsioon koosnes peamiselt kohalikest soldatitest ja madrustest.⁹⁴

VSDT(b)P Pärnu organisatsiooni liikmeskond kasvas maikuu lõpuks sajani.⁹⁵ Ka siin käisid esinemas aktuaalsetel poliitilistel päevateemadel seltsimehed A. Balevski ja H. Suuder Tallinnast.⁹⁶

VSDT(b)P Narva organisatsiooni koosolekul 18. mail reguleeriti parteisse vastuvõtmise korda: parteikomitee võis edaspidi uusi liikmeid vastu võtta vaid kahe liikme soovitusel ja esitama nad järgnevalt kinnitamiseks üldkoosolekule.⁹⁷

Huvitav on ka säilinud VSDT(b)P Narva Komitee kassa aruanne 1917. a. maikuu kohta. Selgub, et sissetulekud laekusid kolmest peaaiklast: liikmemaksud, korjandused ja üritused (rahvapeod, kontserdid jne.). 21. mail korraldatud rahvapeost saadi üle 1300 rubla.⁹⁸ Sissetulekud on mainimisväärsed ka bolševistlike ajalehtede («Kiir», «Pravda») ja kirjanduse müügist, kuid need summad läksid põhiliselt ka toimetusele tagasi.

VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni elus on maikuu tähtsaks organisatsiooniliseks sammuks kohalike parteikomiteede rajamine vabrikutes ja tehastes vastavalt aprilli lõpul tehtud üldkoosoleku otsusele. Organisatsiooni üldkoosolekul 31. mail otsustati 1. juuniks kutsuda kokku olemasolevate vabrikute ja tehaste parteikomiteede esindajate nõupidamine, samuti aga kutsuda kohale esindajad nendest tööstuse ja transpordi ettevõtetest, kus parteikomiteesid veel ei ole loodud.

⁹⁰ «Kiir», nr. 57, 5. juunil 1917.

⁹¹ ENSV RAKA, f. 4690, nim. 1, s.-ü. 2, l. 44, 47.

⁹² «Kiir», nr. 43, 17. mail 1917 ja 19. mail 1917.

⁹³ «Kiir», nr. 52, 30. mail 1917.

⁹⁴ Центральный Партийный Архив при Институте Марксизма-Ленинизма (ЦПА ИМЛ), ф. 17, оп. 1, ед. хр. 351, л. 6; «Известия Моонзундской укрепленной позиции» № 40, 15 июня 1917.

⁹⁵ «Kiir», nr. 48, 25. mail 1917.

⁹⁶ «Kiir», nr. 51, 29. mail ja nr. 55, 2. juunil 1917.

⁹⁷ «Kiir», nr. 50, 27. mail 1917.

⁹⁸ ENSV ORKA, f. R-1228, nim. 1, s.-ü. 218, l. 62—63.

Samal koosolekul asuti seisukohale, et partei liikmeks võib võtta kirjaliku sooviavalduse põhjal ka Austria sõjavange. Kinnitati sõjaväeorganisatsioon VSDT(b)P Tallinna Komitee juures ja uue venekeelse ajalehe «Utro pravdõ» toimetajaks määrati I. Rabtšinski.⁹⁹

1917. a. mais elustas VSDT(b)P Tallinna organisatsioon Tallinna töölisklassi vana traditsiooni — demonstratsioonide ja miitingute korraldamise linnast väljas rohelises. 14. mail VSDT(b)P Tallinna Komitee ja Tallinna Ametiühingute Keskbüroo poolt rohelisse korraldatud rongkäigust võttis osa ligi 3000 inimest. Toimunud miitingul avaldati umbusaldust koalitsioonilisele valitsusele, nõuti imperialistlike salaseptsuste tühistamist ja kogu võimu minekut nõukogude kätte.¹⁰⁰

VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni läti sektsioonil olid kujunenud tihedad sidemed VSDT(b)P Lätimaa Keskkomiteega. Viimase liige Dižbite esines 26. mail läti sektsiooni koosolekul. Ta rõhutas, et Ajutine Valitsus ei vääri mingit usaldust. Sõda saab lõpetada ainult revolutsioonilisel teel. Endine sotsialist Kerenski kutsub soldateid üles pealetungile. Läti kütipolgud aga on üksmeelselt deklareerinud, et nad pealetungile ei lähe.¹⁰³

Suur tähtsus revolutsiooniliste jõudude koondamisel oli venekeelsel bolševistlikul ajalehel «Utro pravdõ», mis hakkas ilmuma Tallinnas 17. mail. L. Rabtšinski juhtimisel koondas ajaleht bolševike ümber Tallinnas asuvaid vene, läti ja teistest rahvustest töölisi. Veelgi suurem tähtsus oli tal Tallinna merekindluse madruste ja soldatite revolutsioneerimisel, seda enam, et 1917. a. kevadel siinsete sõjaväeosade teadlikkus oli tunduvalt madalam kui Kroonlinnas, Helsingis, Viiburis ja mitmel pool mujal.

1917. a. mais pandi bolševike initsiatiivil Tallinnas alus ka klassiteadlikule organiseeritud proletaarse noorsoo liikumisele. Esimeseks sotsialistlikuks töölisnoorsoo organisatsiooniks Eestis oli 19. mail loodud Tallinna Sotsiaal-demokraatlik Noorte Klubi.

Klubi asutamiskoosolekul 19. mail puhkes äge võitlus bolševike ja menševike vahel. Viimased tegid ettepaneku, et loodav ühing ei võtaks omaks ühegi poliitilise partei programmi ja tegeleks vaid kultuurharidusliku tööga. See oportunistlik ettepanek kukkus aga läbi. Koosoleku valdav enamus otsustas omaks tunnistada bolševike partei programmi, taktika ja poliitilise platvormi.

Noorte Klubi juhatusse valiti noored töölised Valter Juhkum (hilisem proletaarne kirjanik), Johannes Lauristin, Harald Venikas jt.

⁹⁹ «Kiir», nr. 55, 2. juunil 1917.

¹⁰⁰ «Kiir», nr. 41, 15. mail 1917.

¹⁰³ «Kiir», nr. 53, 31. mail 1917.

VSDT(b)P Tallinna organisatsioon pööras algusest peale esimesele töölisnoorsoo organisatsioonile suurt tähelepanu. «Kiir» selgitas korduvalt organisatsiooni poliitilist suunda. Artiklis «Kutsuge noorsugu» kirjutati: «...on tarvis noori kutsuda aatelsele ühinemisele, revolutsiooni küsimustest osavõtmisele, elu ülesehitava loomistöö juurde...

Meie peame aitama noorsugu ennast poliitiliselt kasvatada, vaimselt kõvendada. Seltsimehed! Organiseerige endid noorte ühingusse; kutsuge teisi kaasa. Ühinemises on teie kui ühiskondlike tegelaste jõud ja tulevik... Teadke, et noorsoo käes on meie tulevik».¹⁰⁴

Tallinnas SDN Klubi korraldas regulaarselt üldkoosolekuid poliitiliste päevaküsimuste selgitamiseks ja noorte tööliste olukorra arutamiseks. Peale selle loodi klubi juurde mitmesugused ringid: näite-, muusika-, poliitring ja laulukoor. Sageli korraldati isetegevusõhtuid, mis andsid klubile sissetulekuid ning aitasid samal ajal kasvatada töölisi kultuuriliselt ning tõsta nende klassiteadvust. Korraldati loenguid, kõnekoosolekuid ja võeti aktiivselt osa demonstratsioonidest.¹⁰⁵ Nii sai VSDT(b)P Tallinna organisatsioon endale agara abilise tööliklassi, eelkõige noortööliste, poliitilisel kasvatamisel. Umbes kuu aega pärast klubi loomist kirjutas «Kiir»:

«S.-d, noorte klubi, mis umbes kuu aja eest meie noorte poolt elule kutsuti, töötab õige lootustäratavalt. Praegu on klubil ligi 300 liiget... 19. juunil pidas klubi oma teise peakoosoleku, millest üle saja liikme osa võtsid.

Elavalt ja asjalikult võtsid noored tulevikukandjad läbirääkimistest ja asjaarutamisest osa. Pikemat mõttevahetust tekitas klubi lipu küsimus...

Lahkusin koosolekult tundmustega, et see õige taimelava on, mis tulusaid taimi kasvatab.»¹⁰⁶

VSDT(b)P Eesti organisatsioonid tegutsesid puhtbolševistlike organisatsioonidena. Menševike organisatsioone, välja arvatud üksikud grupid, Eestis vahetult pärast Veebruarirevolutsiooni ei olnud. Seepärast ei ilmnenu ka Eestis Petrogradi menševike liidrite poolt viljeldud menševike ja bolševike ühinemistendentsid üheks parteiks kuigi märkimisväärselt. Nagu nägime, Tartu menševikud tegid bolševikele ühinemissetpaneku, kuid seda ei võetud vastu ja neil soovitati organisatsiooni astuda üldistel alustel, s. o. individuaalse vastuvõtu korras. Tartu ülikoolis aga moodustati pärast Veebruarirevolutsiooni sotsiaaldemokraatlik üliõpi-

¹⁰⁴ «Kiir», nr. 53, 31. mail 1917.

¹⁰⁵ H. Allik, Esimene kommunistlik noorsoo organisatsioon Eestis, Nõukogude võimu eest..., lk. 90–92.

¹⁰⁶ «Kiir», nr. 71, 21. juunil 1917.

laste fraktsioon, millesse kuulusid nii bolševikud kui ka menševikud ja bundistid.¹⁰⁷

Real juhtudel astusidki menševistlikud tegelased VSDT(b)P organisatsioonidesse. Selliseks oli K. Astrem Narvas¹⁰⁸, A. Kastra, A. Tulp ja mõned teised Tallinnas.

Tallinnas olid märtsis-aprillis ühinemistendentside kandjateks mitmed menševistlikud tegelased — O. Sternbeck, M. Lepp, A. Kastra, A. Tulp ja teised.¹⁰⁹ Valitud «Valvaja» karskusseltsi poolt Tallinna Nõukogusse, püüdis A. Kastra moodustada siin eesti sotsiaaldemokraatlikku fraktsiooni, mis aga jalgu alla ei saanud. Tallinna bolševike otsustava vastuseisu tulemusena kukusid menševike ühinemispüüded läbi ja 1917. a. mais asusid eesti menševikud looma juba oma iseseisvat parteiorganisatsiooni.

A. Kastra ja A. Tulp heideti mai lõpul VSDT(b)P Tallinna organisatsioonist välja. VSDT(b)P Tallinna Komitee avaldas juuni algul teadaande, milles teatas, et parteipiletid nr. 739 ja 878, mis on välja antud A. Tulbi ja A. Kastra nimele, tunnistatakse kehtetuks, kuna nad on parteist välja heidetud.¹¹⁰

VSDT(b)P Sindi organisatsiooni, kuhu võeti valikuta üldise registreerimise alusel, sattus ka juhuslikku elementi, kellest osa jäid passiivseteks või astusid hiljem Eesti Sotsiaal-Demokraatlikku Parteisse nagu J. Seljamaa.¹¹¹ Põhiline osa VSDT(b)P Sindi organisatsioonist oli aga meelestatud bolševistlikult.

VSDTP Viljandi organisatsioon aga jäi poolmenševistlikele positsioonidele, kuna selle juhtkond eesotsas K. Grauga oli menševistlikel seisukohtadel. Paljud organisatsiooni liikmed tõoliselt aga sümpatiseerisid bolševikele. Kuid kuni 1917. a. sügiseni ei suudetud siin menševikke isoleerida ja nende mõju likvideerida.

1917. a. suvel ilmnes üksikuid kokkulepluse kalduvusi ka VSDT(b)P Tartu organisatsioonis, kuid neil ei olnud organisatsioonilise liitumise iseloomu.

Tervikuna asusid VSDT(b)P Eesti organisatsioonid kindlalt bolševistlikel, leninlikel seisukohtadel, võttes partei organisatsioonide aluseks proletaarse internatsionalismi põhimõtted.

VSDT(b)P Eesti organisatsioonide kiire ja üksmeelne üleminek sotsialistliku revolutsiooni leninlikule orientatsioonile ja ühinemistendentside vähesus on seletatav eelkõige sellega, et Eesti parteiorganisatsioonid koosnesid enamikus klassiteadlikest

¹⁰⁷ Переписка Секретариата ЦК РСДРП(б) с местными партийными организациями, I, Москва 1957, стр. 109—110; Suur Sotsialistlik Oktoobri-revolutsioon Eestis..., lk. 107.

¹⁰⁸ ЕКРА, f. 6364, nim. 1, s.-ü. 132, l. 99; f. 27, nim. 1, s.-ü. 472, l. 33.

¹⁰⁹ E. Kaup, Leninlike ideede levik ning võitlus töölislükkumise ühtsuse eest Eestis Oktoobrielsel perioodil, Dissertatsioon ajalootead. kand. tead. kraadi taotlemiseks, Tallinn 1966, lk. 248—249.

¹¹⁰ «Утро Правды», nr. 5, 3 июня 1917.

¹¹¹ ЕКРА, f. 135, nim. 1, s.-ü. 3, l. 6.

tööstustöölistest, kellest suur osa töötas kõrge tööliste kontsentratsiooniga ettevõtetes. Selle tööstustööliste põhikaadri klassi-täadlikkuse väljaarenemisele olid avaldanud suurt mõju laial-dane selgitustöö, eriti aga bolševistlike ajalehtede «Pravda» ja «Kiire» revolutsioonipropaganda aastail 1912—1914.

Relvastatud 1917. a. aprillis uue, sotsialistliku revolutsiooni teostamise plaaniga, asusid Eesti bolševikud seda aktiivselt ellu viima.

ПЕРЕХОД ЭСТОНСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ РСДРП(б) К ЛЕНИНСКОЙ ОРИЕНТАЦИИ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКУЮ РЕВОЛЮЦИЮ

К. Сийливаск

Резюме

Возвращение В. И. Ленина из эмиграции на родину было с большой радостью воспринято эстонскими большевиками. Большевицкая газета «Кийр» («Луч») опубликовала 7 апреля красочную картину встречи Ленина петроградским пролетариатом на Финском вокзале. Член Тартуской организации РСДРП(б) А. Розов, будучи в начале апреля в Петрограде, сам слышал выступление В. И. Ленина, в котором Ленин выдвинул свой план перехода от буржуазно-демократической революции к революции социалистической. На основе доклада А. Розова Тартуская организация РСДРП(б) ознакомилась с положениями, выдвинутыми в Апрельских тезисах В. И. Ленина, и полностью одобрила их.

В связи с прибытием Ленина на родину Таллинская и Нарвская организации РСДРП(б) послали ему поздравительные телеграммы, которые были опубликованы в газете «Правда». На первой конференции Северо-Балтийских организаций РСДРП(б) представители большевицких организаций Эстонии одними из первых в России полностью одобрили положения, изложенные в Апрельских тезисах, и приступили к их выполнению. Было решено послать В. И. Ленину приветственную телеграмму. И эта телеграмма была опубликована в «Правде» за подписью Я. Анвельта. Таким образом, в апреле 1917 года в «Правде» было опубликовано 3 поздравительные телеграммы из Эстонии, что само по себе является примечательным фактом, так как в «Правде» в апреле было опубликовано всего 20 поздравительных телеграмм и резолюций.

После I конференции Северо-Балтийских организаций РСДРП(б) установки Ленина были обсуждены и единодушно одобрены также в местных партийных организациях, за исключением отдельных меньшевиков.

Тенденция объединения, проводимая меньшевиками, в Эстонии воспринималась отрицательно. Только в Вильяндиской организации РСДРП преобладали меньшевистские тенденции, и большевики и меньшевики остались в одной организации.

Рост рядов и влияние организации РСДРП(б) после перехода к ленинской ориентации на социалистическую революцию протекали исключительно быстро. Если в середине апреля организации РСДРП(б) Эстонии насчитывали в своих рядах свыше 2000 членов, то в конце апреля — более 3000, а в середине мая — уже около 5000. Рабочий класс Эстонии в своем подавляющем большинстве в апреле-мае 1917 года встал под ленинское знамя социалистической революции.

DER ÜBERGANG DER ORGANISATIONEN DER SDAPR(B) ESTLANDS ZU LENINSCHEN PRINZIPIEN

K. Siilivask

Zusammenfassung

W. I. Lenins Ankunft in der Heimat aus der Emigration wurde von den Bolschewiki Estlands freudig begrüßt. Die bolschewistische Zeitung «Kiir» veröffentlichte am 7. April einen packenden Bericht über den Empfang Lenins von dem Petrograder Proletariat auf dem Finnischen Bahnhof. Das Mitglied der Tartuer Organisation der SDAPR(B) A. Rozow hatte das Glück, bei seinem Aufenthalt in Petrograd Anfang April Lenins Reden zu hören, in denen Lenin seinen Plan für den Übergang von der bürgerlich-demokratischen Revolution zur sozialistischen darlegte. Auf Grund des Berichtes von A. Rozow wurde die Tartuer Organisation der SDAPR(B) mit den in den Aprilthesen verkündeten Standpunkten von W. L. Lenin bekannt und billigte sie völlig.

Im Zusammenhang mit W. L. Lenins Ankunft sandten die Tallinner und Narvaer Organisationen ihm Grußtelegramme, die in der «Prawda» veröffentlicht wurden. Auf der ersten Konferenz der Nordbaltischen Organisationen der SDAPR(B) am 16.—17. April stimmten die Vertreter der bolschewistischen Organisationen Estlands den in den Aprilthesen enthaltenen Grundsätzen zu und begannen, sie zu verwirklichen. Man beschloß, W. I. Lenin ein Grußtelegramm zu senden. Auch dieses Telegramm wurde mit J. Anwelts Unterschrift in der «Prawda» veröffentlicht. Damit wurden in der «Prawda» im April 3 Grußtelegramme aus Estland veröffentlicht. Das ist bemerkenswert, denn insgesamt wurden in der Zeitung «Prawda» im April 1917 20 Grußtelegramme und Resolutionen veröffentlicht.

Nach der ersten Konferenz der Nordbaltischen Organisation der SDAPR(B) wurden Lenins Grundsätze auch in den örtlichen Parteiorganisationen beraten und gutgeheißen. Nur einige diesen Organisationen angehörende Menschewiki stimmten dagegen.

Die von den Menschewiki propagierten Vereinigungstendenzen fanden in Estland keine Zustimmung. Außer einigen den Parteiorganisationen beigetretenen Menschewiki (A. Kastra und A. Tulp in Tallinn, K. Astrem in Narva) waren die Parteiorganisationen gegen die Vereinigung mit den Menschewiki. Nur in der Organisation der SDAPR von Viljandi dominierten die menschewistischen Tendenzen, und hier blieben die Bolschewiki und Menschewiki in einer gemeinsamen Parteiorganisation.

Nach dem Übergang zu Leninschen Prinzipien der sozialistischen Revolution wuchsen die Reihen und der Einfluß der Organisationen der SDAPR(B) sehr schnell. Während die Organisationen Estlands Mitte April etwa 2000 Mitglieder zählten, stieg diese Zahl bis Ende April auf über 3000 an und Mitte Mai betrug sie schon fast 5000. Die überwältigende Mehrheit der estnischen Arbeiterklasse vereinigte sich schon im April—Mai 1917 unter dem Leninschen Banner der sozialistischen Revolution.

ESSEERIDE TEGEVUSEST OKTOOBRIREVOLUTSIOONI ETTEVALMISTAMISE JA LÄBIVIIMISE PERIOODIL EESTIS

A. Helbe

NSV Liidu ajaloo kateeder

1917. a. Veebruarirevolutsiooni tulemusena kukutati tsaarivalitsus. Pärast vana võimu likvideerimist hakkasid ülestõusnud töölised, soldatid ja madrused bolševike juhtimisel organiseerima oma revolutsioonilist valitsust tööliste ja soldatite nõukogude näol. Nõukogude kõrvale, kelle käes oli kogu võim, tekkis veel teine võim, kodanlik Ajutine Valitsus, kokkuleppel Petrogradi esseerlik-menševistlike liidritega. Ajutisel Valitsusel mingit reaalselt jõudu võimu teostamiseks ei olnud. Ta püsis võimul ainult selle tõttu, et teda toetasid esseeride ja menševike mõju all olevad nõukogud. Selline kaksikvõim tekkis nii Venemaal kui ka Eestis.

Väikekodanlike parteide esindajad, esseerid ja menševikud sattusid nõukogudesse nii Venemaal kui ka Eestis rahvahulkade väheste teadlikkuse ja poliitilise vilumatuse tõttu. «Väikekodanluse hiigellaine ujutas üle kõik klassiteadliku proletariaadi mitte üksnes oma rohkusega vaid ka ideeliselt, s. t. nakatas, haaras väikekodanlike vaadetega poliitikale väga laialdasi tööliste ringkondi.»¹

Sõnades olid esseerid ja menševikud väga revolutsioonilised, töötasid maad ja rahu, kuid tegelikult nad reaalseid samme selleks ei astunud, vaid lükkasid lahenduse edasi Asutava Kogu kokkutulekuni. Sotsialistlikku revolutsiooni ei pidanud nad võimalikuks. Oma tegevusega nõukogudes takistasid nad bolševike võitlust võimu rahuliku ülemineku eest töötava rahva kätte. Ajutise Valitsuse koosseisus muutusid nad kodanluse tööriistaks.

Väikekodanlikest parteidest oli pärast Veebruarirevolutsiooni kõige arvukam ja kõige suurema mõjuga sotsialistide-revolutsionääride partei, mistõttu nende tegevus vajaks üksikasjalist vaatlust.

Esseeride tegevust on lühidalt käsitletud J. Saadi 1956. a. ilmunud raamatus «Eesti bolševikud». Oktoobrirevolutsiooni aja-

¹ V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 43.

järgul», samuti V. Reimani töös «Eesti bolševikud võitluses nõukogude võimu eest aastail 1917—1918», mis ilmus 1957. a. Esseere on väikekodanlike parteide hulgas põhiprobleemi kõrval puudutanud ka M. Petrov oma töös «Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest nõukogude võimu eest Eestis» (1957. a.). Uusi andmeid esitab 1961. a. väljaantud «Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost» I osa. Väikekodanlike parteide tegevust Oktoobrirevolutsiooni perioodil käsitleb ka E. Kaup dissertatsioonis «Leninlike ideede levik ning võitlus töölisliikumise ühtsuse eest Eestis Oktoobrikuul perioodil». Kuid eraldi teemana ei ole esseeride tegevust Eestis seni käsitletud. Käesolevas artiklis püütakse anda lühike ülevaade esseeride tegevusest Eestis 1917. aastal.

Esseeride (sotsialistide-revolutsionääride) partei tekkis Veneemaal 1902. a. narodniklike ringide ja rühmakeste baasil. Nende esimene ülevenemaaline kongress toimus 1905. a. Soomes, kus võeti vastu partei programm. Esseerid kujutasid endast kodanliku demokraatia pahempoolset tiiba, esindades linna- ja maa-väikekodanluse klassihuve. Nad võitlesid tsaristliku isevalitsuse vastu ja demokraatliku vabariigi eest, kuid kasutasid, nagu nende narodnikutest eelkäijadki, individuaalse terrori taktikat, mis tõi revolutsioonilisele liikumisele kahju.

Teoreetiliseks baasiks olid esseeridel vanad, narodniklikud seisukohad, mis olid ühendatud revisionistlikult moonutatud üksikute marksistlike seisukohtadega. Nad ei näinud klassierinevusi proletariaadi ja väikeomanike vahel ning eitasid klassivastuolusid talupoegkonna hulgas. Nende poliitiline programm sisaldas demokraatlikke vabadusi ja agraarküsimuse lahendamist maa eraomanduse likvideerimise teel. Selle programmi esitasid nad 1905.—1907. a. revolutsiooni käigus. Teatud ajaks kindlustas see nende mõju talupoegkonna hulgas. Bolševikud paljastasid esseeride väikekodanlikku olemust, kuid arvestades viimaste mõju talupoegkonnale, pidasid bolševikud vajalikuks üksikuis küsimustes minna ajutistele kokkulepetele esseeridega. Neil kaalutlustel võtsid bolševikud tööliste saadikute nõukogude loomisest 1905. a. osa koos esseeridega.

1906. a. eraldusid esseeridest parempoolne tiib ja maksimalistide-anarhistide rühmitus. Parempoolne tiib lähenes oma vaadetelt kadettidele. Stolõpini reaktsiooni aastail lagunes esseeride partei põrandaalusteks ringideks. Kuni 1917. a. Veebruarirevolutsioonini oli nende partei illegaalne.

Eestis tekkisid 1905.—1906. a. revolutsiooni päevil esimesed esseeride rühmad Tallinnas ja Tartus. Töölisliikumise tõusu perioodil tekkis nende rühmakest Eestis ka mujal. Midagi märkimisväärset nad aga ei teinud ja oma organisatsiooni neil ei olnud. Esimene esseeride parteiorganisatsioon Eestis loodi Esimese maailmasõja algul Tartus ja jäi sel ajal ka ainukeseks

Eestis». 1915. a. andis esseeride Tartu parteiorganisatsioon välja ajalehe «Töö Lipp» üksikuid põrandaaluseid numbreid ja lendlehti.²

Pärast Veebruarirevolutsiooni tekkisid ja kasvasid esseeride parteiorganisatsioonid võrdlemisi kiiresti nii Venemaal kui ka Eestis.

Tallinnas toimus esseeride partei asutamiskoosolek 28. märtsil 1917. a. Sellest võtsid osa Vene-Balti, Bekkeri, Noblessneri jt. vabrikute ja tehaste töölised ning armee ja laevastiku esindajad, kokku 41 inimest. Komiteesse valiti 9 inimest.³ Esseeride Tallinna parteikomitee esimees oli A. Dobrohotov.⁴

Esseeride partei Tartu organisatsioon oli juba olemas, mis ilmneb 1917. a. märtsi lõpul koostatud VSDT(b)P Tartu organisatsiooni ankeedivastustes. Ankeedist nähtub, et VSDT(b)P Tartu organisatsioonil oli side esseeridega, mis seisnes üksikuis kokkuleppeis ja mitteametlikes suhetes.⁵ Juba 24. märtsil hakkasid Tartu esseerid välja andma oma häälekandjat «Töö Lipp». Selle toimetajaks oli K. Freiberg.

Viljandis rajati esseeride kohalik organisatsioon 18. aprillil umbes 100 liikmega.⁶ 22. aprillil pidas organisatsioon esimese koosoleku, kus komitee esimeheks valiti kirjanik J. Kärner, liikmeteks kooliõpetaja T. Koik ja kirjanik J. Raudsepp, kandidaatideks advokaat O. Leik, naiskooliõpetaja A. Jürisson ja käsitöölaine J. Urbel.⁷

Viljandi esseerid käisid agiteerimas ja organiseerimistööd tegemas ka mujal, peamiselt küll Viljandi maakonnas. Vastsemõisa koosolekust võtsid osa esseeride Viljandi parteiorganisatsiooni liikmed G. Talts ja T. Koik. Koosolekul oli 400 inimest.⁸ Et Vastsemõisa asub Viljandi lähedal, siis kohalikku organisatsiooni ei loodud, vaid soovijad pidid Viljandi organisatsiooni liikmeks astuma.

Viljandi esseerid käisid kõnelemas ja organiseerimas Holstres, Suure-Jaanis, Puiatus, Pärstis ja mujal. 7. mail asutati esseeride parteiorganisatsioon Holstres,⁹ 5. mail Puiatus¹⁰, ja 14. mail Suure-Jaanis, kus kohal oli H. Raudsepp. Esseeride partei liik-

² «Töö Lipp», nr. 95, 15. septembril 1917.

³ «Töö Lipp», nr. 5, 13. aprillil 1917.

⁴ «Известия Ревельского Совета Рабочих и Военских Депутатов» № 59, 27 мая 1917.

⁵ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn 1957, lk. 108.

⁶ «Töö Lipp», nr. 5, 13. aprillil 1917.

⁷ «Töö Lipp», nr. 5, 13. aprillil 1917.

⁸ «Töö Lipp», nr. 5, 13. aprillil 1917.

⁹ «Sakala», nr. 53, 12. mail 1917.

¹⁰ «Sakala», nr. 54, 15. mail 1917.

meks astus Suure-Jaanis 300 inimest. Komiteesse valiti 9 inimest.¹¹

Üks rahivarohkemaid esseeride partei asutamiskoosolekuid oli Abja-Paluoja 30. aprillil, kus kohal käis J. Kärner. Asutatavas esseeride organisatsiooni astus 210 maatöolist.¹²

8. mail loodi esseeride parteiorganisatsioon Pärnus.¹³ Asutajateks olid kohalikud haritlased. Pärnu esseerid pidasid end nii tagurlaste kapitalistide kui ka äärmiste pahempoolsete, s. o. bolševike vahelülks. Pärnu esseeride enamus asus parempoolsete esseeride positsioonidel.

Samal ajal, 7. mail, toimus esseeride Haapsalu organisatsiooni asutamine.¹⁴ Tallinnast olid selleks puhuks kohale sõitnud esseeride kõnemehed, kes koosolekut kasutasid oma partei maa-programmi propageerimiseks. Osa võtsid töölised, madrused ja soldatid. 7. juulil asutas Tallinna Ehitustöölise Liidu Haapsalu osakond esseeride organisatsiooni, kuhu astus 250 inimest. Esimeheks valiti J. Kokk.¹⁵

Üleskutse esseeride parteisse astumiseks Muhu väina kindlustatud piirkonnas ilmus ajalehes «Известия Моонзундской Укрепленной Позиции». 29. aprillil pidi toimuma esimene miiting esseeride organisatsiooni projekti arutamiseks. Asutamisele tuli esseeride partei seal 1. mail deviisi all «Земля и Воля». 16. Juuni lõpust hakkas ilmuma Kuressaare esseeride komitee häälekandja «Земля и Труд».

Varasemasse ajajärku, mai algusse, kuulub esseeride Narva organisatsiooni asutamine.¹⁷ Kohalik kodanlik ajaleht «Meie Elu» lootis, et esseeridel Narvas on tulevikku ja nende organisatsioon kasvab tugevaks erakonnaks. See lootus siiski ei täitunud. Narva tööliste hulgas domineeris bolševike mõju. Teatud pinda leidsid esseerid garnisoni soldatite ja linna väikekodanluse hulgas.

Tunduvalt hiljem, 10. juunil, tuli asutamisele esseeride organisatsioon Rakveres paiknevas I eesti polgus.¹⁸ Asutamiskoosolekul esinesid selle polgu ohvitserid, kes tutvustasid esseeride partei põhimõtteid ja programmi.

Suhteliselt kiiresti asutati eesti esseeride parteiorganisatsioone väljaspool Eestit. Helsingis peeti eesti esseeride asutamiskoosolek 30. aprillil. Komiteesse valiti J. Järver, A. Kurs, J. Kalbas, J. Rätsep, J. Kaiv, K. Kooper, J. Urke ja A. Krivanoi.¹⁹ Esseeride vene

¹¹ «Sakala», nr. 56, 19. mail 1917.

¹² «Töö Lipp», nr. 13, 10. mail 1917.

¹³ «Töö Lipp», nr. 16, 20. mail 1917.

¹⁴ «Töö Lipp», nr. 1, 15. mail 1917.

¹⁵ «Töö Lipp», nr. 49, 24. juulil 1917.

¹⁶ «Известия Моонзундской Укрепленной Позиции», № 19, 25 апреля 1917.

¹⁷ «Sakala», nr. 59, 10. mail 1917.

¹⁸ «Kiir», nr. 66, 15. juunil 1917.

¹⁹ «Töö Lipp», nr. 13, 13. mail 1917.

osakond oli seal juba 12. aprillist 1917.²⁰ Eesti esseeride Helsingi organisatsiooni osakond asutati mai lõpul ka Makelo saarel.²¹

Ka Riias asutati eesti esseeride parteiorganisatsioon eesotsas 5-liikmelise komiteega.²² Võrdluseks mainigem, et Läti esseeride partei esimene koosolek oli Riias juba 9. aprillil ja sellest võttis osa 300 inimest.²³

Peterburis asutasid eesti esseerid oma parteiorganisatsiooni 29. juulil. Narvataguses (Peterhofi) rajoonis oli eesti esseeride organisatsioon juba varem asutatud, selles oli 76 liiget.²⁴

Esseeride organisatsioone oli eelmainitust rohkem, kuid ei ole otsesid andmeid nende asutamise aja kohta. Küll aga peegeldub mõne tugevama, näiteks Naissaare organisatsiooni olemasolu ajaliselt hilisemates dokumentides.²⁵

Esseeride arvu kohta on andmeid Tallinnas 30. aprillil toimunud üldkoosolekust, kust võttis osa ligikaudu 1500 liiget.²⁶

18. ja 19. mail toimunud esseeride partei Tallinna organisatsioonide konverentsil registreeriti 49 parteikomiteed ja 2681 liiget; ning koos nendega, kellel dokumendid organisatsiooni poolt vormistamata, oli liikmeid üle 3000.²⁷ Kui võrrelda seda märtsi lõpul toimunud esseeride asutamiskoosoleku arvuga, siis oli juurdekasv tõepoolest suur. Uhtlasi näitab see ka esseeride ulatuslikku agiteerimis- ja organiseerimistööd. Esseeride Tallinna parteiorganisatsioon Eestis oli kõige arvukam ja mõjukam.

Esseeride parteiorganisatsiooni liikmete üldarvu kohta on andmeid augusti algul koostatud ankeedivastustes VSDT(b)P Põhja-Balti ja Tallinna organisatsiooni delegaatide poolt bolševike partei VI kongressile. Neis on märgitud, et VSDT(b)P liikmeid kogu Eestimaal oli 7000, esseere ligikaudu 5000, menševikke ainult 400, rahvasotsialiste 200.²⁸ Arvulised andmed annavad küllalt kujuka pildi poliitiliste parteide vahekorrast. Väikekodanlike parteide hulgas olid esseerid suures ülekaalus. Arvulised vahekorrad näitavad ka, kui tõsisteks vastasteks bolševikele olid esseerid. Paljudes küsimustes liitusid nendega sageli ka teised väikekodanlikud parteid. Esseeride isoleerimine seisis bolševikel ees vaevanõudva tööna.

Esseeride üldarv oli 15. augustiks, teise ülelinnalise konverentsi ajaks Tallinnas tõusnud 6000-le.²⁹

²⁰ «Töö Lipp», nr. 13, 13. mail 1917.

²¹ «Töö Lipp», nr. 56, 1. augustil 1917.

²² «Töö Lipp», nr. 26, 22. juunil 1917.

²³ «Töö Lipp», nr. 13, 10. mail 1917.

²⁴ «Töö Lipp», nr. 65, 11. augustil 1917.

²⁵ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 188.

²⁶ «Известия Ревельского Совета...», № 41, 31 мая 1917.

²⁷ «Известия Ревельского Совета...», № 59 27 мая 1917.

²⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 249.

²⁹ «Известия Ревельского Совета...», № 127, 17 августа 1917.

Esseeride parteiorganisatsioonid Lõuna-Eestis keskustes ja maal koosnesid põhiliselt eestlastest. Nende tegevus põhines peamiselt intelligentsil. Võrdlemisi suurt tähelepanu peale uute organisatsioonide rajamise pöörasid esseeride organisatsioonid siin, eriti Tartus ja Viljandis, organiseerimistööle maal, mis seisnes selles, et kehvtalurahvast ja maatöölisi enda mõju alla saada. Siinjuures nimetasid nad üheks «maatöölise klassiks» talusulaseid, mõisamoonakaid, kandimehi, vabadikke ja popse, «mõnes kohas ka pärispõllupidajaid väikekohtadel» ja käsitöölisi³⁰. Kõige tähtsamaks pidasid nad selle juures maatöölise seltside ja ühingute asutamist. «Igas külas, igas vallas ja alevikus, igal pool peavad nad oma seltsisid asutama... Küla ja valla maatöölise seltsid peavad end kohe maakondade viisi ühendama. Maakonna komiteed ja kubermangu komitee — ehk maatöölise esitajad töölise ja soldatite saadikute nõukogus juhivad ja korraldavad maatöölise väge ühises poliitilises võitluses.»³¹

Tartu aktiivsematest esseeridest käisid maatöölisi seltsidesse ja ühinguisse organiseerimas E. Jonas, E. Meister, J. Treial, V. Sumberg, J. Sutt, V. Ernits jt. Neist E. Meister, E. Jonas, J. Treial ja mõned teised kuulusid Tartu Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogusse. Esseerid olid seal enamuses nagu paljudes teisteski nõukogudes. Maatöölise seltside koosolekul propagagerisid nad oma partei programmi ja tegid valimiseelset agitatsiooni. Maatöölise organiseerimise aluseks oli neil Tartu osakonna poolt väljatöötatud maatöölise seltside põhikirja projekt, mis avaldati nende häälekandjas «Töö Lipp»³².

Juba 3. aprillil asutati E. Meistri algatusel niisugune maatöölise selts Pukas, liikmeks astus 103 inimest.³³ 9. aprillil olid Tartu esseerid kõnelemas Tähtveres. Asutatava seltsi koosolekul otsustati, et selts peab olema otseses kontaktis Tartu esseeride parteiorganisatsiooniga.³⁴ 23. aprillil asutati maatöölise selts Mäksa valla põllutöölise koosolekul³⁵, Kastre-Võnnus 30. aprillil, kus liikmeks astus 108 inimest.³⁶

Tuhalaanes asutati maatöölise selts 7. mail, liikmeid seal oli 100. Tuhalaane seltsi tegevuspiirkonnaks pidid olema ka ümberkaudsed vallad.³⁷ 11. mail toimus Alatskivi Töölise Seltsi asutamine. Liikmeid selles oli samuti 100 ümber.³⁸ Luunjas³⁹ ja

³⁰ «Töö Lipp», nr. 26, 22. juunil 1917.

³¹ «Töö Lipp», nr. 26, 22. juunil 1917.

³² «Töö Lipp», nr. 11, 3. mail 1917.

³³ «Töö Lipp», nr. 3, 7. aprillil 1917.

³⁴ «Töö Lipp», nr. 5, 13. aprillil 1917.

³⁵ «Töö Lipp», nr. 11, 3. mail 1917.

³⁶ «Töö Lipp», nr. 11, 3. mail 1917.

³⁷ «Töö Lipp», nr. 14, 13. mail 1917; «Sakala», nr. 52, 10. mail 1917.

³⁸ «Töö Lipp», nr. 16, 20. mail 1917.

³⁹ «Töö Lipp», nr. 8, 22. aprillil 1917.

Ahjal pandi maatöoliste seltsile alus 7. mail E. Meistri algatusel,⁴⁰ Raadi vallas 21. mail,⁴¹ Kaareperes ja Kuremaa vallas 14. mail,⁴² Elistveres 28. mail.⁴³ Viimases registreeriti liikmeid 100 ümber. 11. juunil toimus seltsi asutamine Kudinal, liikmeid astus sellesse 136.⁴⁴ Tartu esseerid käisid maatöoliste seltse asutamas veel Võnnus 8. aprillil⁴⁵ ja Soontagas 9. aprillil⁴⁶. 21. aprillil asutati töoliste selts E. Meistri algatusel Otepääl⁴⁷, kuhu liikmeid astus 208, ja 30. aprillil Rõngus.⁴⁸

Viljandi esseerid tegid katset ühineda ja koostööd alustada VSDT(b)P Viljandi organisatsiooniga. Küsimus oli arutusel juba VSDT(b)P asutamiskoosolekul 18. aprillil 1917.⁴⁹ Sellele vaieldi vastu, põhjendusega, et Viljandi esseerid ei olevat tõsised revolutsionäärid. Ühinemise küsimus jäi lahtiseks ka 9. mai koosolekul, kus seda võimalust arutati seoses eelseisvate linnavalimistega.⁵⁰ Viljandi Nõukogu tegevusest võtsid esseerid osa, kuid esikohal olid seal menševikud. Viljandi Nõukogu juhtivamaid tegelasi oli menševik K. Grau. Maal tegid esseerid samasugust propagandat seltside asutamisel kui Tartu esseeridki. Maatöoliste seltse käisid asutamas J. Kärner, H. Raudsepp jt. 4. juunil rajati töoliste seltse Tõrvas, mille tegevuspiirkonnaks oli kogu Helme kihelkond, valdadesse asutati maatöoliste seltside osakonnad. Helme Töoliste Seltsil arvati olevat 300 liiget.⁵¹ 14. mail asutati maatöoliste selts Suure-Jaanis.⁵² Võrumaal ja Torma-Võtikveres asutati maatöoliste seltsid 14. mail,⁵³ Pärnumaal ja Kõpus mai keskel.⁵⁴ Maatöoliste seltse asutati ka mujal, kuid mitte esseeride mõjutusel.

Maatöoliste seltsid ja ühingud, mis esseeride algatusel loodi, olid esialgu nende mõju all, kuid neil oli ka oma positiivne külg olemas. Nad aitasid ühendada töölisi maal ning neis selgitati töoliste ja maaomanike põhilisi vastuolusid.

Põhja-Eesti organisatsioonides domineerisid venelased, eriti Tallinnas, kus armees ja laevastikus oli rohkesti vene rahvusest esseere. Esseeride organisatsiooni tegevus Tallinnas seisnes väi-

⁴⁰ «Töö Lipp», nr. 15, 17. mail 1917.

⁴¹ Sealsamas.

⁴² Sealsamas.

⁴³ «Töö Lipp», nr. 19, 31. mail 1917.

⁴⁴ «Töö Lipp», nr. 19, 31. mail 1917.

⁴⁵ «Töö Lipp», nr. 5, 13. aprillil 1917.

⁴⁶ «Töö Lipp», nr. 5, 13. aprillil 1917.

⁴⁷ «Töö Lipp», nr. 10, 29. aprillil 1917.

⁴⁸ «Töö Lipp», nr. 11, 3. mail 1917.

⁴⁹ Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Keskarchiiv (ENSV ORKA), f. R-1285, nim. 1, s.-ü. 2, l. 2.

⁵⁰ Sealsamas, l. 23–24.

⁵¹ «Töö Lipp», nr. 21, 10. juunil 1917.

⁵² «Sakala», nr. 53, 12. mail 1917.

⁵³ «Töö Lipp», nr. 20, 3. juunil 1917.

⁵⁴ «Sakala», nr. 54, 15. mail 1917.

kekodanluse ja tööliste enda mõju alla haaramises. Eesti elanikkonna hulgas läks see esialgu küll hoopis aeglaselt, mida märgiti ka 18. ja 19. mail toimunud esseeride Tallinna parteiorganisatsioonide konverentsil.⁵⁵ Komitees ei olnud ühtegi eestlast. Kohalikku intelligentsi ei olnud suudetud kaasa tõmmata kuigi suurel määral. Olukorra parandamiseks otsustati Tartu esseeride eestikeelne ajaleht «Töö Lipp» Tallinna üle tuua. Organiseerimistöö parandamiseks eesti elanikkonna hulgas ja real muudel põhjustel kerkis üsna varsti üles esseeride eesti osakonna asutamise küsimus. See tõstatati juba 7. juunil esseeride partei Tallinna organisatsiooni eesti liikmete koosolekul, kus otsustati vastav ettepanek esitada esseeride partei Tallinna komiteele.⁵⁶

Tartu esseeride häälekandja «Töö Lipp» toodi Tallinna üle 10. juunil 1917. a. Tiraaž suurenes tunduvalt. Venekeelset ajalehte esseeridel otseselt ei olnud, ehkki selle asutamise küsimust arutati. Aga et esseerid olid esialgu Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogus enamuses, siis oli Tallinna Nõukogu häälekandja «Известия Ревельского Совета Рабочих и Военских Депутатов» toimetuse esseeride mõju all.⁵⁷ Ajalehte toimetas mõnda aega esseeride Tallinna Nõukogu liige V. Uporov.

Kolmas ajaleht Eestis, mis ei olnud küll esseeride häälekandja, kuid propageeris esseeride ideid, oli Viljandi «Sakala». Ajalehte finantseerisid kodanlikud tegelased, kes teda soovisid ka oma vaimus välja anda. Viljandi VSDT(b)P organisatsioon otsustas ajalehe väljaandmise küsimuses ühineda kohaliku Viljandi esseeride parteiga.⁵⁸ Sel moel sai «Sakalast» pooleldi menševistlik-esseerlik ajaleht, mille toimetajaks olid, nagu «Kiir» tabavalt märgib, kolm vannutatud advokaati — O. Leik, K. Grau ja K. Baars. Esimene neist oli esseer, teine menševik ja kolmas kodanlane.⁵⁹

«Töö Lipp» ja «Sakala» tõid pidevalt teateid esseeride tegevusest nii Eestis kui ka Venemaal. Neis avaldati ülevenemaaliste ja Eesti kongresside ning konverentside materjale ja otsuseid. Eesti esseerid kuulusid esialgu ülevenemaalisse parteiorganisatsiooni ja lähtusid selle otsustest. Mõlemad nimetatud ajalehed avaldasid esseeride partei miinimumprogrammi, mis oli esseeride tegevusjuhendiks. See oli vastu võetud juba nende esimesel ülevenemaalisel kongressil, mis toimus 29. dets. 1905. — 4. jaan. 1906. a. Soomes. See nn. miinimumprogramm sisaldas põhiliselt kodanlik-demokraatlikke vabadusi: südametunnistuse-, sõna-, trüki-, koosolekute ja streigivabadust, isikupuutumast, valimis-

⁵⁵ «Известия Ревельского Совета ...», № 59, 27 мая 1917.

⁵⁶ «Töö Lipp», nr. 21, 10. juunil 1917.

⁵⁷ «Töö Lipp», nr. 25, 20. juunil 1917.

⁵⁸ ENSV ORKA, f. R-1285, nim. 1, s. ü. 2, l. 25—26.

⁵⁹ «Kiir», nr. 75, 27. juunil 1917.

õigust alates 20. eluaastast vaatamata soole, demokraatlikku vabariiki ja laialdast omavalitsust, föderatiivseid vahekordi rahvaste vahel, enesemääramise õigust, emakeele kasutamist kõigis kohalikes ja riiklikes asutustes⁶⁰ jne. Rida punkte puudutas tööseadusandlust ja töökaitset. Olulise osa programmis moodustas agraarprogramm, mille asjatundjateks esseerid end pidasid ning mille lahendust nad nägid nn. maa sotsialiseerimises, s. t. selle kaubaringlusest kõrvaldamises. Maa pidi muutuma kogu rahva omandiks ja kasutamine pidi toimuma võrdsustava töönormi alusel.

Kasutada antava maa ülemmäär pidi olema niisugune, mida üksik isik oma perekonnaga või koos teistega suudab üles harida (töönorm). Alammääraks loeti seda, mis maaharija (või harijate) ja ta perekonna tarvete rahuldamiseks vajalik. Ülemmäär oli ka piiriks, milleni suurmaapidajailt maad võidi ära võtta, alammäär oli esialgseks normiks maa andmisel maata ja vähese maaga talupoegadele.⁶¹

Esseerid arvasid, et võrdsustav maapidamine hävitab vahe rikaste ja vaeste vahel, mille tagajärjel kogu maa kujutaks endast ühesugust väikemaapidajate massi. Ideaalne oleks selline majapidamine, mis kapitalismi kaubatootmise tingimustes ei ostaks ega müüks tööjõudu.

Esseeride ideaaliks oli väiketalupidamine, kus igaühe ainsaks eesmärgiks on isiklike tarvete rahuldamine ja kus ei jääks kohta palgatööle. See oli tüüpiline väikekodanlik sotsialism. Ei arvestatud, et kodanlus jääb kodanluseks, olgu ta väike või keskmine. Seda, et esseerid oma programmiga oleksid tegelikult ellu viinud mitte kogu talupoegkonna, vaid külakodanluse huve, kinnitab V. I. Lenini järgmine seisukoht: «Kui sotsialistid-revolutsionäärid kujutavad Venemaal paratamatult eelseisvaid agraarümberkujundusi kui «sotsialiseerimist», kui «maa üleandmist rahvale», kui «võrdsustava maakasutamise» põhimõtet, panevad nad end rumalasse olukorda, mis peab neid möödapääsmatult viima jäädavale poliitilisele hukkumisele, sest tegelikult just need ümberkujundused, mida nad taotleavad, kindlustavad teise klassi, maakodanluse võimu, nii et tegelikkus lükkab nende fraasid, lubadused, kinnitused ümber seda kiiremini, mida kiiremini toimub revolutsiooni arenemine.»⁶²

Esseeride Petrogradi ja Moskva konverentsi otsused 3. ja 4. märtsist 1917. a. ei lisa midagi uut nende miinimumprogrammile otsuste osas. Ainult maaküsimuse lahendamise lükati edasi Asutava Koguni. Maa pidi saama rahva omandiks, kuid mõisate, kloostrite ja kroonumaade omavolilist omandamist peeti lubamatuks. Konverentsi otsustes anti esseeride platvorm sõja, revo-

⁶⁰ «Töö Lipp», nr. 9, 26. aprillil 1917.

⁶¹ «Töö Lipp», nr. 114, 14. oktoobril 1917.

⁶² V. I. Lenin, Teosed, 8. kd., lk. 250.

lutsiooni, Ajutise Valitsuse kohta. Esseeride seisukoht võimu küsimuses oli toetada ja usaldada Ajutist Valitsust, sõja küsimuses asusid esseerid kaitsesõja positsioonidel.⁶⁴

18.—19. maini toimus esseeride partei Tallinna organisatsiooni konverents. Vastuvõetud otsused sõja, Ajutise Valitsuse ja maa küsimuses ei too midagi uut, vaid kinnitasid Petrogradi ja Moskva konverentside otsuseid, välja arvatud maaküsimuses, mille suhtes pidi eeltööna kindlaks tehtama kohalikud olud ja vajadused.⁶⁵ See kohalike olude ja iseärasuste rõhutamine iseloomustab esseeride agraarprogrammi Eestis ka edaspidi.

16.—17. juulini toimus esseeride Eesti organisatsioonide kongress Tartus. Maa küsimuses tunnistas kongress: 1) tungivalt tarvilikuks agraarolude üksikasjaliku uurimise ja lahendamise Eestis, 2) kongressil nõuti, et maaküsimuse põhimõtteline otsustamine Vene Asutava Kogu kätte antaks, kuid et maa kasutamise viiside kindlaksmääramine ja maatagavarade valitsemine omavalitsuse asutuste kätte jääks.⁶⁶

Samal kongressil tehti esseeride parteiorganisatsioonidele otseseks ülesandeks igas maakonnas maatöölise ühinguid asutada. «Organiseerimine sünnib majanduslikel alustel kuid sotsialistide-revolutsionääride partei programmi tutvustamise ja poliitilise kasvatuse najal, selleks partei häälekandjat ja kirjanust neis ühisustes laiali laotades.»⁶⁷ Otsus oli tingitud ilmselt sellest, et maatöölise ja kehvtalurahva oma mõjule allutamine ei läinud nii edukalt ja ulatuslikult, kui loodeti. Seda tunnistab mai lõpul toimunud põllutöölise esindajate koosolek Tallinnas, kus võeti vastu bolševistlikud resolutsioonid. Sellele koosolekule tulid valdade esindajad Tallinna, Tartu, Pärnu, Rakvere, Paide, Viljandi, Haapsalu ja Võru kreisist.⁶⁸ Parteidest olid esindatud bolševikud, esseerid ja menševikud. Koosolek võttis vastu bolševike poolt esitatud resolutsiooni, mis paljastas Ajutise Valitsuse tegevust, nõuti kogu võimu üleminekut nõukogude kätte ja sõja kiiremat lõpetamist.

Maaküsimuses otsustas koosolek pärast ägedaid vaidlusi bolševike ja esseeride vahel 31 häälega 6 vastu ja mõnede erapooletuks jäämisel, et kogu maa tuleb rahva omaks tunnistada, mõisa-, kloostrij- ja kirikumaad tasuta rahva kätte anda, kõigepealt aga need mõisad ära võtta, mis olid halvasti haritud. Mõisate äravõtmist otsustati maatameeste komiteede kaudu korraldada.

Esseerid olid oma mõju suutnud kindlustada Tartumaal. 1. mail toimus esseeride algatusel Tartu maakonna maatöölise

⁶⁴ «Töö Lipp», nr. 1, 24. märtsil 1917.

⁶⁵ «Töö Lipp», nr. 27, 23. juunil 1917.

⁶⁶ «Töö Lipp», nr. 49, 24. juulil 1917.

⁶⁷ Sealsamas.

⁶⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 153—154.

esindajate koosolek, millest võttis osa 62 saadikut.⁶⁹ Koosoleku juhatajaks valiti esseer E. Jonas. Mingeid konkreetseid eesmärke sellel koosolekul agraarküsimuse lahendamiseks ei püstitatud. Poliitilistes küsimustes ei võetud samuti mingeid kindlaid seisukohti.

Ka Viljandis toimus valdade esindajate ühine koosolek Viljandi Nõukoguga, millest võtsid osa valla esindajad.⁷⁰

Tartu esseerid suutsid 30. juulil läbi viia maatameeste kongressi, millest võtsid osa 25 maatöölise ühingu esindajat. Kongressil valiti Tartu Maatöölise Nõukogu Täidesaatev Komitee. Selle esimeheks valiti esseer E. Jonas, sekretäriks samuti esseer V. Ernits.⁷¹

Positiivseks esseeride tegevuses maal võib pidada nende algatust vanade vallavalitsuste ümbervalimisteks. Sellel pinnal tekkis Tartu Nõukogul, kus esseerid domineerisid, konflikt Eesti-maa kubermangu komissari abi K. Partsiga, kes oma ringkirjaga keelas vallavalitsuste ümbervalimised. Tartu Nõukogu otsustas K. Partsi tagandada kubermangu komissari abi kohalt.⁷² «Töö Lipus» ilmus sel puhul kodanlust paljastavaid artikleid.

Revolutsiooni üks põhiküsimusi oli sõja ja rahu küsimus. Esseerid deklareerisid, et nad nõuavad sõja lõpetamist ja Ajutise Valitsuse lahtiütlemist anneksioonidest ja kontributsioonidest ning rahvaste vaba enesemääramise õigust, kuid udustes formulatsioonides: avaldada survet Ajutisele Valitsusele, et see võimalikult pea alustaks rahuläbirääkimisi; võidelda anneksionistlike püüete vastu nii Venemaal kui ka teistes sõdivates riikides; kutsuda üles teiste maade töölisi sellesamas suunas oma valitsuste peale survet avaldama jne.⁷³ Tegelikult olid esseerid kaitse-sõja positsioonidel, nõudes «kõige energilisemat enesekaitset pealetungiva imperialistliku saksa sõjaväe vastu».⁷⁴ Oma kaitse-sõjaluse platvormi maskeerisid nad fraasiga: meie ei sõdi Saksa tööliklassi vastu, vaid Saksa imperialismi vastu.

Suuri lootusi panid esseerid Stockholmis kokkukutsutavale rahvusvahelisele sotsialistide konverentsile, mille heaks nad ülevenemaalises ulatuses tegid tõhusat eeltööd. Esseeride suureks pettumuseks ei saanud kongress teoks. Inglise, Ameerika Ühendriikide, Prantsusmaa ja Itaalia valitsused ei lubanud oma saadikul Stockholmis sõita. Septembri algul peeti Helsingis siiski III rahvusvaheline sotsialistide konverents, kus kutsuti üles rahu kasuks massistreike korraldama. Tegelikult oli juba konverentsil

⁶⁹ «Töö Lipp», nr. 12, 6. mail 1917.

⁷⁰ «Sakala», nr. 60, 21. mail 1917.

⁷¹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 254.

⁷² «Töö Lipp», nr. 11, 3. mail 1917.

⁷³ «Töö Lipp», nr. 2, 29. märtsil 1917.

⁷⁴ «Töö Lipp», nr. 27, 23. juunil 1917.

selge, et ka sellest midagi välja tulla ei saa, sest sõdivate riikide demokraatlikud jõud ei olnud nii tugevad, et oleksid sundinud nende maade valitsusi end arvestama. See oli ka kõik, mingeid praktilisi tulemusi konverents ei andnud. Luhtusid esseeride lootused rahvusvahelise sotsialistide konverentsi kaudu rahumi välja jõuda.

V. I. Lenin ütles seda laadi püüete kohta, et «sõda ei saa lõpetada eri maade sotsialistide «kokkuleppega»... rahvaste tahatega» jne. — kõik seda liiki fraasid, mis täidavad kaitsesõjaliste, pooleldi internatsionalistlike ajalehtede artikleid, samuti resolutsioone, — kõik need fraasid ei ole muud kui väikekodanlaste tühised, süütud ja vagad soovid. Ei ole midagi kahjulikumat kui sellised fraasid «rahvaste rahutahte väljaselgitamisest»...⁷⁵

Stokholmi konverentsi läbikukkumine oli esseeridele suureks hoobiks. Rahvahulgad, kellele sõda tõi kaasa viletsusi, kes ootasid pikisilmi sõja lõpetamist, hakkasid nägema, et esseeride poliitika ei vii sammugi sõja lõppemisele lähemale. Poolehoid neile hakkas eelkõige kõikuma armees ja laevastikus.

Esseeride väikekodanlik olemus ja sellest tulenev poliitika tuli eriti ilmekalt välja tööliste ja soldatite saadikute nõukogudes, kus nad koos menševikega olid enamuses, välja arvatud Narva Nõukogu, kus domineerisid bolševikud. Ka Nõukogu esimehe koht Narvas oli algusest peale bolševike käes. Esseerid läksid Narva Nõukogusse alles mai algul, mil nende organisatsioon seal asutati. Nimetatud nõukogu oli ka esimesi, kes Ajutisele Valitsusele umbusaldust avaldas. Narva Nõukogu muretses väga varakult, aprillis, nõukogu täidesaatva komitee ja ajutise kohtu liikmetele teenistuskohustuste täitmiseks relvad.⁷⁶ Tallinna Nõukogul ei õnnestunud see esseeride vastutöötamise tõttu nii pea.

Bolševike võitlus nõukogudes esseeride ja nendega koostöötavate menševike vastu on mitmetes uurimustes juba käsitletud. Esseeride tegevuse iseloomustamiseks olgu toodud mõned näited Tallinna Nõukogust, kes täitis tegelikult üle-eestilise nõukogu funktsioone.

Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogus kujunesid esseerid poliitiliseks fraktsiooniks 13. mail nõukogu koosolekul seoses täidesaatva komitee ümbervalimistega, kuhu esseerid tahtsid endile kõige rohkem kohti. Võeti ette proportsionaalne valimine. 297 kohalviibivast saadikust olid 87 esseerid, 58 bolševikud, 29 menševikud, 22 jäid erapooletuks. Ühel saadikul, «kes parteisid ei tunnistanud», tühistati sedel.⁷⁷ Vastavalt fraktsioonide suurusele valiti täitevkomiteesse 9 esseeri: Uporov, Šerstn-

⁷⁵ V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 47.

⁷⁶ ENSV ORKA, f. R-1233, nim. 1, s. 20.

⁷⁷ «Kiir», nr. 41, 15. mail 1917; «Известия Ревельского Совета...», № 52, 18 мая 1917.

jov, Ivanov, Ustberg, Rennenbaum, Lebedev, Issakov, Ikonnikov, Avsaragov; 6 bolševikku: Rodsiševski, Protsko, Kusmin, Urb, Orras, Pasijuto; 3 menševikku: Lazarev, Osko, Lutšin ja 2 parteitut: Borissov ja Fruntov.⁷⁸

Oma otsuse läbiviimiseks nõukogus oli esseeridel kehtetatud kord, et tund aega enne koosoleku algust arutati eelkoosolekul kõik päevakorras olevad küsimused läbi. Tõsiste ja vaidlusi tekitavate küsimuste puhul määrati vastavad kõnemehed, kelle ettepanekute ja resolutsioonide poolt pidid kõik esseerid nõukogus hääletama. Sealjuures märgiti, et oma esinemistel on nad vastutavad esseeride partei ees ja peavad ellu viima konverentside ja ülevenemaaliste kongresside otsuseid.⁷⁹

19. mail arutati Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogus koalitsioonilisse valitsusse suhtumise ja sõja küsimust. Esseerid surusid koos menševikega läbi 98 häälega 21 vastu oli 6 erapooletuks jäämisel oma resolutsiooni: «Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu avaldab uuele Ajutisele Valitsusele oma täit usaldust ja kutsub demokraatiat osutama sellele valitsusele aktiivset toetust, kindlustades talle kogu võimu täiuse, mis on vajalik revolutsiooni saavutuste kindlustamiseks ja edasiarendamiseks.»⁸⁰ Vennastumine rindel tunnistati lubamatuks. Rindeks tuli pidada nii Vene kui ka liitlasrindeid. Separaatrahua Saksamaaga peeti lubamatuks, selle toetajaid peeti rahva ja vabaduse vaenlasteks. Esseeride selline tegevus nõukogus oli loogiline, sest 5. mail moodustatud koalitsioonilisse valitsusse oli saanud 6 sotsialisti-ministrit-esseeri, menševikku ja rahvasotsialisti. Valitsuse enamus oli 10 kodanliku ministri käes. Selle samuga muutusid esseerid, menševikud jt. tegelikult kodanluse tööriistaks, sest ka kõige paremate kavatsustega ei saaks vähemus enamusele oma otsuseid peale sundida. Esseerid olid selle sammu astunud teadlikult. Sellest tulenevat poliitikat võis heaks kiita või selle vastu võidelda. Väikekodanlikud hulgad, kui ka osa töölisi, kelle poliitiline teadlikkus polnud küllalt suur, lasksid end esialgu petta.

23. mai Tallinna Nõukogu koosolekul tegi bolševike fraktsioon ettepaneku tarvitusele võtta abinõusid sõnavabaduse kindlustamiseks, esines juhtumeid, et need, kes avalikult oma eitavat suhtumist Ajutise Valitsuse ja sõja vastu avaldasid, kinni võeti. Esseer V. Uporovi ettepanekul lisati aga bolševike sõnavabadust kindlustavale ettepanekule juurde, et «... provokatsioonilised kõned, mis vabariigi äraandmisele, sõjariistade mahapanemisele ja väerinnalt kojutulekule kutsuvad», on keelatud.⁸¹

⁷⁸ «Известия Ревельского Совета ...», № 52, 18 мая 1917.

⁷⁹ «Известия Ревельского Совета ...», № 71, 10 июня 1917.

⁸⁰ ENSV ORKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 4, l. 58.

⁸¹ ENSV ORKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 4, lk. 65.

Esseeride kõikuvat poliitikat iseloomustab nende osa kubermangukomissar I. Poska tagandamise loos, kus nad astusid tubli sammu pahemale, kuid kahetsesid seda kohe. Küsimus oli arutamisel 26. mail Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu koosolekul, kuid lõpuks ühinesid esseerid bolševike fraktsiooni ettepanekuga I. Poska tagandamiseks. Otsus võeti vastu 131 häälega, 19 hääletasid vastu ja 8 jäid erapooletuks.

Resolutsioonis seisis: «Silmas pidades, et Eestimaa kubermangu komissar Poska viimasel ajal täielikult ignoreerib Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu otsuseid, Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu otsustab: 1) tagandada kubermangu komissar oma ametikohalt, 2) anda kubermangu juhtimine ajutiselt kuni uue kubermanguvalitseja valimiseni Täidesaatva komitee kätte, 3) informeerida sellest Ajutist Valitsust ning Petrogradi Soldatite Saadikute Täidesaatvat Komiteed...»⁸²

Poska tagandamine oli rahvahulkade soov, kes oma heakskiitu avaldasid manifestatsiooniga Tallinna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu ees. Bolševike ja esseeride partei esindajad vastasid rahvale, et nõukogu täitis rahva tahet ja järgib ka edaspidi seda joont.⁸³ Ent esseerid rikkusid seda juba üsna varsti.

Tallinna linnavolikogus oli võim, kuni uute ümbervalimisteni 6. augustil, kodanluse esindajate käes. Linnavolikogu pidas Poska vallandamist lubamatuks ja süüdistas Tallinna Nõukogu, et see kogu võimu on enda kätte haaranud ja tegutseb vastupidi Ajutise Valitsuse korraldustele. Linnavolikogu otsustas Ajutist Valitsust sellest informeerida.⁸⁴

Esseeridel ei olnud Poska tagandamise küsimuses ühtset seisukohta. Pärnu esseerid protesteerisid selle vastu, ehkki ringkirjal kubermangu valitsuse kantsleil ülevõtmise kohta seisis kolme esseeri Serstnjevi, Kulmanni ja Avsaragovi allkiri. Ajaleht «Kiir» ironiseerib: «Tore partei, eeskujulik distsipliin...»⁸⁵

Esseerid, kes ühelt poolt olid mõjustatud rahvahulkade tahetest, teiselt poolt kodanluse survest, nihkusid paremale. Nad olid üles astunud Ajutise Valitsuse vastu, mida nende platvorm ei lubanud. Poska konflikti puhul sõitis Tallinna Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täitevkomitee liige Sokolov, kes mõjustas esseere nõukogus, nii et need loobusid oma otsusest ja avaldasid Ajutise Valitsuse ees kahetsust tehtud vigade pärast.⁸⁶ Nii muudetegi Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu istungil 30. mail esseeride meelemuutlikkuse

⁸² Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 152.

⁸³ «Известия Ревельского Совета...», № 61, 30 мая 1917.

⁸⁴ Eesti NSV Tallinna Linna ja Harju Rajooni Riiklik Arhiiv (ENSV TLA), f. 195, nim. 4, s.-ü. 40, l. 129.

⁸⁵ «Kiir», nr. 56, 3. juunil 1917.

⁸⁶ «Известия Ревельского Совета...», № 63, 1 июня 1917.

tõttu ära juba väljakuulutatud otsus võimu ülemineku kohta Tallinna Nõukogule. 102 häälega 60 vastu läks läbi essee-ride fraktsiooni ettepanek, milles nõukogu andis oma positsioonid käest,⁸⁷ «sest Tallinna nõukogu enamus — sotsialistid-revolutsio-näärnid olid küllalt nobedad taganema... ja seega olid nad ise endi kantsi ära andnud ja ajutisel valitsusel ei olnud tõket, et jultunud kõrvalopsu anda paendlastele».⁸⁸ Esseerid, kes oma luba- dustele risti vastu toimisid, kompromiteerisid end rahvahulkade silmis. Tallinna VSDT(b)P organisatsioon otsustas «sotsiaal- revolutsionäärade äraandmisest kõigile töölistele, kes meeleaval- dusest 28. ja 29. mail osa võtsid, teatada ja sammusid astuda, et vabrikutes ümbervalimised ette võetakse, ning kindlaid ja jul- geid tööliste esindajaid saadetakse tööliste ja soldatite saadikute nõukogudesse».⁸⁹ Sellele järgnesid tõepoolest ümbervalimised paljudes tehastes: «Voltas»⁹⁰ Dvigatelis,⁹¹ Tallinna trükitööliste ametiühingu liikmete üldkoosolekul⁹² jm.

Tallinna Nõukogus tegutsesid esseerid otse tööliste huvide vastu. Tööliste miinimumpalgale oli otsustatud 100%-line lisa- tasu määrata, mis oli tingitud elukalliduse tõusust. Tallinna Nõukogu oli selle otsuse osaliselt kinnitanud, kuid esseeride algatusel võeti hiljem vastu uus otsus, mis tühistas eelmise ka neis tehastes, kus maksmine juba toimus. Väga paljud töölised protesteerisid niisuguse otsuse vastu ja nõudsid selle tühista- mist. Vene-Balti tehaste töötajad nimetasid oma esseerist esin- dajat nõukogus provokaatoriks.⁹³ «Kiir» kritiseeris sel puhul — «see otsus tehti sotsiaal-revolutsionääride häälteenamusega... tööliste majandusliku võitluse ajaloos on tundmatu niisugune «riigitarkade» taktika, kus oleks lahti öeldud võitudest, mis juba kätte saadud...»⁹⁴

18. juunil toimus tööliste rahulik demonstratsioon Tallinnas ja kogu maal. See oli päev, mil Ajutise Valitsuse poliitika koha- selt alustati uuesti pealetungi rindel. Demonstrandid suundusid Kadrioru lossi juurde, kus asus tööliste ja soldatite saadikute nõukogu. Nõukogu liikmed andsid aru oma tegevusest ja palu- sid töölistelt abi võitluses Ajutise Valitsuse vastu. Siin ei julge- nud esseerid vastu vaielda. Nad ei vaielnud vastu ka bolševike poolt esitatud loosungitele «Maha sõda! Maha Riigivolikogul! Maha kümme ministrit kapitalisti! Kogu võim nõukogudele!»

⁸⁷ «Известия Ревельского Совета ...», № 71, 10 июня 1917.

⁸⁸ «Kiir», nr. 59, 7. juunil 1917.

⁸⁹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 164.

⁹⁰ Sealsamas, lk. 171.

⁹¹ Sealsamas.

⁹² Sealsamas, lk. 173.

⁹³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 184—190.

⁹⁴ «Kiir», nr. 61, 9. juunil 1917.

Mõned esseerid-internatsionalistid teatasid avalikult, et nad on nende loosungitega nõus.⁹⁵

Esseeride ebajärjekindluse ja põhimõttelageduse näitena olgu toodud osavõtt kodanluse poolt kokkukutsutavast rahvuskongressist. 27. juuni Tallinna Nõukogu koosolekul pidas bolševike fraktsioon eesotsas J. Anveldiga kongressist osavõtmist lubamatuks, sest oli ette näha, et nõukogu liikmed ja demokraatia esindajad jäävad seal vähemusse.⁹⁶ Esseerid aga nõudsid kongressist osavõtmist. Eesti Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogude platvormil seisvate demokraatlike organisatsioonide eelnõupidamisel 1. juulil nõudsid bolševikud, et kongressist osa ei võetaks. Lõpuks otsustati, et kongressile minnakse selleks, et deklaratsiooni kongressile ette lugeda ja siis lahkuda, kutsudes kaasa ka teisi. Selle ettepanekuga liitusid ka esseerid.⁹⁷ 2. juulil, kongressi avamisel, keeldus kodanlus ära kuulamast bolševike ja esseeride deklaratsiooni, mis kuulutas kongressi eranõupidamiseks. Bolševikud lahkusid. Samuti lahkusid esseerid jt. väikekodanlikud parteid. Kongressilt lahkunud otsustasid oma nõupidamisel, et järgmisel päeval «rahvuskongressist» keegi osa ei võta. Sellega ühinesid ka esseerid ja menševikud.⁹⁸ 3. juulil aga ilmusid esseerid ja menševikud kongressile. 4. juulil toimus suur rahvademonstratsioon. Ajalehe «Kiir» andmeil ilmus «Estonia» ette vähemalt 40 000 inimest.⁹⁹ Rahvas nõudis, et osavõtjad teataksid, kelle nimel kongressi peetakse. Rahva ette ilmunud esseerid ütlesid nüüd, et nad on kongressi vastu. K. Päts, kes samuti pidi rahva ette ilmuma, deklareeris, et kongress ei ole rahvaesindus ja koosolijad räägivad ainult enda nimel, kuid rõhutas, et kongress väljendab ka esseeride ja menševike seisukohti.¹⁰⁰

«Kiir» paljastas esseeride liidrite häbiväärse kahepalgelisuse: «Pole kahtlust, et sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud, kes ausalt välja tulid, et osa võtta demonstratsioonist, mis oli suunatud kongressi vastu, tundsid valusasti häbipuna esile kutsumat olukorda, millesse asetaskid neid nende kokkuleplik balansseeriv juhtkond. Ja meil on põhjust oletada, et paljud töölised sotsialistid-revolutsionäärid nende õppetundide mõjul jäädavalt pööravad selja neile poliitilistele tuulelippudele.»¹⁰¹

4. juulil toimus Petrogradis rahulik demonstratsioon, mis nõudis võimu üleandmist tööliste ja soldatite-saadikute nõukogude kätte. Väikekodanlus ei tahtnud katkestada sidemeid kodanlusega, sest ta ei julgenud minna revolutsioonilise rahvaga. Ta läks üle kontrrevolutsiooni poole. Ülevenemaaline Tööliste Saadikute

⁹⁵ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 184.

⁹⁶ Sealsamas, lk. 196.

⁹⁷ Sealsamas, lk. 211; «Kiir», nr. 80, 3. juulil 1917.

⁹⁸ «Kiir», nr. 84, 7. juulil 1917.

⁹⁹ «Kiir», nr. 83, 6. juulil 1917.

¹⁰⁰ «Kiir», nr. 83, 6. juulil 1917.

¹⁰¹ «Kiir», nr. 84, 7. juulil 1917.

Nõukogu Kesktäitevkomitee, kus ülekaalus olid esseerid ja menševikud, läks kokkuleppele Ajutise Valitsusega. Reaktsioonilised väeosad koondati Petrogradi, algas kontrrevolutsiooni pealetung. 5. juulil rüüstati «Pravda» toimetus ja suleti teised töölisajalehed. Algasid areteerimised, kontrrevolutsioonilaine läks üle maa.

Ööl vastu 13. juulit andis Ajutine Valitsus korralduse ajalehtede «Kiir» ja «Utro Pravdõ» ruumide läbiotsimiseks ja J. Anveldi areteerimiseks. Mõlemad ajalehed suleti.^{101-a}

Samal ööl toimus Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu Täidesaatva Komitee koosolek, kus arutati ajalehtede «Kiir» ja «Utro Pravdõ» sulgemist. Koosolekul vastuvõetud otsus ei kutsunud üles kontrrevolutsiooni vastu võitlema, vaid ainult manitses elanikkonda jääma rahulikuks.

13. juulil toimus Täidesaatva Komitee erakorraline koosolek. Bolševik V. Võölman, kes öösel koosolekul ei olnud, protesteeris täidesaatva komitee esindajate tegevuse vastu, kes olid andnud täidesaatva komitee nimel loa töölisajalehtede sulgemiseks ilma sellekohase otsuseta. Samuti protesteeris ta täidesaatva komitee üleskutse vastu, mis kutsus elanikkonda rahulikuks jääma ning «mis on koostatud uduselt ja puiselt ning ei sisalda protesti kontrrevolutsiooni ja valitsuse agentide reaktsiooniliste sammude vastu»¹⁰².

J. Anveldi areteerimise küsimuses esitasid bolševik V. Võölman ja esseer Borissov fraktsioonide nimel resolutsioonid. Võölmani ettepanek oli J. Anvelt täidesaatva komitee käendusel vabadusse jätta, Borissovi ettepanek, et J. Anvelt ilmuks vabatahtlikult kindluse komandandi juurde, kes oli saanud ettekirjutuse areterida J. Anvelt. Esseerid viisid häälteeramusega ka siin läbi oma otsuse.

Ajalehtede sulgemise ja J. Anveldi areteerimise põhjuste selgitamisel surusid esseerid 14. juuli Tallinna Nõukogu koosolekul läbi oma ettepaneku, milles Tallinna Nõukogu ainult palus Ülevenemaalist Kesktäitevkomiteed kohe järele pärida Ajutiselt Valitsuselt.¹⁰³ Kui Ajutise Valitsuse kaalutlused ei ole küllalt põhjendatud, siis Kesktäitevkomitee tühistagu korraldus.

Tööliste pahameel töölisajalehtede sulgemise ja J. Anveldi areteerimise puhul oli suur. Tehastes toimusid koosolekud, kus võeti vastu protestiresolutsioone. Peeter Suure merekindluse tööliste saadikute koosolekul 15. juulil anti protestiresolutsiooni poolt 38 häält.¹⁰⁴ Johanson'i paberivabriku,¹⁰⁵ Vana-Sadama, Volta¹⁰⁶, Lutheri ja Wiegandi¹⁰⁷ töölised ning paljude teiste

^{101-a} Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 724.

¹⁰² Sealsamas, lk. 212.

¹⁰³ «Известия Ревельского Совета...», № 107. 23 июля 1917.

¹⁰⁴ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 213.

¹⁰⁵ Sealsamas.

¹⁰⁶ «Tööline», nr. 3, 18. juulil 1917.

¹⁰⁷ Sealsamas.

tehaste ja ettevõtete töölised protesteerisid. Krulli töölised streikisid kaks päeva.¹⁰⁸ Mitme suurema vabriku — Volta, Wiegandi, Dvigateli¹⁰⁹ ja Lutheri¹¹⁰ — töölised kuulutasid välja lühemaajalised streigid Ajutise Valitsuse kontrrevolutsioonilise tegevuse vastu. Nõuti tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogudelt kindlamat kontrolli Ajutise Valitsuse tegevuse üle.

Esines ka juhtumeid, nagu Dvigateli vabrikus, kus esseerid püüdsid takistada protestistreiki põhjendusega, et ilma Tallinna Nõukogu teadmata ei tohi streike korraldada.¹¹¹

Pärast juulisündmusi hakkas tehastes ja vabrikutes sagenema nähtus, et ümbervalimistel tööliste ja soldatite nõukogudesse ei valitud enam esseere, vaid bolševikke. Nii läksid ainult bolševike poolt ülesseatud kandidaadid läbi Tallinna Lutheri, Krulli ja Tselluloosivabrikus ja sadamas. Varem olid sadamatöölised nõukogude saadikuteks esseere ja bolševikke võrdselt valinud.¹¹² Tselluloosivabrikus said bolševike kandidaadid Koort 731 häält ja Bauman 678 häält, esseeride kandidaat ainult 9 häält, parteitu Kaufman 26 häält. «Nii näeme ka siin, missugune tööliste meeleolu on,» märgiti ajalehes «Tööline».¹¹³

Tööliste ja soldatite nõukogudest andis juulisündmustele õige hinnangu ainult Narva Nõukogu, ehkki ka siin vaidlesid esseerid vastu. Bolševike resolutsioon sai 82 häält, esseeride oma 19 häält.¹¹⁴

Juulisündmustega lõppes kaksikvõim ja revolutsiooni rahuliku arengu periood. Saabus ajajärk, mil nõukogud kaotasid oma jõu. Loosung «Kogu võim nõukogudele!» tuli ajutiselt maha võtta. Uued seisukohad ja uus taktika töötati välja VSDT(b)P VI kongressil, mis suunas partei ette valmistama relvastatud ülestõusu.

23.—27. juulini toimus Eestimaa Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogude kongress.¹¹⁵ Sellest võttis osa 70 delegaati. Kongressi tähtsamateks küsimusteks olid: suhtumine 3.—5. juuli sündmustesse Petrogradis; suhtumine Ajutisse Valitsusse ja nõukogudesse; valimised täidesaatvasse organisse jt. Kongressil olid ülekaalus esseerid ja menševikud, mis tuli ilmsiks juba kongressi presiidiumi juhataja valimisel. Esseeride ja menševike kandidaat sai 34 häält, bolševike poolt esitatud kandidaat 25.

¹⁰⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 727.

¹⁰⁹ Sealsamas, lk. 217.

¹¹⁰ Sealsamas, lk. 219.

¹¹¹ «Töö Lipp», nr. 42, 15. juulil 1917.

¹¹² Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 220.

¹¹³ «Tööline», nr. 14, 31. juulil 1917.

¹¹⁴ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 221—224.

¹¹⁵ «Известия Ревельского Совета...», № 114, 1 августа 1917.

Bolševikud andsid oma resolutsioonis Petrogradi 3.—5. juuli sündmuste kohta hinnangu Ajutise Valitsuse tegevusele. Selles öeldi: «Ainult revolutsiooni uus tõus, mis kehtestab nõukogudeks organiseeritud proletariaadi ja talurahva diktatuuri — viib maa ummikust välja.»¹¹⁶ Bolševike resolutsioon sai 28 häält. Essee-ride resolutsioon, mis toetas 24. juulil moodustatud teist koalitsioonilist valitsust, sai 34 häält. Ka ülejäänud küsimuste arutamine ja vastuvõetud resolutsioonide hääletamine näitasid, et ülekaalus olid esseerid, kuid õige väikese häälteenamusega. Vahekorrad olid tublisti bolševike kasuks nihkunud.

Eestimaa Nõukogude Täidesaatvas Komitees said bolševikud 7 kohta; esseerid 7, menševikud 4 ja internatsionalistid 1 kohta. Internatsionalistid hääletasid koos bolševikega.

Augustis süvenes revolutsiooniline kriis Eestis. Kasvas streigiliikumine. Augusti algul streikis kokku 8645 inimest.¹¹⁷ Töölisele surve avaldamiseks asusid ettevõtjad vabrikuid ja tehaseid sulgema.

Ka maal teravnes klassivõitlus augusti lõpul ja septembri algul. Külades toimusid rahutused. Esseerid ei olnud oma lubadustest maaküsimuse lahendamisel kaugemale jõudnud ja takistasid selle lahendamist ka nõukogudes.

Rahulolematus kasvas ka soldatite seas. 19. augustil toimus Tallinna garnisoni sõjaväelaste klubis miiting, millest võttis osa 800 inimest. Koosolek nõudis surmanuhtluse kaotamist, mis oli sisse seatud pärast 3.—5. juuli sündmusi, ja tunnistas Ajutise Valitsuse demokraatlike vabaduste vastaseks.¹¹⁸

25. augustil alustas Kornilov Ajutise Valitsuse teadmisel kontrrevolutsioonilist mässu. 28. augustil töötati Tallinna Nõukogu Täitevkomitee ja Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee ühisel koosolekul välja kontrrevolutsiooni vastu võitlemise plaan, millest teatati Narva, Tartu, Pärnu ja teiste linnade nõukogudele. Täidesaatva funktsiooni teostamiseks loodud organile valiti abiks veel 40 inimest nõukogust: 15 bolševikku, 2 internatsionalisti; 16 esseeri, 2 menševikku ja 4 parteitut.¹¹⁹ Nõukogu liikmed relvastati, organiseeritud töölistest loodi võitlussalgad.

Kornilovi mäss suruti ühisel jõul maha. Mässu mahasurumine näitas, milline jõud on tegelikult nõukogude käes. Nõukogude esseerlik enamus ei tahtnud ka nüüd võimu enda kätte võtta. «Nõukogud, kes taluvad ja toetavad seda jõuetut, kõhklevat, põhimõttelagedat Kerenski poliitikat, nõukogud, kes Kornilovi mässu likvideerimise momendil lasksid mööda minna veel ühe momendi, et võtta võim rahulikul teel enda kätte, need nõu-

¹¹⁶ «Известия Ревельского совета ...», № 116, 3 августа 1917.

¹¹⁷ «Известия Ревельского Совета ...», № 118, 5 августа 1917.

¹¹⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 292.

¹¹⁹ Sealsamas, lk. 297—298.

kogud muutuvad süüdlasteks mitte ainult kokkulepluses, vaid juba kuritegelikus kokkulepluses.»¹²⁰

Pärast juulisündmusi ja rahvahulkade rahulolematuse süvenemist hakkas esseeride populaarsus tublisti langema. Esseeride lubadused maaküsimuses olid jäänud ainult lubadusteks ja lükati aina edasi Asutava Koguni. Sõda kestis, esseeride liidrid töötasid koos kodanlusega ning toetasid Ajutise Valitsuse imperialistliku sõja jätkamise poliitikat. Esseeride ebakindel, alatasa kõikuv ja suundamuutev ning rahvavastaseks muutunud poliitika Tallinna Nõukogus oli nende positsiooni kõikuma löönud. Paljud esseerid olid saadikutena nõukogudes bolševike vastu välja vahetatud. Üksikud esseerid hakkasid parteist lahkuma. Ajaleht «Kiir» avaldas Martin Hinnoberti kirja, milles too teatas, et «pärast esseeride tuulepööramist ja tööliste huvide reetmist Tallinna Nõukogus, loeb ta häbistavaks kuuluda sellesse parteisse, lahkub sellest ja astub sotsiaaldemokraatlikusse töölisparteisse, kes kindlalt oma sihist kinni peab»¹²¹.

Esseeride mõju langust ja bolševikele kuuluva poolehoiu suurenemist tõendasid Tallinna volikogu valimised, kuigi esseerid olid valimiskampaania korras õige aktiivselt agitatsiooni teinud. 6. augusti valimistel sai kõige rohkem hääli, ligi kolmandiku, bolševike nimekirj: 21 662 häält 70 000-st, esseeride nimekirj 15 198 häält, menševikud ainult 8273.¹²² Uues Tallinna volikogus said bolševikud 31, esseerid 22 ja menševikud 12 kohta.¹²³ Tallinna uue volikogu juhatajaks valiti J. Anvelt. Linnanõunike kohtade valimisel toetasid esseerid bolševikke, 9 linnanõuniku kohast said bolševikud 5 kohta.¹²⁴ Linnavolikogu töös esseerid aeg-ajalt ühinesid bolševikega, kuid ei soodustanud nende tööd seal. Narvas läks esseeridel linnavolikogu valimistel veelgi halvemini. Bolševikud said linnavolikogus 17 kohta ja esseerid 4 kohta, menševikud ei saanud ühtegi.¹²⁵ Linnavolikogude valimised Tallinnas ja Narvas olid esseeridele esimeseks tõsisemaks lüüasaamiseks. Väiksemates keskustes oli esseeride osatähtsus linnaomavalitsuste valimisel suurem. Tartus sai bolševike, menševike ja esseeride ühine blokk linnavolikogu valimistel 60 kohast 29, neist kuulus esseeridele 9 ja bolševikele 11 kohta.¹²⁶ Pärnus aga kuulus esseeridele 21 kohta ja bolševikele 1 koht.¹²⁷

¹²⁰ V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 293.

¹²¹ «Kiir», nr. 56, 3. juunil 1917.

¹²² «Maatamees», nr. 10, 10. augustil 1917.

¹²³ Ulevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost I, Tallinn 1961, lk. 240.

¹²⁴ Sealsamas.

¹²⁵ Sealsamas.

¹²⁶ «Tööline», nr. 43, 2. septembril 1917.

¹²⁷ «Maatamees», nr. 9, 8. augustil 1917.

Viljandis sai esseeride nimekiri 669 häält, bolševikud ja menševikud ühise nimekirja alusel 883 häält.¹²⁸

Ka esseeride parteis endas oli kriis. Juba ammu olid tekkinud vastuolud taktika ja platvormi küsimustes. Pahempoolsuse tendents ilmnas aprilli lõpul esseeride Tallinna parteiorganisatsioonide üldkoosolekul. Esseer M. Hižnjak paljastas seal sõja eesmäärke ja kutsus maha hääletama sõjast huvitatud kodanluse loosungit «Sõda võidurikka lõpuni».¹²⁹

Mai lõpul oli tekkinud esseeridest ja menševikest koosnev internatsionalistide rühm. Teade sellest, mis kutsus üles ühinema internatsionalistidega, ilmus Tallinna Nõukogu häälekandjas.

Pärast 3.—5. juuli sündmusi kujunes Tallinna Nõukogus esseeridest ja menševikest koosnev internatsionalistide 24-liikmeline rühm, kes hääletas koos bolševikega.¹³⁰ Sellesse rühma läks ka endine esseeride juhtiv tegelane ja kõnemees A. Šerstnjov.

Augustis toimunud Tallinna Nõukogu valimistel olid pahempoolsed esseerid omaette rühmituseks eraldunud. Nõukogu koosseisu said 102 bolševikku, 18 internatsionalisti, 16 pahempoolset esseeri, 69 esseeri, 14 menševikku ja 24 parteitut.¹³¹

Pärast kubermangukomissar Poska konflikti, eriti pärast juulisündmusi, oli eraldumine pahem- ja parempoolseteks juuli algul nii tugev, et esseeride eesti osakonna koosolekul tekkis selle ümber äge vaidlus. Parempoolsed, kes olid ülekaalus, püüdsid lõhenemist pidurdada ühtse parteidistsipliini ja taktika abil. Teine osa, pahempoolsemad, arvas, et taktikat ei saa kellelegi peale suruda ja kunstlikult ei suuda keegi parteid koos hoida.¹³² Selle küsimuse arutamine lükati edasi Tartus toimuva esseeride eesti osakondade kongressini 16.—17. juulil.

Esseeride parteis oli hakanud peale sisemise lõhenemise parem- ja pahempoolseks tiivaks ilmnema eraldumistendents rahvuslikeks parteideks, mis organisatsiooni samuti lõhestas. Esimesed eesti esseeride rühmad olid tekkinud juba mais ja juunis. 7. juunil toimus esseeride partei eesti osakonna asutamine Tallinnas.¹³³ 17. juunil toimunud koosolekul valiti selle osakonna organiseeriv komitee, kuhu kuulusid H. Reimann, J. Sutt, E. Meister, Allik, Ollis ja Kuusk.¹³⁴ 12. juuli eesti esseeride osakonna üldkoosolekul tehti ettevalmistusi 16.—17. juuli kongressiks Tartus, kus pidi toimuma eesti esseeride rahvusliku partei loomine. Eesti esseere Tallinnas oli sel ajal 647.¹³⁵

¹²⁸ «Maatamees», nr. 5, 29. juulil 1917.

¹²⁹ «Известия Ревельского Совета ...», № 41, 3 мая 1917.

¹³⁰ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 249.

¹³¹ Sealsamas, lk. 369.

¹³² «Töö Lipp», nr. 43, 17. juunil 1917.

¹³³ «Töö Lipp», nr. 21, 10. juunil 1917.

¹³⁴ «Töö Lipp», nr. 25, 20. juunil 1917.

¹³⁵ «Töö Lipp», nr. 43, 17. juulil 1917.

16.—17. juulini toimuski Tartus eesti esseeride kongress. Siin tekkis parem- ja pahempoolse tiiva vahel vaidlus rahvusliku partei loomise küsimuses. Pahempoolsed ei pidanud vajalikuks iseseisva partei rajamist. Parempoolse kallakuga H. Raudsepp pidas seda vajalikuks praktilisi ja maa iseärasusi arvestavatel põhjustel. Rahvusliku partei asutamise küsimus jäigi vastuolude tõttu lahtiseks. Kongressil asutati eesti esseeride partei osakondade keskkomitee, kuhu valiti 11 liiget.¹³⁶

Esseeride partei lõhenes pahem- ja parempoolseteks ülevene-maalises ulatuses. Pahema tiiva asutamisest oma keskusega kar-deti partei lagunemist. Esseeride Petrógradi V kongressil püüti seda ühtse parteidistsipliini nõudmise sildi all takistada ja edasi lükata.¹³⁷

Esseeride partei Tallinna komitee võttis 18. juulil vastu otsuse: «Mitte ükski partei liige ei tohi väljaspool partei koos-olekuid otsuseid vastu võtta ega elusse viia, mis partei kongres-side ja meie Keskkomitee otsuste vastu käib. Kes neid otsuseid ei täida, heidetakse parteist välja. Partei liikmeid, kes mitme-sugustesse seltskondlikesse asutustesse on valitud, ei või frakt-siooni enamuse poolt vastuvõetud otsuste vastu hääletada. Neile antakse õigus hääletamisest mitte osa võtta.»¹³⁸

Kuid pahempoolse suuna tugevnemist ei suutnud enam miski pidurdada. Tuntuimad pahempoolse suuna esindajad eesti essee-ridest olid K. Freiberg, E. Meister ja J. Kärner. K. Freiberg kirjutas «Töö Lipu» juhtkirjas, et Veebruarirevolutsiooni päevil kogunes sotsiaal-isamaalaste ja märtsi-sotsialistide oportunistlik enamus ühte esseeride parteisse, mis tervele parteile kindluset-a iseloomu andis. Ta lootis nüüd, «et see protsess pea lõpule jõuab ja need elemendid ise parteist lahkuvad...»¹³⁹

17.—20. septembrini peeti Tartus esseeride partei eesti osakon-dade II kongressi.¹⁴⁰ Sellel kongressil tunnistati avalikku lõhet pahema ja parema tiiva vahel, ehkki üks osa esseere ei pidanud lõhenemist ka nüüd lubatavaks, nimetades seda kunstlikuks. Ava-likult tunnistati ka, et esseeride mõju viimasel ajal oli langenud ja «et ta alla on pidanud astuma selle juhtiva, valitseva partei seisukohalt»¹⁴¹. Nimetatud kongressil asutati ametlikult Iseseisev Eesti Sotsialistide-Revolutsionääride Partei.

Pahempoolsete esseeride eraldumistendents teravnes veelgf pärast kongressi ja lõppes pahempoolse tiiva moodustumisega. See ühines bolševike platvormiga.

¹³⁶ «Töö Lipp», nr. 49, 24. juulil 1917.

¹³⁷ «Töö Lipp», nr. 44, 18. juulil 1917.

¹³⁸ «Töö Lipp», nr. 48, 22. juulil 1917.

¹³⁹ «Töö Lipp», nr. 95, 15. septembril 1917.

¹⁴⁰ Sealsamas.

¹⁴¹ Sealsamas.

Pärast Kornilovi mässu likvideerimist toimus poliitilises elus murrang. Algas nõukogude kiire bolševiseerumine: 31. augustil tunnistas Petrogradi Nõukogu bolševike poliitika õigeks ja nõudis võimu üleminekut nõukogudele. 5. septembril läks bolševike poole üle Moskva nõukogu. Bolševike partei seadis uuesti päevakorda loosungi «Kogu võim nõukogudele!». See tähendas aga, et relva jõul tuli kukutada Ajutine Valitsus ja kehtestada proletariaadi diktatuur.

Ka Eestis algas nõukogude bolševiseerumine, esialgu küll suuremates keskustes.

Narva Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu üldkoosolekul 3. septembril võeti vastu resolutsioon käesoleva poliitilise situatsiooni kohta. Nõuti valitsuse loomist tööliste ja talupoegade esindajaist, surmanuhtluse kaotamist, mõisamaade konfiskeerimist jne. Bolševike resolutsiooni vastu hääletas ainult 4 nõukogu liiget.¹⁴² 13. septembri koosolekul arutati sama küsimust, kus bolševik Karpov võrdles bolševike ja esseeride-menševike poliitikat ning rõhutas «et nüüd viimaks on ometi kõikide silmad asjade tõelise seisukorra kohta lahti läinud, iseäranis peale Kornilovi mässu... Isegi esseeridel ei jäänud muud üle kui enamlaste resolutsioon vastu võtta»¹⁴³.

Septembri algul peeti Viljandi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu ja Viljandimaa Tööliste Komitee ühine koosolek. Osa võttis 40 esindajat. Sel ajal juba pahempoolne esseer J. Kärner esitas koosolekul Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu poolt varem vastuvõetud resolutsiooni, kus nõuti nõukogude võimu loomist. Pärast vaidlusi ühines ka Viljandi nõukogu sellega.¹⁴⁴

5. septembril arutati võimu küsimust Tallinna nõukogus. Bolševike resolutsioonile, mis ainsa väljapääsuna tekkinud olukorrast nägi võimu loomist revolutsioonilise proletariaadi ja talurahva esindajaist ja mille esitas Milanov, anti 87 poolt ja 71 vastuhäält, erapooletuid oli 16. Esseeride resolutsioon sai poolt 64 ja vastu 74 häält, erapooletuid oli 25. Menševike resolutsioon 15 häält poolt ja 116 vastu, erapooletuid 32. Hääletusele läks bolševike resolutsioon, mis oli kõige rohkem hääli saanud. Selle poolt hääletas nüüd 92, vastu 12 ja 41 jäi erapooletuks.¹⁴⁵

Tartu Nõukogu muutus bolševistlikuks alles oktoobri algul. Täidesaatvasse komiteesse said 16 bolševikku, 8 esseeri ja 2 menševikku. Nõukogu võttis omaks Peterburi nõukogu seisukoha nõukogude valitsuse loomises.¹⁴⁶ Pärnu nõukogu võttis sama-

¹⁴² Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 310—311.

¹⁴³ Sealsamas, lk. 321.

¹⁴⁴ «Töö Lipp», nr. 87. 6. septembril 1917.

¹⁴⁵ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 315.

¹⁴⁶ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 343.

suguse otsuse vastu oktoobri keskel.¹⁴⁷ Võimu üleandmist nõukogudele nõudis oktoobri algul Narva-Jõesuu Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu.¹⁴⁸

27. septembril toimus Tallinna Nõukogu ja Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee, armee ja laevastiku komiteede ning ühiskondlike organisatsioonide üldine koosolek võimu küsimuses. Otsustati eelparlament laiali ajada, II ülevenemaaline nõukogude kongress kokku kutsuda, et luua revolutsiooniline võim nõukogude näol. Koosolek avaldas täielikku valmisolekut toetada võimu üleminekut tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kätte. Selle poolt hääletasid bolševikud, internatsionalistid ja pahempoolsed esseerid. Menševikud lahkusid koosolekult.¹⁴⁹

12.—14. oktoobrini toimus Tallinnas Eestimaa nõukogude II kongress.¹⁵⁰ Selleks ajaks olid kõik tähtsamad nõukogud bolševiseerunud. Tartu, Narva, Viljandi, Rakvere ja Narva-Jõesuu saatsid kongressile ainult bolševikke. Esseeridest võtsid osa ainult Tallinna pahempoolsed esseerid. Kongress toimus bolševike loosungi all: «Kogu võim nõukogudele!». Pahempoolsete esseeride nimel esines E. Meister, kes tunnistas, et «meie tegime suurima vea sellega, et me juba kevadel ei võtnud võimu enda kätte...»¹⁵¹ Edasi rõhutas ta, et rahvamassid ei ole rahul ja see kestab seni, kuni talupoeg ei ole saanud maad ning ei ole kindlat revolutsioonilist võimu. On aeg võtta võim enda kätte.¹⁵² Ka ülejäänud küsimustes ühtisid pahempoolsed esseerid bolševike seisukohtadega ja toetasid nende resolutsioone. Eestimaa Nõukogude Täidesaatvasse Komiteesse valiti 6 bolševikku, 4 esseeri, internatsionalist ja menševik.¹⁵³

Kongressi otsused võeti töötavate hulkade ja soldatite poolt heakskiiduga vastu. Korraldati miitinguid ja demonstratsioone bolševistlike loosungite all. Üks suuremaid demonstratsioone toimus 15. oktoobril Tartus loosungi all «Kogu võim nõukogudele!». Osa võttis 8000 soldatit.¹⁵⁴ Meeleavaldustele koguneti Tallinnas, Narvas jm. Oli välja kujunenud revolutsiooniline situatsioon.

Ülestõusu ettevalmistamisel oli olulise tähtsusega Põhjapiirkonna nõukogude kongress 11.—13. oktoobril Peterburis, kus töötati välja ülestõusu plaan. Kongressist võttis osa 94 delegaati, kellest 51 olid bolševikud, 38 esseerid (neist 24 pahempoolset) ja 5 menševikud.¹⁵⁵ Esindatud olid ka Tallinna, Tartu

¹⁴⁷ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 375.

¹⁴⁸ «Tööline», nr. 71, 5. oktoobril 1917.

¹⁴⁹ «Tööline», nr. 66, 29. septembril 1917.

¹⁵⁰ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 349.

¹⁵¹ Sealsamas, lk. 352.

¹⁵² Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 354.

¹⁵³ «Tööline», nr. 81, 19. oktoobril 1917.

¹⁵⁴ «Maatamees», nr. 39, 19. oktoobril 1917.

¹⁵⁵ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 346.

ja Narva nõukogud. Kongressil valiti 17-liikmeline Põhjapiirkonna nõukogu komitee, kuhu kuulus 11 bolševikku ja 6 esseeri.¹⁵⁶ Eesti esindajana valiti sinna I. Rabtšinski. Kongressist osavõtjaid, kes pidid kohtadel kohe alustama ettevalmistamist, tutvustati VSĐT(b)P Keskkomitee 10. oktoobri otsusega ülestõusu läbiviimise kohta.

VSĐT(b)P Keskkomitee korraldusel loodi Petrogradi Nõukogu juurde Sõja-Revolutsioonikomitee.¹⁵⁷ 22. oktoobril loodi Tallinna Nõukogu ja Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee ühisel koosolekul Eestimaa Sõja-Revolutsioonikomitee.¹⁵⁸ Selle esimehid E. Meister, Krikunov, Sammel, Avsaragov, Allik jt. Sõja-Revolutsioonikomitee koosseisu kuulusid ka pahempoolsed esseerid E. Meister, Krikunov, Sammel, Avsaragov, Allik jt. Sõjalis-Revolutsioonikomiteed loodi ka Narvas¹⁵⁹, Tartus¹⁶⁰, Paldiskis¹⁶¹, Viljandis¹⁶² jt. kohtades.

23. oktoobri õhtul võeti Tallinna Sõja-Revolutsioonikomitee korraldusel üle kõik tähtsamad strateegilised punktid. Tallinna piirkonna sõjaväelased, Tallinna merekindluse komandant, maavägede ülem, Soome lahe lõunaranniku merevägede juhataja ja sõjasadama komandant avaldasid oma valmisolekut teenida uut, revolutsioonilist võimu. Nende juurde määrati komissarid: Devišin (bolševik) maavägede ülema juurde, Tokarev (bolševik) Tallinna merekindluse komandandi juurde, Krikunov (esseer) suurtükiväe ülema juurde, Makarov (esseer) sõjasadama komandandi juurde ja Nikolajev kindluse intendantide juurde.¹⁶³

Tallinnas oli võim Sõja-Revolutsioonikomitee käes tegelikult juba 23. oktoobri õhtuks.

Petrogradis algas ülestõus 24. oktoobril. 25. oktoobri hommikuks oli kodanlik Ajutine Valitsus kukutatud.

25. oktoobril algas II nõukogude kongress, mille 670 delegaadist olid 390 bolševikud ja ülejäänud enamuses pahempoolsed esseerid.¹⁶⁴ Eestist võtsid kongressist osa J. Anvelt, S. Smirnov, B. Bruneniek ning pahempoolsed esseerid Avsaragov ja Stepanov.

26. oktoobril tagandati Eestimaa Sõja-Revolutsioonikomitee korraldusel kubermangukomissar ja maakondade komissarid. Nende funktsioonid anti üle nõukogudele.

Sõja-Revolutsioonikomitee valis enda keskelt büroo, mis üht-

¹⁵⁶ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 346.

¹⁵⁷ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost..., lk. 252.

¹⁵⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 374.

¹⁵⁹ Sealsamas, lk. 386.

¹⁶⁰ Sealsamas, lk. 377.

¹⁶¹ Sealsamas, lk. 417.

¹⁶² Sealsamas, lk. 395.

¹⁶³ Sealsamas, lk. 381.

lasi täitis presiidiumi ülesandeid. Büroo valiti viieliikmeline: esimees I. Rabtšinski, asetäitjad V. Kingissepp ja E. Meister, sekretärid Milanov ja Sammel.¹⁶⁵ Neist E. Meister ja Sammel olid pahempoolse esseerid.

Sõja-Revolutsoonikomitee 26. oktoobri istungil võeti vastu terve rida otsuseid nõukogude võimu kindlustamiseks. Komitee liikmele Tokarevile määrati ülesanne selgitada olukord raudteel ja seal sisse seada kontroll.¹⁶⁶ Eesti kodanlike ajalehtede sulgemise eest tehti vastutavaks J. Anvelt, E. Meister ja V. Kingissepp.¹⁶⁷

Kuni kohtu- ja administratiivorganite reorganiseerimiseni valiti Tallinna Nõukogu koosseisust 3-liikmeline ajutine revolutsiooniline tribunal. Ka selle 3-liikmelisse koosseisu valiti I esseer.¹⁶⁸

Võimu kindlustamisel etendas suurt osatähtsust posti- ja telegraafiagentuuri tegevus. Selle töötajad streikisid sellepärast, et Sõja-Revolutsoonikomitee saatis kohale oma komissarid võimalike provokatsioonide ärahoidmiseks. Mõnede ametnikkude kohta oli teada, et nad kavatsevad aparate rikkuda. Posti- ja telegraafitöötajate streigiküsimust saadeti lahendama esseer Avsaragov.¹⁶⁹

Tallinnas oli pikemat aega seisnud hobu-trammiliiklus. Ettevõtte kuulus ühele Belgia aktsiaseltsile. Tallinna volikogu kodanlik koosseis ei tahtnud streigi küsimust omal ajal kuidagi lahendada. Revolutsioonikomitee otsustas ettevõtte linnale üle võtta. Ülevõtmise plaani pidi koostama E. Meister.¹⁷⁰

Raskusi oli ka toitlustuse reguleerimisega. Vastutavaks selle eest määras Sõja-Revolutsoonikomitee Avsaragovi (esseer) ja Nikolajevi (bolševik).¹⁷¹ Selle küsimusega seoses avastas E. Meister rühma toiduainetega spekulereijaid, kes kavatsevad toiduaineid suuremas koguses Soome toimetada ja teatas nendest Sõja-Revolutsoonikomiteele.¹⁷²

Pahempoolsetest esseeridest töötasid Sõja-Revolutsoonikomitees veel Allik, Krikunov jt., kes koos teiste komitee liikmetega täitsid väga mitmesuguseid ülesandeid.

Üldiselt oli pahempoolseid esseere rohkem Põhja-Eestis. Nad kaldusid töörahva nõukogude võimu tunnustamisele ja pooldasid

¹⁶⁴ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost..., lk. 253.

¹⁶⁵ ENSV ORKA, f. R-1217, nim. I, s.-ü. I, l. 7.

¹⁶⁶ Sealsamas, l. 3.

¹⁶⁷ Sealsamas, l. 4.

¹⁶⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis..., lk. 394.

¹⁶⁹ ENSV ORKA, f. R-1217, nim. I, s.-ü. I, l. 14.

¹⁷⁰ Sealsamas, l. 10.

¹⁷¹ Sealsamas, l. 20.

¹⁷² Sealsamas, l. 13.

koostööd enamlastega... Lõuna-Eesti organisatsioonid olid parempoolse kallakuga»¹⁷³.

Esseeride populaarsus vaadeldaval perioodil oli kõige suurem veebruarist juulisündmusteni. Pärast seda hakkas nende mõju sündmuste käigus järk-järgult langema bolševike kasuks. Esseeride partei kaotas oma esikoha augustis toimunud linnavolikogude valimistel. Asutava Kogu valimistel 12.—14. novembrini kaotasid nad lõplikult. 299 671 häälest said bolševikud 119 862, eesti esseerid 17 726 ja vene esseerid 3027.¹⁷⁴ Väikekodanlikest parteidest hakkas sel perioodil esiplaanile tõusma tööerakondlaste partei (vt. tabel, lk. 42).

Miks just esseeridel, eriti algul, oli selline populaarsus? Üheks põhjuseks oli kahtlemata see asjaolu, et rahvahulgad olid väheteadlikud ega suutnud õigesti orienteeruda poliitilistes sündmustes ja poliitiliste parteide vahel. Esseerid aga olid oma lubadustes võrdlemisi revolutsioonilised. Bolševikke, kes oleksid teinud selgitustööd rahvahulkades, oli pärast Veebruarirevolutsiooni vähe, osa viibis alles maapaos. Kuid «ainult võideldes selle kergeuskliku ebateadlikkuse vastu... võime me vabaneda valitsevast revolutsioonilise fraasi pillerkaarist ja tõesti edasi viia nii proletariaadi klassiteadvust kui ka rahvahulkade klassiteadvust...»¹⁷⁵.

Üheks esseeride populaarsuse põhjuseks peetakse seda, et armees ja laevastikus oli palju Vene sisekubermangude talupoegi ning et just nende juures oli esseeride maaprogrammil ja maa sotsialiseerimisel, mis Vene sisekubermangudes põhines suurel määral külakogukonnal, suur menu sel ajal. Tegelikult ei olnud aga külakogukond esseeride agraarprogrammi kohaselt tingimata vajalik. Juba oma esimesel ülevenemaalisel kongressil tulid esseerid välja seisukohaga: «Maa sotsialiseerimine põhineb puht objektiivsetel alustel ja kui meil külakogukonda ka polekski olnud, oleks me ikkagi maa sotsialiseerimise oma programmi võtnud. Ja Euroopas, kus külakogukond juba ammu kadunud, tuleks samasugused nõudmised üles seada nagu meie agraarprogrammis.»¹⁷⁷ See väide oli tol ajal omajagu õigesti seatud. Esseeride maaprogrammiga oli identne hilisem Poola Sotsialistliku Partei programm. Esseeridel oli edu Eestis ja Lätis, kus samuti polnud külakogukonda. Sellesama väitega kaitsesid esseerid oma maaprogrammi kodanlike parteide ja tööerakonna kriitika vastu, kes väitsid, et esseeride agraarprogramm on vene nähtus ja Eestis sellepärast kõlbmatu.

Käesoleva lühikese artikli põhjal ei saa veel anda lõplikku seletust esseeride populaarsusele. Öelda võib siiski, et kõlapinda leidis nende maaprogramm oma väikekodanliku olemusega.

¹⁷³ H. Kruus, Murdekuudel 1917—18, Looming II, 1933, lk. 1030.

¹⁷⁴ «Eesti Teataja», nr. 7, 30. novembril 1917.

¹⁷⁵ V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 44.

¹⁷⁶ «Töö Lipp», nr. 101, 22. septembril 1917.

Tabel I

Vene Asutava Kogu valimiste tulemused Eestimaal 1917

Nimekiri

	Nr. 1 Eesti sots. rev.	Nr. 2 Enaml.	Nr. 3 Eesti tööerak.	Nr. 4 Eesti sots. dem.	Nr. 5 Vene sots. rev.	Nr. 6 Rad. dem.*	Nr. 7 E. dem. blokk	Kokku:
Tallinna linn	786	22028	13742	2680	1135	1138	4736	46240
Tartu linn	349	5398	200	926	323	111	8382	15689
Harjumaa	310	13077	9082	999	192	6239	2135	32034
Tartumaa	8193	15030	1120	634	177	792	13260	39207
Läänemaa	243	4629	5894	279	83	4011	2338	17370
Pärnumaa	32(117	8051	7295	292	67	860	11598	31380
Viljandimaa	2545	10269	5952	650	33	887	28547	26890
Jõrumaa	1213	12247	1608	1657	64	710	9391	17708
Järvamaa	98	6384	7166	395	77	668	2920	44499
Virumaa	772	22755	12645	732	876	1606	5113	
Kokku	17726	119863	64704	9244	3027	17022	68085	299671

176 «Eesti Teataja», nr. 7, 30. novembril 1917.
* Radikaalidemokraadid.

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЭСЕРОВ В ПЕРИОД ПОДГОТОВКИ И ПРОВЕДЕНИЯ ОКТЯБРЬСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ В ЭСТОНИИ

А. Хельбе

Резюме

В статье рассматривается формирование, состав и деятельность эсеровских партийных организаций в Эстонии в период Октябрьской социалистической революции. Главные организационные центры эсеров образовались в северной и южной Эстонии. В южной Эстонии члены эсеровских организаций вербовались в основном из среды эстонской интеллигенции. Большое внимание эсеры обращали на распространение своего влияния среди сельского пролетариата и беднейшего крестьянства. С этой целью они создавали общества сельских рабочих. Этот вопрос обсуждался даже на конференции эсеров в Тарту 16—17 июля 1917 г.

В северной Эстонии деятельность эсеров среди эстонского населения вначале протекала медленно. Их партийные организации состояли в большинстве из военнослужащих гарнизона и матросов флота, частично также из рабочих (русской национальности). Для привлечения эстонского населения создавались специальные эстонские отделения.

В статье рассматривается аграрная программа эсеров, их отношение к Временному правительству, Советам и к войне.

Для раскрытия сущности эсеров приводятся характерные примеры их деятельности в Ревельском совете рабочих и военных депутатов (выполнявшем функции всеэстонского совета) в котором они, как и в других советах, исключая Нарву, составляли большинство.

Влияние эсеров уменьшилось после июльских событий. Народные массы увидели несостоятельность и шаткость их политики. Эсеры не могли разрешить основных вопросов революции (вопроса о земле и мире).

В августе 1917 г. на выборах городской думы эсеры потеряли свое преимущество в Таллине и Нарве, где победили большевики. На местах влияние эсеров еще продолжалось.

Эсеровская партия переживала глубокий внутренний кризис; начался раскол на левых и правых эсеров. Одновременно происходило размежевание и по национальному признаку. На конференции 17—20 сентября в Тарту официально была основана национальная партия эстонских эсеров.

Отмежевание левых эсеров завершилось в сентябре-октябре 1917 года. Теперь они стали голосовать вместе с большевиками в Ревельском совете. И во время проведения вооруженного восстания они шли вместе с большевиками, что значительно облегчило переход власти в руки Советов.

DIE TÄTIGKEIT DER PARTEI DER SR* IN DER PERIODE DER VORBEREITUNG UND DURCHFÜHRUNG DER GROßEN SOZIALISTISCHEN OKTOBERREVOLUTION IN ESTLAND

A. Helbe

Zusammenfassung

Im Artikel wird die Entstehung und Tätigkeit der Parteiorganisationen der SR während der Oktoberrevolution verfolgt. Die Parteiorganisationen der SR entstanden in Nord- und Südestland.

In Südestland waren die meisten Parteiangehörigen der SR estnischer Nationalität. Sie hatten Einfluß auf die Intelligenz. Ihren Einfluß versuchten die SR auch auf die Landarbeiter und Kleinbauern auszuüben. Zu diesem Zwecke wurden von den SR verschiedene Landarbeitervereine gegründet. Der betreffende Beschluß dazu wurde während der Konferenz der SR in Tartu (vom 16. bis 17. Juli) gefaßt.

Der Einfluß der Partei der SR in Nordestland griff unter der estnischen Bevölkerung langsam um sich. Der Partei gehörten dort meistens Militärs und Matrosen, wie auch ein Teil der Arbeiter an. Um auch die estnische Bevölkerung in ihre Organisationen einzubeziehen, wurden estnische Abteilungen gegründet.

Außerdem wird im Artikel das Agrarprogramm der Partei der SR Verhalten zur Machtfrage, zur Provisorischen Regierung, zu den Sowjets und zur Kriegsfrage behandelt.

Es werden Angaben über die Tätigkeit der SR im Tallinner Rat der Arbeiter und Militärangehörigen gebracht. In diesem Rat hatte die Partei der SR, wie auch in anderen Räten, angenommen Narva, die Mehrheit. Der Tallinner Rat übte in Wirklichkeit die Funktionen des Allestnischen Rates aus.

Nach den Juliereignissen büßte die Partei ihren Einfluß ein. Die Massen verstanden die Inkonsistenz ihrer Politik. Die Partei konnte die Agrar- und Kriegsfrage nicht lösen. Während der Wahlen in die Stadtmagistrate im August verlor sie viele Stimmen an die Bolschewiki — in Tallinn und Narva gewannen die letzten auch Oberhand. In kleineren Zentren konnte sich die Partei der SR noch behaupten. Auch innerlich überlebte die Partei eine Krise. Die Partei spaltete sich in einen rechten und linken Flügel. Es entstanden nationalistische Parteien. Das vollzog sich auf der estnischen Konferenz der SR (vom 17.—20. September) in Tartu. Hier wurde offiziell die estnische nationalistische Partei der SR gegründet. Der linke Flügel der SR

* Sozial-Revolutionäre.

schloß sich den Bolschewiki an. Dieser Prozeß vollzog sich im September und Oktober, da die linken SR in Tallinner Rat für die Bolschewiki stimmten. Während des bewaffneten Aufstandes unterstützten die linken SR die Bolschewiki. Der letzte Umstand erleichterte auch das Machtergreifen durch die Sowjets.

EKP I JA II KONGRESSI PROTOKOLLID

V. Toom

NLKP ajaloo kateeder

Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiivis (EKPA) säilitatakse unikaalseid dokumente EKP tegevusest kodanliku diktatuuri aastatel, sealhulgas ka partei I ja II kongressi protokolle.

EKP illegaalne seisund ei võimaldanud kongresside protokolle kohe pärast kongresse terviklikult avaldada, kuigi suur osa kongresside materjalidest ja ülevaated kongresside tegevusest avaldati EKP Keskkomitee illegaalsetes väljaannetes.

Esmakordselt publitseeriti EKP I ja II kongressi protokollid Parteiarhiivis säilitatavate originaaleksemplaride järgi EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi väljaandel ilmunud dokumentide ja materjalide kogumikes 1960. ja 1962. aastal.¹

Nelikümmend aastat tagasi protokollides kasutatud konspiratsioonivõtted ei võimaldanud dokumentide avaldamisele eelnenud arheograafilisel töötlemisel välja selgitada protokollide täielikku teksti ja dešifreerida kõiki neis kasutatud pseudonüüme.

Viimastel aastatel on aga arhiivimaterjalide täiendav läbitöötamine teaduslikule käibele toonud uusi dokumente ja materjale, mille abil on nüüd võimalik EKP I ja II kongressi protokollide tekste restaureerida esialgsel kujul ja täielikult dešifreerida ka dokumentides esinevad valenimed.

EKP I kongressi protokollis teaduslikku väärtust ajalooallikana vähendasid konspiratsiooni kaalutlusel tehtud väljalõiked dokumendist. Nii lõigati 1920. aasta detsembris, enne protokollis saatmist Välismaa (Venemaa) Büroo arhiivi, dokumendist välja kohalike parteiorganisatsioonide esindajate aruannetes äratoodud EKP kollektiivide ja nende liikmete arv ning mandaatkomisjoni aruandest see osa, milles fikseeriti Tallinna ja Narva linna ning

¹ Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress, Dokumente ja materjale, Tallinn 1960, lk. 59—69. Edaspidi: EKP I kongress... Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress, Dokumente ja materjale, Tallinn 1962, lk. 241—255. Edaspidi: EKP II kongress...

Viljandi ja Harju maakonda esindanud saadikute arv kongressil.²

EKP I kongressi protokollis publikatsioonis püüti algtekstis puuduvaid osi osaliselt täita EKP II kongressi protokollis ära toodud Tallinna linna ja Viljandi maakonna esindajate aruannete alusel, mis sisaldavad andmeid EKP liikmete ja kollektiivide kasvu kohta esimese ja teise kongressi vahelisel perioodil.³ Narva linna ja Harju maakonna kohta II kongressi protokollis selliseid võrdlevaid andmeid ei tooda, seepärast polnud nimetatud parteiorganisatsioonide osas võimalik asendada dokumendi avaldamisel kupüüre.

EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiivist õnnestus üles leida O. Rästa dešifreeritud kiri, mis võimaldab nüüd EKP I kongressi protokollis täielikult restaureerida esialgsel kujul. Nagu selgus, saadeti väljalõigatud osad dokumendi tekstist eraldi šifreeritult Välismaa Büroole.

Selle kirja alusel kuulus EKP I kongressil esindatud kohalikesse organisatsioonidesse Tallinnas 25 kollektiivi 265 liikmega, Narvas 2 kollektiivi 10 liikmega. Viljandi ja Harju maakonnas olid need arvud vastavalt 16 ja 70 ning 8 ja 60.⁴

Täpsustatud arvude võrdlemisel II kongressi protokollis kasutatutega osutus Tallinna linna parteiorganisatsioon tegelikult suuremaks 3 kollektiivi ja 15 liikme võrra, Viljandi maakonna parteiorganisatsioon aga 3 kollektiivi ja 10 liikme võrra.

EKP I kongressil oli järelikult esindatud 51 kollektiivi 405 liikmega, mis moodustas 80% kongressi ajal partei nimekirjades registreeritud kommunistidest.

O. Rästa kirja põhjal on võimalik anda ülevaade ka kongressi 11 delegaadi jagunemisest parteiorganisatsioonide järgi: nii esindasid Tallinna parteiorganisatsiooni seitse ja Viljandi maakonda kaks delegaati. Harju maakond ja Narva linn olid kumbki esindatud ühe delegaadiga.

EKP illegaalselt toimunud kongresside protokollide koostamisel peeti rangelt silmas kongressist osavõtjate konspireerimise nõuet. Delegaadid märgiti partei dokumentides tavaliselt varjunime all. Nii ka EKP I kongressi protokollis esineb üldse seitse pseudonüümi, neist dokumendi avaldamise ajaks oli dešifreeritud neli: Musjo (Jaan Kreuks), Lövi (Hans Rebane), Kask (Jaan Saks) ja Org (Anton Vedru).⁵ Ülejäänud varjunimedega Võrk, Vösu ja X konspireeritud osavõtjaid ei õnnestunud siis veel kindlaks teha. Parteiarhiivi materjalide ja EKP illegaalse häälekandja «Kommunist» põhjal osutus aga võimalikuks siiski välja selgitada, kes nende varjunimede all kongressil viibisid.

² EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 2 ja 3.

³ EKP I kongress..., lk. 244, 246.

⁴ EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 21.

⁵ EKP I kongress..., lk. 59, 63 ja 67.

21. septembril 1922 avaldati illegaalses «Kommunistis» EKP Keskkomitee teadaanne Johannes Linkhorsti väljaheitmise kohta kommunistlikust parteist. EKP Keskkomitee liikmest J. Linkhorstist sai reetur 1922. aasta mais. Teadaandes toodi ära ühe ettevaatusabinõuna võimalike kaitsepolitsei provokatsioonide vastu Linkhorsti tuntumad varjunimed Malm, Märs ja Vörk. 1920. aastal Tallinnas partei rajooniorganisaatoritena tegutsenud V. Hammer ja L. Tiitsen kinnitavad samuti, et pseudonüümi Vörk kasutas 1920. aastal J. Linkhorst. Ülalöeldu kinnitab J. Linkhorsti osavõtmist EKP I kongressist.

EKP arhiivis leiduvatest materjalidest selgus, et pseudonüümi Võsu all aga töötas lühemat aega Voldemar Loorents (Valk), kes pärast R. Eige arreteerimist ja mahalaskmist asus 1920. aasta septembris kommunistliku partei Narva linna ja Virumaa parteiorganisaatori kohuseid täitma.⁶ V. Loorents arreteeriti 1921. aasta märtsis ja vahetati sama aasta detsembris poliitvangina Nõukogude Venemaale.

Kolmest pseudonüümist oli raskeim X-i isikustamine. Olulise pidepunkti andsid siin EKP I kongressi delegaadi Jaan Saksa 1936. aastal kirjapandud mälestused. Neis mainitakse V. Kingissepa, H. Rebase, O. Rästa ja R. Vakmanni kõrval ka Muti-nimelist kongressist osavõtjat.⁷ Seda valenime kasutas Jüri Pilbas, kes aastatel 1919—1921 oli Rapla parteikollektiivi ja lühemat aega EKP organisaatoriks Harju maakonnas. Jüri Pilbas (Mats Mutt) oli kommunistliku partei liige 1905. aastast. Ta võttis aktiivselt osa nii 1905. kui ka 1917. aasta revolutsioonist. Eestist lahkus J. Pilbas 1918. aastal Saksa vägede tulekul, kuid sama aasta oktoobris tuli tagasi ja töötas kuni 1921. aasta oktoobrini. Nõukogude Venemaal elas ta Mats Muti nime all kuni surmani 1927. aastal.⁸

Protokollis nimeliselt mainitud nelja illegaalse parteitöötaja (V. Kingissepp, M. Likemets, O. Rästas, R. Vakmann) ja varem kindlaks tehtud delegaatide nimekirja täiendamisel veel kolme väljaselgitatud osavõtjaga tõuseb EKP I kongressi delegaatide arv üheteistkümneni. See arv ühtib dokumendis fikseeritud kongressist osavõtjate arvuga.

Seega EKP I kongressist võtsid osa: Tallinna parteiorganisatsioonist — Viktor Kingissepp, Jaan Kreuks (Musjo), Martin Likemets, Otto Rästas, Rudolf Vakmann, Anton Vedru (Org) ja Johannes Linkhorst (Vörk), Narva organisatsioonist — Voldemar Loorents (Võsu), Viljandi linna ja maakonna organisatsioonist — Hans Rebane (Lõvi) ja Jaan Saks (Kask) ning Harju maakonnast — Jüri Pilbas (X).

⁶ EKPA, f. 24, nim. 2, s.-ü. 2817, l. 6.

⁷ EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 1397, l. 17.

⁸ EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 1153-a, l. 1; EKPA, f. 24, nim. 2, s.-ü. 1306, l. 1, 3; EKPA, f. 24, nim. 2, s.-ü. 1736, l. 2; «Edasi», 23. september 1927.

Niipalju täpsustustest EKP I kongressi protokollis.

Erinevalt EKP I kongressi protokollist kasutati II kongressi protokollis EKP kohalikesse organisatsioonidesse kuulunud kollektiivide ja liikmete arvude konspireerimiseks šifrit.

EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi väljaandel 1962. aastal ilmunud EKP dokumentide ja materjalide kogumikus on kongressi protokoll avaldatud peaaegu täielikult dešifreeritud kujul, sest juba siis oli teada protokollis kodeeritud teksti tõlge vene keelde. Dokumendi teksti osas jäi dešifreerimata ainult revisjonikomisjoni liikmete areteerimise korral täiendavaid valimisi korraldavate kohalike parteiorganisatsioonide järjestus. Dokumendi ettevalmistamisel avaldamiseks kasutatud dešifreeringus (vene keeles) see järjestus puudus.⁹

EKP Keskkomitee ja Välismaa Büroo kirjavahetuse kogust leitud täielikult dešifreeritud EKP II kongressi protokollis ja selle šifreeritud osade eestikeelne ära kiri võimaldas ka selle kindlaks määrata. Selgus, et kohalikud parteiorganisatsioonid valisid revisjonikomisjoni uued liikmed vajaduse korral sellises järjekorras: Tallinn, Harjumaa ja Viljandimaa.¹⁰

EKP II kongressi delegaatide konspireerimiseks kasutati protokollis samuti varjunimesid. Kuid mandaatkomisjoni aruandes on varjunimed ja kahe delegaadi perekonnanimed (V. Kingissepp, M. Likemets) ettevaatuse mõttes omakorda šifreeritud. Vastavalt mandaatkomisjoni aruandele võttis EKP II kongressist osa neliteist otsustava ja kaks nõuandva hääleõigusega delegaati. Protokollis on nimetatud peale V. Kingissepa ja M. Likemetsa veel J. Anvelt ja O. Rästas. EKP II kongressi protokollis kasutatud varjunimede arv tõuseb neljateistkümneni. Seni oli kindlaks tehtud, et kongressi protokollis kasutamist leidnud varjunimede Käbi, Näkk, Org, Piip, Malm ja Lõvi all esinesid vastavalt Johannes Niinemann (Tõnis Tramp), Jaan Kreuks, Anton Vedru (Raud), Johannes Mänd, Johannes Linkhorst ja Hans Rebane.¹¹

Et protokoll sisaldab neliteist varjunime, neli delegaati aga on märgitud dokumendis õige nimega, siis mõni kongressist osavõtja pidi olema kantud protokollis kas kahe erineva varjunime või siis vaheldumisi nii pseudonüümi kui ka õige nime all.

Nagu õnnestus kindlaks teha, esineb protokollis õige nime ja varjunime all vaheldumisi Otto Rästas. Nimeliselt mainitakse teda kui EKP Keskkomitee organisatsioonilise aruande esitajat ja EKP Keskkomitee valimisi käsitlevas protokollis osas. Õige nimi on O. Rästal protokollis ka EKP Keskkomitee valimisi käsitlevas osas. Mandaatkomisjoni aruandesse on O. Rästas paigutatud aga Tõru varjunime all. Viimase kindlakstegemist takis-

⁹ EKP II kongress..., lk. 254; EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 629, l. 10—11.

¹⁰ EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 4.

¹¹ EKP II kongress..., lk. 242, 243, 254.

tas varem asjaolu, et seni oli teada ainult mandaatkomisjoni aruande venekeelne dešifreeritud eksemplar. Siin esines see varjunimi moonutatult (Tiru).¹² EKP Keskkomitee liikmete kirjavahetuse kladest leitud II kongressi protokoll ja selle šifreeritud osade eestikeelne tekst võimaldas pseudonüümi õige kujud taastada.¹³ Et O. Rästa üheks varjunimeks oli 1921. aastal Tõru, see selgus alles pärast sellist allkirja kandvate O. Rästa originaalkirjade väljaselgitamist Parteiarhiivis.

Kongressil oli O. Rästas Viljandimaa parteiorganisatsiooni esindaja. Teine Viljandimaa organisatsiooni delegaat kandis mandaatkomisjoni aruandes varjunime Keegi. Selleks osutus Hans Rebane, kes EKP Keskkomitee valimistel kandidaatide nimekirjas ja Keskkomitee liikmeks valituna on protokollis märgitud varjunime Lõvi all.¹⁴ Hans Rebane oli kongressi kokkutuleku ajal EKP Keskkomitee vastutav organisaator Viljandi-, Valga- ja Pärnumaal.¹⁵ Seega on H. Rebase puhul protokollis konspireerimisevõttena kasutatud kahte erinevat pseudonüümi.

EKP II kongressi mandaatkomisjoni aruandes esinevate ülejäänud varjunimede — Vari, Pärn, Kägu, Tundel, Lüll — kohta pole seni õnnestunud neid otseselt avavaid materjale leida. Seejärel on tulnud nende isikustamisel põhiliselt kasutada kongressist osavõtnute mälestusi.

Nii on väärtuslikuks allikaks Parteiarhiivis säilitatav EKP illegaalsetest kongressidest osavõtnute nimekiri. Käekirjade võrdlemise alusel on õnnestunud kindlaks teha, et selle koostas A. Vedru (Raud), kes aastatel 1920—1922 võttis osa kolmest illegaalsest EKP kongressist. Nimekirjas, mis arvatavasti pärineb 20-ndate aastate keskelt, esinevad peale eespool nimetatud II kongressi delegaatide veel järgmised nimed — Anna Lulla (Maasikas), Ado Lubja, Rudolf Vakmann, Vilhelmine Klementi ja Jakob Raudsepp.¹⁶

Anna Lulla kirjutab 1929. aastal ÜK(b)P liikmeks astumise soovitusel, mille ta andis Nõukogude Liitu elama asunud endisele Järvamaa Väätsa parteikollektiivi liikmele A. Limbergile, et 1920. aasta kevadel olevat ta moodustanud Järvamaal kaheksa kollektiivi, kes ta ka Järvamaa (Paide) esindajana kongressile valinud.¹⁷

EKP I kongressi mandaatkomisjoni aruandes aga ei märgita, et Järvamaa organisatsiooni esindaja nimetatud kongressil viibis.¹⁸ Nagu EKP II kongressi protokollist selgub, oli Järvamaa

¹² EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 629, l. 10.

¹³ EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 61.

¹⁴ EKP II kongress..., lk. 243, 254.

¹⁵ EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 1326 l. 26; EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 722, l. 75.

¹⁶ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 114, l. 51.

¹⁷ EKPA, f. 24, nim. 2, s.-ü. 968, l. 5.

¹⁸ EKP I kongress..., lk. 64.

(Paide) esindaja sellel kongressil, kandes pseudonüümi Vari. Kongressile esitatud aruandes kõneles ta kaheksa (!) parteikollektiivi olemasolust maakonnas.¹⁹ Näib, et käesoleval juhul oli tegemist 1921. aastal toimunud sündmuste ja kongressist osavõtmise fakti paigutamisega aasta võrra ettepoole nende tegelikust toimumisest.

E. Silm (Alas), kes aastatel 1921—1923 juhtis EKP Järvamaa komitee tegevust, kirjutab samuti, et ta kohtus EKP organisator A. Lullaga Järvamaal 1921. aastal ja et samal aastal moodustati ka kollektiivid.²⁰ Ka O. Rästas kinnitab A. Lulla-Maasika tegevust parteiorganisatorina Järvamaal mitte 1920. aastal, vaid aasta hiljem.²¹ Niisiis, A. Lulla varjunimeks II kongressi protokollis oli Vari.

1966. aastal läks korda Parteiarhiivist üles leida Jakob Raudsepa autobiograafia, mille ta oli kirjutanud 1940. aastal. Selle andmed ja muud täiendavad materjalid viisid artikli autori lõpuks kokku EKP II kongressi ainsa elus oleva delegaadiga tema elukohas Harju rajooni Alavere sovhoosis.

J. Raudsepp oli juunist 1920. kuni 1922. aasta maini EKP illegaalne rajooniorganisator Harjumaal. Tema tegevuspiirkonda kuulus Harju maakonna idaosa. 1923. aastal valiti J. Raudsepp Tõerahva Ühise Väerinna nimekirja järgi Alavere valla- ja Harju maakonnanõukogu liikmeks. Ta oli samal, aastal ühtlasi Riigikogu valimistel Tõerahva Ühise Väerinna kandidaat. Näib, et kongressi mandaatkomisjoni aruandes on J. Raudsepa varjunimi Kägu.

Nagu protokollist nähtub, võttis kongressist Tallinna delegatsiooni koosseisus osa ka noorte esindaja, kelle varjunimi oli Lüll. Nagu eespool nimetatud, oli A. Vedru mälestuste järgi II kongressi delegaatide hulgas ka Vilhelmīne Klementi. Viimane võttis sel ajal juhtivalt osa illegaalse kommunistliku noorsooühingu organiseerimisest. V. Klementi kongressil viibimisele leiame kinnituse ka Alma Vaarmani raamatus «Surmast tugevam». Autor kirjutab, et Vilhelmīne Klementi oli Taavet (David) Pärnaga (Aleksander Kaasikuga) tuttav... EKP II kongressist saadik, millest mõlemad osa võtsid. Kas nad viibisid kongressil delegaatidena või külalistena, seda pole õnnestunud välja selgitada. Et nad aga seal viibisid ja tuttavaks said, seda kinnitas Pärn-Kaasik nende ridade kirjutajale (s. o. Alma Vaarmanile. — V. T.) 1930. aastal.»²²

Arhiivimaterjalide ja mälestuste võrdlemine ei võimalda aga Taavet Pärna siiski pidada kongressi protokollis Pärna varjunime kandnud Harjumaal organisatsiooni delegaadiks, ehkki ta

¹⁹ EKP II kongress..., lk. 246.

²⁰ EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 56, l. 44.

²¹ EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 56, l. 48.

²² A. Vaarman, Surmast tugevam, Tallinn 1960, lk. 187.

kongressi ajal viibis Uku talus kui samas asunud EKP Keskkomitee illegaalse trükikoja töötaja.

Võib arvata, et T. Pärn võttis osa kongressi eeltöödest ja ka kongressist, kuigi delegaat ta ei olnud. Seda kinnitavad osaliselt kongressi delegaatide H. Rebase ja J. Raudsepa mälestused, milles T. Pärna iseloomustatakse kongressi «komandandina», kes hoolitses osavõtjate toitlustamise ja majutamise eest.²³ Ei saa ka varjunimede kasutamise praktikast tuua näidet, kus illegaalse parteitöötaja pseudonüüm oleks ühtinud tema perekonnanimega.

EKP II kongressi protokollist selgub, et peale J. Raudsepa võttis Harjumaal parteiorganisatsiooni teise esindajana kongressist varjunime Pärn all osa kommunist, keda mandaat volitas esinema Rapla kollektiivi nimel. Et pseudonüüm Pärn kuulus 1921. aastal Raplas ja selle ümbruses tegutsenud kohalikule illegaalsele parteiorganisaatorile, seda kinnitavad mitmed kodanlikus kaitsepolitseis 1922. aastal koostatud asitõendite ülevaatus protokollid. Selleks illegaalseks parteiorganisaatoriks oli Ado Lubja, keda ka A. Vedru märgib nimekirjas kongressi delegaadina. Ado Lubja kuulumine EKP II kongressi delegaatide hulka Raplaesindajana on aga küllaltki põhjendatud. Olemasolevatel andmetel oli Ado Lubja (Paakspuu) EKP illegaalne organisaator Harjumaal 1921. aasta aprillist kuni äraminekuni Nõukogude Venemaale 1922. aasta aprillis.²⁴ A. Lubja kuulus kommunistlikku parteisse 1906. aastast alates.

Nüüd veel protokollis varjunime Tundel all esinenud EKP Tallinna organisatsiooni delegaadist. Seda pseudonüümi kasutas 1921. aastal üks kolmest EKP Tallinna rajooniorganisaatorist. Uhes väljavõttes EKP Tallinna Komitee Orgbüroo koosoleku protokollist, mille on teinud kaitsepolitsei, öeldakse, et kahe äraõitva seltsimehe asemele (Leonhard Tiitsen ja Voldemar Hammer — V. T.) kinnitati Piip (J. Mänd) Tallinna linna II rajooni ning Tundel III rajooni organisaatoriks.

EKP Keskkomitee liikmete kirjavahetuse kladest leitud kongressi protokollis dešifreeritud eksemplari ühe lehekülje servale on kirjutatud (arvatavasti R. Vakmanni poolt) Liivase nimi ja see tähistatud analoogiliselt (kahe kaldkriipsuga) dokumendi tekstis varjunimega Tundel, mis omakorda kinnitab, et J. Liivas oli EKP II kongressist osavõtja.²⁵ Rajooniorganisaatorina tegutses J. Liivas vaid lühikest aega: 19. oktoobril 1921 (seega paar nädalat pärast kongressi) ta arreteeriti. J. Liivas kuulus kommunistlikku parteisse 1917. aastast alates. Ta oli aktiivne ametiühingutegelane ja Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu hääle-

²³ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 618-a, l. 21 ja J. Raudsepa käsikirjaliste ülestähenduste järgi.

²⁴ EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 1213, l. 1.

²⁵ EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 61.

kandja «Rõhutute Hääl» vastutav toimetaja. 1921. aastal valiti ta tööliste nimekirja alusel Tallinna linnavolikogusse. 1921. aastal kuulus J. Liivas ka EKP Tallinna Komiteesse.

EKP II kongressi protokollis on märgitud, et kongressist võttis osa ka kaks nõuandva hääleõigusega kommunisti. Neist üks oli EKP Keskkomitee liige, kuna teine esines varjunime Talts all.

EKP I kongressil valitud EKP Keskkomitee liikmetest viibisid II kongressil J. Anvelt, V. Kingissepp, J. Kreuks ja M. Likemets. Neist EKP kohalikke organisatsioone esindasid (mandaatkomisjon aruande alusel) kolm EKP Keskkomitee liiget: V. Kingissepp, J. Kreuks ja M. Likemets. Seega oli üks nõuandva hääleõigusega osavõtja J. Anvelt. 1962. aastal väljaantud EKP dokumentide ja materjalide kogumikus on nõuandva hääleõigusega delegaadina ekslikult nimetatud M. Likemetsa.²⁶

Taltsi varjunime all võttis kongressist osa aga Johannes Vanja, kes sel ajal oli Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse ja kodanliku Riigikogu kommunistliku fraktsiooni esimees. Johannes Vanja osavõtmist kongressist kinnitavad kolme delegaadi — J. Männa, H. Rebase ja A. Vedru — mälestused.²⁷

Nagu eespool märgitud, on kongressi delegaatide hulka paigutatud ka R. Vakmann. Arhiivimaterjalide hoolikal võrdlemisel selgus, et Vakmann EKP II kongressist siiski osa ei võtnud. Ta saadeti EKP Keskkomitee esindajana VK(b)P Eesti osakondade konverentsile ja saabus Petrogradi 1921. aasta septembri lõpul.²⁸

EKP II kongressil esindasid partei kohalikke organisatsioone järgmised delegaadid: Järvamaa parteiorganisatsiooni — A. Lulla (Vari), Pärnumaa organisatsiooni — J. Niinemann (Käbi), Viljandimaa organisatsiooni — H. Rebane (Keegi, Lõvi), ja O. Rästas (Tõru), Harjumaa organisatsiooni A. Lubja (Pärn) ja J. Raudsepp (Kägu) ning Tallinna organisatsiooni — V. Kingissepp, V. Klementi (Lüll), J. Kreuks (Näkk), J. Liivas (Tundel), M. Likemets, J. Mänd (Piip), A. Vedru (Org) ja J. Linkhorst (Malm). Nõuandva hääleõigusega viibisid kongressil J. Anvelt ja J. Vanja (Talts).

Need oleksid mõningad korrektiivid EKP I ja II kongressi protokollide kohta.

²⁶ EKP II kongress... , lk. 259.

²⁷ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 114, l. 51; EKPA, f. 24, nim. 2, s.-ü. 2034. l. 2; EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 1617, l. 22.

²⁸ EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 109, l. 23.

ПРОТОКОЛЫ I И II СЪЕЗДОВ КПЭ

В. Тоом

Резюме

Протоколы нелегальных съездов Коммунистической партии Эстонии являются ценным документальным наследием, которое необходимо всесторонне изучать. В связи с пребыванием партии на нелегальном положении при оформлении протоколов пользовались различными приемами конспирации. По этой причине до сих пор не удалось полностью восстановить текст документов и расшифровать псевдонимы всех делегатов. Эти вопросы не были также окончательно решены и при публикации протоколов в 1960 и 1962 гг. Дополнительное изучение материалов партийного архива ввело в научный оборот новые материалы, на основании которых стали возможными восстановление первоначального текста вышеуказанных документов и расшифровка отчетов мандатных комиссий.

DIE PROTOKOLLE DES I UND II KONGRESSES DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI ESTLANDS

V. Toom

Zusammenfassung

Die Protokolle der illegalen Kongresse der Kommunistischen Partei Estlands sind ein wertvolles dokumentales Erbe, das allseitig analysiert werden muß.

Wegen der Illegalität der Partei wurden bei der Herstellung der Protokolle verschiedene konspirative Mittel angewandt. Aus diesem Grunde war es bisher nicht möglich, den vollständigen Text der Dokumente zu ergründen und die Pseudonyme der Delegierten zu entziffern. Diese Fragen blieben ungelöst auch bei der Publizierung der Protokolle in den Jahren 1960 und 1962.

Die weitere Durcharbeitung der Dokumente des Parteiarchivs hat der wissenschaftlichen Forschung neues Material zur Verfügung gestellt, anhand dessen es möglich war, den Originaltext der obengenannten Dokumente zu ergründen und die Berichte der Mandatkommissionen zu entziffern.

EKP TEGEVUSEST SOTSIALISTLIKU VÕISTLUSE ORGANISEERIMISEL RAHVAMAJANDUSES (1940—1941)

V. Ruus

NLKP ajaloo kateeder

K. Marxi ja F. Engelsi õpetuse edasiarendamise alusel näitas V. I. Lenin, et sotsialistlik revolutsioon, mis kaotab klassid ja järelikult masside orjastamise, avab «esmakordselt tee võistluseks tõesti massilises ulatuses».¹ See peab toimuma kõige elulisematel ja mitmekesisematel aladel. «Missuguses kommuunis, missuguses suure linna kvartalis, ... missuguses külas ... ei ole töötuid, ei ole rikkaid päevavargaid, ei ole ... lurjuseid, missuguses on rohkem tehtud tööviljakuse tõstmiseks? uute heade majade ehitamiseks kehvikutele, nende paigutamiseks rikaste majadesse? iga kehvast perekonnast lapse korrapäraseks varustamiseks pudeli piimaga? — niisugustes küsimustes peab arenema kommuunide, kogukondade, tarbimis-tootmisühingute, tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude võistlus», kirjutas V. L Lenin artiklis «Kuidas organiseerida võistlust?» 1917. a. (25.—28. detsembril).² «Sedamööda, kuidas ... areneb kommunistlik võistlus», ütles V. I. Lenin 2. oktoobril 1920. a. Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu III ülevenemaalisel kongressil, «... sedamööda on tagatud kommunistliku ülesehitustöö edu.»³

V. I. Lenini juhendite ja NLKP kogemuste põhjal asuti ka Eestis nõukogude võimu esimestest päevadest peale organiseerima sotsialistlikku võistlust. Eelkõige hakkasid võistlema tööstusettevõtted, seejärel rakendati seda ka teistes rahvamajandusharudes. Et neid küsimusi on trükkisõnas juba mõnevõrra valgustatud⁴, siis peatutakse käesolevas lühiaartiklis peamiselt

¹ Vt. V. I. Lenin, «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded» (kirjutatud 1918. a. märtsis-aprillis), Teosed, 27. kd., lk. 231.

² V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 381—382.

³ V. L Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 267.

⁴ Vt. näiteks V. Boikov, Sotsialistlik võistlus Eesti tööstusettevõtetes esimesel nõukogude aastal. Kaasaja ajaloost (lühiaartiklite kogumik), Tallinn 1961.

sotsialistliku võistluse organiseerimisel *tarbijate kooperatsiooni ettevõtetes* ja *kaubanduses*. Viimane valdkond on NLKP ajaloo ja teadusliku kommunismi alases kirjanduses peaaegu käsitlemata.

Mõistes sotsialistliku võistluse suurt osatähtsust rahvamajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel ja edasiarendamisel, soovitas Eestimaa Kommunistlik Partei juba 1940. a. augustis alustada selle massilist organiseerimist vabariigi ettevõtetes ja asutustes. 3. augustil 1940. a. esitasid Balti Puuvillavabriku töölised üleskutse tõsta tööviljakust ja organiseerida sotsialistlikku võistlust.⁵ EKP Keskkomitee nõudis parteikomiteedelt selle algatuse igakülgset toetamist ja ajakirjanduses propageerimist.⁶

Partei juhendite kohaselt kutsuti 15. augustil 1940. a. kokku Eesti Tarvitajateühisuste Keskühisuse (ETK) käitiste tööliste üldkoosolek, kus EKP ja ametiühingute esindajad selgitasid stahhaanovliku võistluse tähtsust ja selle organiseerimisvõimalusi vabariigis.⁷ Vastukajaks korraldati ETK Kopli metallitehases ja tema algatusel ka teistes Tallinna metallikäitistes, nagu a.-s. Franz Krull, a.-s. «Aivaz» ning K. Graudin, sotsialistlik võistlus kärnitegijate paremate töömeetodite väljaselgitamiseks.⁸ Võistlus toimus kõigis käitistes ühel ajal kella 12—13, s. o. ühe tunni jooksul «...käitise komissaride ja töölisvanemate teadmisel, korraldusel ja järelevalvel»⁹. Igast käitisest võttis osa selle parim tööline. Esimesele kohale tuli ETK Kopli Metallitehase tööline Salme Piir, kes valmistas 112 kärniraami tunnis. Franz Krulli tehases tehti 38, K. Graudini ja «Aivazi» käitisest vastavalt 16 ja 10. Kõige paremad töömeetodid kuulusid nüüd rakendamisele ka teistes käitistes.¹⁰ **Võistlus oli esimene tarbijate kooperatsiooni süsteemis** ja üks esimesi kogu vabariigi rahvamajanduses.

Esimeste sotsialistliku võistluse organiseerijate initsiatiiv leidis partei ja valitsuse igakülgset toetustel järjest laialdasemat järgimist. 1940. a. septembris oli ETK Kopli Metallitehases juba 22 lõöktöölisl, kes tõstsid tööviljakust 40—60%¹¹. 18. oktoobril 1940. a. teatas EKP keskhäälekandja «Kommunist» töövõistlustest ETK ja «Laferme» tubakavabrikute vahel.¹² «Täna algas kõigis ETK käitistes Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 23. aasta-

⁵ 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis (dokumente ja materjale). Tallinn 1960, dok. nr. 185, lk. 233.

⁶ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 78, l. 2.

⁷ «Kommunist», nr. 42, 16. august 1940, lk. 3.

⁸ Võistlus toimus 16.—22. augusti vahelisel perioodil 1940.

⁹ «Ühistegelised uudised», nr. 34, 23. august 1940, lk. 1.

¹⁰ «Rahva Hääle», nr. 61, 22. august 1940, lk. 1. «Ühistegelised Uudised», nr. 34, 23. august 1940, lk. 1.

¹¹ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 166, l. 89; «Rahva Hääle», nr. 115, 19. oktoober 1940, lk. 6.

¹² «Kommunist», nr. 107, 18. oktoober 1940, lk. 1.

päeva eelne võistlus töödistsipliini kõvendamise alal,» kirjutas «Kommunist» 22. oktoobril 1940. a. «Võistlus, mille algatas ETK Kopli metallitehas, on sihitud tööle hilinejate, põhjuseta töökohalt lahkujate ja töölt puudujate vastu.»¹³

Sotsialistliku võistlusega kaasnesid ratsionaliseerimisettepanekud ja tööviljakuse tõus. Tehes kokkuvõtteid Oktoobrirevolutsiooni 23. aastapäeva eelse töö tulemustest, märkis ETK parteiorganisatsiooni sekretär K. Erm oma vastavasisulisel läkituses ETK ettevõtetele ja asutustele, et oktoobri-eelsed päevad kujunesid ühistegelikes ettevõtetes suurteks sotsialistliku töö võidupäevadeks. Eriti paistis silma «Orto» keemiatehase seebi-keetja J. Tilk, kes ratsionaalsete töövõtete rakendamisega tõstis tööjõudlust 600%.¹⁴

Aastavahetusel laienes võistlus ETK käitistes veelgi. Tallinna sotsialistliku võistluse tulemusi kokku võttes ütles EKP Tallinna komitee sekretär F. Okk 1. veebruaril 1941. a. linna parteiorganisatsiooni konverentsil, et ETK ettevõtetes on juba 48 lööktöolist ja 2 stahhaanovlast.¹⁵ Eesrindlaste arvu poolest seisid ees ainult Balti Puuvillavabrik ja raudtee peatehased.¹⁶

ETK käitiste poolt algatatud sotsialistlik võistlus hakkas levima ka kaubandusettevõtetesse. Üks esimesi sotsialistliku võistluse organiseerijaid tarbijate kooperasiiooni kaubandusvõrgus oli Tartu Tarvitajate Ühing «Tulu», kes alustas võistlust 1. novembrist 1940. a. Erilist tähelepanu osutati uute liikmete värbamisele, töödistsipliinile, kaupluste korrastamisele ja pakkimismaterjali kokkuhoiule. 22. novembril 1940. a. kirjutas «Kommunist», et tulemused on juba selgunud. Ühing on juurde saanud rea uusi liikmeid, kauplustes on olnud küllaldaselt kaupu ja soetatud tarvilikud tarbeainete tagavarad. Võistluse ajal ei ole kuulda olnud ostjaskonna nurinat. Asuti tõstma kaupluste töötajate kvalifikatsiooni.¹⁷ Tartu kooperasiivis saavutatud tulemused olid eeskujuks teistele. 5. detsembril 1940. a. teatas «Kommunist», et ka Narva tarbijate kooperatiivide töölised ja teenistujad on otsustanud alustada omavahel sotsialistlikku võistlust.¹⁸

Kaubanduse Rahvakomissariaadi partei-algorganisatsioon ja kutsehariduse büroo töötasid välja sotsialistliku võistluse esialgsed tingimused.¹⁹ Nende alusel viidi 20.—31. detsembrini²⁰ läbi

¹³ «Kommunist», nr. 111, 22. oktoober 1940, lk. 2.

¹⁴ «Rahva Hääli», nr. 130, 7. november 1940, lk. 9. ETK käitiste eesrindlaste kohta vt. veel «Kommunist», nr. 127, 7. november 1940, lk. 4.

¹⁵ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 24, l. 176.

¹⁶ Vrd. EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 24, l. 176.

¹⁷ «Kommunist», nr. 140, 22. november 1940, lk. 4.

¹⁸ «Kommunist», nr. 153, 5. detsember 1940, lk. 4.

¹⁹ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 29, l. 20—21.

²⁰ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 29, l. 20—21. «Nõukogude Kaubandus», nr. 2, veebruar 1941, lk. 95.

võistlus natsionaliseeritud J. Kodrese ja osaühisuse Rahvaülikooli kirjutustarvete kaupluse vahel, mis sai **esimeseks sotsialistlikuks võistluseks riiklikus kaubanduses**. Võistluse korraldanud kaupluste töötajate tööviljakuse ja teeninduskultuuri tõus lükkas ümber arvamuse, nagu saaks sotsialistlikku võistlust spetsiifiliste töötingimuste tõttu organiseerida ainult tootmis-, mitte aga kaubandusettevõtetes. Ajakiri «Nõukogude Kaubandus»²¹ kirjutas, et sotsialistlikku võistlust võib kaubanduses organiseerida tööviljakuse tõstmise, töövõtete täiustamise, töödistsipliini, kaupluse sisekorra, parema müügitehnika, uue raamatupidamissüsteemi sisseviimise, poliitilise kasvatus ja teistel aladel, kusjuures kogu võistlus peab taotlema mitte niivõrd suuremat läbimüüki, kui niivõrd tarvitajaskonna võimalikult paremat teenindamist.²²

Kuid 1940. a. ei leidnud sotsialistlik võistlus veel massilist rakendamist. Ka tööstuskäitistes mõisteti seda kohati kui kapitalistlikku konkurentsi ja individuaalsete rekordide saavutamist. Parteioorganisatsioonid olid alles väikesearvulised ja väheste kogemustega, võistluste korraldamiseks ei olnud jõutud ka välja töötada üksikasjalikumaid juhendeid ja tulemuste arvestamise eeskirju. Seepärast omandas sotsialistlik võistlus tarbijate kooperatsiooni ja riikliku kaubanduse ettevõtetes laiemat ulatust alles 1941. aastal.

Võistluse ulatuslikumat levikut sellel perioodil soodustas ka vanemate liiduvabariikide kaubandusorganisatsioonide eeskujud. Näiteks propageeriti NSV Liidu kaubanduse rahvakomissari A. Ljubimovi käskkirjas 5. veebruarist 1941. a. Krivoi Rogi, Bakuu, Donbassi jt. tööstuspiirkondade kaubandustöötajate algatust teenindada rahvamajanduslikult tähtsate toorainete tootmisega seotud töölisi nii, et need võiksid anda rohkem toodangut. Käskkirjas rõhutati nendes piirkondades korraldatud võistluste häid tulemusi, mis saavutati suurel määral tänu selle algatuse aktiivsele toetusele kohalike partei- ja ametiühinguorganisatsioonide poolt.²³ UK(b)P XVIII konverentsi tähistamiseks asutasid NSVL Kaubanduse Rahvakomissariaat ja Kaubandustöölise Ametiühingu Keskkomitee rändpunalipu. Sotsialistliku võistluse tingimustena nähti ette kogu kaubandustöö tunduv parandamine.

See kõik innustas võistluse organiseerijaid vabariigis. UK(b)P XVIII konverentsi ja EK(b)P IV kongressi²⁴ vääriliseks

²¹ Sotsialistliku kaubanduse ülesehitamisega seoses olevate küsimuste valgustamiseks hakkas 1941. a. jaanuarist vabariigis ilmuma riikliku ja kooperatiivse kaubanduse teooria ja praktika ajakiri «Nõukogude Kaubandus». Vastutavaks toimetajaks oli O. Pärn. Ajakirja anti välja kord kuus. 1941 aastal ilmus kokku 6 numbrit.

²² Vt. «Nõukogude Kaubandus», nr. 1, jaanuar 1941, lk. 15—19.

²³ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s. ü. 552, l. 1.

²⁴ EK(b)P IV kongress toimus 5.—8. ja UK(b)P XVIII konverents 15.—20. veebruaril 1941.

lähistamiseks esitas ETK Kopli metallitehas sotsialistliku töövõistluse väljakutse kõikidele ETK käitistele ja asutustele. Nähti ette: «1) tõsta tööviljakust ja ületada veebruari- ja märtsikuu tööplaani; 2) arendada veelgi eeskujulikumalt töödistsipliini tööle hilinemiste ja töölt puudumiste vältimiseks kahe kuu jooksul; 3) korraldada poliithariduslikud kursused, kus arvesse tuleb kursustest osavõtjate protsent võrreldes töötajate arvuga käitises; 4) bolševistliku ajakirjanduse levitamine; 5) kehakultuuri alal: a) suusavõistlus, kus iga käitis võistleb 5-liikmelise meeskonnaga, b) võrkpallivõistlus; 6) individuaalne male-välkturniir käitistes töötajate osavõtul; 7) kirjanduslik võistlus teemal — «Ühistegelane sotsialistliku ühiskonna ülesehitustöös».»²⁵ Tarbijate kooperasiiooni kaubandustööstest ühines Kopli Metallitehase üleskutsega enne teisi ETK peakontori müügi- ja arvestusosakondade personal, kes otsustas võistleva hakata 5. veebruarist 1941. a.²⁶ 11. veebruaril 1941. a. teatas «Kommunist» ka Jõhvi Tarvitajate Ühingu lülitumisest Kommunistliku Partei XVIII konverentsi tähistavasse sotsialistlikku töövõistlusse ja väljakutse esitamisest kõigile Eesti NSV-s asuvaile tarbijate kooperatiividele. Võistelda sooviti: 1) liikmete värbamises, 2) poliitharidustöös ja nõukogude ühistegevuse selgitamises, 3) bolševistliku ajakirjanduse levitamises. Tulemuste hindamiseks otsustati moodustada kohtunike kolleegium ETK juhatuse esimehe E. Vinteri, partei-algorganisatsiooni sekretäri I. Krustiku, kaadriosakonna juhataja K. Ermi, nõuandeosakonna juhataja A. Udami ja ETK propagandagrupi esindaja²⁷ osavõtul.

Sotsialistliku võistluse juhtimiseks riiklikus kaubanduses asutati vabariigis 21. märtsil 1941. a. Kaubanduse Rahvakomissari juurde sotsialistliku võistluse komitee. Selle koosseisu kuulusid kommunistid A. Tarm, A. Rebane ning majandusala spetsialistid E. Põrk, E. Vint jt. Komitee vahetuks ülesandeks seati sotsialistliku võistluse instruktiivsete juhendite andmine, hindlussüsteemide kehtestamine ja võistluse käigu kontrollimine.

Eestimaa Kommunistliku Partei IV kongressi ja ÜK(b)P XVIII konverentsi tähistamiseks korraldatud sotsialistlikust võistlusest võtsid osa ka transporditöölised. 5. veebruaril 1941. a. toimus ETK transporditöölise ja teenistujate üldkoosolek, kus võeti üksmeelselt vastu Kopli Metallitehase väljakutse. Otsustati kutsuda sotsialistlikku võistlusse ka Riikliku Merelaevanduse transpordi- ja laadimistöölised. Hindamisele kuulusid peale poliitharidustöö ja ajakirjanduse levitamise saavutused töödistsipliini ja töönormide ületamise alal.²⁸

²⁵ «Nõukogude Kaubandus», nr. 2, veebruar 1941, lk. 87.

²⁶ Sealsamas.

²⁷ «Kommunist», nr. 37, 11. veebruar 1941, lk. 3.

²⁸ «Kommunist», nr. 33, 6. veebruar 1941, lk. 3.

Seoses tarbijate kooperatsiooni sotsialistliku ümberkorraldustööga²⁹ 1941. a. märtsis-aprillis kuulutasid Läänemaa tarbijate kooperatiivid oma juhtivate organite valimiste ja ühistegeliku selgitustöö paremaks läbiviimiseks välja omavahelise sotsialistliku võistluse. Võisteldi peamiselt: 1) liikmete osavõtus kooperatiivide peakoosolekuist, 2) uute liikmete värbamises, 3) peakoosolekute paremas ettevalmistamises.³⁰ Et EKP Läänemaa Komitee juhtimisel alanud võistlus laieneks kogu vabariigi kooperatiivkaubandusele, andis ETKVL-i juhatus 5. märtsist 1941. a. välja määruse «Valimiste parimaks läbiviimiseks sotsialistliku võistluse laiendamise ning tarbijate kooperatsiooni juhtiv- ja kontrollorganitesse naiste kaasatõmbamise kohta». Määruses kiideti heaks Läänemaa tarbijate kooperatiivide algatus ja soovitati kõikides kooperatiivides võistelda, et «...kindlustada kõrgeimat rahvastiku koopereerimise protsenti...». Lisaks eeltoodud võistlustingimustele märgiti ära tarbijate kooperatsiooni töösse naiste kaasatõmbamise erilist tähtsust ja taotleti kooperatiivide juhtivatesse organitesse valida vähemalt 40% naisi.³¹ 29. aprillil 1941. a. teatas «Kommunist» sotsialistliku võistluse tulemustest. Võistlusest võttis osa 16 kooperatiivi, selle abil kasvas Läänemaa kooperatiivides liikmete arv 150% võrra, kusjuures mõned kooperatiivid, nagu näiteks Vigalas, Haapsalus, Varblas, tõstsid oma liikmete arvu koguni 302—768%.³²

Sotsialistliku ümberkorraldustöö head tulemused fikseeris EK(b)P Keskkomitee büroo 24. aprillil 1941. a., kus tehti kokkuvõtteid ja kavandati perspektiivid. Sotsialistlikku võistlust kohustati veelgi laiendama, et paremini täita EK(b)P IV kongressi poolt rahvamajanduse ette püstitatud ülesanded.

Sotsialistlik võistlus võttis järjest laiema ulatuse ja selles rakendati uusi vorme.

Tartu Maakonna Täitevkomitee kaubandusosakonna juhataja käskkirjaga 22. maist 1941. a. algatati maakonna kooperatiivkaubanduses maakondlik rändpunalipu-võistlus parimate tarbijate kooperatiivide nimele. Selle juhtimiseks pandi ette luua Maakondlik Sotsialistliku Võistluse Komitee. Hindamisele kuulusid majanduslik töö, ühiskondlik selgitustöö ja poliitiline kasvatustöö. Kokkuvõtete tegemine ja preemiate üleandmine nähti ette kaks korda aastas. Esimene võistlusperiood kavandati 1. juunist kuni 31. detsembrini 1941. a.³³ 27. mail 1941. a. sõlmiti sotsialistliku võistluse leping Eesti ja Läti tarbijate kooperatiivide

²⁹ Vt. selle kohta üksikasjalikumalt käesoleva artikli autorilt: Eestimaa Kommunistliku Partei tegevus tarbijate kooperatsiooni sotsialistlikul ümberkorraldamisel Eesti NSV-s, aastail 1940—1941, TRÜ Toimetised nr. 109, Tõid NLKP ajaloo alalt I, Tartu 1961, lk. 56—72.

³⁰ «Kommunist», nr. 46, 21. veebruar 1941, lk. 5.

³¹ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 495, l. 4.

³² «Kommunist», nr. 102, 29. aprillil 1941, lk. 3.

³³ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 26, l. 62.

vabariiklike liitude vahel.³⁴ 29. mail 1941. a. otsustas ETKVL-i juhatus lülitada Kirovi oblasti tarbijate kooperatiivide poolt algatatud võistluse finantsdistsipliini fugevdamiseks, ebamajanduslikkuse likvideerimiseks ja sisemiste reservide maksmaliseks kasutamiseks.³⁵ Sotsialistlikku võistlust organiseeriti ka revolutsiooni esimese aastapäeva 21. juuni 1941. a. tähistamiseks. Puka Tarbijate Kooperatiiv lubas sel puhul ületada kvartali jaekaubakäibe plaani ja võttis kohustuse, et iga kooperatiivi töötaja tõmbab kooperatiivi kaasa vähemalt 3 uut liiget.³⁶

Riiklikud kaubandusettevõtted võistlesid 1941. a. ulatuslikumalt kaubakäibe, kuid samuti ka abikäitiste rajamise ja kokkuostuplaanide kiiremaks täitmiseks ja ületamiseks. Tulemused kajastusid kaubakäibeplaanide ennetähtaegses täitmisel. Riikliku kaubanduse 1941. a. esimese kvartali jaekäibeplaan täideti juba 1941. a. veebruaris ja teise kvartali jaekäibeplaan põhiliselt 1941. a. mais.³⁷

Nõukogude võimu taaskehtestamise aastal organiseeritud sotsialistlik võistlus tõmbas kaasa seni ühiskondlikust elust eemal seisnud töötajad, avastas palju andekaid organisatooreid ja päästis valla rahva initsiatiivi sotsialistliku majanduse ülesehitamisel. Sotsialistlik võistlus oli tähtsaks vahendiks paremate tulemuste saavutamisel ettevõtete majandamisel, igakülgse arvestuse ja kontrolli sisseviimisel ja poliitilises kasvatustöös.

Kuigi partei- ja ametiühinguorganisatsioonidel oli veel vähe teadmisi ja «omaenda kogemusi» võistluse korraldamise kohta ja selle organiseerimises esines puudusi (sageli ei saadud aru sotsialistliku võistluse regulaarsuse vajalikkusest ja teda käsitati kui üleminevat kampaniati,³⁸ võistluse tingimusi ei suudetud viia iga töötajani, kooperatiivides piirdus võistlus näiteks sotsialistliku ümberkorraldustöö ülesannetega ega hõlmanud veel küllaldaselt majanduslikku tööd, riiklikus kaubanduses korraldati seda enamasti suuremates ettevõtetes), aitas vanemate liiduvabariikide kogemuste alusel esmakordselt vabariigi rahvamajandusse juurutatud sotsialistlik võistlus EKP-l hoogustada tööstuslikku ja kaubanduslikku tegevust sotsialistliku ülesehitustöö huvides.

Juba tol ajal töötati välja üsna üksikasjalikud ja originaalsed sotsialistliku võistluse juhendid, pandi alus võistluse laialdasele levikule ja saadi häid tulemusi töövilkuse tõstmisel.

³⁴ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 497, l. 30 ja ENSV ORKA, f. R-1424, nim. 1, s.-ü. 3. l. 215.

³⁵ ENSV ORKA, f. R-115, nim. 1, s.-ü. 6. l. 16.

³⁶ «Kommunist», nr. 136, 10. juuni 1941, lk. 3.

³⁷ ENSV ORKA, f. R-10, s.-ü. 360, l. 2—10.

³⁸ Vt. ka EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 190, l. 93.

Esimesel nõukogude aastal saavutati tõendas V. I. Lenini järel dust, et sotsialistlik võistlus on mõeldav paljudes rahvamajandusharudes ja erinevates tingimustes, ning aitas kaasa võistluse levimisele sõjajärgsel perioodil.

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КП ЭСТОНИИ ПО ОРГАНИЗАЦИИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО СОРЕВНОВАНИЯ В НАРОДНОМ ХОЗЯЙСТВЕ (1940—1941)

В. Рүүс

Резюме

Опираясь на наследство В. И. Ленина и на опыт КПСС по строительству социализма в СССР, КП Эстонии с первых же дней установления советской власти приступила к организации социалистического соревнования. Социалистическое соревнование возникло на промышленных предприятиях, несколько позже оно распространилось и на другие отрасли народного хозяйства. Жизнь опровергла мнение о том, что социалистическое соревнование может иметь место только в сфере производства. Партийные и профсоюзные организации успешно внедрили соревнование и в систему потребительской кооперации и государственной торговли. Опыт социалистического соревнования в ЭССР подтвердил жизненность указаний В. И. Ленина по организации соревнования в различных отраслях народного хозяйства.

THE ACTIVITY OF THE COMMUNIST PARTY OF ESTONIA IN THE ORGANISATION OF SOCIALIST EMULATION IN NATIONAL ECONOMY (1940—1941)

V. Ruus

Summary

Basing its activity on V. I. Lenin's heredity and on the experience of the U.S.S.R. in building up Socialism, the Communist Party of Estonia began organising an emulation from the very first days of Soviet power. Emulation was first organized at industrial enterprises. Somewhat later it was extended to other branches of national economy. Explanatory work and experience enabled the Communist Party of Estonia to refute the false opinion as if emulation were possible only in the sphere of production. The first socialist emulations were organized in the system of consumers' cooperatives and state commerce. Practice confirmed the vitality of the instructions given by Lenin for the emulation in different branches of national economy and in the definite conditions of our Republic.

EK(b)P KESKKOMITEE PLEENUMITE JA BÜROO ISTUNGITE PROTOKOLLID EESTI NSV-s TOIMUNUD KULTUURIREVOLUTSIOONI UURIMISE ALLIKANA (1944—1948)

F. Kinkar

NLKP ajaloo kateeder

Nõukogude Eesti vabastamine fašistlikust okupatsioonist andis vabariigi töötajatele võimaluse taas asuda sotsialismi ülesehitamisele. Selle ürituse üheks komponendiks oli kultuurielu hoogne arendamine ja ümberkorraldamine sotsialistlikel alustel, sotsialistliku kultuurirevolutsiooni teostamine.

Vabariigi parteiorganisatsiooni tegevus kultuurirevolutsiooni suunamisel sõjajärgsetel aastatel oli laiahaardeline ja pingeline. Asjakohast allikmaterjali säilitatakse hulgaliselt Eestimaa Kommunistliku Partei Arhiivis. Kahjuks on seda Eesti NSV-s toimunud kultuurirevolutsiooni uurimisel seni suhteliselt vähe kasutatud.

Käesolevas kirjutises on püütud anda teatud ülevaade sellest, kuidas EK(b)P Keskkomitee pleenumite ja büroo istungite otsustes ja protokollides (1944.—1948. a.) kajastub kultuurirevolutsiooni areng Eesti NSV-s.

Mõistagi ei ole nende allikate alusel võimalik igakülgselt analüüsida ja hinnata EK(b)P Keskkomitee (veel vähem kogu vabariigi parteiorganisatsiooni) tegevust kultuurielu juhtimisel. Ülevaate mõningate kõige olulisemate kultuuriprobleemide lahendamise käigust nimetatud materjalid siiski annavad.

Käesoleva artikli ajaliste taamide valikul on lähtutud sellest, et aastatel 1944—1948 saavutati vabariigis olulise tähtsusega tulemusi sotsialismi ülesehitamisel, pandi alus ka sotsialistliku kultuuri ja ideoloogia võidule. Kokkuvõtteid esimestel sõjajärgsetel aastatel saavutatust tehti EK(b)P V. kongressil 1948. a. detsembris.

Aastatel 1944—1948 toimunud EK(b)P Keskkomitee pleenumitel arutati korduvalt kultuuri- ja kasvatustöö probleeme (V pleenum 1944. a. detsembris, VI pleenum 1945. a. märtsis jt.). Vastuvõetud otsustes anti põhimõttelisi juhtnööre vabariigi parteiorganisatsioonile kultuuri- ja ideoloogilise töö arendamiseks.

Esmajoones kavandati neis ülesanded ideelis-poliitilise töö parandamiseks, tehti vastavaid kokkuvõtteid.

Rohkesti kultuurielu puudutavat konkreetset materjali leidub vaadeldaval perioodil toimunud EK(b)P Keskkomitee büroo istungite protokollides. Käesolevas artiklis on see ka suhteliselt enam käsitlemist leidnud.

EK(b)P tegevust kultuurirevolutsiooni juhtimisel soodustasid mitmed asjaolud. Tal oli võimalus kasutada vanemate vennas-vabariikide vastavaid kogemusi, põhimõttelist eeskuju. Vabariigi parteiorganisatsioon oli sõjaeelse nõukogude aasta vältel omandanud praktilisi kogemusi kultuurielu sotsialistlikel alustel ümberkorraldamiseks. Sõja eel ja ka sõja ajal oli EK(b)P ümber koondunud arvukalt kultuuritegelasi. Elanike haridustase oli vabariigis järjel, kus praktiliselt peaaegu puudus kirjaoskamatus jne.

EK(b)P tööd kultuuri- ja ideoloogiarindel raskendas aga see, et klassivaenlased püüdsid igati levitada ja süvendada sotsialismile vaenulikke vaateid, esmajoones kōdanlikku natsionalismi, umbusaldust ja vaenu vennasrahvaste ja nende esindajate vastu. See oli suunatud sotsialismi ülesehitamise vastu Eestis. EK(b)P Keskkomitee V pleenumil, mis toimus vahetult pärast Nõukogude Eesti vabastamist, seatigi seetõttu ülesanne anda vastulõök natsionalismi ideoloogiale ja selle kandjatele, süvendada vabariigi töötajate teadvuses veendumust sotsialistliku internatsionalismi ja rahvaste sõpruse ideede õigsuses. Sama ülesanne jäi keskele kohale elanike ideoloogilises kasvatamises ka järgnenud aastatel.

EK(b)P Keskkomitee pleenumitel rõhutati ka vajadust kasvatada töötajates heaperemehelikku suhtumist sotsialistlikku omandisse, töödistsipliini, oma kohustustesse ühiskonna ees jne. Nende igandite kõrvaldamisest sõltus samuti otseselt sotsialismi ülesehitamise edukus.

Ideoloogilise töö küsimuste arutamine EK(b)P Keskkomitee pleenumitel toimus printsiipiaalse kriitika ja enesekriitika vaimus. Peamist tähelepanu pöörati neil lahendamata küsimustele, vigadele ja puudustele ideelis-poliitilises kasvatustöös. Tagasihoidlikumalt on pleenumite materjalides kajastatud edusammud kasvatustöös. Selline lähenemine probleemidele on arusaadav ja ainuõige. Seda arvestamata ei ole võimalik anda üldhinnangut kasvatustöö olukorrale käsitledaval perioodil.

* * *

Üheks kõige pakilisemat lahendamist vajavaks kultuurielu küsimuseks sõjajärgses Nõukogude Eestis oli kooli- ja hariduselu täielik ümberkorraldamine. See tähendas kõigepealt nõukogude haridussüsteemi taaskehtestamist vabariigis, koolis tehtava õppe-

ja kasvatustöö rajamist marksismi-leninismi alusele. EK(b)P Keskkomitee võttis aktiivselt ja juhtivalt osa kooliellu puutuvate probleemide lahendamisest. EK(b)P Keskkomitee büroo juhtis kooliküsimuste lahendamist hariduselu puudutavaid otsuseid vastu võttes, kuulas ära partei maakonnakomiteede vastavaid aruandeid, suunas pedagoogide ning hariduselu juhtijate kaadri valikut ning paigutamist jne.

EK(b)P Keskkomitee pleenumite ja tema büroo istungite materjalidest ilmneb, et vabariigi parteiorganisatsioon võttis oma erilise hoole alla õpetajate ettevalmistamise, paigutamise ja pideva kasvatamise. See oli mõistetav, sest vabariigis valitses suur puudus õpetajatest.

Võrreldes 1940/41. õppeaastaga kasvas õpilaste arv vabariigis 1945/46. õppeaasta alguseks 4,9 tuhande võrra, ulatudes 126 tuhandeni¹, õpetajate arv oli aga samal ajal jäänud sõjaeelse õppeaasta tasemele (5,2 tuhat)². 1945/46. õ.-a. eel oli koolides puudu üle 500 õpetaja.³ Paljud õpetajad olid fašistide ja nende eesti natsionalistidest käsilaste poolt hukatud. Endisi kooliõpetajaid edutati sõjajärgsetel aastatel juhtivale tööle partei- või nõukogude organites jne. Osa õpetajatest oli aga end kompromiteerinud okupatsiooniajal.⁴ Niisugused inimesed ei sobinud tööle nõukogude koolis ja EK(b)P Keskkomitee nõudis nende asendamist.

1945. a. töötas vabariigis üle 2 tuhande õpetaja, kellel puudus spetsiaalne pedagoogiline ettevalmistus, neist 264-l polnud aga isegi lõpetatud keskkaridust.⁵

Õpetajate puuduse leevendamiseks soovitas EK(b)P Keskkomitee partei maakonnakomiteedele kõik pedagoogilise hariduse või vastavate kogemustega kommunistid ja kommunistlikud noored arvele võtta ning suunata nad tööle kooli.⁶ Abinõu oli seda vajalikum, et kommunistide ja kommunistlike noorte osa õpetajate hulgas oli väike. Nii oli 1946. aastal Järvamaal 360 õpetaja hulgas vaid 2 kommunisti ja 2 kommunistlikku noort,⁷ Viljandimaal 459 õpetajast olid 9 kommunistid ja 8 kommunistlikud noored⁸ jne.

Kahjuks ei saanud kavandatud abinõud olulisi tulemusi anda kaadri üldise puuduse ja pedagoogilist ettevalmistust omavate

¹ 25 aastat Nõukogude Eestit, Statistiline kogumik, Tallinn 1965, lk. 109.

² Sealsamas, lk. 110.

³ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 193, l. 121.

⁴ Nii näiteks oli 1946. aastal Viljandimaal 459 õpetajast 12 endist fašistliku organisatsiooni «Omakaitse» liiget. EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 214, l. 173.

⁵ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 193, l. 122.

⁶ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 206, l. 95.

⁷ Sealsamas.

⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 214, l. 173.

kommunistide ning kommunistlike nõorte vähesuse tõttu. Oli vaja asuda uute õpetajate laialdasele ettevalmistamisele.

Küsimust arutati EK(b)P Keskkomitee büroo istungil 11. juulil 1945. aastal ning võeti vastu otsus «Õpetajate kaadri ettevalmistamisest Eesti NSV koolidele»⁹. Otsuses märgiti vajadust luua seniste õpetajate seminaride juurde Tallinnas ja Tartus 2-aastane kõrgem aste 7-klassilise kooli õpetajate ettevalmistamiseks. EK(b)P Keskkomitee taotlus rahuldati. NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrusega 24. märtsist 1947 loodi Eesti NSV-s Tallinna ja Tartu õpetajate instituudid 5.—7. klassi õpetajate ettevalmistamiseks. 1949. aastal andsid need õppeasutused esimese lennu uusi pedagooge.

EK(b)P Keskkomitee pidas oluliseks õpetajate töö pidevat parteilist suunamist ja abistamist, nende ideelis-poliitilist kasvatamist. Partei maakonnakomiteed korraldasid õpetajate poliitilist õppust kohtadel. Õpiti peamiselt NLKP ajalugu ja Nõukogude Liidu Suure Isamaasõja ajalugu.¹⁰

Sellisele õpetajate ideelis-poliitilisele täiendamisele võib ette heita teatud ühekülgusust, kuid kahtlemata etendas ta niisuguselgi kujul suurt osa pedagoogide maailmavaatelises arengus. EK(b)P Keskkomitee asus ühtlasi seisukohale, et maaintelligentsi poliitilise enesetäiendamise valdavaks vormiks peab olema iseseisev õppimine. Nende abistamiseks kohustati parteikomiteesid regulaarselt korraldama loenguid ja vestlusi.¹¹

Vabariigi parteiorganisatsiooni tegevust iseloomustas suur hoolitsus õpetajate eest, lugupidav suhtumine nende töösse. Korduvalt märkis EK(b)P Keskkomitee büroo oma otsustes parimaid rahvahariduse alal töötajaid, toetas mitmele neist Eesti NSV teenelise õpetaja aunimetuse andmist.¹²

Vaadeldavad materjalid võimaldavad teha järelduse, et EK(b)P Keskkomitee tähelepanu objektiks oli pidevalt ka koolide materiaalne ja organisatsiooniline kindlustamine (koolihoonete remont ja ehitamine, koolivõrgu arendamine, koolikohustuse täitmine jne.). EK(b)P Keskkomitee büroo istungil kuulati vastavaid aruandeid maakonnakomiteedelt, anti juhtnööre Eesti NSV Haridusministeeriumile.

27. detsembril 1944. aastal võtsid EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu vastu määruse koolide töö parandamise kohta, milles kavandati mitmeid organisatsioonilisi abinõusid õppetöö kindlustamiseks vabariigi koolides¹³.

⁹ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 193, l. 121—125.

¹⁰ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 372, l. 17.

¹¹ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 207, l. 127.

¹² EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 206, l. 126; f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 221, l. 125 jt.

¹³ «Rahva Hääle», nr. 3, 4. jaanuar 1945.

EK(b)P Keskkomitee initsiatiivil hakati meie vabariigis töölis- ja maanoorte koole looma. EK(b)P Keskkomitee büroo võttis 28. augustil 1946. a. vastu otsuse¹⁴, milles nõuti partei-, haridus- ja komsomoliorganeilt vajalike ettevalmistustööde kiiremat teostamist. Kui 1945/46. õppeaastal oli niisuguseid koole 4, siis 1950/51. õppeaasta alguseks oli nende arv kasvanud 72-le.¹⁵

Sõjajärgsetel aastatel toimus vabariigis kõrgema ja keskhari- duse kiire areng ning põhjalik ümberkorraldamine. Põhjapaneva tähtsusega dokumendiks sellel alal tuleb lugeda EK(b)P Kesk- komitee büroo 9. veebruari 1945. a. otsust «Kõrgemate koolide töö parandamisest Eesti NSV-s»¹⁶. Paljude muude abinõude kõrval rõhutati selles pakilist vajadust suurendada töölis- ja maanoorte osa üliõpilaskonnas.

Otsus nägi ette Suurest Isamaasõjast ja partisanivõitlusest osavõtnute, tööliste, sulaste, kehviktalupoegade ja nende laste eeliskorras vastuvõtmise kõrgematesse koolidesse.¹⁷ Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaati kohustati avama 6-kuulised töölis- fakulteetide põhimõttel tegutsevad kursused kõrgemate õppeasu- tuste juures, selleks et valmistada ette lõpetamata keskhari- dusega töölis- ja maanoori õpinguteks kõrgemas koolis. Kursuslastele loodi õppimiseks soodsad materiaalsed tingimused (toiduainetega varustamine, stipendium, ühiselamu)¹⁸.

Üliõpilaskonna ja tehnikumide õpilaste koosseisu paranda- misse ja nende ideelis-poliitilisse kasvatamisse haarati aktiivselt kaasa vabariigi komsomoliorganisatsioon. EK(b)P Keskkomitee büroo 8. augusti 1945. aasta otsusega kohustati ELKNÜ Kesk- komiteed, komsomoli linna- ja maakonnakomiteesid suunama algaval õppeaastal kõrgematesse koolidesse 100, tehnikumidesse 200 ja kõrgemate koolide ettevalmistuskursustele 120 kommu- nistlikku noort.¹⁹ EK(b)P Keskkomiteelt saadud ülesanne täideti põhiliselt edukalt. Üsna pea aga selgus, et osal uutest üliõpilas- test ei olnud kohta ühiselamus ning et esines muidki puudusi EK(b)P Keskkomitee büroo 9. veebruari 1945. a. otsuse täitmisel. 1945. a. septembris nõudis EK(b)P Keskkomitee büroo haridus- organitelt nende täielikku kõrvaldamist.²⁰

Vabariigi parteiorganisatsiooni tegevus oli viljakas. Järgnenud aastatel kasvas üliõpilaste ning tehnikumide õpilaste arv, paranes nende sotsiaalne koosseis, oluliselt suurenes kommunistlike noorte arv nende hulgas.

Taotledes kõrgemate koolide töö juhtimise parandamist võttis EK(b)P Keskkomitee büroo 1946. aasta augustis vastu Eesti NSV

¹⁴ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 207, l. 125.

¹⁵ 25 aastat Nõukogude Eestit... lk. 109.

¹⁶ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 186, l. 182—194.

¹⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 194, l. 78.

¹⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 194, l. 78.

²⁰ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 195, l. 231.

Kõrgema Hariduse Ministeeriumi loomise otsuse.²¹ Kahjuks ei leidnud see otsus tol ajal toetust vastavates üleliidulistes organites.

Mis puutub tehnikumidesse, siis olid nende tööga seotud küsimused korduvalt EK(b)P Keskkomitee büroo istungitel arutusel. Suurt tähelepanu pööras EK(b)P Keskkomitee Vabariikliku Juhtiva Kolhoosikaadri Ettevalmistamise Kooli (Kehtnas) organiseerimisele.

Kool oli kavas avada 1. oktoobril 1948. a. Vajadus selle kiireks käikulaskmiseks oli suur ühenduses hoogsalt areneva kolhoosiliikumisega vabariigis. Kuid osa partei maakonnakomiteede (Viru-, Harju- ja Võrumaa) süü tõttu ei suudetud kooli ettenähtud ajaks kuulajatega komplekteerida ning selle avamine hilines.²² Selle õppeasutuse töö suunamisega tegeles EK(b)P Keskkomitee büroo pidevalt ka hiljem, kandes hoolt kooli parteiorganisatsiooni juhtimise eest,²³ kriitiliselt analüüsides koolis tehtava õppe- ja kasvatus töö olukorda.²⁴

EK(b)P Keskkomitee poolt lahendatud küsimuste seas oli hulgaliselt teaduse, kunsti ja intelligentsi olukorda käsitlevaid probleeme. 28. juulil 1945. aastal võeti vastu ENSV RKN ja EK(b)P Keskkomitee määrus «Teaduste Akadeemia taastamisest»²⁵. Tegemist oli sisuliselt vabariigi Teaduste Akadeemia esmakordse loomisega. Nimetatud määrusega moodustati Eesti NSV Teaduste Akadeemia rajamist ettevalmistav komisjon, millesse esimehena kuulus H. Kruus, liikmetena E. Päll, J. Nuut, A. Koort jt. Vähem kui aasta kestnud ettevalmistuste tulemusena võis vabariigi teadusliku töö keskus 1946. a. algul tegevust alustada. See oli suure tähtsusega samm Nõukogude Eesti kultuuriajaloos.

Ka järgnevatel aastatel tegeles EK(b)P Keskkomitee aktiivselt Eesti NSV Teaduste Akadeemia tegevuse suunamise ja abistamisega.²⁶

Partei hoolitsusest teaduse arengu eest Nõukogude Eestis kõnelevad veel paljud tõsiasiad. 1945. a. augustis arutati EK(b)P Keskkomitee büroo istungil põllumajandusliku uurimise asutuste tegevust ja ülesandeid.²⁷

Fašistliku okupatsiooni aastatel põllumajandusala teaduslik uurimistöö tegelikult lakkas. Oli hävinud suur osa tõukarjast, teaduslikest materjalidest ja laboratooriumidest. Paljud teaduslikud töötajad olid okupatsioonivõimude poolt represseeritud.

²¹ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 207, l. 98.

²² EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 230, l. 33.

²³ EKPA, f. 1, nim. 1—37, s.-ü. 70, l. 121.

²⁴ EKPA, f. 1, nim. 1—62, s.-ü. 69, l. 90.

²⁵ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 193, l. 28.

²⁶ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 215, l. 71 jj.

²⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 195, l. 96.

Esimese vabastusjärgse aasta jooksul oli põllumajandusliku uurimise asutuste töö põhiliselt taastatud, kuid praktika vajadustega nad veel sammu pidada ei suutnud. EK(b)P Keskkomitee büroo otsuses rõhutati vajadust suunata põllumajandusteadlaste pingutused kõige aktuaalsemate küsimuste lahendamisele, tõsta nende kvalifikatsiooni ja avaldada enam teaduslikke töid trükis.

Otsusega kinnitati põllumajanduslike katsemajandite võrk vabariigis (Jõgeva, Polli, Kuusiku, Oisu, Tori, Tooma ja Kuremaa).

Vabariigi parteiorganisatsioon tegi sõjajärgsetel aastatel ulatuslikku tööd eesmärgiga haarata vanu spetsialiste kaasa sotsialistlikku ülesehitustöösse. Seda soodustas intelligentsi hulgas toimuv diferentseerumise protsess, mis arenes juba kodanliku diktatuuri aastatel ja süvenes veelgi enam esimese nõukogude võimu ning Suure Isamaasõja ajal. Eesti haritlaskonna teatud osa siirdumine emigratsiooni oli niisuguse eraldumise üheks väljenduseks.

Kodumaale jäänud ülekaalukas osa intelligentsist lülitus nõukogulikku ülesehitustöösse. Ajaloo õppetunnid tõestasid Nõukogude Eesti haritlaskonnale veenvalt, et kultuuri ja teaduse progressi tee langeb kokku sotsialismi teega. Selle veendumuse tulemuseks oli intelligentsi enamuse asumine nõukogude võimu aktiivse toetamise seisukohale.

Juba 1945. a. jaanuaris võttis EK(b)P Keskkomitee büroo vastu otsuse kutsuda kokku vabariiklik intelligentsi nõupidamine.²⁸ Kokkutulekul kuulati ära ettekanne EK(b)P Keskkomitee sekretärit Ed. Pällilt ja arvukalt sõnavõtte.²⁹

Järgmisel, 1946. aastal otsustas EK(b)P Keskkomitee büroo korraldada intelligentsi nõupidamised linnades ja maakondades. Ülesandeks seati haritlaskonna tutvustamine IV viie aasta plaaniga, nende kaasahaaramine rahvamajanduse hoogsasse arenemisse.³⁰

EK(b)P Keskkomitee poolt suunatud tegevus vanade spetsialistide kaasahaaramiseks sotsialistlikku ülesehitustöösse oli vaadeldaväl perioodil küllalt järjekindel ja tõi kaasa edu kultuurirevolutsiooni käigus.

Väljapaistvat osa Nõukogude Eesti kultuuri arengus etendas ENSV RKN ja EK(b)P KK 3. märtsi 1945. a. otsus «Kunsti arengust ja ülesannetest Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis».³¹

Väärib tähelepanu otsuse vastuvõtmise aeg. Ei olnud veel lõppenud nõukogude rahva Suur Isamaasõda. Ootasid lahenda-

²⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 186, l. 93.

²⁹ «Rahva Hääle», nr. 7, 9. jaanuar 1945.

³⁰ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 203, l. 208; s.-ü. 204, l. 50.

³¹ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 188, l. 35 jj.

mist väga paljud ülimalt pakilised tööstuse, põllumajanduse, rahva ainelise heaolu tõstmise jt. probleemid. Ometi leidis partei võimaliku olevat päevakorda võtta teatrikunsti, muusika jt. kunsti-alade kiire arengu tagamise vabariigis.

Eesti kunstielu sai raskesti kannatada fašistliku okupatsiooni ajal. 11-st teatrihoonest hävitasid fašistid 6, kaks kunstimuuseumi (Tallinnas ja Tartus) olid purustatud jne. Paljud kunstitegelased olid langenud fašistidest okupantide repressioonide alla, osa neist oli hukkunud.

1945. a. kevadeks oli vabariigis jõutud tööle rakendada juba 4 riiklikku, 6 kohalikku ja 2 isemajandavat teatrikollektiivi. Kunstimuuseumid ei olnud veel tegevust alustanud. Ülalmärgitud otsus (1945. a. märtsis) kavandas organisatsioonilised abinõud vabariigi kunstielu arendamiseks, teatrikunsti ja muusikakultuuri kõrgel ideelisel tasemel viljelemiseks. Ühe mõttena läbib otsust nõue muuta teater ja muusika rahvale võimalikult kättesaadavaks. Selleks kohustati kõiki asjaomaseid organeid korraldama teatrite laialdast gastrollitegevust maal. Samal eesmärgil otsustasid EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu taastada vabariigis üldlaulupidude traditsioon, andes sellele uue, sotsialistliku sisu. XII üldlaulupidu otsustati korraldada 1947. a.

EK(b)P Keskkomitee oli mitte ainult rahvusliku kultuuritraditsiooni — laulupeo — jätkamise ja edasiarendamise mõtte algataja, vaid ka selle ürituse organiseerimise keskus. EK(b)P Keskkomitee büroo otsusega (1946. a. augustist) loodi XII üldlaulupeo komisjon eesotsas EK(b)P Keskkomitee sekretäri sm. Ed. Pälliga.³² 1947. a. loodi aga juba järgneva, XIII üldlaulupeo peakomisjon,³³ mille koosseisu 1948. a. septembris osaliselt muudeti ja täiendati.³⁴

Et hoogustada ettevalmistusi esimeseks Nõukogude Eesti laulupeoks, pidas EK(b)P Keskkomitee soovitatavaks korraldada 1946. aastal vabariiklik kunsti ja kunstilise isetegevuse dekaad, sellele eelnevalt ka laulupäevad maakondades.³⁵ Nimetatud üritused toimusid 1946. a. suvel edukalt.

Nõukogude Eesti laulupidu 1947. a. kujunes suursündmuseks vabariigi kultuurielus. Seda tõendas esinejate arv (ca 30 tuhat)³⁶, veel enam aga murrang isetegevuslaste repertuaaris, laulupeo ideelis-kasvatustlikus eesmärgis.

Tähelepanuväärseks sündmuseks Nõukogude Eesti sõjajärgsete aastate kultuurielus oli 1947. aastal Moskvast korraldatud Eesti NSV kunstidekaad. Ettevalmistamine dekaadiks tõi kaasa uusi saavutusi eesti nõukogude muusika, lavakunsti jt. aladel.

³² EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 195, l. 89.

³³ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 216, l. 26.

³⁴ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 229, l. 93.

³⁵ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 197, l. 83.

³⁶ «Eesti Kommunist», № 2, 1960, lk. 63.

Ühtlasi oli see üritus suunatud Nõukogude Eesti ja vennasrahvaste kultuurisidemete tugevdamisele.

1946. a. juulis arutas EK(b)P Keskkomitee büroo kunstidekaadiks ettevalmistamise küsimust.³⁷ Leiti võimalik olevat korraldada kunstidekaad Moskvas juba järgneval aastal. Selleks andsid võimaluse saavutused Nõukogude Eesti muusikaelus, algupäraste muusikaliste lavateoste valmimine (E. Kapi ooper «Tasuleegid», L. Austeri «Libahunt» jt.), uute muusikakollektiivide kujunemine ja tugevnemine (Eesti NSV Riiklik Meeskoor, Filharmoonia jt.).

EK(b)P Keskkomitee büroo 1946. a. 16. septembri otsusega moodustati kunstidekaadi komisjon eesotsas Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimehe A. Veimeriga. Komisjoni koosseisu kuulusid EK(b)P Keskkomitee sekretär A. Raadik (vastutav sekretär), J. Semper, E. Päll ja P. Põldroos (liikmed)³⁸. Eesti NSV kunstidekaad Moskvas 1947. aastal õnnestus ja täitis edukalt temale pandud ülesanded.

Vaadeldavad materjalid annavad vaid üldise ülevaate kunstielust vabariigis, nendes on leidnud kajastust peamised ideelise arengu ja organisatsioonilise kindlustumise ülesanded selles valdkonnas.

Kunstiloomingu üksikasjalikumat analüüsi (kujutava kunsti, kirjanduse, muusika jt. aladel) vaatlusalused dokumendid ei sisalda.

*

Kultuurirevolutsiooni üks peamisi ja keerukamaid ülesandeid on sotsialistliku ideoloogia võidu kindlustamine töötajate teadvuses. See kajastub täielikult ka EK(b)P tegevuses sõjajärgsetel aastatel. Kõige enam ja kõige mitmekülgsemat tähelepanu osutas EK(b)P Keskkomitee vaadeldaval perioodil kahtlemata massilise poliitilise ja kultuur-haridusliku töö organiseerimisele ja suunamisele, ajakirjanduse, raadio jt. propagandavahendite töö täiusdamisele.

Suurt osa vabastatud Nõukogude Eesti töötajate ideelis-poliitilises kasvatamises etendas ajakirjandus.

1944. a. novembris ulatus ajalehtede tiraaž vabariigis vaid 74 tuhandeni.³⁹ Suuri raskusi tuli ületada vabariigi parteiorganisatsioonil selleks, et tagada ajakirjanduse hoogne areng. Raskusi tekitas esialgu paberi puudus, tootmistehnilise baasi nõrkus, kaadri vähesus jne.

EK(b)P Keskkomitee büroo andis partei maakonna- ja linnakomiteedele mitmel korral juhendeid ning ülesandeid selleks, et tagada ajakirjanduse veelgi ulatuslikum levik (eriti maal)⁴⁰.

³⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 206, l. 25.

³⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 208, l. 129.

³⁹ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 188, l. 106.

⁴⁰ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 222, l. 140; f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 230, l. 11.

1945. aastal ilmus vabariigis 23 ajalehte ühekordse trükiarvuga 372 tuhat, s. o. iga elaniku kohta keskmiselt 103,8 numbrit aastas (1940. a. II poolel 17,2).⁴¹

Samal aastal ilmus Eesti NSV-s 16 ajakirja ja muud perioodilist väljaannet 1,8 miljonilise koguarvuga (1940. a. II poolel — 272 tuhat).⁴² Lisaks sellele levitati vabariigis juba esimestel sõjajärgsetel aastatel edukalt ka keskajakirjandust, sealhulgas ajalehte «Pravda».⁴³ Vabariigi juhtivate ajalehtede tiraaž kasvas jõudsasti. 1945. a. jaanuaris kinnitas EK(b)P Keskkomitee büroo «Rahva Hääle» ühekordseks tiraažiks 130 tuhat.⁴⁴ Seoses lugejate arvu kasvuga suurendati 1946. a. märtsis ajalehe tiraaži veel 15 tuhande võrra.⁴⁵ «Noorte Hääle» ilmus 1945. a. 25-tuhandelises tiraažis,⁴⁶ 1948. aastal — 35-tuhandelises.⁴⁷

Ajalehe «Postimees» tiraaž tõusis 20 tuhandelt (1945. a.)⁴⁸ kuni 35 tuhandeni (1948. a.)⁴⁹

Andmed ajakirjanduse levikust vabariigis sõjajärgsetel aastatel kinnitavad selle järjest kasvavat populaarsust.

Organisatsioonilist laadi küsimuste lahendamisele kaasa aidates pidas EK(b)P Keskkomitee oma põhiülesandeks vabariigi ajakirjanduse mõjuvuse suurendamist, tema ideelis-kasvatusliku ja organisatoorliku osa pidevat tõstmist. Üheks juhtimisvormiks oli ajakirjanduse tööga seotud küsimuste arutamine EK(b)P Keskkomitee pleenumitel ja büroo istungitel, mis toimus vaadeldavatel aastatel sageli.

Ajakirjanduse töö analüüs oli üheks olulisemaks probleemiks, mida arutati EK(b)P Keskkomitee V pleenumil (1.—2. detsembril 1944. aastal). Pleenum kohustas parteiorganisatsioone hoolitsema ajakirjanduse operatiivsema leviku eest, kindlustama seega linna- ja maaelanike õigeaegse informeerituse jooksvatest sisepoliitilistest ja rahvusvahelistest sündmustest.⁵⁰ Ajakirjanduse küsimusi arutati ka EK(b)P Keskkomitee VI (1945. a. märtsis)⁵¹ ja järgnevatel pleenumitel.

EK(b)P Keskkomitee büroo istungitel analüüsiti põhjalikult mitmete vabariiklike ja maakonnalehtede («Harju Elu», «Läänlane» jt.) tegevust. Vastuvõetud otsustes kajastub nõue tugevdada ajakirjanduse sidet rahvaga töölis- ja maakirjasaatjate võrgu arendamise kaudu, suurendada ajakirjanduse mõju.

⁴¹ 25 aastat Nõukogude Eestit..., lk. 124.

⁴² Sealsamas.

⁴³ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 372, l. 17.

⁴⁴ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 186, l. 165.

⁴⁵ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 202, l. 141.

⁴⁶ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 186, l. 165.

⁴⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 220, l. 13.

⁴⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 186, l. 65.

⁴⁹ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 220, l. 13.

⁵⁰ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 370, l. 270.

⁵¹ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 372, l. 17 jj.

Korduvalt oli EK(b)P Keskkomitee büroo sunnitud arutama tõsisemaid puudusi «Talurahvalehe» töös. Toimetuse tähelepanu juhiti sellele, et ajalehe mõju talurahva hulgas oli väike.⁵² See oli tingitud asjaolust, et «Talurahvaleht» puudutas harva küsimusi, mis eluliselt huvitavad maatöötajaid. Sotsialistliku põllumajanduse eeliste, vabariigi soovhooside ja MTJ-ide kogemuste propaganda ajalehes oli pinnapealne ja juhuslik. Teravat klassivõitlust Nõukogude Eesti sõjajärgses külas kajastas ajaleht halvasti. Vajaka jäi ka tema osast kehvikute ja keskmikkude organiseerimises võitlusele kulakluse vastu, maareformi eduka teostamise eest. Ajalehel oli 1946. a. vaid 75 maakirjasaatjat.⁵³

EK(b)P Keskkomitee büroo juhtis oma 13. märtsi 1946. a. otsuses tähelepanu nimetatud puudustele ning nõudis toimetuselt nende kõrvaldamist. «Talurahvalehe» toimetusele seati ülesanne selgitada külas toimunud majanduslike ja sotsiaalsete muutuste olemust, organiseerida maatöötajaid võitlusele kulakliku sabotaaži vastu, anda talurahvale nõu agrotehnika küsimustes. Üheks põhiülesandeks pidas EK(b)P Keskkomitee büroo sotsialistliku põllumajanduse eeliste, vennasvabariikide vastavate kogemuste populariseerimist.⁵⁴

Tuleb aga kahjuks märkida, et «Talurahvalehe» toimetus ei suutnud EK(b)P Keskkomitee büroo juhtnõore ellu rakendada. Ajalehe osatähtsus ka järgnevatel aastatel oluliselt ei kasvanud⁵⁵ ja ta lõpetas peagi oma tegevuse.

Vaatlusalusest materjalist nähtub, et EK(b)P Keskkomitee hindas kõrgelt raadio ja kino osa rahva ideelis-poliitilises ja kultuurilises arengus ja tegeles pidevalt nende suunamisega.

Vahetult pärast Eesti NSV vabastamist ei olnud võimalik raadio ulatuslik kasutamine ideelis-poliitiliseks ja kultuuriliskasvatuseks tööks, kuna raadiovastuvõtjad olid sõjaolukorra tõttu elanike kasutusest ajutiselt ära võetud, translatsioonivõrk oli aga nõrgalt arenenud⁵⁶, eriti maal.

Olukorra parandamiseks võtsid ENSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P Keskkomitee 20. veebruaril 1945. a. vastu ühise otsuse raadiotranslatsioonivõrgu arendamisest vabariigis.⁵⁷

Otsuse realiseerimine tõi kaasa tunduva edasimineku vabariigi radiofitseerimises. 1946. a. alguses oli Eesti NSV-s juba 11,2 tuhat raadiotranslatsioonipunkti, neist maal 0,4 tuhat.⁵⁸ Maakonnakeskustes rakendati tööle kohalike raadiosaadete toimetused.

⁵² EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 186, l. 46.

⁵³ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 211, l. 22.

⁵⁴ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 211, l. 22.

⁵⁵ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 222, l. 140; s. ü. 230, l. 11.

⁵⁶ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 370, l. 211.

⁵⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 187, l. 80—81.

⁵⁸ Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul, Tallinn 1960, lk. 100.

1946. a. oli elanikkonnal juba kasutada ka 12,6 tuhat raadio-vastuvõtjat.⁵⁹

Ühenduses raadiovastuvõtjate arvu pideva kasvuga hakkas järgnevatel aastatel ilmnema teatud alahindav suhtumine raadio-translatsioonivõrgu edasiarendamisse. 1947. a. 11 kuu vältel täi-deti vastavast plaanist vaid 47,2%, sealhulgas Pärnu linnas ja maakonnas vaid 21,5%, Tartu linnas koos maakonnaga 28,2% jne. EK(b)P Keskkomitee büroo oli sunnitud pöörama parteiorganisatsioonide tähelepanu märgitud puudusele ja nõudma selle kõrvaldamist.⁶⁰ 1950. a. lõpuks kasvas raadiotrans-latsioonipunktide arv vabariigis 1946. aastaga võrreldes peaaegu 3,5 kordseks — 36 tuhandeni (neist maal 2,4 tuhat, s. o. 6 korda rohkem kui 1946. a.⁶¹) Veelgi kiiremas tempos kasvas raadio-vastuvõtjate arv vabariigis, ulatudes 1950. a. alguses 55,6 tuhan-deni.⁶²

Tõsiseid raskusi esines vahetult pärast Eesti NSV vabasta-mist kinovõrgu organiseerimisel ja töölerakendamisel, eriti maal. 1944. aasta detsembris tegutses vabariigis kümnes maakonnas kõigest 6 rändkino, mis andsid planeeritud 900 seansi asemel ainult 180 seanssi (6,3 tuhat vaatajat). Statsionaarset kino pol-nud isegi kahes maakonnalinnas (Võru, Valga), Pärnu- ja Saa-remaal ei suudetud 1944. a. lõpuni maa-asulates üldse korraldada elanikkonna kinoalast teenindamist.⁶³

EK(b)P Keskkomitee büroo analüüsis 1945. a. jaanuaris olu-korda kino alal ja seadis ülesandeks kõikide maakondade varus-tamise rändkinodega, kavandas abinõud kinovõrgu väljaarenda-miseks ja kinotöötajate materiaalseks kindlustamiseks.⁶⁴

1945. a. lõpuks ületas kinoseadmete arv (61) Eesti NSV-s sõjaeelse taseme. Pooled neist (32) teenindasid maatöötajaid. Kuid selline kinovõrgu areng ei suutnud tagada veel elanikkonna vajaduste rahuldamist. 1945. aastal oli vabariigis kinokülastajaid 4,5 miljonit, neist maal vaid 0,5 miljonit.⁶⁵

Järgnenud 5 aasta jooksul kasvas kinokülastajate arv Eesti NSV-s 1,8 kordseks (maal 3,6 kordseks).⁶⁶

EK(b)P Keskkomitee ei tegelnud ainult kinovõrgu organisee-rimisega. Ta oli eesti rahvusliku kinokunsti loomise ja hilisema arengu peamisi innustajaid ja juhtijaid.

⁵⁹ Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul, Tallinn 1960, lk. 100.

⁶⁰ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 222, l. 78.

⁶¹ Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul ..., lk. 100.

⁶² Sealsamas.

⁶³ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 186, l. 58.

⁶⁴ Sealsamas, l. 58—61.

⁶⁵ 25 aastat Nõukogude Eestit ..., lk. 123.

⁶⁶ Sealsamas.

25. märtsil 1946. aastal võttis EK(b)P Keskkomitee büroo vastu otsuse «Kunstiliste filmide tootmise organiseerimisest ENSV-s».⁶⁷

Selle otsuse ellurakendamine pani aluse Nõukogude Eesti filmikunsti tekkele ja arengule.

Kultuurhariduslike asutuste (rahvamajad, raamatukogud) olukord ja tegevus pärast Nõukogude Eesti vabastamist ei vastanud nõuetele. Paljud neist olid sõjas hävinud või tõsiselt kannatada saanud. Teravalt andis end tunda kaadri nappus. EK(b)P Keskkomitee hindas õigesti neid võimalusi, mida pakub töötajate ideelis-poliitiliseks kasvatamiseks vabariigis traditsiooniks saanud kultuurhariduslik tegevus. Kultuuriküsimustest, mida EK(b)P Keskkomitee büroo 1944.—1948. a. oma istungitel arutas, on kultuurharidustöö mitmesugused probleemid arvulises ülekaalus. Eriti vajalik oli rahvamajade, klubide ja raamatukogude tegevuse kiire taastamine ja sisuline ümberkorraldamine maal, kus võimalused töötajate teadvust mõjutada olid esialgu linnaga võrreldes piiratumad, massilise ideelis-kasvatusliku töö korraldamise vajadus talurahva hulgas aga suuremgi. Kaalukaks tõendiks selle kohta, kui kõrgelt hindas vabariigi parteiorganisatsioon kultuurhariduslike asutuste tegevust, on asjaolu, et juba 4. novembril 1944. aastal arutas EK(b)P Keskkomitee büroo küsimust «Rahvamajade tööst külas» ja võttis vastu sellekohase üksikajaliku otsuse.⁶⁸

Massilise kultuuritöö küsimused olid kesksel kohal EK(b)P Keskkomitee VI pleenumil (1945. a. märts). Pleenumil konstateeriti, et sõjaeelset kultuurhariduslike asutuste võrku ei ole suudetud vabariigis veel taastada. Olulisemad olid aga sisulised puudujäägid töös. Kultuuriasutuste tegevuses (eriti maal) jäi vajaka sihikindlast, võitlevast ideelis-poliitilisest kasvatus-tööst. Vähe pöörati tähelepanu elanike operatiivsele informeerimisele sise- ja välispoliitilistest sündmustest, fašistliku propaganda paljastamisele. See oli aga antud olukorras väga vajalik. Nõrgaks jäi kultuuriasutustes tehtav ateistlik propaganda, kehakultuuri- ja sporditöö jne. Nende puuduste kõrvaldamist nõudis EK(b)P Keskkomitee pleenumi otsus.⁶⁹

Kultuurharidusliku töö probleemide juurde tuldi (erinevatest aspektidest) korduvalt hiljemgi. EK(b)P Keskkomitee bürool arutati nendel aastatel hulgaliselt aruandeid kultuuriasutuste tööst kohtadel (Järvamaal, Võrumaal, Pärnumaal, Harjumaal jm.). Aasta-aastalt muutusid vastavad otsused konkreetsemaks, kuna arutlusaluseid objekte piirati. Nii näiteks arutati EK(b)P Keskkomitee büroo istungitel 1947. a. aruandeid kultuuritööst kahes külanõukogus ja vabariigi esimeses põllumajanduslikus artellis.

⁶⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 202, l. 160.

⁶⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 184, l. 12—14.

⁶⁹ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 188, l. 106—115.

Tähelepanelikult suunas EK(b)P Keskkomitee ENSV Ministrite Nõukogu juures asuva Kultuurhariduslike Asutuste Valitsust andes sellele juhtnõore tegevuseks. EK(b)P Keskkomitee büroo istungil arutati seda küsimust 1948. a. märtsis.⁷⁰

Raskusi kultuuritöö parteilises juhtimises maal tekitas esialgu küla parteiorganisatsioonide nõrkus. Seda enam pöörati tähelepanu maa parteiaktiivi juhendamisele. Valdade parteikomiteede sekretärid said kultuuritöö suunamiseks juhendeid partei maakonnakomiteedelt, EK(b)P Keskkomitee juures toimunud seminaridel jm.⁷¹

Suurt abi parteiorganisatsioonidele kultuuritöö elustamises ja selle kasvatusliku taseme tõstmises osutas komsomol. EK(b)P Keskkomitee VI pleenumil toodi rohkesti fakte selle kinnituseks.⁷²

Komsomoli kultuuritöö maal sai uut hoogu 1946. aastal. EK(b)P Keskkomitee büroo 1. märtsi 1946. a. otsusega loodi vabariigi valdades komsomolikomiteed. Vastavas otsuses rõhutati esmajoones loodavate vallakomiteede vastutust poliitharidusliku kultuuri- ja sporditöö olukorra eest maanoorte hulgas.⁷³

Iseloomustav on ka asjaolu, et EK(b)P Keskkomitee büroo kuulas 1946. a. juulis ära isegi ühe komsomoliorganisatsiooni (Harjumaa, Kohila v.) aruande massilisest poliitilisest ja kultuuritööst.⁷⁴ Selle üsna erandliku vahendi abil leidis ilmset rõhutamist komsomoli suur osa ja vastutus kultuuritöös.

Peab siiski märkima, et komsomoliorganisatsioonide osavõtt maa kultuurielust oli kohati ebajärjekindel, kandis kampaanialikkuse pitserit ega andnud seetõttu alati soovitud tulemusi.

Arvestada tuleb aga seda, et maa komsomoliorganisatsioonide ees seisid tollal teravad klassivõitluse probleemid (võitlus kulakliku sabotaaži, banditismi vastu jm.), mistõttu ei jätkunud alati jõudu vajalikult kaasa aidata ka kultuuritööle. Liiasi olid kommunistlike noorte organisatsioonid maal neil aastatel suhteliselt väikesearvulised.

Edu saavutamine kultuuriasutuste tegevuses eeldas kaadri hoolikat valikut ja väljaõpet. Selles osas olid sõjajärgsetel aastatel suured puudujäägid.

1945. a. lõpus oli vabariigi raamatukogudes ja klubilistes asutustes küll juba kokku 1484 palgalist töötajat⁷⁵, kuid enamus olid nad vajaliku ettevalmistuseta ja kogemusteta. Suur oli kaadri voolavus. Esines üsna arvukalt juhtumeid, kus kultuuritööle sattus juhuslikke, isegi üksikuid vaenulikke inimesi. Väga

⁷⁰ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 225, l. 60.

⁷¹ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 207, l. 31.

⁷² EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 372, l. 48. 78 jt.

⁷³ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 202, l. 84.

⁷⁴ FKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 206, l. 169 jlj.

⁷⁵ 25 aastat Nõukogude Eestit ... lk. 119, 120.

vähe oli kultuuriasutustes tööl kommuniste ja kommunistlikke noori, Suure Isamaasõja veterane.⁷⁶

EK(b)P Keskkomitee büroo otsusega⁷⁷ korraldati 1945. a. juulis-augustis valla kultuurharidusinstruktorite 2-nädalased kursused 96-tunnilise õppeprogrammiga (ÜK(b)P ajalugu, poliit-haridustöö vormid ja meetodid jne.).

Sama aasta augustis otsustas EK(b)P Keskkomitee büroo kokku kutsuda rahvamajade juhatajate ning valdade kultuurhariduse instruktorite vabariikliku nõupidamise.⁷⁸

1946. a. detsembris võttis EK(b)P Keskkomitee büroo vastu otsuse raamatukogutöötajate vabariikliku nõupidamise kokkukutsumisest.⁷⁹

Kahe viimatinimetatud otsuse täitmise kohta ei õnnestunud autoril mingit kinnitust leida.

Puudujääke esines kultuurikaadri kasvatamises. EK(b)P Keskkomitee nõudis küll korduvalt partei maakonna- ja linna-komiteedelt tähelepanu kultuuritöötajate kasvatamise ja õpetamise suhtes, kuid esialgu tegid need seda ebarahuldavalt.

Oldi sunnitud tunnistama, et Kultuurhariduslike Asutuste Komitee ega kohalikud parteikomiteed ei pööranud kultuurikaadri väljaõppele vajalikku tähelepanu. EK(b)P Keskkomitee büroo 17. märtsi 1948. a. otsuses⁸⁰ seati ülesandeks muuta vastavad õppused kohtadel regulaarseteks, mille täitmine edaspidi ka teatud tulemusi andis.

Sõjajärgsetel aastatel laienes kiiresti kultuurhariduslike asutuste võrk Eesti NSV-s. 1940. a. oli vabariigis olnud 461 klubilist asutust, 1945. a. oli neid juba 562 ja 1950. a. — 726.⁸¹

1940. a. tegutses vabariigis 896 rahvaraamatukogu, 1950. a. oli neid 1492. Raamatute ja ajakirjade arv nendes kasvas nime-tatud ajavahemikul 2,5 kordseks.⁸² Loodi arvukalt punanurki.

Raskusi oli muuseumide töölerakendamisega. 1945. a. augus-tis märkis EK(b)P Keskkomitee büroo, et külastajatele ei ole veel avatud ükski vabariigi muuseumidest (välja arvatud Fr. R. Kreutzwaldi muuseum).⁸³ Aasta lõpuks nad siiski avati, kuid külastajate arv küündis 1945. a. vaid 19 tuhandeni. 1950. a. oli muuseumikülastajaid 230 tuhat.⁸⁴ Vaatamata suurtele raskustele kaadri, materiaalse baasi jm. osas saavutati vabariigis parteiorga-

⁷⁶ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 194, l. 133; s.-ü. 225, l. 60 jj.

⁷⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 193, l. 134.

⁷⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 194, l. 4.

⁷⁹ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 211, l. 5.

⁸⁰ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 225, l. 60.

⁸¹ 25 aastat Nõukogude Eestit..., lk. 120.

⁸² Sealsamas, lk. 119.

⁸³ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 195, l. 8.

⁸⁴ 25 aastat Nõukogude Eestit..., lk. 123.

nisatsiooni suunamisel tõsist edu kultuurhariduslike asutuste töös. Nad kujunesid üha enam parteiorganisatsioonide abilisteks poliitilise selgitustöö tegemisel elanikkonna hulgas. Elavnes loenguline töö kultuurhariduslikes asutustes.

Seda soodustas ka Eesti NSV Poliitiliste ja Teadusalaste Teadmiste Levitamise Ühingu loomine (1947) ning koostöö kultuuriasutustega. 1948. a. jooksul korraldasid ENSV PTTLÜ organisatsioonid 31,6 tuhat loengut 1,9 miljonile kuulajale.⁸⁵

Oma osa etendasid klubilised asutused ja raamatukogud ka agrotehniliste teadmiste levitamises, sotsialistliku põllumajanduse eeliste ning kogemuste propageerimises, seda eriti 1948. aastast alates.

Klubiliste asutuste, punanurkade ja raamatukogude baasil arenes ja hoogustus massiline kultuuritöö vabariigis. 1946. a. oli Eesti NSV-s ametlikel andmetel 32 tuhat isetegevuslast, 1947. a. aga juba 70 tuhat.⁸⁶ Kuigi nendesse arvudesse tuleb suhtuda kriitiliselt, sest osa isetegevusringe eksistseerisid ainult paberil,⁸⁷ oli ikkagi tegemist suure edusammuga. Põhjalikult muutus isetegevuslaste repertuaar. Juhtivale kohale selles asusid ideeliselt küpsed lavateosed, laulud jm. Isetegevusliku kunsti kiire arengu tõendiks kujunes ülalnimetatud Nõukogude Eesti laulupidu 1947. a.

Lugejate arv ainuüksi Kultuurhariduslike Asutuste Valitsusele alluvates rahvaraamatukogudes kasvas 1950. aastaks 212,1 tuhandeni (1945. a. — 96,6 tuhat).⁸⁸

* *

*

Esimeste sõjajärgsete aastate jooksul toimusid Nõukogude Eesti kultuurielus väga olulised ümberkujundused, pandi alus sotsialistliku kultuurirevolutsiooni võidule. Vabariigi parteiorganisatsiooni suunamisel toimus põhjalikke muutusi rahva teadvuses, mis aitas kaasa sotsialistlike ühiskondlike suhete kujunemisele.

Käesolevas kirjutises püüti anda põgus ülevaade kultuurielu küsimuste ringist, mille lahendamisel EK(b)P Keskkomitee pleenumite ja büroo otsused tähtsat osa etendasid. Isegi see (kaugeltki mitte täielik) loetelu kinnitab, et EK(b)P juhtiv tegevus kultuurielu taastamisel ja ümberkorraldamisel oli laiahaardeline, hõlmates kultuurielise arengu põhiküsimusi.

⁸⁵ 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 122.

⁸⁶ ENSV Ülemnõukogu III istungjärgu stenogramm (1948. a. veebruar), Tallinn 1948, lk. 148.

⁸⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 225, l. 60.

⁸⁸ 25 aastat Nõukogude Eestit..., lk. 119.

Samal ajal võimaldavad EK(b)P Keskkomitee pleenumite ja büroo istungite vaatlusaluste protokollide andmed ja mõned muud artiklis kasutatud allikad teha järeldusi ja kokkuvõtteid ka selle kohta, kuidas viidi ellu vastuvõetud otsuseid. Kirjutises esitatud andmed (õpetajate kaadri ettevalmistamise, kultuurharidusliku tegevuse arendamise, ajakirjanduse jmt. alade kohta) annavad võimaluse kinnitada, et kultuurielu käsitlevate otsuste realiseerimine toimus enamasti vajaliku järjekindlusega ja tulemusrikkalt.

Ülevaateartiklis ei osutunud võimalikuks isegi lühidalt peatuda kõigil kultuurilise arengu sõlmküsimustel, mille lahendamisel EK(b)P Keskkomitee ja selle büroo suunavat osa etendasid. Käesolevast kirjutisest on välja jäänud poliitilise hariduse süsteemi loomise ja arendamise, maa ja linna vaheliste kultuuri-sidemete tugevdamine jm. olulised probleemid. Vastavaid materjale ja andmeid sisaldavad EK(b)P Keskkomitee pleenumite ja büroo istungite protokollid üsna rohkesti.

EK(b)P Keskkomitee ja tema büroo olid selleks võitlusstaabiks, kust suunati sotsialistlikke ümberkorraldusi Nõukogude Eesti majanduses ja kultuurielus.

Kokkuvõtteid nende aastate saavutustest tehti EK(b)P V kongressil 1948. a. detsembris. Kongressil märgiti suurt edu vabariigi kultuurielus ja kavandati abinõud selle edasiseks kiirendamiseks, sotsialistliku kultuurirevolutsiooni võidu tagamiseks Nõukogude Eestis.

ПРОТОКОЛЫ ПЛЕНУМОВ И ЗАСЕДАНИЙ БЮРО ЦК КП(б) ЭСТОНИИ КАК ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ КУЛЬТУРНОЙ РЕВОЛЮЦИИ В ЭСТОНСКОЙ ССР (1944—1948 гг.)

Ф. Кинкар

Резюме

В основу статьи легли протоколы пленумов и заседаний Бюро ЦК КП(б) Эстонии. Анализ указанных источников позволил автору сделать выводы о том, что ЦК КП(б) Эстонии осуществляет партийное руководство в решении всех основных вопросов, связанных с проведением культурной революции в республике.

В статье приводятся документальные материалы, характеризующие деятельность ЦК КП(б) Эстонии (в первую очередь его Бюро) при решении проблем общеобразовательной и высшей школы, а также в деле обеспечения быстрого развития науки, искусства, печати, кино, сети культурно-просветительных учреждений.

Приведенные в статье материалы подтверждают, что к концу 1948 года, когда состоялся V съезд КП Эстонии, в республике были достигнуты результаты переломного значения по социалистическому переустройству культурной жизни и воспитанию трудящихся на основе социалистической идеологии, которые обеспечили победу культурной революции в Советской Эстонии в 50-х годах.

ON THE ACTIVITIES OF THE CENTRAL COMMITTEE OF THE ESTONIAN COMMUNIST PARTY IN LEADING CULTURAL WORK IN THE YEARS 1944—1948

F. Kinkar

S u m m a r y

The main sources this article has been drawn from are the minutes and documents of the sittings of the Bureau of the Central Committee of the Estonian Communist Party.

The analysis of this material has enabled the author to come to the conclusion that the Central Committee of the Estonian Communist Party played a leading part in solving all the basic problems of the cultural revolution in the Republic.

The article includes much documentary material on the activities of the Central Committee (especially of its Bureau) in solving the problems of the secondary and higher schools, in consolidating a vigorous rise in art, science, the press, the cinema as well as in the development of cultural institutions.

The material presented in the article confirms the fact that under the leadership of Party organisations results of revolutionary importance had by the time of the V Congress of the Estonian Communist Party in December 1948 been achieved in the field of the development and socialist reorganization of cultural life and in educating the workers in the spirit of socialist ideology.

All this enabled the Party to guarantee the victory of the cultural revolution in Estonia in the early fifties of this century.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КП ЭСТОНИИ ПО СОЗДАНИЮ И ВОСПИТАНИЮ КАДРОВ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА (1945—1948 ГОДЫ)

И. Волков

Кафедра научного коммунизма

В основе деятельности Коммунистической партии лежит правильная и научно обоснованная политика, которая выражает коренные интересы всех трудящихся нашей страны, указывает пути и средства построения нового общества. Для проведения этой политики в жизнь ее нужно подкреплять организацией работой. В. И. Ленин указывал, что «...нельзя точно разграничить, какой вопрос политический и какой организационный, любой политический вопрос может стать организационным, и наоборот».¹ В огромной организационной работе, которую проводит партия, важнейшее место занимает подбор, расстановка и воспитание кадров.

Разрешение проблемы кадров являлось важнейшим политическим и организационным вопросом в деятельности Коммунистической партии Эстонии, от которого зависел успех социального преобразования сельского хозяйства республики. В нашей историко-партийной литературе до сих пор нет специальных исследований, освещающих партийно-организационную работу на селе в период подготовки условий для массовой коллективизации. В настоящей статье делается попытка обобщить некоторые стороны деятельности республиканской партийной организации по подбору, расстановке и воспитанию партийных, советских и сельскохозяйственных кадров. Источником для статьи служили материалы партархива КПЭ, архива управделами СНК ЭССР, архива Министерства сельского хозяйства ЭССР, отчеты сельскохозяйственных учебных заведений, а также периодическая печать. В статье использованы партийные и другие документы предшествующих лет, имеющих непосредственное отношение к рассматриваемому периоду.

В своей деятельности по подбору и воспитанию кадров Компартия Эстонии руководствовалась марксистско-ленинскими

¹ В. И. Ленин, Соч., т. 33, стр. 282.

принципами, главным из которых является учет политических и деловых качеств работников. В то же время в деятельности КП Эстонии по созданию и воспитанию кадров в сравнении со старшими республиками имелись свои особенности.

Во-первых, социалистическое строительство в Эстонии началось значительно позже, чем в старших республиках. Во время господства буржуазии эстонские националисты в течение 20 лет пытались отравить сознание трудящихся ядом буржуазного национализма, ненависти к социализму и Советскому Союзу. После этого эстонский народ более трех лет находился в немецкой оккупации, где распространялась фашистская идеология. В послевоенные годы иностранная антисоветская пропаганда, а также эмигрировавшие националисты пытались оживить буржуазные пережитки в сознании эстонских трудящихся и посеять неверие в строительство социализма. Врагам не удалось осуществить эти планы. Но они могли в той или иной мере оказать влияние на некоторых советских людей. Это обстоятельство требовало особенно тщательного подхода и политической проверки каждого кандидата, выдвигаемого на руководящую работу.

Во-вторых, остатки разбитой эстонской буржуазии пытались всеми возможными средствами вредить социалистическому строительству и колхозному строю. Особые надежды враги возлагали на кулаков. Кроме того, в первые послевоенные годы некоторая часть активных пособников фашистских оккупантов скрывалась в лесах, надеясь на реставрацию старого строя. Бандиты и кулаки совершали террористические акты против работников партийного и советского аппарата, против активистов аграрной реформы и инициаторов движения за объединение в колхозы. Все это предъявляло повышенные требования к партийно-организационной работе на селе.

В-третьих, подготовительный период при осуществлении коллективизации в Эстонской ССР был в три раза короче, а темпы коллективизации значительно выше, чем в старших республиках. В сельском хозяйстве Эстонии существовала исторически сложившаяся хуторская система. Все это создавало дополнительные трудности в изучении и выдвижении кадров. Малочисленность сельских парторганизаций составляла также серьезную трудность в работе с кадрами.

Вместе с тем, в Эстонской ССР были некоторые благоприятствующие факторы. Проблема руководящих кадров решалась в условиях, когда в старших республиках социализм уже одержал победу, а колхозный строй на практике продемонстрировал свои преимущества. Руководящие кадры Эстонии имели перед собой опыт социалистического преобразования сельского хозяйства в старших республиках и использовали этот опыт.

Решение задач социалистического строительства зависело прежде всего от роста влияния парторганизации республики,

укрепления ее связи с массами, от создания и укомплектования партийных и советских органов на селе. Еще в первые годы восстановления советской власти Компартия Эстонии проделала значительную работу по созданию партийных, советских и хозяйственных кадров. Большую помощь в решении кадрового вопроса в Эстонии оказал ЦК КПСС, который направлял на руководящую работу опытных партийных и других работников. В годы Отечественной войны, благодаря заботам ЦК КПСС, эвакуированные из Советской Эстонии руководящие кадры были размещены в братских республиках. В советский тыл было эвакуировано свыше 20 тысяч эстонских граждан, в том числе свыше 1600 коммунистов.² Начиная с 1942 года, в Москве, Ярославской области, Егорьевске, Пушкино и других местах проходила подготовка руководящих партийных, советских, комсомольских, профсоюзных и других работников. В общей сложности за годы войны было подготовлено на различных курсах свыше 2500 человек,³ которые были использованы в Эстонии на руководящей работе.

В 1945 году ЦК КПСС направил в Эстонскую ССР из других братских республик 376 ответственных работников,⁴ которые оказали большую помощь в социалистическом строительстве. В последующие годы по просьбе ЦК КП Эстонии неоднократно оказывалась помощь республике опытными и квалифицированными кадрами.

Проведение партийно-организационной работы на селе и выдвижение руководящих партийных, советских и других кадров в первый период после освобождения от немецкой оккупации осложнялось малочисленностью сельских парторганизаций. Достаточно сказать, что в 1944 году в освобожденных уездах Вирумаа и Валгамаа парторганизации при уездных исполкомах состояли из 7—10 коммунистов. В волостях совершенно отсутствовали парторганизации. Большие трудности испытывались с назначением парторгов волостей. Зачастую приходилось назначать парторгами кандидатов в члены партии и закреплять за ними по 2—4 волости.⁵

Положение начало несколько улучшаться лишь со второй половины 1945 года, когда в ряды парторганизации республики влились демобилизованные коммунисты из эстонских национальных частей Советской Армии. В течение 1945 года в республику

² A. Panksejev, Nõukogude võimuorganite taastamine Eestis pärast fašistlikku okupatsiooni, Tallinn 1958, lk. 4.

³ Архив управделами СНК ЭССР, 1943, дело № 7.

⁴ A. Panksejev, Nõukogude võimuorganite..., lk. 37.

⁵ Партархив КП Эстонии (сокращенно: ПА КПЭ), ф. 1, оп. 1—74, ед. хр. 9, л. 53.

прибыло 2829 коммунистов.⁶ Значительная часть из них пошла работать на село.

Большую помощь в проведении работы по подбору кадров оказало вышедшее в октябре 1944 года постановление ЦК ВКП(б) «Об ошибках и задачах политической работы парторганизации Эстонской ССР», а также принятые на его основе решения V, VI и VII пленумов ЦК КП(б) Эстонии. В решении V пленума (1944 г.) отмечался ряд недостатков в работе с кадрами. Отдел кадров ЦК КП(б)Э недостаточно осуществлял контроль за деятельностью уездных, городских, наркоматских отделов кадров. Работники отдела кадров ЦК мало бывали на местах, проявляли медлительность в выдвижении кадров, не было создано резерва для выдвижения кадров.⁷

VI пленум ЦК КП(б)Э (1945 г.) особое внимание обратил на изучение и выдвижение кадров. Пленум обязал партийные организации и руководящих работников не ограничиваться анкетными данными и поверхностными беседами по ознакомлению с кадрами, а глубоко и основательно выяснять их политические и деловые качества. Согласно решению пленума, секретари укомов партии и председатели уездных исполкомов обязаны лично знать председателей волисполкомов, парторгов волостей и комсоргов, их положительные и отрицательные стороны, условия их работы и трудности.⁸ Пленум обязал укомы и горкомы партии организовать постоянно действующие семинары для руководящих партийных и советских работников, оказывать им постоянную помощь в работе.

Учитывая недостаток партийных кадров и большую неукомплектованность волостных партийных органов, пленум предложил бюро ЦК КП(б)Э подобрать 100 коммунистов из городов, создать для них краткосрочные курсы и направить на работу парторгами волостей.⁹

Состоявшийся в июле 1945 г. VII пленум ЦК(б)Э также уделил большое внимание вопросу кадров. Пленум отметил, что укомы партии и парторги волостей мало работали со специалистами, недостаточно использовали их в проведении мероприятий партии по сельскому хозяйству. Агрономы и другие специалисты зачастую являлись не организаторами, а простыми консультантами, свидетелями свершающихся на селе процессов, сборщиками сводок и сведений. Многие специалисты не были знакомы с достижениями советской сельскохозяйственной науки.¹⁰

⁶ A. Panksejev, Nõukogude võimuorganite..., lk. 36.

Отметим, что к началу 1945 г. в парторганизации Эстонской ССР насчитывалось 2409 коммунистов (ПА КПЭ, ф. I, оп. 1—2, ед. хр. 179, л. 172).

⁷ ПА КПЭ, ф. I, оп. 1—74, ед. хр. 9, л. 39.

⁸ ПА КПЭ, ф. I, оп. 1—74, ед. хр. 9, л. 41, 42.

⁹ Там же, л. 46.

¹⁰ Там же, л. 69.

Решения пленумов ЦК КП(б) Эстонии легли в основу работы партийной организации республики по выдвижению и воспитанию руководящих кадров на селе. Основными источниками выдвижения кадров явились передовые рабочие, крестьяне и интеллигенция, принимавшие активное участие в общественной жизни и в проведении мероприятий партии и правительства по социалистическому переустройству деревни.

При проведении земельной реформы 1944—1947 гг., наделении земель, скотом и инвентарем безземельных и малоземельных крестьян образовался широкий актив из среды рабочих, бедняков, середняков. В целях сплочения этого актива вокруг местных советов, при исполкомах волостей были созданы постоянные комиссии. На каждые 10—20 хуторов были назначены сельские уполномоченные. В 1945 году в республике работало свыше 100 постоянных комиссий и 5274 сельских уполномоченных.¹¹

Одной из важных форм создания и роста актива в деревне явились съезды и конференции трудящихся крестьян, съезды колхозников. Так, в октябре 1944 г. состоялась конференция крестьян Эстонской ССР, на которой с докладом о возвращении земли крестьянам выступил Народный комиссар земледелия Г. Абельс.¹² В январе 1945 г. состоялось республиканское совещание работников сельского хозяйства, в котором приняло участие свыше 600 человек.¹³ В конце марта 1945 г. состоялся I съезд крестьян, на котором обсуждались очередные задачи трудового крестьянства Эстонской ССР.¹⁴ В апреле 1947 г. проходил II республиканский съезд крестьян, на котором выступили руководящие работники ЦК КП(б)Э, Совета Министров ЭССР, ученые республики.¹⁵ В течение 1945 года на различных волостных, уездных, республиканских собраниях актива, конференциях и съездах приняло участие свыше 50 000 человек.

Крупный отряд деревенского актива представляли профсоюзы сельскохозяйственных рабочих. Например, в Тартумаа-ском уезде к концу 1945 г. было избрано 73 местных комитета профсоюза, которыми было охвачено 3 506 человек.¹⁶

Вовлечение трудового крестьянства в активную политическую жизнь проходило в процессе подготовки и проведения выборов в органы советской власти. Во время подготовки и проведения выборов в местные советы в 1948 году в качестве агита-

¹¹ A. Veimer, Eesti NSV majandusprobleeme, Tallinn 1945, lk. 139.

¹² ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1-37-а, ед. хр. 1, л. 5.

¹³ «Rahva Hääl», nr. 14, 17. jaanuaril 1945.

¹⁴ Состав съезда: 560 делегатов, из них: мужчин — 480, женщин — 80, эстонцев — 551, членов и кандидатов партии — 15, беспартийных — 545, вновь получивших землю и прирезки — 379, крестьян-середняков — 144. (ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1-37-а, ед. хр. 2, л. 256.)

¹⁵ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1-37-а; ед. хр. 52, л. 18.

¹⁶ ПА КПЭ, ф. 12, оп. 12—4, ед. хр. 9, л. 131.

торов, членов избирательных комиссий и доверенных лиц участвовало 123 921 человек. В местные Советы было избрано 14 565 депутатов, в том числе 4 700 женщин.¹⁷

Таким образом в послевоенные годы вокруг партийных организаций на селе вырос широкий актив, из которого выдвигались руководящие кадры. К сентябрю 1946 года уездные комитеты партии были укомплектованы руководящими кадрами на 97,7 процента, аппарат исполкомов уездов, волостей и сельских советов на 96 процентов. Более 80 процентов руководящих кадров были эстонцы.¹⁸

В эти годы на работу в село было направлено значительное количество коммунистов из городов. Исключительно большая роль как источника выдвижения кадров принадлежала демобилизованным из Эстонского стрелкового корпуса коммунистам, которых ЦК КП Эстонии направил на село.*

Наряду с выдвижением кадров, парторганизация республики проделала значительную работу по подготовке и воспитанию кадров. С октября 1945 года в Таллине начала работать годичная республиканская партийная школа с тремя отделениями: партийным, пропагандистским и комсомольским.¹⁹ В ноябре 1946 года была открыта двухгодичная республиканская партийная школа в составе двух факультетов — партийного и советского. В школе обучались работники укомов, волкомов, секретари парторганизаций, работники исполкомов.²⁰ Первый выпуск школы состоялся в 1948 году, 67 выпускников были направлены на руководящую партийную, советскую и комсомольскую работу.²¹

Парторганизация республики уделяла большое внимание повышению идейно-теоретического уровня кадров. Сразу после освобождения Советской Эстонии от немецких оккупантов началась работа по восстановлению сети партийного просвещения. В 1947 году в республике работало 2 вечерних университета марксизма-ленинизма (в Таллине и Тарту), 21 партийная школа, 174 политшколы, 994 политкружка, в которых в общей сложности повышали свои знания 25 257 человек, в том числе 8 926 коммунистов.²² Несмотря на недостатки, имевшие место в то время в постановке партийной пропаганды — известный отрыв пропаганды от задач социалистического строительства,

¹⁷ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1—3, ед. хр. 224, л. 97.

¹⁸ «Eesti Bolševik», nr. 17, 1946, lk. 1260.

¹⁹ «Eesti Bolševik», nr. 11, 1946, lk. 809.

²⁰ «Eesti Bolševik», nr. 22, 1946, lk. 1654.

* В 1947 г. 95% секретарей уездных комитетов партии и председателей уездных исполкомов, 83% председателей волисполкомов и волостных парторгов, 60% председателей сельских советов являлись участниками Отечественной войны и служили в рядах Эстонского корпуса. См. В. Маамяги, Культурное строительство в Эстонской ССР, Таллин 1954, стр. 6.

²¹ «Советская Эстония», № 181, 3 августа 1948 г.

²² Подсчитано автором. См. ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1, ед. хр. 10, л. 20.

пропаганда культа личности и другие, проведенная Компартией Эстонии работа по повышению идейно-теоретического уровня кадров имела большое положительное значение для молодых, не имевших достаточных политических знаний и опыта социалистического строительства кадров республики.

Однако в первые послевоенные годы в работе с кадрами были серьезные недостатки. Не везде соблюдались марксистские принципы подбора кадров, недостаточно изучалась их практическая деятельность, мало оказывалось помощи молодым работникам. Вместо кропотливой работы с кадрами некоторые укомы шли по линии частой замены кадров. В течение 1945 года было сменено, например, 60 процентов от общего числа работников советского аппарата на селе.²³ В 1946 году в республике заменено 75 процентов председателей исполкомов волостей.²⁴

В июле 1947 года состоялся XVII пленум ЦК КП(б)Э, который рассмотрел вопрос о состоянии и задачах подбора, расстановки и воспитания кадров в Эстонской ССР. Главной задачей пленум считал укрепление низовых организаций — волостных исполкомов и сельских советов, усиление их роли и ответственности за выполнение всех хозяйственно-политических задач в деревне.²⁵ С этой целью бюро ЦК КП(б)Э приняло решение о создании волостных комитетов партии.

В волостях, где было не менее 10 членов партии, стали создаваться волостные партийные комитеты. В их состав входило два освобожденных работника — секретарь волкома и пропагандист. Только в течение 1947 года в республике было создано 90 волкомов, которые объединяли 294 парторганизации с общим количеством около 3000 коммунистов.²⁶ Волкомы партии являлись единым руководящим партийным органом в волости и объединяли все парторганизации на территории волости. После создания волкомов заметно улучшилась работа партийных организаций Пайдеской, Лехтсеской, Куустеской, Валгаской и ряда других волостей. Становление партийных и советских органов на селе и улучшение их работы являлось важнейшей предпосылкой для создания и воспитания кадров сельского хозяйства.

При осуществлении социалистических преобразований в сельском хозяйстве КП Эстонии руководствовалась ленинским кооперативным планом и использовала богатый опыт кооперативного движения в старших республиках. Состоявшийся в 1947 году XVI пленум ЦК КП(б)Э уделил особое внимание вопросам развития социалистического сектора сельского хозяйства. К этому времени в республике было восстановлено 83 совхоза, 24 МТС, 236 машинно-конно-прокатных пунктов и 972 сельскохо-

²³ «Eesti Bolševik», nr. 1, 1946, lk. 12.

²⁴ «Eesti Bolševik», nr. 7, 1947, lk. 59—60.

²⁵ ПА КПЭ, ф. 2, оп. 1—3, ед. хр. 399, л. 148.

²⁶ «Eesti Bolševik», nr. 13, 1948, lk. 48.

зяйственных товариществ.²⁷ В решении пленума подчеркнута важная роль МТС и сельхозкооперации в деле подъема сельского хозяйства и создания предпосылок для перехода к крупным коллективным хозяйствам. Пленум обязал все партийные и советские органы повседневно заниматься организационно-хозяйственным укреплением МТС и сельхозкооперации. Предусматривая необходимость перехода от низших форм кооперации к высшим, пленум поручил Центральному союзу кооперации ЭССР разработать указания по организации и ведению общественного хозяйства, а также условия оплаты труда в сельскохозяйственных товариществах. Предусматривалось установление льгот кооперативам, выдача государственных кредитов, первоочередная продажа машин, удобрений, выделение лучших земель, пашен, лугов. Все крестьяне-коммунисты и комсомольцы обязательно должны состоять членами сельскохозяйственных товариществ и своим личным участием бороться за их организационно-хозяйственное укрепление. Пленум обязал Министерство сельского хозяйства ЭССР и партийные органы укрепить кадры МТС, сельхозкооперации и МКПП, выдвигать к руководству лиц, обладающих необходимыми знаниями и организационными навыками.²⁸

Для обеспечения МТС и сельхозкооперации необходимым количеством полеводов, животноводов, механизаторов предусматривалось расширение сети сельскохозяйственных школ с таким расчетом, чтобы к концу 1949 года в каждом уезде было не менее одной школы, готовящей кадры. Пленумом был установлен 4-годичный срок обучения в сельскохозяйственных техникумах республики. Для подготовки руководящих кадров МТС, совхозов и местных земельных органов, пленум счел целесообразным создать в республике Государственную двухгодичную школу.²⁹

Выполняя решения XVI пленума, парторганизация республики провела большую работу по укреплению сельхозкооперации. За период с 1945 по 1948 годы число членов кооперативов увеличилось более чем в два раза. В 1948 году в кооперации было объединено 112 105 членов, что составляло свыше 70 процентов крестьянских хозяйств.³⁰ Значительно окрепла материальная база товариществ. Если в 1945 году они имели 160 тракторов, 872 молотилки, то весной 1948 года было 818 тракторов, 1668 молотилок, в 14 раз увеличилось число ремонтных мастерских.³¹ С 1947 года товарищества начинают переходить от сбытовой формы кооперирования к производственной.

²⁷ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1—3, ед. хр. 399, л. 33.

²⁸ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1—3, ед. хр. 399, л. 86.

²⁹ Там же.

³⁰ «Советская Эстония», № 90, 16 апреля 1948 г.

³¹ Там же.

В 1947 году прошли отчетно-выборные собрания в сельхозкооперации. Коммунисты помогали крестьянам вскрыть недостатки работы правлений, очистить руководящие органы от чуждых элементов. В результате проведенных выборов в члены правления кооперативов было избрано 4 200 бедняков и середняков.³² Местные парторганы обеспечили переподготовку руководителей уездных союзов сельхозкооперации на курсах повышения квалификации, все председатели товариществ прошли соответствующую подготовку на семинарах. Серьезной школой воспитания кадров явились съезды сельхозкооперации.

Положительную работу по укреплению кооперации кадрами проделали коммунисты Вырумааского уезда. С 1945 по 1947 год число членов кооперативов в уезде возросло с 1600 до 9600. В руководящие органы кооперативов было избрано 93 процента крестьян бедняков и середняков.³³ По инициативе коммунистов в уезде проходило слияние мелких кооперативов в крупные.

Значительная работа была проведена по подбору, расстановке и воспитанию кадров МТС и совхозов. По инициативе местных партийных органов был выдвинут ряд таких способных руководителей, как директор Алатскивиской МТС тов. Р. Циммер, директор Хельмеской МТС тов. Ю. Пеевер, директор совхоза «Вийратси» тов. А. Тиислер, директор совхоза «Удева» тов. А. Ламбакахар и многие другие.

В 1947 году была начата подготовка руководящих кадров для МТС и совхозов в Государственной двухгодичной школе в Таллине. При школе работали шестимесячные курсы повышения квалификации. В течение последующих трех лет эти курсы окончили почти все директора МТС и совхозов. В подборе кадров большую помощь оказали промышленные предприятия Таллина, Нарвы, Тарту и других городов, из которых на работу в МТС и совхозы были направлены коммунисты и квалифицированные рабочие.

Для обеспечения МТС и совхозов кадрами механизаторов в республике работало несколько школ механизации в Хаапсалу, Олуствере, Воодья, Вазкюла и других местах. Были использованы кадры, подготовленные в годы Отечественной войны.* Партийные организации МТС организовали курсы повышения квалификации механизаторов. К концу 1948 года в республике было подготовлено свыше 2400 трактористов, механиков, бригадиров и других механизаторских кадров.³⁴

³² «Rahva Hääli», nr. 96, 23. aprillil 1947.

³³ «Советская Эстония», № 88, 15 апреля 1947 г.

* За годы Отечественной войны курсы механизаторов, которые были созданы по инициативе ЦК КП(б)Э в Чувашской АССР, Ярославской, Челябинской и др. областях, в общей сложности окончили свыше 500 человек. См. Архив управделами СНК ЭССР, 1943, дело 11.

³⁴ «Eesti Bolševik», nr. 23, 1948, lk. 52.

Многие из выдвинутых руководителей МТС и совхозов совместно с партийными организациями и специалистами сумели наладить работу колхозов предприятий и добиться высоких производственных показателей. Например, Выруская МТС систематически перевыполняла установленные плановые задания. За успешную и доброкачественную работу она завоевала два все-союзных и три республиканских переходящих красных знамени.³⁵ Хельмеская МТС в соревновании в честь 10-й годовщины Эстонской ССР завоевала переходящее красное знамя. 39 работников МТС были награждены почетными грамотами Президиума Верховного Совета ЭССР, а ряд руководящих работников и механизаторов отмечены правительственными наградами.³⁶

Машинно-тракторные станции являлись политической и организующей силой, вокруг которой крестьяне объединялись в колхозы и убеждались в преимуществах крупного машинного сельского хозяйства. Через МТС осуществлялся технический прогресс и перевооружение сельского хозяйства на базе новой техники. К 1950 году объем тракторных работ, выполняемых МТС, в сравнении с 1945 годом увеличился в республике более чем в 12 раз, а средняя выработка на каждый трактор возросла более чем в два раза.³⁷

Опыт работы совхозов в ЭССР убедительно показывал крестьянам, что в условиях крупного хозяйства производительность труда намного выше. Например, в совхозе «Сымерпалу» в 1947 году в сравнении с крестьянскими хозяйствами волости озимый ячмень составлял 230%, озимая пшеница — 263%, овес — 210%, полевые травы — 361%.³⁸ Высоких показателей добились и другие совхозы республики. За высокие урожаи пшеницы и ржи 75 работников совхозов республики были награждены орденами и медалями.³⁹ Бригадиру полеводческой бригады совхоза «Вийратси» тов. К. Исаку присвоено звание Героя социалистического труда. В 1948 году высоких показателей в повышении продуктивности животноводства добился совхоз «Удева». Его лучшие животноводы — Х. Круусалу, Олликайнен, Л. Пакку, А. Саар, И. Пакку удостоены высокого звания Героя социалистического труда.⁴⁰

В основу колхозного строительства в Эстонской ССР была положена директива ЦК ВКП(б) от 21 мая 1947 года, в которой указывалось: создавать колхозы на основе полной добровольности, не проявлять никакой торопливости; вовлекать в колхозы в первую очередь крестьян-бедняков; колхозы строить на

³⁵ «Eesti Bolševik», nr. 18, 1947, lk. 41.

³⁶ «Советская Эстония», № 50, 28 февраля 1954 г.

³⁷ «Eesti Bolševik», nr. 13, 1950, lk. 15.

³⁸ «Sotsialistlik Põllumajandus», nr. 11, 1948, lk. 674.

³⁹ «Советская Эстония», № 116, 7 мая 1948 г.

⁴⁰ «Советская Эстония», № 236, 7 октября 1949 г.

базе современной сельскохозяйственной техники; организуемые колхозы должны быть образцовыми хозяйствами, способными на деле показать преимущества и выгоды коллективного хозяйства и тем самым пропагандировать идею коллективизма в массах.⁴¹ К концу 1947 года в Эстонии было создано 5 колхозов. Руководителями этих артелей были избраны коммунисты. 26 января 1948 года было принято решение бюро ЦК КП(б)Э «О работе партийных организаций по строительству колхозов в Эстонской ССР», в котором особое внимание обращалось на политическое, организационно-хозяйственное укрепление создаваемых колхозов, а также на работу с кадрами.⁴²

Первые колхозы республики под руководством коммунистов успешно справились с полевыми работами и добились урожаев, превышающих урожай в единоличных хозяйствах на 20—25 процентов. К концу 1948 года в республике было создано 455 колхозов, в которых было объединено 5,8% крестьянских хозяйств.⁴³ В ноябре 1948 года состоялся I съезд колхозников Эстонской ССР, на котором делегаты обменялись первым опытом работы колхозов.

Разрешение проблемы колхозных кадров зависело прежде всего от дальнейшего роста сельских парторганизаций и правильной расстановки коммунистов. На 1 июня 1949 г. в республиканской партийной организации насчитывалось 17 499 коммунистов. Но партийные организации на селе оставались малочисленными. В 348 сельских территориальных организациях работало 2 502 коммуниста. Кроме того, в 106 парторганизациях совхозов, МТС и колхозов насчитывалось 547 коммунистов.⁴⁴ В большинстве создаваемых колхозов парторганизации отсутствовали. Из 2 900 колхозов, созданных к середине 1949 года, парторганизации были только в 33 колхозах и в 8 колхозах работали кандидатские группы. Всего в колхозах работало 175 членов и кандидатов партии.⁴⁵

Согласно решению бюро ЦК КП(б)Э весной 1949 года на село было направлено 144 коммуниста.⁴⁶ Летом того же года парторганизации промышленных предприятий направили для укрепления колхозов еще 220 коммунистов.⁴⁷ Происходил рост парторганизаций за счет вовлечения в ряды партии активных колхозников. Однако в этот период еще не удалось полностью решить задачу укрепления колхозов партийными кадрами, что отрицательно сказывалось на руководстве колхозным строительством.

⁴¹ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 2—3, ед. хр. 223, л. 194.

⁴² Там же.

⁴³ «Eesti Bolševik», nr. 24, 1949, lk. 60.

⁴⁴ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1—52, ед. хр. 46, л. 42.

⁴⁵ Там же.

⁴⁶ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1—62, ед. хр. 26, л. 134.

⁴⁷ Там же.

Задачи парторганизации республики в области подбора и воспитания колхозных кадров были указаны в решениях XXIV пленума ЦК КП(б)Э и V съезда Компартии Эстонии. XXIV пленум (октябрь 1948 г.) обязал партийные организации «обеспечить тщательное изучение лиц, выдвигаемых на должность председателей колхозов, и других должностных лиц, их политических и деловых качеств, не допуская проникновения к руководству колхозами людей, не внушающих политического доверия и не способных обеспечить работу на этом участке».⁴⁸

Учитывая, что выдвигаемые в период коллективизации кадры не обладали опытом руководства крупным хозяйством, ЦК КП(б)Э обязал партийные и советские органы в осенне-зимний период 1948—1949 гг. организовать обучение всех колхозных кадров и всех специалистов сельского хозяйства. Для этого было намечено организовать разнообразные курсы и семинары для председателей колхозов, счетоводов, бригадиров и других кадров.⁴⁹

V съезд Компартии Эстонии определил в качестве главной задачи дальнейшее социалистическое преобразование сельского хозяйства. В постановлении съезда подчеркивалось, что нужно смелее выдвигать на руководящие посты проверенных на практической работе людей из числа рабочих, колхозников, крестьян-бедняков, передовых середняков и трудовой интеллигенции.

Коммунисты развернули широкую работу по претворению в жизнь этих решений. В эти годы к руководству колхозным производством был выдвинут целый ряд способных и талантливых руководителей — Ю. Я. Ионас, Х. Х. Уус, Х. Х. Ольбрей, К. М. Вольмер, Х. Р. Марранди и много других. Их имена вошли в историю создания колхозного строя в Эстонии и стали известны далеко за пределами республики. В конце 1948 года из общего числа председателей колхозов рабочие составляли 10,4%, батраки и бедняки — 31,5%, середняки — 46,7% и служащие — 11,4%.⁵⁰ Деятельность парторганизации республики по выдвижению руководящих колхозных кадров особенно широко развернулась в период массовой коллективизации. В течение 1949—1950 годов на руководящую работу в колхозы было подобрано около 30 тысяч председателей, счетоводов, бригадиров, заведующих фермами и других работников.⁵¹

Вопросы выдвижения и расстановки кадров партия всегда рассматривала в тесном единстве с вопросами воспитания кадров.

⁴⁸ ПА КПЭ, ф. 1, он. 1—72, ед. хр. 24, л. 141.

⁴⁹ Там же, л. 143.

⁵⁰ ПА КПЭ, ф. 1, он. 1—37-а, ед. хр. 151, л. 25.

⁵¹ Подсчитано на основе данных Министерства сельского хозяйства ЭССР. Архив Министерства сельского хозяйства ЭССР (МСХ ЭССР), 1950, дело 16/12, л. 83.

Большинство руководящих колхозных кадров занималось повышением идейно-теоретического уровня в сети партийного просвещения. Наиболее массовыми формами учебы колхозных кадров были политшколы и кружки. В 1948 году хорошо была поставлена учеба колхозных кадров в волости Куйвайые и Керну Харьюмааского уезда, в волости Кюндъярв Тартумааского уезда и в ряде других.⁵²

Важное место в воспитании колхозных кадров занимала агитационно-массовая работа в деревне. Например, только в Харьюмааском уезде в период подготовки и проведения выборов в местные Советы депутатов трудящихся было проведено 5 976 выступлений, лекций, консультаций, встреч с депутатами и других мероприятий, в которых приняло участие 254 102 человека.⁵³ Тематикой выступлений лекторов и агитаторов являлись наиболее актуальные проблемы международного и внутреннего положения СССР, разъяснение решений партии по вопросам колхозного строительства, вопросы о дружбе народов и другие. Местные партийные организации вовлекали колхозные кадры в активную агитационную работу. В Ярвамааском уезде, к примеру, в начале 1949 года работало 1283 агитатора, в числе которых было 892 работника колхозов.⁵⁴

В воспитании колхозных кадров видное место занимала работа партийной организации Эстонской ССР по внедрению достижений науки и передового опыта в сельскохозяйственное производство. В декабре 1948 года в колхозах, МТС и народных домах работало 852 агрономических и зоотехнических кружка, в которых обучалось 17 993 работника сельского хозяйства. В течение года было прочитано 10 134 лекции на сельскохозяйственные темы.⁵⁵ По инициативе ЦК КП(б)Э в январе 1949 года в республике были проведены мичуринские дни, во время которых было прочитано 1200 лекций.⁵⁶ В марте этого года проходили научно-производственные конференции, на которых с докладами выступали ученые, передовые агрономы, председатели колхозов, передовики производства.

Наряду с идейно-политическим воспитанием кадров, партийные организации уделяли много внимания оказанию помощи молодым руководителям колхозов в их практической деятельности. Особо важное значение приобретал опыт работы первых колхозов. Для оказания повседневной помощи этим колхозам решением бюро ЦК КП(б)Э к ним прикреплены члены ЦК и руководящие работники правительства Эстонской ССР, руководящие работники уездов.⁵⁷ В конце 1948 года по инициативе

⁵² ПА КПЭ, ф. 987, оп. 987—4, ед. хр. 2, л. 5—79.

⁵³ ПА КПЭ, ф. 11, оп. 11, ед. хр. 133, л. 49.

⁵⁴ ПА КПЭ, ф. 8, оп. 8—8, ед. хр. 6 л. 23.

⁵⁵ Архив МСХ ЭССР, 1949, дело 16/20.

⁵⁶ «Eesti Bolševik», nr. 9, 1949, lk. 32.

⁵⁷ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1—3, ед. хр. 223, лл. 117—119.

Ярвамааского укома партии в Пайде, Тюри, Коеру, Ярва-Яани и Амбла были организованы семинары для председателей колхозов, бригадиров, звеньевых и счетоводов. На семинарах руководящие работники укома партии и специалисты сельского хозяйства разъясняли колхозным кадрам, как создать бригады и звенья, как обобществить имущество и закрепить его за бригадами, как организовать учет труда и доходов колхозов, а также другие вопросы. В колхозы было направлено свыше 80 агрономов, ветврачей, счетоводов для оказания практической помощи в обобществлении имущества, в составлении производственных планов колхозов и бригад. Все коммунисты и комсомольцы уезда также были направлены в колхозы. Они проводили среди колхозников разъяснительную работу, организовывали соревнование и взаимную помощь колхозов.⁵⁸

В период осуществления колхозного строительства в Эстонии было очень мало первичных партийных организаций в колхозах. Поэтому вся тяжесть работы по подбору и воспитанию колхозных кадров ложилась на волостные комитеты партии и волостные партийные организации. Представляет интерес опыт работы с кадрами колхозов в волости Тори Пярнуского уезда. За всеми 11 коммунистами волости было закреплено 20 колхозов.⁵⁹ Коммунисты в колхозах практически помогли бригадирам и звеньевым организовать соревнование. В результате проведенной работы колхоз «Уус Элу» обратился с призывом к колхозу «Рандвялья Тяхт» вступить в социалистическое соревнование. Этот почин был поддержан и распространен в других колхозах. Коммунисты помогли колхозам «Тулевик», «Калев» и другим брать реальные обязательства при заключении соцдоговоров, обобщали и распространяли опыт передовиков. Все колхозы волости выполнили взятые на себя обязательства, уборочные работы были завершены своевременно и без потерь.

Волком волости Тори практиковал заслушивание руководителей колхозов на заседаниях волкома. Прежде, чем вызвать на заседание волкома, тщательно изучалось положение дел на местах и оказывалась практическая помощь в работе. Например, перед заслушиванием председателя колхоза «Ыйтсенг» о ходе молотбы и выполнении госпоставок, волком направил в колхоз бригаду из 3-х коммунистов. Бригада занималась не выискиванием недостатков, но, главным образом, оказанием помощи руководству колхоза в борьбе с нарушениями Устава, в налаживании дисциплины и в других вопросах, которые мешали своевременной уборке урожая.⁶⁰

Волостные комитеты партии проделали определенную работу по вовлечению женщин в колхозное строительство. Так, в 14

⁵⁸ «Eesti Bolševik», nr. 12, 1949, lk. 60.

⁵⁹ ПА КПЭ, ф. 755, оп. 755—1, ед. хр. 7, л. 16.

⁶⁰ Там же, л. 54.

колхозах волости Койги Ярвамааского уезда были организованы женкомиссии, в остальных колхозах работали женорганизаторы.⁶¹ Центральное место в работе женкомиссий занимали вопросы развития животноводства. Члены женкомиссий работали на фермах, показывали личный пример в работе. Лучшей являлась женкомиссия в колхозе «Сангар», где была организована наглядная агитация, работал кружок самодеятельности, организован детский сад. В колхозе «Октообри Выйт» женкомиссия организовывала литературные вечера, в колхозе «Кангелане» во время хлебозаготовок женкомиссия организовала красный обоз.⁶² Деятельность женкомиссий волости оказала большую помощь руководителям колхозов в организации труда, налаживании дисциплины, вовлечении женщин в общественное производство.

Колхозное строительство в ЭССР проходило в условиях острой классовой борьбы. Укомы и волкомы партии воспитывали у руководящих колхозных кадров чувство политической бдительности, непримиримости в борьбе с кулачеством, помогли очистить колхозы от враждебных элементов. Работа по созданию, организационно-хозяйственному и политическому укреплению колхозов требовала от коммунистов и беспартийного актива бдительности и самоотверженности. От руки кулацких элементов в Ярвамааском уезде погибли член бюро укома тов. Паул, член укома тов. Аксел, коммунист Ларин, комсомольцы Эдинг и Риканд, председатели колхозов Лаане и Каткусильд.⁶³

Ведение крупного коллективного хозяйства требует от кадров не только организаторских навыков, но и научных знаний. Поэтому наряду с решением вопроса подбора и расстановки кадров необходимо было решать и другой вопрос большой важности — вопрос подготовки и повышения квалификации кадров сельского хозяйства.

Подготовка руководящих колхозных кадров в Эстонской ССР началась еще до массовой коллективизации. С декабря 1947 года в республике начали работать трехмесячные курсы руководящих колхозных кадров. В 1948 году, согласно решению XVI пленума ЦК КП(б)Э, в Кехтна была открыта двухгодичная школа подготовки руководящих колхозных кадров и шестимесячные курсы с общим количеством слушателей в 400 человек. Центральный Комитет КП(б)Э и укомы партии уделяли много внимания работе этой школы. Прием слушателей проводился комиссией, в состав которой входил секретарь ЦК КП(б)Э, председатель Совета Министров ЭССР, министр сельского хозяйства и директор школы.⁶⁴

⁶¹ ПА КПЭ, ф. 1521, оп. 1521—1, ед. хр. 10, л. 77—78.

⁶² Там же.

⁶³ ПА КПЭ, ф. 8, оп. 8—8, ед. хр. 6, л. 6.

⁶⁴ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1—62, ед. хр. 28.

Парторганизация школы организовала для преподавателей и учащихся ряд экскурсий в колхозы, совхозы, МТС Эстонской ССР, Ленинградской, Московской и других областей. В школе часто выступали председатели передовых колхозов, бригадиры, механизаторы.

За период с 1948 по 1950 год школу руководящих колхозных кадров окончили 36 человек, шестимесячные курсы — 745 человек, курсы повышения квалификации бригадиров, заведующих фермами, бухгалтеров и других колхозных кадров — 549 человек.⁶⁵

Обеспечение сельского хозяйства кадрами специалистов осуществлялось двояким путем: во-первых, за счет использования специалистов сельского хозяйства, подготовленных в буржуазной Эстонии, во-вторых, путем подготовки новых кадров.

Компартия Эстонии сразу после восстановления советской власти призвала трудящуюся интеллигенцию — инженеров, агрономов, врачей и других специалистов объединиться с партией, профсоюзами, трудящимся крестьянством и принести свои знания на службу народу. VI пленум ЦК КП(б)Э в 1945 году призвал партийные организации больше использовать и привлекать старых специалистов сельского хозяйства к претворению в жизнь политики партии в деревне.⁶⁶ VII и VIII пленумы (1945 г.) указали на необходимость чуткого и внимательного отношения к старым специалистам, обязали партийные организации проводить постоянную работу по повышению их политического уровня и деловой квалификации.⁶⁷

В январе 1946 года было принято постановление СНК ЭССР и ЦК КП(б)Э «О мерах по бытовому устройству агрономов, зоотехников, ветврачей, землеустроителей, инженеров и техников водного хозяйства, проживающих в сельской местности».⁶⁸ Согласно постановлению, специалистам выделялись приусадебные участки, их хозяйства освобождались от обязательных госпоставок (если площадь земли не превышала 1 гектара), разрешалось выдавать кредит до 10 тысяч рублей на строительство жилых домов и покупку скота.

Кадры старых специалистов привлекались к проведению общественных и политических мероприятий. Например, в 1946 году во время избирательной кампании по выборам в Верховный Совет СССР только в Пярнуском уезде работало 1285 беседчиков, из которых более половины были представители сельской интеллигенции.⁶⁹ В 1947 году в целях повышения квалифи-

⁶⁵ Архив МСХ ЭССР, 1950, дело 10/63, л. 3.

⁶⁶ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1—74, ед. хр. 9, л. 45.

⁶⁷ Там же, л. 68—69.

⁶⁸ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1—37, ед. хр. 13, л. 20.

⁶⁹ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 9, ед. хр. 17, л. 47.

кации было проведено 26 семинаров, в которых приняло участие 1214 специалистов сельского хозяйства.⁷⁰ Местные парт-организации выдвигали специалистов руководителями сельскохозяйственных кружков, преподавателями курсов агрозоотехнической учебы. Немалую роль в воспитании специалистов сыграли такие мероприятия, как съезды интеллигенции, съезды трудящихся крестьян, колхозников, республиканские и уездные совещания сельского актива и другие.

Благодаря проделанной воспитательной работе, большинство старых специалистов приобщилось к социалистическому строительству. К концу 1948 года в сельском хозяйстве Эстонии работало 775 специалистов с высшим и средним сельскохозяйственным образованием, окончивших учебные заведения в буржуазной Эстонии.⁷¹ Многие из них в последующие годы добились замечательных успехов в колхозном производстве. В числе их можно назвать имена зоотехника колхоза им. Ленина Рапла-ского района тов. Савели Р. Я., агронома колхоза «Октообри Выйт» Харьюского района тов. Васък Й. Й., зоотехника совхоза «Луунья» тов. Вабаметса О. Й. и других.

Подготовка и повышение квалификации специалистов осуществлялись под руководством партийной организации республики в вузах, сельскохозяйственных техникумах и школах, а также путем создания различных курсов. Улучшению подготовки специалистов содействовало развитие образования в сельской местности. Если в 1939 году в Вырумааском уезде было 102 начальных и неполных средних школы, в которых было 284 преподавателя и обучалось 9056 учащихся, то в 1947/48 учебном году в уезде насчитывалось 30 начальных, 90 семилетних и 5 средних школ, в которых работало 663 преподавателя и обучалось 14 575 учащихся. Кроме того, в уезде работало 4 техникума, одна школа рабочей-молодежи и пять школ сельской молодежи.⁷²

В республике была проведена реорганизация высшего образования. Отмена платы за обучение, выплата стипендий широко открыли двери в вузы детям рабочих и крестьян. В 1945/46 учебном году на сельскохозяйственном факультете Тартуского госуниверситета обучалось 323 студента, а через три года — уже 667 студентов.⁷³

В феврале 1945 года было принято постановление СНК ЭССР и ЦК КП(б)Э «Об улучшении работы высшей школы в Эстонской ССР», которое обязывало руководство университета

⁷⁰ Архив МСХ ЭССР, 1948, дело 16/18, л. 4.

⁷¹ Подсчитано автором на основе справок отдела руководящих кадров МСХ ЭССР.

⁷² «Rahva Hääl», nr. 58, 10. märtsil 1948.

⁷³ Архив Тартуского госуниверситета (сокращенно: архив ТГУ), отчеты по учебной работе за 1940—1949 гг.

и партийную организацию уделить особое внимание идейно-политическому воспитанию профессорско-преподавательского состава, совершенствованию их научной квалификации, а также систематическому и целеустремленному выращиванию кадров.⁷⁴

Тартуский горком партии и парторганизация университета организовали изучение профессорско-преподавательским составом марксистско-ленинской теории, ряд профессоров и преподавателей были направлены в Москву и Ленинград для ознакомления с организацией учебного процесса в вузах. Парторганизация университета стремилась, чтобы лекции и семинарские занятия на сельскохозяйственном факультете проходили в тесной связи с задачами колхозного строительства. Практические занятия проводились в колхозах и совхозах.*

После восстановления советской власти в Эстонии начали создаваться сельскохозяйственные техникумы. К концу 1948 года в республике работало 12 техникумов, в том числе — 5 полеводческих, 4 зоотехнических, садоводческий, техникум механизации, техникум землеустройства и мелиорации. Если в буржуазной Эстонии готовили специалистов со средним образованием только по двум специальностям — агрономии и садоводству, то в Советской Эстонии эти кадры готовились по 9 специальностям. Кадры массовых квалификаций — агротехников, техников-животноводов, птицеводов, садоводов, плодоовощеводов и др. готовились в сельскохозяйственных школах. В 1948 году в республике было 11 сельскохозяйственных школ.

В октябре 1946 года бюро ЦК КП(б)Э приняло постановление «О серьезных недостатках политико-воспитательной и учебной работы сельскохозяйственных школ и техникумов».⁷⁵ В октябре 1947 года было принято постановление бюро ЦК КП(б)Э «О состоянии и задачах политико-воспитательной работы в вузах и техникумах Эстонской ССР».⁷⁶ В этих постановлениях указывалось на факты неудовлетворительного воспитания учащейся молодежи в духе марксистско-ленинской идеологии, на невыполнение учебных планов, большой отсев учащихся и другие. Решения Центрального Комитета имели важное значение в усилении контроля со стороны местных партийных органов за учебно-воспитательной работой и в улучшении производственной практики учащихся техникумов и школ.

⁷⁴ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1—3, ед. хр. 186, л. 488.

* Руководящая роль КПЭ по подготовке специалистов с высшим и средним образованием более подробно освещена нами в статье «Деятельность партийной организации Эстонской ССР по подготовке и повышению квалификации руководящих колхозных кадров и специалистов сельского хозяйства в 1949—1953 гг.». См.: Ученые записки ТГУ, труды по истории КПСС, выпуск 109, 1961, стр. 111—132.

⁷⁵ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1—3, ед. хр. 209, л. 49.

⁷⁶ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 1—3, ед. хр. 220, л. 153.

За период с 1945 по 1948 годы было подготовлено более 100 специалистов сельского хозяйства с высшим образованием⁷⁷, 897 специалистов со средним образованием и 793 специалиста массовых профессий.⁷⁸ Подготовка кадров специалистов сельского хозяйства широко развернулась в годы массовой коллективизации и в последующий период.

В деятельности республиканской партийной организации по созданию и воспитанию кадров сельского хозяйства в рассматриваемый период имели место серьезные недостатки. Некоторые местные партийные комитеты недостаточно серьезно относились к подбору кандидатур для направления в школу и на курсы руководящих кадров. Поэтому не всех окончивших школу и курсы можно было использовать на руководящей работе. План подготовки и повышения квалификации руководящих колхозных кадров выполнялся неполностью.⁷⁹

При планировании подготовки специалистов не учитывались перспективы развития сельского хозяйства и были допущены крупные просчеты в подготовке кадров для основной отрасли — животноводства. К концу 1948 года было подготовлено лишь 22, а к концу 1953 года — 320 специалистов по животноводству со средним образованием.⁸⁰

Неудовлетворительно планировалась подготовка инженеров и техников по механизации сельскохозяйственного производства. К началу массовой коллективизации было подготовлено лишь 44 техника-механизатора, т. е. почти в 5 раз меньше, чем специалистов по садоводству.⁸¹ Первый выпуск инженеров-механизаторов был лишь в 1955 году. Подготовка экономистов, бухгалтеров с высшим и средним образованием началась только в 50-х годах. Система заочного обучения в вузах и техникумах до 1953 года в республике по сути дела отсутствовала. Ошибки и недостатки в планировании кадров привели к тому, что потребности сельского хозяйства в специалистах по животноводству, механизации, экономике и бухгалтерскому учету длительное время в республике не удовлетворялись.

Недостаток специалистов отрицательно сказался на составе руководящих кадров. В 1947 году из 24 директоров МТС высшее и среднее образование имели только 9 человек, из 65 дирек-

⁷⁷ Архив ТГУ. Подсчитано на основании годовых отчетов за 1945—1948 гг.

⁷⁸ Текущий архив МСХ ЭССР. По данным управления кадров МСХ ЭССР. Для сравнения укажем, что за 20 лет буржуазной власти в Эстонии было подготовлено 608 специалистов сельского хозяйства с высшим образованием и 780 со средним. См. «Eesti Statistika», 1940, lk. 229; «Sotsialistlik Põllumajandus», nr. 10, 1957, lk. 453.

⁷⁹ Текущий архив Совета Министров ЭССР. Постановление Совета Министров ЭССР от 5 января 1950 г. «О недостатках в подготовке колхозных кадров в Эстонской ССР».

⁸⁰ Текущий архив МСХ ЭССР. По данным управления подготовки кадров.

⁸¹ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 157, ед. хр. 19, л. 172.

торов совхозов с высшим и средним образованием было только 32 человека, остальные были практики. На должностях заведующих сельскохозяйственными отделами волостей, специалистов совхозов, МТС, аппарата министерства сельского хозяйства в том же году примерно $\frac{2}{3}$ работников не имело специального образования.⁸² В 1949 году из 3 012 председателей колхозов высшее образование имел один, среднее — 167 работников, остальные были с низшим образованием.⁸³

Неудовлетворительный качественный состав руководящих кадров, а также другие недостатки в работе с ними приводили к частой сменяемости в кадрах МТС, совхозов и колхозов.

Недостатки и ошибки в работе с кадрами в значительной степени были обусловлены сравнительно коротким подготовительным периодом, высокими темпами коллективизации, малочисленностью и неопытностью партийных и советских органов. В послевоенный период главное внимание было уделено развитию промышленности. Туда были направлены лучшие партийные, советские и хозяйственные руководители. Грубое извращение ленинского принципа материальной заинтересованности в сельском хозяйстве, имевшее место в этот период, отрицательно сказалось на укреплении колхозов, МТС и совхозов кадрами, сковывало их рост и инициативу. Недостатки в работе партийной организации республики с кадрами в известной мере являются следствием проявления непартийных методов руководства, порожденных господствовавшим в то время культом личности, осужденным на XX съезде партии.

Несмотря на указанные недостатки, работа, проведенная Компартией Эстонии по созданию и воспитанию партийных, советских и сельскохозяйственных кадров в 1945—1948 годах, имела большое положительное значение в решении задач восстановления и развития сельского хозяйства и являлась одной из важнейших предпосылок для осуществления его социалистического преобразования и победы колхозного строя в Эстонской ССР.

⁸² «Eesti Bolševik», nr. 7, 1947, lk. 66.

⁸³ ПА КПЭ. ф. 1. оп. 90, ед. хр. 11, л. 67.

EKP TEGEVUS PÖLLUMAJANDUSKAADRI KOMPLEKTEERIMISE JA KASVATAMISE ALAL AASTAIL 1945—1948

I. Volkov

Resümee

Kaadriprobleemi lahendamiseks sõltus sotsialistlike ümberkorralduste edu Eesti NSV põllumajanduses. Artiklis üldistatakse parteiorganisatsiooni kogemusi vabariigi põllumajanduskaadri valikul, paigutamisel ja kasvatamisel.

Arhiivi materjalidele toetudes näitab autor, mida tehti sovhoo side, masina-traktori ja amade, põllumajanduslike kooperatiivide ja esimeste kolhooside tugevdamiseks juhtiva kaadriga. Raskendavate asjaoludena mõjusid kaasa küla parteiorganisatsioonide vähesus ja kollektiviseerimise suhteliselt kiire tempo.

Artiklis tuuakse võrdlusi kaadriprobleemi lahendamiseks vane mates liiduvabariikides. Ühtlasi käsitletakse NSV Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee abi.

Autor juhib tähelepanu puudustele, mis olid tingitud kaadri valiku leninlike printsiipide rikkumisest ja vigadest põllumajanduse spetsialistide ettevalmistamise planeerimisel.

DIE TÄTIGKEIT DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI ESTLANDS AUF DEM GEBIET DES KOMPLETTIERENS UND HERANBILDENS DER LANDWIRTSCHAFTLICHEN KADER IN DEN JAHREN 1945—1948

I. Volkov

Zusammenfassung

Die Lösung des Kaderproblems war die wichtigste politische und organisatorische Frage, von der der Erfolg der sozialistischen Umgestaltungen in der Landwirtschaft der ESSR abhing. In dem vorliegenden Artikel wird versucht, einige Seiten in der Tätigkeit der republikanischen Parteiorganisation auf dem Gebiet der Auslese, des Einsatzes und der Heranbildung der landwirtschaftlichen Kader zu verallgemeinern.

Sich auf das Archivmaterial berufend, zeigt der Autor die positive Arbeit, die in der Versorgung der Sowchose, Maschinen-Traktoren-Stationen und ersten Kollektivwirtschaften mit Kadern geleistet wurde.

Der Quell zur Beförderung der Kader bildeten die fortschrittlichen Arbeiter, Bauern und die Intelligenz, die Menschen, die sich aktiv zu der Durchführung der Politik der Kommunistischen Partei auf dem Lande verhielten.

Bei der Lösung des Kaderproblems in der ESSR gab es eine Reihe von Schwierigkeiten. Die Schwierigkeiten waren durch die geringe Anzahl von Parteiorganisationen auf dem Lande und durch das relativ schnelle Tempo der Kollektivisierung bedingt.

Im Artikel werden die Besonderheiten in der Lösung des Kaderproblems in der ESSR gezeigt und Vergleiche mit der Lage in den älteren Schwesterrepubliken gezogen. Zugleich wird auch die Hilfe des ZK der KPdSU behandelt.

Die getane Arbeit objektiv abschätzend, lenkt der Autor die Aufmerksamkeit auf die Mängel und Fehler, die durch die Übertretung der Leninschen Prinzipien der Kaderauslese und in der Planierung der Vorbereitung von landwirtschaftlichen Kadern gemacht wurden.

VABARIIGI PARTEIHARIDUSVÖRGU TÖÖST AASTAIL 1953—1958

L. Kiik

NLKP ajaloo kateeder

Kommunistlik ülesehitustöö sõltub suurel määral rahva teadlikkusest. Selle tõstmisel kuulub tähtis koht parteiharidusvõrgule. Partei ajaloo alases kirjanduses on seda teemat käsitletud peamiselt J. Jakobsoni¹ ja A. Panksejevi² artiklites. Suhteliselt vähe on vaadeldud parteiharidusvõrku aastail 1953—1955, samuti selle töö ümberkorraldamise iseärasusi maarajoonides. Käesolevas lühiaartiklis püütakse seda teha ja ühtlasi tuua täiendavat fakti- list materjali parteiharidusvõrgu arengu kohta 1958. aastani.

Ehkki kommunistlik kasvatustöö algas Eesti NSV-s märgatavalt hiljem kui vanemates vennasvabariikides, oli vabariigi parteiorganisatsioon antud aastateni ära teinud märkimisväärse töö marksistlik-leninliku maailmavaate kasvatamisel. Parteiharidus-süsteemis õppisid igal aastal tuhandet töötajad. Kuulajate — nii kommunistide kui ka parteitute arv kasvas pidevalt. Näiteks 1946/47. õ.-a. oli neid 20 790, aga 1950/51. õ.-a. juba 41 663³. NLKP XIX kongressi materjalide tundmaõppimine tõi kuulajaid veelgi juurde. 1952/53. õppeaastal ulatus nende arv 48 000-ni.⁴

Ei või aga unustada, et isikukultuse õhkkonnas rikuti jämedalt ideoloogilise töö leninlikke printsiipe ja parteiharidusvõrgu suurte arvuliste näitajate taga peitus pahatihti ideelis-poliitilise enesetäiendamise madal tase.

Kurss isikukultusest ja selle tagajärgedest ülesaamisele, partei elu leninlike normide taastamisele kajastus ka parteiharidus-

¹ J. Jakobson, Mõningaid propagandatöö küsimusi Nõukogude Eestis, Tallinn 1958.

² A. Panksejev, EKP tegevusest poliitharidusvõrgu töö juhtimisel (aastad 1956—1962). Tõid EKP ajaloo alalt I, Tallinn 1965.

³ A. Panksejev, EKP tegevusest poliitharidusvõrgu töö juhtimisel ..., lk. 194.

⁴ «Eesti Kommunist», nr. 1, 1953, lk. 14.

võrgus. Olulist osa etendas siin NLKP Keskkomitee otsus 19. septembrist 1953. a. «Parteihariduse ülesannetest uuel õppeaastal». Selle põhiseisukohad toodi ära «Pravda» juhtkirjas 27. septembril 1953. a. Märgitakse, et parteipropaganda on tõsiselt maha jäänud partei ülesannetest kommunistliku ühiskonna ehitamise kaasaegsel etapil, et teooriat käsitletakse tihti lahus konkreetsest ajaloolisest olukorrast. Juhiti tähelepanu sellele, et on maad võtmas marksismile-leninismile võõras dogmaatiline lähenemine teooriale, tsitaatide pähetuupimine, marksismi-leninismi teooria vulgariseerimine massi, partei ja isiku küsimuses, subjektivismi ja voluntarismi kaldumine sotsialismi majandusseaduste käsitlemisel; vähe pööratakse tähelepanu algallikatele, kongresside, konverentside ja pleenumite otsustele. Olulise puudusena märgiti vabatahtlikkuse printsiibi rikkumist ringide komplekteerimisel, kommunistide ja parteitute suure arvu tagaajamist, nende lülitamist ringide koosseisu arvestamata soove, ettevalmistusastet ja võimalusi ringide tööst osavõtuks.

«Pravda» juhtkirjas seati põhiülesandeks parteipropaganda kvaliteedi tunduv tõstmine esiletoodud puuduste kõrvaldamise, propagandistide kaadri tugevdamise, neile tõhusama abi osutamise kaudu.⁵

Et NLKP Keskkomitee otsuse «Parteihariduse ülesannetest uuel õppeaastal» ilmunise ajaks oli vabariigi parteiharidusvõrk põhiliselt juba komplekteeritud, siis selles suunas midagi olulist enam ära teha ei saanud. Küll aga parandas õppeaasta jooksul rida rajoonikomiteesid parteiharidustöö juhtimist.

EKP Räpina Rajoonikomitee näiteks arutas parteipropaganda olukorda 1954. a. veebruaripleenumil. Rajoonikomitee töötajad ja liikmed kontrollisid iga ringi tööd, selgitasid välja puudused ning aitasid neid kohapeal likvideerida. Propagandistide seminaridel hakati rohkem vahetama ja üldistama kogemusi.⁶ EKP Keila Rajoonikomitee hakkas propagandistide seminaridel praktiseerima metoodika-teemalisi loenguid ja rajooni juhtivate töötajate esinemist. Püüti anda võimalikult palju faktilist materjali ja pühendati suuremat tähelepanu kogemuste vahetamisele. Tugevnes kontroll õppuste üle ja praktilise abi osutamine kohtadel. Rajoonikomitee esindajad viibisid igal nädalal 5–6 ringi õppusel. 1953/54. õppeaasta esimese kahe kuu jooksul oli käidud pooltes ringides koguni mitmel korral.⁷

Oppusi hakati rohkem seostama kommunistliku ülesehitustöö praktikaga, näiteks Räpina rajooni «Komsomoli» kolhoosi NLKP ajaloo ringis, kus propagandistiks oli sm. Reitkam.⁸ Huviga käidi õppustel sama rajooni Kalinini-nim. kolhoosi NLKP ajaloo ringis.

⁵ «Правда», № 270, 27. september 1953. a.

⁶ «Советская Эстония», № 142, 17 июня 1954.

⁷ «Советская Эстония», № 285, 3 декабря 1953.

⁸ «Советская Эстония», № 297, 18 декабря 1953.

EKP Rápina rajoonikomitee instruktor sm. Mooni pööras propagandistina suurt tähelepanu algallikatele, kasutas kaarte, albumeid ja teisi näitlikke vahendeid ning seostas õppusi kohaliku materjaliga. Regulaarselt praktiseeriti ringi liikmete poolt lühikeste ülevaadete esitamist nädala tähtsamatest sise- ja välispoliitilistest sündmustest, mis samuti arendas kuulajate aktiivsust ja esinemisuskust ning laiendas silmaringi.⁹

Reas rajoonides hakati suuremat abi osutama iseseisvalt õppijatele. Tartu rajoonis näiteks moodustati kolm põhilist gruppi: NLKP ajaloo, poliitökonoomia, dialektilise ja ajaloolise materialismi õppijad. Igale grupile peeti EKP rajoonikomitee ettevõtmisel loenguid 7 tähtsama probleemi kohta. Peale selle toimus igas grupis õppeaasta jooksul 4 seminariõppust ja lõpus kokkuvõtlik seminar teemal «Kommunistlik partei võitluses tööliisklassi ja talurahva liidu tugevdamise eest».¹⁰

1954/55. õppeaastaks valmistumisel arvestati juba palju hoolikamalt NLKP Keskkomitee 19. septembri 1953. a. otsust, eriti nõuet kinni pidada vabatahtlikkuse printsiibist ja paremini valida propagandiste. Õppevormide küsimused arutati läbi kõikides parteiorganisatsioonides, kusjuures enamikus kaasnes individuaalne vestlus kommunistidega. Loobuti ka parteitute massilisest lülitamisest poliitringide koosseisu, mida pahatihti oli tehtud ilma viimaste soovi arvestamata.

See aga ei tähenda veel lõplikku lahtisaamist formalismist. Õppeaasta jooksul likvideeriti vabariigis ligi 60 poliitkooli ja -ringi, kusjuures üheks likvideerimise põhjuseks olid komplekteerimisel tehtud vead.¹¹

Eriti hoolikalt valiti paljudes rajoonides propagandiste. Ringe soovitati moodustada ainult seal, kus on kvalifitseeritud propagandist või kuhu rajoonikomitee suudab neid suunata.

1954/55. õppeaasta tähendas vaieldamatut edasiminekut. Eelisel õppeaastal oli kõrgem või lõpetamata kõrgem haridus vaid 35%-l vabariigi poliitkoolide ja -ringide propagandistidest, partei õhtukoolide õpetajatest ning propagandistide seminaride juhatajatest, aga 1954/55. õppeaastal juba 55%-l (arvestamata konsultante)¹². Teoreetiliste seminaride juhatajate seas tõusis see protsent koguni 91-ni. (1953/54. õppeaastal 75%).¹³

NLKP Keskkomitee otsuses 19. septembrist 1953. a. «Partei-haridusvõrgu ülesannetest uuel õppeaastal» soovitati teoreetilisi seminare aktiivile ja intelligentsile. 1954/55. õppeaasta lõpuks oli neid seminare vabariigis juba 84 osavõtjate üldarvuga 1850.

⁹ ЕКРА, ф. 1, н.п. 169, с. 5. 9, л. 7, 8.

¹⁰ «Советская Эстония», № 146, 22 июня 1955.

¹¹ ЕКРА, ф. 1, н.п. 169, с. 5. 9, л. 4.

¹² Sealsamas, l. 5.

¹³ Sealsamas, l. 6.

sealhulgas 983 kommunisti.¹⁴ Õpiti tundma NLKP ajalugu, poliit-ökonoomiat, dialektilist ja ajaloolist materialismi.

Parteiohtukoolide õppeaja pikendamine kolmele aastale alates 1953/54. õppeaastast aitas samuti süvendada marksismi-leninismi teooria omandamist.

Parteiharidustöö sisuline ümberkorraldamine pörkas aga ajakohaste, isikukultuse mõjust vabade õpikute puudumisele; uute koostamine ja väljaandmine võttis loomulikult aega. Seda arvestades ei pidanud paljud parteiorganisatsioonid otstarbekohaseks uusi ringe luua.

Arvuliste näitajate tagaajamisest loobumine, propagandistide kaadri rangem valik, aga ka raskused kirjandusega kajastusid parteiharidusvõrgu järsus kokkutõmbumises.

Toome mõned näited maarajoonidest. Kui 1953/54. õppeaastal tegutses Abja* rajoonis 22 poliitringi 341 kuulajaga¹⁵, siis 1954/55. õppeaastal oli ringe ainult 9 ja kuulajaid 100¹⁶. Antsla rajoonis oli 1954/55. õppeaastal vaid neli ringi 34 kuulajaga¹⁷ (1953/54. õppeaastal 312 kuulajat ja 20 ringi¹⁸). Ringide ja kuulajate arvu vähenemine ilmnis kogu vabariigis. Eespool märkisime, et 1952/53. õppeaastal hõlmas parteiharidussüsteem 48 000 kommunisti ja parteitut, kuna aga 1954/55. õ.-a. kahanes osavõtjate arv rohkem kui poole võrra (vt. tabel 1).

Eeskätt jäid eemale parteitud, kes, eriti maarajoonides, moodustasid ringides enamuse. Nii kuulus 1953/54. õppeaastal Kilingi-Nõmme rajoonis poliitringidesse 38 kommunisti ja 100 parteitut¹⁹, Tõrva rajoonis 36 kommunisti ja 385 parteitut²⁰, Abja rajoonis 86 kommunisti ja 255 parteitut²¹. 1954/55. õppeaastal aga oli näiteks Abja rajooni poliitringides 34 kommunisti ja ainult 68 parteitut.²²

Parteitute arvu vähenemise põhjuseks oli veel see, et reas maarajoonides anti poliitkoolid ja -ringid, kus kuulajate enamiku moodustasid noored, üle komsomoli poliitharidusvõrku.

Ehkki parteiharidusvõrgu komplekteerimisel 1954/55. õppeaastaks kalduti kohati teise äärmusse, mis seisnes iseseisvalt õppimise osatähtsuse ülehindamises, mõjusid aastail 1953–1955 tehtud ümberkorraldused õppuste ideelisele ja meetoodilisele tasemele siiski positiivselt.

¹⁴ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 9, l. 3.

¹⁵ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 1, l. 7.

* Siin ja edaspidi rajoonide nimetused vastavad 1959. aastani kehtinud administratiiv-territoriaalsele jaotusele.

¹⁶ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 3, l. 12.

¹⁷ Sealsamas, l. 20.

¹⁸ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 1, l. 24.

¹⁹ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 1, l. 40.

²⁰ Sealsamas, l. 67.

²¹ Sealsamas, l. 7.

²² EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 3, l. 12.

Oluliseks tähiseks sai NLKP XX kongress, kus anti kriitiline hinnang ideoloogilisele tööle. Arvestades leninlikku juhendit, et sotsialismi ja kommunismi ülesehitamise ajal on peamiseks poliitikaks riigi majanduslik ülesehitamine, millele peab olema rajatud kogu meie agitatsioon ja propaganda, seadis NLKP XX kongress parteiorganisatsioonide tähtsaimaks ülesandeks lõpu tegemise propagandatöö irdumisele kommunistliku ülesehitustöö praktikast.

Konkreetsed ülesanded NLKP XX kongressi otsuste põhjal näidati kätte NLKP Keskkomitee otsuses 21. augustist 1956. a. «Õppeaasta kokkuvõtetest parteiharidussüsteemis ja parteiorganisatsioonide ülesannetest uuel õppeaastal».²³

1956. aastast algab uus tõus. Eriti kasvas parteiharidusvõrk 1955/56. õppeaastal (vt. tabel 1) ja seda eeskätt seoses NLKP XX kongressi materjalide tundmaõppimisega, milleks paljudes rajoonides moodustati täiendavaid ringe. Õppeaasta lõpuks tulid neid 794 — peale teiste ringide, kus samuti lülituti ümber kongressi materjalide tundmaõppimisele. Täiendavatesse ringidesse kuulus 2437 kommunisti ja 11 569 parteitut.²⁴

Tabel 1

Kommunistide ja parteitute osavõtt vabariigi parteiharidustööst aastail 1954—1958²⁵

Õppeaastad	Kuulajate üldarv	Neist	
		NLKP liikmeid	Parteituid
1954/55	23710	18887	4823-
1955/56	43961	22689	21272
1956/57	36819	24459	12360
1957/58	35014	20985	14029
1958/59	47736	24954	22782

Vabariigis tervikuna moodustasid 1958. aastani enamuse ringides kommunistid. Reas maarajoonides oli olukord veidi teistsugune. Nii näiteks õppis Paide rajooni poliitringides 1957/58. õppeaastal kõrvuti 278 kommunistiga 313 parteitut²⁶, Räpina rajoonis 211 kommunisti ja 411 parteitut²⁷, Keila rajoonis 347 kommunisti ja 517 parteitut.²⁸ See näitab, et seoses parteipropaganda ümberkorraldamisega ideoloogilise töö leninlike printsiipide alusel tõusis uuesti ka parteitute huvi poliitiliste teadmiste vastu.

²³ Vt. Parteitöötaja käsiraamat, Tallinn 1958, lk. 316—325.

²⁴ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 18, l. 3.

²⁵ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 9, l. 22, f. 1, nim. 169, s.-ü. 18, l. 3, f. 1, nim. 169, s.-ü. 24, l. 15, f. 1, nim. 194, s.-ü. 24, l. 18.

²⁶ EKPA, f. 1, nim. 221, s.-ü. 19, l. 89.

²⁷ Sealsamas, l. 136—137.

²⁸ Sealsamas, l. 14.

Intensiivsemalt hakkasid parteiorganisatsioonid otsima uusi õppevorme. Reas rajoonides ilmnes see juba aastail 1945—1955. Üheks tõukejõuks oli siin materiaalse huvi printsiibi taastamisega põllumajanduses kaasnev tähelepanu ökonoomsele majandamisele. Kommunistide soovil moodustati juba 1954/55. õppeaastal põllumajanduse ökonoomika seminarid, näiteks Tartu rajoonis pärast NLKP Keskkomitee 1955. a. jaanuaripleenumit. 1954/55. õ.-a. lõpuks oli konkreetse ökonoomika seminarid maarajoonides 16 ja linnades 4.²⁹ Veelgi suurema ulatuse saavutas konkreetse ökonoomika tundmaõppimine pärast NLKP XX kongressi. 1956/57. õppeaastal alustasid tööd juba 274 põllumajanduse ökonoomika seminari ja ringi 5131 kuulajaga³⁰. Hoo sai sisse ka tööstusökonoomika tundmaõppimine.

Konkreetse ökonoomika seminaridest osavõtjate enamuse moodustas partei- ja majandusaktiiv. Keila rajoonis näiteks töötas 1956/57. õppeaastal 4 teoreetilist seminari: kolhoosi esimeeste, spetsialistidele, brigadiridele ja farmijuhatajatele ning partei rajoonikomitee aparadi töötajatele.³¹

Arutati paljusid aktuaalseid majandusprobleeme. Abja rajoonis koostati tegevusplaan 2—3 kuuks, arvestades esimeeste endi soove ja ettepanekuid. Seminaridel esinesid kolhoosisesimehed teistest rajoonidest, näiteks sm. Anupõld Harju rajoonist, sm. Kobar Tartu rajoonist. Tihti toimusid õppused eesrindlikes majandites. Ühel seminaril 1956. aastal naabruses asuvas Läti NSV «Liesma» kolhoosis arutati läti kolleegide osavõtul kompleksbrigaadide organiseerimise ja töötamise praktikat ning kohalike odavate ehitusmaterjalide kasutamist elu- ja loomakasvatushoonetel rajamisel.³²

EKP Antsla Rajoonikomitee juures töötanud põllumajandusökonoomika seminaril, millest võtsid osa kolhooside esimehed ja rajoonikomitee töötajad, käsitleti selliseid teemasid, nagu «Orgaaniliste- ja mineraalväetiste segud ning nende kasutamise kogemused kolhoosides», «Sordiseemne kasvatamise süsteem Nõukogude Liidus», «Põllumajandusliku tootmise planeerimine», «Teraviljamajandus on põllumajandusliku tootmise alus», «Kolhoosi tootmisplaani koostamine» jt.³³

Põllumajandusökonoomika seminaride kõrval levisid pärast NLKP XX kongressi ka analoogilised ringid, kust võttis osa kolhooside, sovhooside ja masina-traktorijaamade laiem aktiiv. Võtame näiteks Tartu rajooni «Jüriöö» kolhoosi põllumajandusökonoomika ringi, mille 15 osavõtja hulgas oli 4 kommunisti. Ringi kuulusid kolhoosi esimees, põllumajanduse spetsialistid,

²⁹ ЕКРА, f. 1., nim. 169, s.-ü. 9, l. 3.

³⁰ ЕКРА, f. 1, nim. 169, s.-ü. 24, l. 2—3.

³¹ ЕКРА, f. 1, nim. 169, s.-ü. 24a, l. 20.

³² «Советская Эстония», № 196, 22 августа 1956 г.

³³ «Rahva Hää», nr. 34, 9. veebruar 1956.

raamatupidaja, brigadirid, rahyamaja juhataja ning mõned põllu- ja farmitöölised. Õppustel käidi kaks korda kuus. Teemad: «Sotsialistliku põllumajanduse edasise arendamise ülesanded» (sissejuhatuseks), «Põllumajandusliku artelli põhikiri ja kolhoosnike initsiatiivi tõstmine ühismajandi arendamisel», «Kolhoositootmise omahind ja selle alandamine», «Kolhooside tulumaks» jt.³⁴

Olgu aga märgitud, et sotsialistliku põllumajanduse teoreetilisi probleeme käsitleti neis ringides ja seminarides vähe. Partei rajoonikomiteed lihtsalt ei suutnud piisavalt rakendada kvalifitseeritud propagandiste. Tunda andis ka kirjanduse vähesus, samuti kuulajate eelteadmiste kasinus. Olukord oli seda halvem, et põllumajandustöötajatel puudus teine vorm oma erialase kvalifikatsiooni süstemaatiliseks tõstmiseks, sest agro-zootehnilised ringid enamikus lakkasid eksisteerimast. Elu ise aga nõudis igapäevaste puhtpraktiliste küsimuste arutamist, kvalifikatsiooni tõstmist. Kõigest eeltoodust tingituna arutati paljudes ringides agro-zootehnilisi, põllumajanduse mehhaniseerimise jt. küsimusi.

EKP Keskkomitee juhtis parteikomiteede ja -algororganisatsioonide tähelepanu õppuste madalale teoreetilisele tasemele. 1957/58. õppeaastal asi mõneti paranes, eeskätt selle tõttu, et rajoonikomiteed soovitasid moodustada põllumajandusökonoomika ringe ainult seal, kus olid kvalifitseeritud propagandistid. Ringide arv küll vähenes aga see-eest tõusis käsitluse kvaliteet. Kõigest hoolimata kandsid õppused ikkagi eeskätt tootmisalase kvalifikatsiooni täiendamise, tootmispropaganda iseloomu. Seetõttu jäi konkreetse ökonoomika ringide osatähtsus marksistlik-leninliku maailmavaate kasvatamisel minimaalseks. Muidugi peavad parteiorganisatsioonid tegelema ka töötajate tootmiskvalifikatsiooni tõstmisega, kuid selle läbi ei tohi kannatada maailmavaateline kasvatamine marksismi-leninismi süstemaatilise tundmaõppimise kaudu.

Poliitharidusvõrgu analüüs näitab, et kui vabariigis tervikuna moodustaš konkreetset ökonoomikat õppijate arv veidi üle neljandiku üldarvust, siis mitmetes maarajoonides oli majandusalaste teadmiste omandamisel tunduvalt suurem osatähtsus. 1957/58. õppeaastal moodustas konkreetse ökonoomika ringides ja seminarides ning majanduskoolides õppijate arv parteiharidusvõrgus õppijate üldarvust Tartu rajoonis 39,5%³⁵, Otepää rajoonis 33,5%³⁶, Kingissepa rajoonis 54,3%³⁷, Keila rajoonis 33,5%³⁸. Kolhooside, sovhooside ja MTJ-ide 4637-st kommunistist (seisuga 1. I 1957. a.)³⁹ võttis 1956/57 õppeaasta algul põllumajandus-

³⁴ «Edasi», nr. 217, 31. oktoober 1956; nr. 94, 14. mai 1957.

³⁵ EKPA, f. 1, nim. 221, s.-ü. 19, l. 154—155.

³⁶ Sealsamas, l. 87.

³⁷ Sealsamas, l. 28—29.

³⁸ Sealsamas, l. 14.

³⁹ EKPA, f. 1, nim. 207, s.-ü. 4, l. 14.

ökonoomika seminaride ja ringide tööst osa 2117⁴⁰, s. o. üle 45%.

See, et peaaegu pool põllumajandusega tegelevaid kommuniste täiendas oma majandusalaseid teadmisi, oli maarajoonide parteiharidusvõrgu üheks oluliseks iseloomulikuks jooneks. Samuti näitab see veel kord, et NLKP Keskkomitee 1953. a. septembripleenumil võetud kurss põllumajanduse edasiarendamisele kutsus esile suure huvi majandusprobleemide sügavama tundmaõppimise vastu.

Kuigi 1956. aastast alates hakkas konkreetse ökonoomika ringide ja seminaride õppustest osa võtma mitu tuhat põllumajandustöötajat, ei tähenda see veel, et oleks hoogustunud põllumajandustöötajate kvalifikatsiooni süstemaatiline tõstmine. Varem etendasid selles olulist osa agro-zootehnilised ringid. 1952/53. õppeaasta algul näiteks registreeriti nendes ringidesse 23919 kuulajat⁴¹ ja 1954/55. õppeaastal 13453⁴². Siis aga jäeti need ringid tähelepanuta ja kohati levis arvamus, et nad on oma aja ära elanud, et neid asendavad konkreetse ökonoomika seminarid ja ringid. Käsitletavate aastate lõpuks lakkas enamik agro-zootehnilisi ringe eksisteerimast. 1957/58. õppeaasta alguseks aga registreerus parteiharidusvõrku kuuluvatesse põllumajandusökonoomika seminaridesse ja ringidesse 3380 kommunisti ja parteitut,⁴³ s. o. mitu korda vähem, kui varem õppis agro-zootehnilistes ringides. Seega jäi valdav enamus põllumajandustöötajatest tootmisalase kvalifikatsiooni süstemaatilistest tõstmisest eemale.

Teiseks omandasid aastail 1956—1958 laialdase leviku jooksva poliitika ringid, mida 1954/55. õppeaastal üldse ei olnud. Juba järgmisel õppeaastal võis neid loendada 86 ja kuulajaid 1439⁴⁴. 1956/57. õppeaastal töötas vabariigis 657 ringi 9117 kuulajaga⁴⁵ ja 1957/58. õppeaastal 642 ringi 7921 kuulajaga.⁴⁶

Jooksva poliitika ringides arutasid kommunistid ja parteitud kõige mitmekesisemaid sise- ja välispoliitika küsimusi. Toogem mõned teemad Keila rajooni jooksva poliitika ringidest 1956/57. õppeaastal: sündmused Egiptuses, 1956. a. sündmused Ungaris, Hiina Kommunistliku Partei VIII kongressi materjalid, NLKP Keskkomitee 1957. a. veebruaripleenumi otsuseid, NSV Liidu Üleminõukogu VII istungjärgu materjalid, EKP Keskkomitee III pleenumi otsused.⁴⁷

⁴⁰ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 24, l. 2, 3.

⁴¹ ENSV Põllumajandusministeeriumi jooksev arhiiv, Põllumajandusliku Propaganda Valitsuse aruanne 1953. a. kohta.

⁴² Sama arhiiv, aruanne 1955. a. kohta.

⁴³ EKPA, f. 1, nim. 194, s.-ü. 24, l. 19.

⁴⁴ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 18, l. 2.

⁴⁵ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 24, l. 14.

⁴⁶ EKPA, f. 1, nim. 194, s.-ü. 24, l. 18.

⁴⁷ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 24a, l. 17.

Oppused äratasid osavõtjates veelgi suuremat huvi sise- ja välispoliitiliste sündmuste vastu, aitasid paremini mõista kaasajale iseloomulikku rahvusvahelisel areenil ja kommunistliku ülesehitustöö probleeme riigi siseolukorras. Jooksva poliitika ringid etendasid märksa suuremat osa inimeste silmaringi laiendamisel ja maailmavaatelisel kasvatamisel kui konkreetse ökonoomika ringid ja seminarid. Ei või aga unustada, et see mõju oleson suurel määral poliitilise hariduse eelteadmistest ja et jooksva poliitika ringid ei saanud asendada poliitkoole, filosoofia, poliitökonoomia ja NLKP ajaloo ringe marksismi-leninismi käsitlemisel tervikuna. Oluliseks puuduseks oli ka see, et aktuaalsete probleemide arutamine jäi pahatihti hiljaks.

Aastail 1956—1958 kujunesid ülalmainitud kaks uut ringi tooniandvateks. Paljudes maarajoonides moodustasid jooksva poliitika ja põllumajandusökonoomika ringid ja seminarid kaugelt üle poole kogu poliitharidusvõrgust. Nii oli see 1957/58. õppeaastal Tartu, Otepää, Tõrva ja teistes rajoonides.

J. Jakobsoni andmeil õppis 1954/55. õppeaastal ringides ja iseseisvalt NLKP ajalugu, filosoofiat, poliitökonoomiat ning võttis osa poliitkoolidest 96,6% neist, keda vabariigi parteiharidusvõrk haaras, 1957/58. õppeaastal aga ainult 45,8%. Eriti märgatavalt vähenes NLKP ajaloo õppijate arv: 1954/55. õppeaastal 67,5%, aga 1957/58. õppeaastal ainult 17,9% parteiharidusvõrgus õppijate üldarvust.⁴⁸ Veegli väiksem oli poliitkoolide osatähtsus: 1954/55. õppeaastal kuulus 39 ringi vaid 142 kommunisti ja 252 parteitut.⁴⁹

EKP Keskkomitee, partei linna- ja rajoonikomiteede ettevõtmisel hakkas poliitkoolide osatähtsus järgnevatel aastatel küll kasvama, aga väga aeglaselt. Nii oli 1955/56. õppeaastal moodustatud 57 ringi⁵⁰ ja 1957/58. õppeaasta alguseks 63 ringi⁵¹. Alles 1958/59. õppeaastal, kui alustas tööd 330 poliitkooli, saavutati murrang.⁵²

NLKP ajaloole pöörati kõige vähem tähelepanu 1956/57. õppeaastal, mil vabariigis oli vaid 70 NLKP ajaloo õpiringi 888 kuulajaga.⁵³ Järgnevatel aastatel nende arv pidevalt kasvas. Nii alustas 1957/58. õppeaastal tööd 338⁵⁴ ja 1958/59. õppeaastal üle 500 NLKP ajaloo õppimise ringi ja seminari.⁵⁵

Eeltoodust ilmneb, et käsitletava perioodi lõpuks hakkasid parteiorganisatsioonid üle saama parteiharidusvõrgu ümberkor-

⁴⁸ J. Jakobson, Mõningaid propagandatöö küsimusi Nõukogude Eestis.... lk. 27.

⁴⁹ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 9, l. 2.

⁵⁰ EKPA, f. 1, nim. 194, s.-ü. 9, l. 18.

⁵¹ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 24, l. 14.

⁵² «Rahva Hääle», nr. 245, 16. oktoober 1958.

⁵³ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 24, l. 14.

⁵⁴ EKPA, f. 1, nim. 194, s.-ü. 24, l. 18, 19.

⁵⁵ «Rahva Hääle», nr. 245, 16. oktoober 1958.

raldamise raskustest. Ideelis-poliitilisel kasvatamisel keskset kohta omavate ringide osatähtsus tõusis.

Mis puutub marksismi-leninismi teooriat iseseisvalt õppijatesse, siis 1954/55. õppeaasta lõpuks tõusis see 7466-le, mis moodustas üle 39% kõigist parteiharidusvõrgus õppivatest kommunistidest.⁵⁶ Tõllal tähendas see paljude iseseisvalt õppijate võimete ja üldse selle õppevormi efektiivsuse ülehindamist. Praktika näitas, et iseseisvalt õppimine kujunes pahatihti formaalseks. Järgnevail aastail hakkas iseseisvalt õppijate arv vähenema, vaatamata kommunistide arvu kiirele kasvule pärast NLKP XX kongressi. 1957/58. õppeaasta alguseks registreeriti vaid 3446 iseseisvalt õppijat ehk veidi üle 16% poliitilise enesetäiendusega haaratud kommunistidest.⁵⁷

Pärast NLKP XX kongressi jätkus NLKP Keskkomitee otsustes 19. septembrist 1953. a. ja 21. augustist 1956. a. soovitatud teoreetiliste seminaride osatähtsuse mõningane tõus. NLKP ajaloo, filosoofia ja poliitökonoomia seminaride arv 1954/55. õppeaastaga võrreldes küll märkimisväärselt ei kasvanud, aga palju suurema leviku saavutasid marksismi-leninismi üksikute probleemide tundmaõppimise seminarid, mida 1957/58. õppeaasta alguseks oli moodustatud 108, osavõtjateks 2391 kommunisti ja parteitut.⁵⁸ See õppevorm etendas olulist osa intelligentsi enesetäiendamisel.

Üldse võib öelda, et vaadeldaval ajavahemikul muutus parteiharidusvõrk palju mitmekesisemaks õppevormide poolest ning palju paindlikumaks kommunistide ja parteitute huvide rahuldamisel.

Keskseks kujukse parteiharidusvõrgus on propagandist, kellest oleneb täiel määral õppuste ideelis-teoreetiline ja metoodiline tase. 1954/55. õppeaastal tugevnes propagandistide kaader tunduvalt. Ka järgnevatel õppeaastatel seisis see parteiorganisatsioonide tähelepanu keskpunktis. Mõningaid tulemusi võib näha alltoodud tabelist.

Alates 1955/56. õppeaastast, seoses kommunistide ja parteitute tunduvalt kasvanud huviga poliitiliste ja majandusalaste teadmiste vastu, tekkis parteiorganisatsioonidel mõningaid raskusi kõigisse ringidesse kvalifitseeritud propagandistide suunamisega. Kohati ilmn'es konkreetse ökonoomika ja jooksva poliitika ringide propagandistide kvalifikatsiooni teatud alahindamist. Neist raskustest saadi üle ning 1957/58. õppeaasta alguseks propagandistide üldhariduslik tase jäi üldkokkuvõttes 1954/55 õppeaasta tasemele. Kui arvesse võtta, et parteiharidusvõrgu

⁵⁶ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 9, l. 3.

⁵⁷ EKPA, f. 1, nim. 194, s.-ü. 24, l. 19.

⁵⁸ EKPA, f. 1, nim. 194, s.-ü. 24, l. 19.

* Tegelikult oli intelligentsi teoreetilistest seminaridest osavõtjate arv mõnevõrra suurem, sest kõik partei rajoonikomiteed ei näidanud oma aruannetes maaintelligentsi seminare, kuigi nad nende tööd suunasid.

Tabel 2

Propagandistide, teoreetiliste seminaride juhatajate ja konsultantide haridustase 1954.—1958. a.⁵⁹

	1954/55		1957/58	
	Üldarv	%	Üldarv	%
Kõrgem haridus	318	25,7	905	34,3
Lõpetamata kõrgem haridus	436	35,2	603	22,8
Keskharidus	311	25,1	816	30,9
Lõpetamata keskharidus	139	11,2	253	9,6
Algharidus	34	2,8	64	2,4
Kokku	1238	100,0	2641	100,0

kaader kasvas 1954/55. õppeaastaga võrreldes rohkem kui kahekordseks, siis on see saavutus eriti hinnatav.

Mõnevõrra kiiremini kui vabariigis tervikuna tugevnes propagandistide kaader paljudes maarajoonides. Näiteks Tõrva rajoonis ei olnud 1953/54. õppeaastal 30-st propagandistist ja konsultandist mitte ühelgi kõrgemat haridust, 8-l oli lõpetamata kõrgem ja 3-l keskharidus, ülejäänud 19-l vaid lõpetamata kesk- ja algharidus.⁶⁰ 1957/58. õppeaastal tegutsenud 21 propagandistist oli kõrgem haridus 4-l, lõpetamata kõrgem 4-l, keskharidus 7-l.⁶¹ Kilingi-Nõmme rajoonis ei olnud 1953/54. õppeaastal mitte ühtki kõrgema ja lõpetamata kõrgema haridusega propagandisti.⁶² 1957/58. õppeaastal aga töötas neid juba 50%. Kahtlemata oli see propagandistide kaadri hoolikama valiku tulemus, kusjuures olulist mõju avaldas ka asjaolu, et neil aastail siirdus põllumajandusse suur grupp juhtivaid töötajaid ja spetsialiste, kellest paljudele pandi ka propagandisti ülesanded. See oli ka üheks põhjuseks, miks maarajoonides hakati laialdasemalt rakendama propagandistidena kohalikke kommuniste. Kui 1954/55. õppeaastal oli propagandistide, konsultantide ja teoreetiliste seminaride juhatajate hulgas vaid 47 põllumajandusspetsialisti ja 23 kolhoosnikut,⁶³ siis 1957/58. õppeaasta algul võis neid loendada vastavalt 231 ja 101.⁶⁴ Pidevalt põllumajanduses töötavad propagandistid tundsid hästi kolhooside ja sovhooside päevaprobleeme.

⁵⁹ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 9, l. 23, f. 1, nim. 194, s.-ü. 24, l. 20.

Tabellis toodud andmed on 1954/55. õ.-a. lõpu ja 1957/58. õ.-a. alguse seisuga.

⁶⁰ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 2, l. 67.

⁶¹ EKPA, f. 1, nim. 121, s.-ü. 9, l. 167.

⁶² EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 1, l. 35.

⁶³ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 9, l. 23.

⁶⁴ EKPA, f. 1, nim. 194, s.-ü. 24, l. 20.

Suur grupp propagandiste sai käsitletaval ajavahemikul ettevalmistuse EKP Keskkomitee juures korraldatud kursustel. Nii näiteks võttis 1956. aastal põllumajandusökonoomika propagandistide kuuajalisest kursusest osa 141 inimest,⁶⁵ mis moodustas üle 80% nende ringide propagandistidest. Sama aasta sügisel võttis 6-päevasest jooksva poliitika ringide propagandistide seminarist EKP Keskkomitee juures osa 274 inimest. Märtsis 1957. a. toimus kahe-päevane põllumajandusökonoomika seminaride juhatajate ja propagandistide seminar. Nendel kokkutulekutel esinesid kvalifitseeritud lektorid, organiseeriti ekskursioone vabariigi eesrindlikes majanditesse, nagu Rapla rajooni kolhoosidesse «Uus Elu» ja «Tee Kommunismile», Harju rajooni «Tuleviku» kolhoosi, Saue sovhoosi ja Saue masina-traktoriaama.⁶⁶

Regulaarselt kutsuti propagandiste seminaridele partei rajooni- ja linnakomiteede juures, kusjuures iseloomulik oli, et hakati rohkem tähelepanu pöörama töökogemuste üldistamisele ja levitamisele ning ekskursioonidele, näiteks Orissaare rajoonis, kus 1957/58. õppeaastal peale teoorialoengute kuulati ära kogunud propagandistide Järvalti, Tammsalu ja Maakeri ettekanded näitlike õppevahendite ning ilu- ja ajakirjanduse kasutamisest õppustel. Organiseeriti ekskursioon Leningradi, rajoonidevahelisse muuseumi ja V. Kingissepa majamuuseumi.⁶⁷

Regulaarselt esinesid propagandistide ees juhtivad töötajad. Tutvustati rajooni ülesandeid ja nende täitmist.

Nagu eespool märkisime, oli üheks takistavaks asjaoluks teemakohase kirjanduse puudumine. NLKP Keskkomitee ja EKP Keskkomitee rakendasid abinõusid õppe- ja metoodilise kirjanduse väljaandmiseks. Käsitletaval ajavahemikul viidi põhiliselt lõpule V. I. Lenini kogutud teoste väljaandmine eestikeelses tõlkes. Eesti keeles ilmus ka rida teisi marksismi-leninismi klassikute töid, sealhulgas K. Marxi «Kapitali» kaks köidet, K. Marxi ja F. Engelsi «Valitud teoste» I köide. Peale selle ilmusid «V. I. Lenini lühike elulugu», poliitökonoomia õpik uues redaktsioonis, rida töid marksistliku filosoofia valdkonnast, «NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused» kolmes osas, «Propagandisti käsiraamat». Ajakiri «Eesti Kommunist» hakkas alates 1958. a. oktoobrist avaldama peatükke ilmumisel olevast uuest NLKP ajaloo õpikust. Abi tõhustus ka sellega, et vastavalt NLKP Keskkomitee otsustele hakkasid ilmuma üleliidulised ajakirjad «V pomoštš polititšeskomu samobrazovaniju» ja «Voprosõ istorii KPSS».

⁶⁵ EKPA, f. 1, nim. 169, s.-ü. 24, l. 5.

⁶⁶ Sealsamas.

⁶⁷ EKPA, f. 1, nim. 121, s.-ü. 19, l. 71.

Eeltoodust nähtub, et aastail 1953—1958 tegi vabariigi parteiorganisatsioon palju ära parteiharidusvõrgu täiustamisel, selle töö ümberkorraldamisel leninlike printsiipide alusel.

Võiks esile tõsta edusamme formalismi ja šablooni likvideerimisel parteiharidusvõrgus, õppuste ideelis-teoreetilise taseme tõusu, marksismi-leninismi teooria järjekindlat seostamist kommunismi ehitamise praktikaga, konkreetsete majandusküsimuste elulisemat käsitlemist. Parteiharidusvõrk muutus mitmekesisemaks vormide poolest ning paindlikumaks kommunistide ja parteitute kasvavate vajaduste rahuldamisel. Tugevnes propaganda kaader, tõhustus neile osutatav abi ja parteiharidusvõrgu juhtimine.

Ümberkorraldamise käigus ilmnenuk raskustest oli peamine isikukultuse mõjudest vaba kirjanduse puudumine; puudustest, et vähenes marksismi-leninismi kui tervikliku õpetuse osatähtsus.

Vaadeldava perioodi lõpul aga hakati neist puudustest ja raskustest üle saama. Võib öelda, et aastail 1953—1958 pandi vabariigi parteiorganisatsiooni juhendusel alus parteiharidusvõrgu kujunemisele kommunistide ja parteitute laiaulatuslikuks poliitharidussüsteemiks.

О РАБОТЕ СЕТИ ПАРТИЙНОГО ПРОСВЕЩЕНИЯ В 1953—1958 ГГ.

Л. Кийх

Резюме

В статье рассматриваются лишь отдельные аспекты партийного просвещения, прежде всего в сельских районах.

В начале статьи автор останавливается на некоторых вопросах перестройки этой работы на основе постановления ЦК КПСС «О задачах партийного просвещения в новом учебном году» от 19 сентября 1953 г. Далее рассматриваются отдельные характерные черты партийного просвещения сельских районов после XX съезда КПСС.

Из анализа фактического материала явствует, что в 1954/55 учебном году произошло существенное сокращение сети партийного просвещения. Особенно резко уменьшилось число слушателей политшкол и изучающих историю КПСС. Этот недостаток стал преодолеваться только в конце данного периода. После XX съезда КПСС отмечается новый рост числа кружков и начинается новый прилив беспартийных. Особенно широкое распространение получили кружки и семинары конкретной экономики и текущей политики, которые стали доминирующими в сельских районах. Разнообразная по формам сеть партийного

просвещения стала больше удовлетворять запросы слушателей. Учеба была теснее увязана с практикой коммунистического строительства. Укрепились пропагандистские кадры.

Проведенная в течение 1953—1958 гг. работа по совершенствованию сети партийного просвещения и по перестройке ее работы положила основу количественному росту и улучшению содержания партийной учебы в последующие годы.

ACTIVITIES OF THE COMMUNIST PARTY EDUCATIONAL NETWORK IN THE REPUBLIC IN 1953—1958

L. Kiik

Summary

Some aspects of the Communist Party educational work are observed in the article, the main attention being paid to rural districts.

In the first part of the article the author deals with some questions of the rearrangement of the network in 1953—1955. Then a few characteristic features of the development of the rural party educational work after the XX Congress of the CPSU are examined.

ВОЗРАСТАНИЕ РОЛИ ПЕЧАТИ В ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ РАБОТЕ КП ЭСТОНИИ (1956—1958 ГОДЫ)

И. Якобсон

Кафедра истории КПСС

В деятельности КПСС по руководству рабочим классом и всеми трудящимися выделяются три основных направления: пропаганда, агитация и организация. Между этими направлениями всегда существовала и существует определенное взаимоотношение. Организаторская работа преследует цель теснее сплотить ряды партии как руководящей силы общества и организовать массы на борьбу за коммунизм. Пропаганда вооружает коммунистов и беспартийных трудящихся знанием законов общественного развития, законов строительства социализма и коммунизма. Агитация исходит из конкретных фактов данного момента и на них разворачивает просвещение масс, подводя массы к задачам, стоящим перед обществом. В. И. Ленин писал: «Нет ничего законнее указаний на постоянную, безусловную необходимость углубления и расширения, расширения и углубления нашего влияния на массы, нашей строго марксистской пропаганды и агитации...»¹

Могучим незаменимым средством воздействия на массы, а также инструментом познания жизни и ее изменения является печать. Она воздействует на всю общественную жизнь, на формирование мировоззрения человека, его оценки окружающей действительности, включает человека в обсуждение и решение общественных проблем и т. д. «Нам нужна прежде всего газета, — указывал В. И. Ленин, — без нее невозможно то систематическое ведение принципиально выдержанной и всесторонней пропаганды и агитации, которое составляет постоянную и главную задачу социал-демократии...»²

Огромная сила печати состоит в том, что она делает одновременно те или иные истины достоянием десятков и сотен миллионов людей. В этом смысле печатная пропаганда «сильнейшей» устной пропаганды. ЦК КПСС указывал, что «в пропаганде

¹ В. И. Ленин. Полное собрание сочинений, т. IV, стр. 355—356.

² В. И. Ленин. Соч., т. 5, стр. 10.

марксизма-ленинизма главным, решающим оружием должна являться печать — журналы, газеты, брошюры, а устная пропаганда должна занимать подсобное, вспомогательное место».³

В деле воспитания на идеях марксизма-ленинизма нескольких поколений борцов за коммунизм печати принадлежит большая заслуга.

Изучение и обобщение опыта и роли печати в деятельности КПСС имеет немалое значение не только с точки зрения разработки вопросов истории, но и с точки зрения дальнейшего улучшения воспитания партийных, советских и хозяйственных кадров и всех трудящихся на современном этапе. Историками Советской Эстонии Д. Рудневым, Э. Лаулем, И. Саатом, А. Либманом, А. Толком, К. Тармисто и другими опубликованы некоторые монографии и множество научных статей, посвященных различным периодам и аспектам указанного вопроса.⁴

В данной статье делается попытка раскрыть некоторые аспекты возрастания роли печати в идеологической работе КП Эстонии в 1956—1958 годах и показать те сдвиги, которые наметились в печатной пропаганде после исторических решений XX съезда КПСС, а также решений ЦК КП Эстонии по идеологическим вопросам.

* *

*

За годы Советской власти печать выросла в могучую силу. Уже к началу 1957 года в СССР выходило более 7500 газет на 60 языках, издавалось свыше 2500 журналов, альманахов и т. д.⁵ В ЭССР издавалось около 60 газет и 10 журналов.⁶

XX съезд КПСС подвел итог предшествующей деятельности партии — периоду сложному, когда были приняты многие важные решения, во многом определившие содержание дальнейшей политики КПСС. Наряду с обобщением положительного опыта съезд вскрыл также ошибки и недостатки в различных областях работы партии, дал анализ причин, породивших их. Съезд руководствовался указанием В. И. Ленина о том, что «отношение политической партии к ее ошибкам есть один из важнейших и вернейших критериев серьезности партии и исполнения ею на деле ее обязанностей к своему классу и к трудящимся массам. Открыто признать ошибку, вскрыть ее причины, проанализировать обстановку, ее породившую, обсудить внимательно

³ КПСС в резолюциях и решениях, ч. III, изд. 7, стр. 322.

⁴ См. D. Rudnev. Leninlik «Pravda» ja töölislilikumine Eestis, Tallinn 1962, стр. 140; E. Laul. Eesti töölisajakirjanduse ajalooost, Tallinn 1962, стр. 317; Eesliinil, Tallinn 1962, стр. 452; К. Тармисто. Первая эстонская большевистская газета, «Коммунист Эстонии», № 5, 1956 и др.

⁵ «Советская Эстония», № 105 от 5 мая 1957 г.

⁶ Там же.

средства исправить ошибку — вот это признак серьезной партии, вот это исполнение ею своих обязанностей, вот это воспитание и обучение класса, а затем и массы».⁷

XX съезд подчеркнул, что основной недостаток всей идеологической работы, в том числе и печатной пропаганды, состоял в том, что она в значительной мере была оторвана от насущных задач хозяйственного и культурного строительства.⁸ В ней укоренились начетничество, оперирование цитатами, пустозвонство. Это объяснялось прежде всего пагубным влиянием культа личности. В течение многих лет устная и печатная пропаганда основывалась главным образом на «Кратком курсе истории ВКП (б)», содержащем существенные недостатки и извращения.

Култ личности тормозил развитие общественных наук, составлявших основу партийной пропаганды. В исторической науке глубокий анализ исторических явлений зачастую подменялся субъективизмом. Работы, страдавшие антиисторизмом, упрощенчеством и субъективизмом, наносили большой ущерб делу воспитания кадров и всех трудящихся.

В ряде работ по философии повторялись известные истины, не раскрывались реальные противоречия и трудности, конкретное проявление отсталости, косности, застоя, пережитков капитализма в сознании людей и не показывались пути разрешения реально существовавших противоречий.

В экономической науке наряду с абстрактными разговорами об объективном характере экономических законов социализма допускались еще теоретические ошибки, которые мешали совершенствовать методы хозяйствования и правильно ориентироваться в практических задачах. Например, «теория» отсутствия в условиях социализма категории морального износа долгие годы тормозила технический прогресс. Она ориентировала кадры на борьбу не за то, чтобы старое оборудование систематически совершенствовалось и заменялось новым, новое — новейшим, а за то, чтобы старое оборудование использовалось до его полного физического износа. Этот пример показывает, как в результате теоретических промахов, допускавшихся в общественной науке, партийная пропаганда оказалась не на высоте своих задач в борьбе за решение ряда актуальных вопросов жизни.

Осудив култ личности и порожденные им вредные последствия, XX съезд КПСС дал указания, как надо обобщать практику, применять ленинский метод к анализу жизни, повышать идейно-теоретический уровень и действенность партийной пропаганды. «В области идеологической работы, — говорилось в резолюции съезда по отчетному докладу ЦК КПСС, — съезд

⁷ В. И. Ленин. Соч., т. 31, стр. 39.

⁸ См. XX съезд Коммунистической партии Советского Союза. Стенографический отчет, ч. 1, Москва 1956, стр. 112.

считает одной из самых важных задач преодоление отрыва пропаганды от практики коммунистического строительства».⁹

Смысл требования съезда сводился к необходимости строгого соблюдения ленинских принципов партийной пропаганды, основополагающими из которых являются высокая идейность и научная трезвость в анализе объективного хода общественного развития; воинственность и непримиримость к враждебной идеологии; правдивость; неразрывная связь с практической деятельностью партии и народа; творческое отношение к теории.

XX съезд КПСС внес ощутимый вклад в теорию марксизма-ленинизма, обогатив тем самым партийную пропаганду новым идейным содержанием и повысив в значительной степени ее действенность.

В борьбе за выполнение решений XX съезда партии в Эстонской ССР важнейшей вехой явился III пленум ЦК КП Эстонии, состоявшийся в октябре 1956 года. На пленуме указывалось, что вскрытые XX съездом КПСС недостатки имели место и в идейной жизни республики, в том числе в печатной пропаганде. Многие опубликованные материалы страдали абстрактностью, оторванностью от жизни. В них упускались основные вопросы хозяйственного и культурного строительства. Ряд материалов носил зачастую информационный характер без глубокого показа на конкретных примерах положительных сторон и критики недостатков работы партийных организаций, предприятий, колхозов, совхозов. Республиканские газеты и журналы редко и нерегулярно публиковали теоретические статьи и консультации в помощь политическому самообразованию, ответы на вопросы читателей по теоретическим вопросам.¹⁰

Пленум приковал внимание партийных организаций к коренным задачам идейной жизни республики и помог им поставить партийную пропаганду в соответствие с этими задачами. Решения пленума способствовали укреплению позиций марксистско-ленинской идеологии в республике, преодолению отступлений от марксистско-ленинских принципов, допускавшихся в некоторых трудах по истории, литературоведению и искусствоведению.

Пленум обязал редакции газет «Рахва Хяяль», «Советская Эстония» и журнала «Коммунист Эстонии» глубже и острее освещать важнейшие вопросы идеологической работы, анализировать состояние партийной пропаганды, улучшать качество публикуемых теоретических статей, больше публиковать материалов в помощь пропагандистам и агитаторам, обобщать и распространять опыт пропагандистской работы, давать им методические советы и организовать на своих страницах систематическое выступление самих пропагандистов.¹¹

⁹ XX съезд Коммунистической партии Советского Союза ..., 1956, стр. 426.

¹⁰ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 157, д. 131, л. 10.

¹¹ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 157, д. 131, л. 14.

В руководстве печатью ЦК КПЭ добивался усиления ее роли в борьбе против рецидивов и влияния буржуазной идеологии, против проявлений аполитичности и нейтральности. Например, ЦК КПЭ неоднократно обращал внимание редакции журнала «Ньюкоуде Найне» на неудовлетворительное освещение актуальных политических и теоретических проблем, отсутствие достаточной остроты в борьбе против буржуазной идеологии. В связи с тем, что редакция журнала оказалась неспособной исправить положение, ЦК КПЭ в январе 1958 года назначил нового редактора журнала и укрепил состав редакционной коллегии.¹² Такие же организационные выводы ЦК КПЭ сделал в отношении редакционной коллегии журнала «Лооминг», неоднократно допускавшей крупные недостатки и ошибки в работе. На страницах журнала публиковались некоторые статьи, дававшие искаженную картину действительности и навеянные националистическими настроениями.

Начало повороту в сторону неуклонного повышения идейно-теоретического уровня печатной пропаганды и укрепления связи теории с жизнью было положено с переходом к разъяснению решений и материалов XX съезда КПСС. Усилился размах пропаганды марксистско-ленинской теории. Республиканские газеты и журналы опубликовали за период с 1956 по 1958 год почти в два раза больше теоретических материалов по актуальным вопросам марксизма-ленинизма, лекций и консультаций в помощь политическому самообразованию, чем за тот же период, предшествовавший XX съезду КПСС.¹³ Увеличилось количество журналов и газет, возросли их тиражи, было создано 5 новых журналов и 2 газеты, все районные и городские газеты стали издаваться на 4 полосах.¹⁴ К началу 1958 года разовый тираж издававшихся в республике газет и журналов превышал 720 тыс. экземпляров.¹⁵ Вместе с союзными изданиями, поступавшими в республику, на каждые 1000 человек населения всех возрастов приходилось 792 экземпляра газет и журналов,¹⁶ т. е. значительно больше, чем в любой капиталистической стране. Для сравнения напомним, что из капиталистических стран на первом месте в мире по количеству издававшейся периодической печати стояла тогда Англия. Там приходилось 570 экземпляров газет и журналов на каждые 1000 человек населения.¹⁷ За 2 года после XX съезда КПСС в республике также было издано свыше 1200

¹² ПА КПЭ, ф. 1, оп. 157, д. 177, лл. 222—224.

¹³ Данные составлены на основе статей, опубликованных в газетах «Рахва Хяяль», «Советская Эстония», «Сирп я Васар» и журналах «Коммунист Эстонии», «Ньюкоуде Найне» и «Лооминг» за 1954—1958 гг.

¹⁴ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 198, д. 2, л. 61.

¹⁵ Там же, л. 62.

¹⁶ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 198, д. 2, л. 62.

¹⁷ Там же.

наименований книг и брошюр общим тиражом около 5 млн. экземпляров.¹⁸

Хотя эта сторона и имела большое значение, главное состояло все же не в этом. Главное заключалось в том, что в публиковавшихся газетами и журналами теоретических статьях, а также в брошюрах и монографиях меньше стало штампа и трафаре́та, стало веять свежим, новым, оригинальным, глубже анализироваться жизнь. Печатные органы стали ярче рассказывать о ценных начинаниях новаторов, о передовом опыте, конкретных путях улучшения промышленности и сельского хозяйства, вскрывать неиспользованные резервы, бороться за дальнейший технический прогресс, улучшение качества продукции, снижение ее себестоимости, мобилизовать общественное мнение против явлений косности и отсталости. Шире стали освещаться также проблемы внешней политики СССР, укрепления мировой социалистической системы, крупные вопросы хозяйственного и культурного строительства в республике, ее революционного прошлого. Усилилась роль печати в борьбе против буржуазной идеологии. Сравнение материалов, помещенных в журналах и газетах за 1956—1958 годы, с материалами предшествующих лет показывает, что их тематика теснее связана с важнейшими хозяйственно-политическими задачами и практикой агитационно-пропагандистской работы. Повысился идейно-теоретический уровень публиковавшихся статей. На страницах печати стали чаще выступать руководящие партийные, советские и хозяйственные работники, представители научной общественности.

Например, за указанные годы в журнале «Коммунист Эстонии» был напечатан ряд крупных статей по вопросам марксистско-ленинской экономической науки, философии, истории, теории и политики КПСС, дальнейшего преимущественного развития тяжелой индустрии, обеспечения непрерывного роста социалистического производства на базе высшей техники, достижения подъема сельского хозяйства, материалы о партийной учебе, о хозяйственном и культурном развитии республики. Ряд материалов был посвящен внешней политике Советского Союза, успехам стран социалистического лагеря.

После постановления ЦК КПСС от 21 августа 1956 года «Об итогах учебного года в системе партийного просвещения и задачах партийных организаций в новом учебном году» журнал «Коммунист Эстонии» стал систематически публиковать материалы по истории КП Эстонии, составлявшие результат научных исследований Института истории партии при ЦК КПЭ.¹⁹ Ценность этих материалов заключалась не только в том, что до сих пор не было книги, в которой было бы дано систематическое

¹⁸ Там же.

¹⁹ См. «Коммунист Эстонии» за 1956—1958 гг.

изложение истории КП Эстонии, но и в том, что в вышедших ранее работах и статьях многие вопросы истории КПЭ освещались односторонне и извращенно. В них большинство видных руководящих деятелей КПЭ (Я. Анвельт, А. Пээгельман и др.) объявлялись врагами народа.

В опубликованных журналом материалах было дано последовательное изложение дооктябрьского периода истории КПЭ, показано развитие капитализма и появление рабочего движения, возникновение и укрепление социал-демократических организаций в Эстонии, отражена борьба рабочего класса и крестьянства Эстонии в годы первой русской революции, а также принципиальная борьба большевиков против меньшевиков и деятельность большевиков в годы первой мировой войны и Февральской буржуазно-демократической революции. В них была дана обстоятельная характеристика социально-экономической и политической обстановки в Эстонии и на этом фоне раскрыта деятельность КПЭ в различные исторические периоды.

Достойное место в этих материалах отводилось изложению общепартийных вопросов, показу той огромной роли, которую сыграли в деле сплочения рядов большевиков Эстонии общепартийные съезды, конференции, руководство ЦК партии во главе с В. И. Лениным. Опубликованные журналом материалы по истории КПЭ оказали большую помощь пропагандистским кадрам и дали возможность тесно связать изучение истории КПСС с историей КПЭ и революционной борьбой трудящихся Эстонии, которая велась плечом к плечу с русским пролетариатом против помещиков и капиталистов, за Советскую власть.

В силу того, что в республике отсутствует специальное издание по вопросам экономики, на журнал «Коммунист Эстонии» легла основная ответственность в деле пропаганды экономической теории марксизма-ленинизма, постановки важных вопросов хозяйственного строительства в республике, вооружения коммунистов и пропагандистских кадров экономическими знаниями.

В исследуемый период журнал опубликовал серию содержательных статей по марксистско-ленинской экономической теории, в которых анализировалась и обобщалась практика хозяйственного строительства в республике, выдвигались важные положения, являвшиеся результатом исследовательской работы авторов. Так, в статье Х. Аллика «Жизненный уровень рабочего класса в буржуазное время и сейчас»²⁰ освещался важный вопрос: что дала трудящимся Эстонии социалистическая революция. Эта статья являлась по существу первой серьезной попыткой исследовать вопрос о повышении материального благосостояния эстонского народа за годы Советской власти. До сих пор пропагандистские кадры вынуждены были ограничиваться общими утверждениями о повышении жизненного уровня рабо-

²⁰ См. «Коммунист Эстонии», № 10 за 1956 г.

чего класса Эстонии за годы Советской власти, ибо они не располагали конкретными расчетами и фактами. Абстрактное освещение этой проблемы иногда давало враждебным элементам повод для различных толков националистического характера, вроде таких, что, мол, рабочий класс ничего не выиграл в материальном отношении, что в период буржуазной диктатуры рабочему классу жилось, якобы, лучше. Опубликовав исследования Х. Аллика, журнал вооружил пропагандистские кадры и всех коммунистов необходимыми знаниями в области данной проблемы, помог им вести работу в сети партийного просвещения и среди трудящихся со знанием дела.

В статье был удачно разрешен вопрос о покупательной способности раньше и теперь. За основу сравнения жизненного уровня рабочего класса был взят 1938 год — год наивысшей конъюнктуры экономики буржуазной Эстонии. Определив пропорции покупательной способности кроны (денежная единица в буржуазной Эстонии) и рубля при покупке продовольственных и промышленных товаров, оплаты квартиры, услуг и т. д., установив удельный вес этих основных категорий расходов, автор вывел среднюю пропорцию между кронею и рублем, позволявшей пересчитать заработок рабочего буржуазной Эстонии на рубли и произвести соответствующее сравнение.

В статье анализировалось влияние таких факторов на положение рабочего класса в буржуазной Эстонии, как хроническая безработица, неполная рабочая неделя, отсутствие социального страхования, платное обучение и медицинская помощь, разница в оплате мужского и женского труда, и показывалось, что с победой Советской власти действие этих факторов не только прекратилось, а, наоборот, расходы государства на социальное страхование, здравоохранение, просвещение и т. д. стали факторами повышения жизненного уровня рабочего и его семьи. Из всех расчетов Х. Аллика вытекал итог: средний доход промышленного рабочего (в пересчете на рубли) в 1938 г. составлял 627 рублей в месяц, а в 1955 г. средний доход промышленного рабочего составил уже 961 рубль, или на 55% больше.²¹

Журнал опубликовал ряд полезных статей по вопросам развития капитализма на современном этапе. Статья В. Лееде «Распад колониальной системы империализма»²² содержала обширный материал, показывавший процесс крушения системы колониального порабощения народов, экономические и политические результаты освобождения народов из-под ига колонизаторов, значение национально-освободительного движения оставшихся пока в угнетении народов для общего дела сохранения и укрепления мира во всем мире. В статье М. Олещенко

²¹ См. «Коммунист Эстонии», № 10, 1956 г.

²² См. «Коммунист Эстонии», № 8, 1956 г.

«Вывоз капитала как орудие колониализма»²³ на убедительных фактах показывалось, как под флагом «помощи» странам Азии империалистические державы и, в первую очередь, США стремились закабалить государства, обретшие политическую независимость.

Среди статей, помещенных под рубрикой «Лекции и консультации», выделялась статья А. Красова «Соотношение экономики и политики в социалистическом обществе».²⁴ В ней раскрывалась сущность соотношения между политикой и экономикой при социализме, показывалось значение политики партии и Советского государства в деле развития социалистической экономики.

В ряде статей по конкретной экономике был дан анализ положения в той или другой отрасли народного хозяйства в республике, вскрыты недостатки и их причины, а также ставились вопросы по дальнейшему улучшению работы в этих отраслях. В качестве одной из наиболее актуальных задач выдвигалось упорядочение нормирования труда и заработной платы в промышленности. Журнал поместил статью видного советского экономиста, заместителя председателя СМ Эстонской ССР А. Веймера «О мерах по улучшению нормирования труда и системы заработной платы в промышленности ЭССР».²⁵ В ней был дан анализ состояния нормирования труда и заработной платы в промышленности республики в целом, вскрыты серьезные недостатки в организации оплаты труда рабочих, в основе которых лежали преимущественно недостатки в нормировании труда. Говоря о путях улучшения нормирования труда и заработной платы, автор показал, что эти важнейшие вопросы не могли быть решены одними нормировщиками и работниками отделов труда и заработной платы. Эти общегосударственные, политические вопросы могли быть успешно решены лишь при условии привлечения к этому делу всех партийных и хозяйственных кадров промышленности и широких слоев рабочих.

Журналы и республиканские газеты систематически перепечатывали теоретические статьи из центральных органов. Например, «Рахва Хяяль» сделала доступным широкому кругу коренного населения республики статьи «За дальнейшую консолидацию сил социализма на основе принципов марксизма-ленинизма», «Растут и крепнут международные силы мира, демократии и социализма», «Ленинизм о творчестве народных масс и партийном руководстве», «Марксизм-ленинизм — идеология миллионов», «Творческий характер марксизма-ленинизма», «Руководство Коммунистической партии — важнейший источник могущества Советского государства», «Развитие советской демо-

²³ См. «Коммунист Эстонии», № 1, 1957 г.

²⁴ См. «Коммунист Эстонии», № 10, 1956 г.

²⁵ См. «Коммунист Эстонии», № 11, 1956 г.

кратин», «Великая роль В. И. Ленина в организации СССР» и многие другие.²⁶

Редакции журналов и газет развернули борьбу за преодоление укоренившейся привычки обходить до тех пор новые и острые вопросы, пока не определится позиция центральной печати, и стали чаще ставить злободневные проблемы о дальнейшем развитии промышленности, сельского хозяйства и культуры, будить у читателя свежую мысль, вооружать его полезными знаниями. Более смелое и широкое привлечение квалифицированных местных авторов дало возможность полнее учитывать специфику республики. Многие статьи местных авторов были написаны на основе архивных материалов и обобщения практики. В них освещались важные вопросы борьбы КП Эстонии за Советскую власть, разоблачалось предательство эстонской буржуазией национальных интересов, ее ненависть и враждебность к Советскому Союзу, ее политика милитаризации и капитуляции перед иностранным империализмом. Так, в статье «Единый фронт трудящихся Эстонии»²⁷ раскрывалась большая организаторская и политико-воспитательная работа, проделанная КП Эстонии по объединению трудящихся города и деревни под знаменем единого фронта в 1920—1923 годах.

В статье «Важное событие в истории Коммунистической партии»²⁸, посвященной I съезду КПЭ, показывалось, как КП Эстонии, выросшая и окрепшая в составе ленинской партии, оказалась способной в сложных условиях разгуда контрреволюции, кровавой диктатуры эстонской буржуазии выработать правильную тактику и стратегию, укрепить связь с рабочим классом и трудящимися массами крестьянства, поднять их на борьбу за свержение диктатуры буржуазии. Статья имела бы еще большую ценность, если бы в ней было показано место т. н. «демократической» республики Эстонии в системе империализма, ее экономическое и политическое положение, расстановка классовых сил в ней, из анализа которых исходил I съезд КПЭ при выработке программы и устава партии и «Манифеста трудовому народу».

В статьях «Разрешение земельного вопроса в буржуазной Эстонии»²⁹, «В свете буржуазной статистики»³⁰ и др. освещались аграрные отношения в буржуазной Эстонии и на основе многочисленных конкретных данных и фактов разоблачался антинародный характер буржуазной земельной реформы в Эстонии и буржуазные «теории» о преимуществах мелкокрестьянского хозяйства.

²⁶ См. «Rahva Hää!», oktoober 1956. — veebruar 1958.

²⁷ См. «Rahva Hää!», nr. 32, 7. veebruaril 1957.

²⁸ См. «Rahva Hää!», nr. 273, 22. novembril 1956.

²⁹ См. «Rahva Hää!», nr. 34, 10. veebruaril 1957.

³⁰ См. «Rahva Hää!», nr. 6, 8. jaanuaril 1957.

В статьях местных авторов стали глубже анализироваться актуальные вопросы борьбы партии за дальнейшее развитие промышленности и улучшение планирования и нормирования труда на промышленных предприятиях, за совершенствование кооперирования в промышленности и модернизацию оборудования. Так, в статье «О моральном износе машин в условиях социализма»³¹ разоблачался вред «теории» отсутствия морального износа машин и оборудования в условиях социализма и обосновывалась необходимость повышения нормы амортизационных отчислений, которая все еще оставалась чрезмерно низкой, особенно на предприятиях лесной и местной промышленности. Статья ориентировала практических работников на борьбу за технический прогресс, замену и модернизацию устаревших машин и оказала помощь пропагандистским кадрам, коммунистам и беспартийным в деле изучения политической экономии социализма.

Большое количество статей было посвящено методам эффективного использования земель, машин, техники и трудовых ресурсов, улучшению организации, нормирования и оплаты труда в колхозах, совхозах, усилению их материальной заинтересованности в повышении урожайности сельскохозяйственных культур и увеличении продуктивности животноводства. Много внимания уделялось вопросам повышения производительности труда и рентабельности производства, планированию и специализации сельскохозяйственного производства, рациональному размещению отраслей сельского хозяйства и правильному их сочетанию, путям повышения доходности основных отраслей земледелия и животноводства, распределению доходов, образованию и использованию общественных фондов в колхозах, сочетанию личных и общественных интересов колхозников, снижению издержек производства и себестоимости сельскохозяйственной продукции.

Поднялась также роль печати в деле постановки вопросов развития эстонской национальной культуры. Например, газета «Рахва Хяяль» в статье «О литературной жизни и ее недостатках»³² обобщила итоги развития эстонской советской литературы за годы Советской власти и показала пути исправления ошибок, допускаявшихся в условиях культа личности в силу вредного влияния вульгарно-социологического метода в литературе и литературной критике.

Республиканская печать стала шире освещать актуальные вопросы национальной политики партии и убедительнее разоблачать идеологию национализма. Летом и осенью 1956 года на страницах газеты «Сирп я Васар» шла дискуссия по вопросу оценки культурного наследия буржуазной Эстонии.³³ В основе

³¹ См. «Rahva Hää», nr. 8, 10. jaanuaril 1957.

³² См. «Rahva Hää», nr. 278, 28. novembril 1956.

³³ См. «Sirp ja Vasar», mai 1956 — detsember 1956.

дискуссии лежали принципиальные вопросы, требовавшие правильного, марксистского решения.

В. И. Ленин учил, что вопрос о национальной культуре и о лозунге «национальная культура» имеет громадное значение, ибо он определяет идейное содержание всей пропаганды и агитации по национальному вопросу.³⁴ В ходе дискуссии выяснились важные вопросы истории культуры, разоблачался миф эстонских буржуазных националистов о том, что якобы с их именем связано развитие прогрессивной культуры эстонского народа. Дискуссия сыграла положительную роль в оценке и пропаганде лучших традиций демократической и социалистической культуры эстонского народа.

Наряду с этим в статьях некоторых участников дискуссии давало знать неглубокое понимание ленинских положений по вопросу оценки лозунга «национальной культуры» в условиях капитализма. В результате этого допускались отдельные ошибки.

В. И. Ленин учил, что в условиях капитализма «в каждой национальной культуре есть, хотя бы неразвитые, элементы демократической и социалистической культуры, ибо в каждой нации есть трудящаяся и эксплуатируемая масса, условия жизни которой неизбежно порождают идеологию демократическую и социалистическую. Но в каждой нации есть также культура буржуазная (а в большинстве еще черносотенная и клерикальная) — притом не в виде только «элементов», а в виде господствующей культуры. Поэтому «национальная культура» вообще есть культура помещиков, попов, буржуазий».³⁵ Буржуазная Эстония не являлась исключением. Это ленинское положение полностью относится и к ней.

Конечно, из того обстоятельства, что в буржуазном обществе господствующей является культура буржуазии, вовсе не вытекает, что эта культура — все, а элементы демократической и социалистической культуры — ничто или только ничтожные крупинки, не имеющие серьезного веса и значения в культурной и идеологической жизни общества, в деле воспитания трудящихся на прогрессивных идеях. Наоборот, Ленин высоко оценивал элементы демократической и социалистической культуры, требовал самого серьезного внимания к их изучению, ибо без правильной оценки культурного наследия прошлого не может успешно развиваться социалистическая культура и в условиях диктатуры пролетариата, затрудняется воспитание трудящихся в духе патриотизма и дружбы народов.

Советский патриотизм берет свои истоки в глубоком прошлом, начиная от народного эпоса, и впитывает в себя все лучшее, созданное народом, и «считает величайшей честью беречь все

³⁴ См. В. И. Ленин. Соч., т. 20, стр. 17.

³⁵ См. В. И. Ленин. Соч., т. 20, стр. 8.

его достижения».³⁶ М. И. Калинин говорил, что, везя в Москву на показ свои достижения литературы и искусства, каждый народ «хочет как бы сказать всем народам СССР: посмотрите, я являюсь не из чьей-то милости членом великого союза народов, я не человек без роду и племени, — вот моя родословная, которой я горжусь, и хочу, чтобы и вы, мои братья по труду и по защите лучших идеалов человечества, полюбовались моей родословной».³⁷

В благородном стремлении подчеркнуть значение элементов демократической и социалистической культуры газета «Сирп я Васар» допустила излишнюю крайность, в силу чего в отдельных статьях дело представлялось чуть ли не таким образом, будто в буржуазной Эстонии господствующей культурой являлась не реакционная культура буржуазии, а, наоборот, демократическая и социалистическая культура и что якобы национальная культура в капиталистическом обществе «есть прежде всего, несмотря на все притязания буржуазии, культура народа».³⁸ Эта крайность могла объективно питать сомнения в одном из коренных положений ленинизма, затушевывать действительную сущность господствовавшей в буржуазной Эстонии культуры, которая не могла быть и не была ни прогрессивной, ни демократической. В. И. Ленин учил, что сущность «национальной культуры» при капитализме определяется не притязаниями буржуазии или мужеством лучших сынов народа, развивающих в упорной борьбе и в трудных условиях демократическую и социалистическую культуру, а объективным соотношением классовых сил. Тот класс, который господствует в сфере материального производства, господствует также в области культуры.

Редакцию газеты «Сирп я Васар» поправил орган ЦК КПЭ «Рахва Хяяль», опубликовавший редакционную статью «О трактовке некоторых вопросов истории культуры».³⁹ В ней редакция «Сирп я Васар» подвергалась справедливой критике за то, что вместо исправления допущенных в ходе дискуссии ошибок, отпора единичным попыткам под лозунгом борьбы против культуры личности и «догматической» трактовки идеологических вопросов затушевывать сущность культуры эстонской буржуазии, сама чуть было не скатилась с классовых позиций на «общечеловеческую» позицию, что вело бы объективно к подмене лозунга «по форме национальная и по содержанию социалистическая культура» лозунгом «по форме национальная и по содержанию общечеловеческая культура»

³⁶ См. М. И. Калинин. «Советы агитатору», Москва 1957, стр. 18.

³⁷ Там же.

³⁸ См. «Sirp ja Vasar», 13. juulil 1956.

³⁹ «Rahva Hääli», nr. 27, 1. veebruaril 1957.

Наряду с этим газета «Рахва Хяяль» раскрыла смысл положений В. И. Ленина о двух культурах, их взаимоотношении и борьбе в условиях буржуазного общества, а также сущность лозунга «национальной культуры» на различных стадиях развития капитализма, в том числе в эпоху империализма, углубления общего кризиса капитализма. В статье была показана также сущность лозунга «национальной культуры» на различных этапах истории эстонской культуры. Во второй половине XIX века, в период национального движения, лозунг «национальной культуры» имел прогрессивный характер, призывая к борьбе против крепостного права и национального гнета, за развитие демократической культуры. Позднее, в период обострения классовых столкновений между пролетариатом и буржуазией, последняя превратила лозунг «национальной культуры» в средство борьбы против интересов пролетариата и трудящихся. В условиях буржуазной Эстонии лозунг «национальной культуры» носил еще более реакционный характер. С его помощью буржуазия стремилась всячески затушевать классовые противоречия, отравлять ядом национализма сознание трудящихся, использовать в своей борьбе против пролетариата выдающихся представителей демократической культуры.

Важную роль печать сыграла в период подготовки к 40-летию Великой Октябрьской социалистической революции. Она проделала большую работу по сбору и публикации документов и воспоминаний о борьбе за Советскую власть, по воспитанию коммунистов и всех трудящихся на славных традициях этой борьбы. В указанный период было опубликовано множество статей по вопросам истории КП Эстонии. Особенно широко освещались достижения республики в области экономики и культуры, пропагандировались идеи пролетарского интернационализма и дружбы народов.

В. И. Ленин придавал огромное значение собственному опыту руководимых партией масс. «...Для того, — писал В. И. Ленин, — чтобы действительно весь класс, чтобы действительно широкие массы трудящихся и угнетенных капиталом дошли до такой позиции (поддержки авангарда — И. Я.), для этого ... нужен собственный политический опыт этих масс. —»⁴⁰ Вся работа партии основывается на ленинском принципе — черпать у масс и нести в массы, не только учить массы, но и учиться у них.

Конкретный опыт, живой пример, образец коммунистического строительства, глубоко проанализированный, служит основой большевистской пропаганды, наглядным и убедительным подтверждением правильности и жизненности марксистско-ленинской теории, политики Коммунистической партии. Умение правдиво показывать и обобщать живой опыт составляет то

⁴⁰ В. И. Ленин. Соч., т. 31, стр. 73.

качество пропаганды, которое, как указывал В. И. Ленин, должно определять главное в воспитательной деятельности партии в условиях строительства социализма и коммунизма. В. И. Ленин писал, что «если в прежнее время мы пропагандировали общими истинами, то теперь мы пропагандируем работой. Это — тоже проповедь, но это проповедь действием»⁴¹; что пропаганда должна давать материал для практического дела, научить практическим шагом те сотни, тысячи и миллионы людей, которые прислушиваются к голосу Советской власти.⁴²

В этой связи большое значение имело более смелое привлечение к выступлению в печати практических работников хозяйственного и культурного строительства, которые, опираясь на живой опыт своей работы, смогли показать, как лучше использовать теорию на практике. Среди подобных материалов выдвигалась статья тов. Анупыльда, председателя передового колхоза «Об опыте комплексных бригад в колхозе».⁴³ Что дала читателю статья? Ее автор не писал о том, что было уже известно из множества различных указаний и инструкций, определявших, что нужно делать для правильной организации работы в колхозах, а показал, как эти установки осуществлялись на практике, как были созданы комплексные бригады, какое распределение рабочей силы по бригадам наиболее рационально, в чем существо принципов правильного планирования труда в колхозе, обеспечивающих гибкость и маневренность в организации сельскохозяйственных работ. Анализируя конкретные, из жизни взятые примеры, автор показал, в чем проявлялось новое отношение к труду, в чем подлинный смысл этого нового. Статья т. Анупыльда нашла широкий отклик среди работников сельского хозяйства и сыграла большую роль в деле организации труда по изложенному в статье опыту во многих колхозах республики.

Не меньшее значение имела статья того же автора «Взаимоотношение между колхозами и МТС с точки зрения экономики колхоза».⁴⁴ Построенная на наблюдениях жизни, эта статья ставила ряд острых проблем дальнейшего развития колхозной деревни, которые нашли потом свое разрешение на февральском Пленуме ЦК КПСС 1958 года. Автор показал, какие практические меры были приняты по линии изменения существовавших взаимоотношений между колхозами и МТС, а именно: тракторная бригада была подчинена правлению колхоза, в ее составе были упразднены должности помощника бригадира, учетчика-заправщика, освобождены прицепщики. В результате повысилось качество работ и чувство ответственности

⁴¹ В. И. Ленин, Соч., т. 29, стр. 185.

⁴² Там же, стр. 186.

⁴³ См. «Коммунист Эстонии» № 3 за 1956 г.

⁴⁴ См. «Коммунист Эстонии» № 1 за 1957 г.

трактористов. От сокращения ненужных должностей в тракторной бригаде колхоз сэкономил 2311 трудодней в год, что в денежном выражении составляло почти 30 тыс. рублей. В колхозе было устранено несоответствие в оплате труда колхозников и членов тракторной бригады. Раньше выходило так, что в разгар полевых работ бригадир тракторной бригады зарабатывал в 33 раза больше, чем добросовестно работавший колхозник. Теперь же работники тракторной бригады стали получать на трудодни продукты наравне с колхозниками.

Говоря о дальнейшем развитии взаимоотношений между колхозами и МТС, тов. Анупыльд поставил важные вопросы: о необходимости изменения типового договора между колхозами и МТС; упрощении системы начисления натурплаты; предоставлении колхозам права производить эту оплату по своему усмотрению либо натурой, либо деньгами; ликвидации сложной, громоздкой системы учета тракторных работ и др. Эта статья вызвала множество откликов среди практических работников сельского хозяйства. Затронутые в ней вопросы заставляли думать, искать новые пути, соответствовавшие тогдашнему уровню развития социалистического сельского хозяйства.

Статьи практических работников хозяйственного и культурного строительства оказывали также полезную помощь пропагандистским кадрам.

В предыдущие годы печать зачастую ратовала за какой-то отвлеченный опыт, убеждала поддерживать передовое и прогрессивное, но как и что конкретно надо было поддерживать, это часто не было ясно. Хотя этот недостаток и не был преодолен, однако многое изменилось к лучшему.

О том, как печать стала глубже вникать в жизнь, распространять передовые методы труда, говорит следующий пример. Несколько лет колхоз «Ания Эдаси» был одним из самых слабых в республике. Партийная организация оказалась неспособной принять решительные меры к исправлению положения, слабо помогала правлению, больше подстегивала протоколами, работала без актива. Газета «Советская Эстония» опубликовала яркую страницу о том, как у коммунистов этого колхоза созрел план начать подъем хозяйства колхоза с развития свиноводства как наиболее доходной отрасли. Уже в 1956 году артель пошла вперед. Это оказало большое влияние на настроение и активность колхозников. Они начали соревноваться с соседним передовым колхозом «Эду» и во всем подражать своему сопернику. За два года партийная организация выросла в три раза, обросла активом. В колхозе пробудилась сила, способная двигать хозяйство ускоренными темпами вперед. В 1958 году «Ания Эдаси» был уже в числе самых передовых колхозов республики. Его председателю коммунисту А. Сарапу было присвоено звание Героя Социалистического Труда.

Газета «Советская Эстония» обобщила этот опыт и сделала его достоянием всех колхозных партийных организаций республики. Она на конкретных примерах показала, как идейный рост коммунистов изменил лицо партийной организации, как они стали вникать в экономику колхоза, распространять передовые методы труда, выявлять резервы производства и использовать их.⁴⁵

В борьбе за осуществление решений XX съезда КПСС по совершенствованию идеологической работы КПЭ оказалась перед необходимостью преодолевать не только отжившее наследие прошлых лет, но и те недостатки, которые возникли в результате упрощенного понимания требования партии связывать теорию с задачами хозяйственного строительства. Их суть и вред заключались в том, что они угрожали изучению марксизма-ленинизма как целостного учения и означали подмену глубокого изучения теории обсуждением текущих хозяйственных дел (в кружках и семинарах конкретной экономики), или обсуждением газетных материалов (в кружках текущей политики).

Упрощенно понимая требование партии об укреплении связи теории с выполнением хозяйственных задач, некоторые работники полагали, что отныне теоретическая учеба должна сводиться к овладению коммунистами преимущественно техническими знаниями и навыками, что коммунисты должны знать лишь технологию и технику производства, агро-зоотехнику, а вопросы мировоззрения, изучения законов общественного развития, овладения марксистско-ленинским подходом к явлениям не имеют столь большого значения.

Упрощенчество и извращения привели к тому, что в ряде партийных организаций кружки и семинары конкретной экономики превратились в своего рода производственные совещания, а изучение экономической теории и экономики хозяйства стало подменяться изучением вопросов техники и технологии производства, агро-зоотехники.

Недостаточно было только вскрыть и осудить эти ошибки. Надо было добиться еще глубокого понимания партийными работниками и пропагандистскими кадрами данного вопроса. В этом решающую роль сыграли печатные органы ЦК КПЭ, особенно газета «Рахва Хяяль» и журнал «Коммунист Эстонии», опубликовавшие ряд обстоятельных статей по указанным вопросам.⁴⁶ В них разъяснялось, что марксистско-ленинская теория охватывает широчайший круг жизненных явлений, раскрывает их закономерности. Попытки обязательно связать все

⁴⁵ См. «Советская Эстония», № 245 от 18 октября 1956 г.

⁴⁶ См. «Rahva Hää», nr. 243, 16. oktoobril 1956; nr. 186, 9. augustil 1956; nr. 225, 25. septembril 1956; nr. 53, 3. märtsil 1957, nr. 251, 24. oktoobril 1957; «Eesti Kommunist», nr. 8, 1956; nr. 12, 1956; nr. 2, 1957.

положения марсизма-ленинизма с работой того или иного конкретного предприятия, колхоза, совхоза, учреждения приводят лишь к вульгаризации теории. Творческое овладение марксизмом-ленинизмом требует не искусственной и надуманной связи с жизнью, а раскрытия реально существующих закономерностей. Если при изучении какой-либо конкретной теоретической проблемы раскрывается на фактах и примерах, как и куда развиваются те или другие события, почему они развиваются так, а не иначе, то тем самым и осуществляется связь с жизнью.

В статьях указывалось, что стремление подменить политическую учебу коммунистов изучением технологии, техники производства и агро-зоотехники таит в себе большую опасность, ибо оно лишает коммунистов возможности политического подхода к решению задач коммунистического строительства. Политический подход к решению любой задачи является важнейшим, незыблемым принципом партийного руководства. «... Без правильного политического подхода к делу, — писал В. И. Ленин, — данный класс не удержит своего господства, а следовательно, не сможет решить и своей производственной задачи.»⁴⁷

Стремление приковать все внимание коммунистов к вопросам технологии производства и агро-зоотехники игнорировало еще тот факт, что отрыв теории от практики одинаково вреден, проявляется ли он в голом просветительстве или в нежелании и неумении подняться над фактами сегодняшнего дня. Недооценка теоретических вопросов и увлечение одними текущими делами неизбежно приводит к тому, что коммунисты перестают видеть связь между своей повседневной работой и конечными целями, утрачивают интерес к вопросам мировоззрения, политики. «Не на путях эмпиризма, не в растворении вопросов воспитания в производственной технологии находится решение проблемы связи идеологии с жизнью, а прежде всего в углублении теоретического анализа жизненных процессов. Вне такого анализа немыслим научный подход к идеологической работе.»⁴⁸

В своей практической работе по укреплению связи теории с задачами хозяйственного и культурного строительства пропагандисты, лекторы и агитаторы ощущали раньше острый недостаток в систематизированных материалах, содержащих цифры и факты из местной жизни. Полученные ими местные материалы на семинарах, а также из газет и журналов, оставались все-таки отрывочными и не давали полной картины о всех сторонах жизни города, района, республики. Исходя из этого, партийные комитеты стали систематически собирать и обобщать фактический и цифровой материал о развитии промышленности,

⁴⁷ В. И. Ленин. Соч., т. 32, стр. 62—63.

⁴⁸ В. Степак. «Коммунист», № 17, 1966, стр. 15.

сельского хозяйства и культуры как по городам и районам в целом, так и предприятиям, колхозам, совхозам и МТС и издавать соответствующие сборники.

Например в 1957 году Таллинский горком издал первый такой сборник в объеме 12 печатных листов.⁴⁹ В нем был дан обзор революционной борьбы таллинского рабочего класса, показаны достижения промышленности города, отдельных ее отраслей и предприятий за послевоенные пятилетки и их задачи в шестой пятилетке. Последние данные удачно сравнивались с данными о состоянии промышленности города в период господства буржуазии, когда иностранные капиталистические монополии душили национальную промышленность.

На основе ярких фактов в сборнике освещался ход социалистического соревнования между трудящимися городов Таллина и Риги, показывалось, как в ходе этого соревнования взаимно перенимался и распространялся передовой опыт и как в результате этого выполнялись и перевыполнялись производственные планы. Убедительно была показана творческая деятельность трудящихся города по развитию социалистического соревнования, изобретательного и рационализаторского движения, массовый характер этого соревнования и движения. Только в течение 1956 г. поступило от рабочих и инженерно-технических работников Таллина 13 тысяч изобретений и рационализаторских предложений и от их внедрения в производство была получена экономия свыше 22 миллионов рублей. На предприятиях города почти каждый десятый человек являлся активным рационализатором, работа которых помогала полнее использовать имеющиеся резервы и увеличивать выпуск продукции. Сборник знакомил читателя с деятельностью наиболее знаменитых рационализаторов и изобретателей.

В разделе «вчерашний, сегодняшний и завтрашний Таллин» читатель находил исчерпывающий материал по многим интересующим его вопросам: жизнь города в период буржуазной диктатуры с его социальными контрастами; неузнаваемые перемены, происшедшие за послевоенные годы; перспективы, открывавшиеся в будущем.

Весь разносторонний и богато иллюстрированный материал сборника был изложен так, чтобы читатель получил наглядное доказательство о силе ленинской национальной политики и дружбы народов, преимуществах социалистической системы над капиталистической.

Издававшиеся партийными комитетами сборники дали пропагандистам возможности не только тесно увязывать теоретические положения с жизнью, но и использовать приведенные в них близкие и понятные факты для воспитания у слушателей законного чувства гордости и патриотизма.

⁴⁹ Tallinn (kogumik), ERK, 1957, lk. 193.

Расширение масштабов и повышение действенности печатной (а также устной) пропаганды в значительной степени зависело от состояния разработки теоретических вопросов. Исходя из этого, ЦК КПЭ усилил внимание к вопросам развития общественных наук в республике и улучшения работы соответствующих научно-исследовательских институтов. III пленум ЦК КПЭ потребовал от научных институтов и вузов поднять уровень научно-исследовательской работы, приблизить ее к практическим задачам хозяйственного и культурного строительства, воспитывать теоретических работников в духе смелой творческой постановки и решения научных проблем, «шире развернуть разработку вопросов революционного движения и социалистического строительства в Эстонии и публикацию научных исследований, монографий, документальных материалов, характеризующих борьбу Коммунистической партии за победу социалистического строя в Эстонии; активнее вести подготовку к публикации материалов, связанных с освещением 40-й годовщины Великой Октябрьской социалистической революции».⁵⁰

В целях создания более благоприятных возможностей для развития общественных наук были изменены правила использования и хранения архивных документов. В марте 1956 г. бюро ЦК КПЭ приняло постановление «О мерах по упорядочению хранения и лучшему использованию архивных материалов министерств и ведомств». В постановлении отмечалось, что значительная часть архивных документов дореволюционного периода, периода Октябрьской революции, гражданской войны, буржуазно-националистической диктатуры, хранившихся в государственных и ведомственных архивах, необоснованно засекречивалась, и поэтому почти не использовалась в научных целях. Крайне недостаточно была развернута работа по публикации архивных материалов, внедрению современной техники воспроизведения документов при помощи микрофотокопирования и их реставрации.⁵¹

По решению бюро ЦК КПЭ все архивные материалы дореволюционного периода, а также документы буржуазного и советского периодов, за исключением тех, которые сохранили секретный характер, были предоставлены для научного использования и публикации. Были также пересмотрены архивные фонды и переданы на общее хранение все необоснованно засекреченные материалы и документы. Систематически стали издаваться описи и обзоры несекретных архивных фондов, справочники и путеводители по архивам.

В апреле 1956 г. ЦК КПЭ принял постановление о мерах по улучшению научно-исследовательской работы в области

⁵⁰ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 157, д. 131, л. 23.

⁵¹ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 157, д. 135, л. л. 17—20.

конкретной экономики сельского хозяйства. ЦК КПЭ показал, какие проблемы экономики сельскохозяйственного производства необходимо разработать в первую очередь.⁵²

По инициативе ЦК КПЭ комиссия ученых АН СССР во главе с академиком Д. И. Щербаковым обследовала работу АН ЭССР. В апреле 1956 года на основе материалов комиссии ЦК КПЭ принял развернутое постановление «О перспективах дальнейшего развития научной деятельности АН ЭССР», в котором определил задачи АН ЭССР по развитию всех отраслей науки, в том числе общественной науки. В области исторической науки ЦК КПЭ считал необходимым составление обобщающих трудов по истории Эстонии, особенно истории советского общества и строительства социализма в ЭССР, истории революционной борьбы эстонского рабочего класса и крестьянства, происхождения эстонского народа, выяснение его связей с соседними народами. В области экономической науки: изучение производительных сил республики, разработка вопросов перспективного развития и размещения промышленности, специализация и кооперирование промышленности, специализация и размещение сельского хозяйства, сокращение издержек производства и снижение себестоимости промышленного и сельскохозяйственного производства, накопление и расширение производства в сельском хозяйстве.⁵³

В мае 1957 г. ЦК КПЭ принял постановление «О работе Института истории партии при ЦК КПЭ» и наметил пути улучшения его работы.⁵⁴

Преодолевая трудности и укоренившиеся привычки, научные работники республики расширили фронт исследований. Хотя их научная продукция еще не во всем соответствовала возросшим требованиям жизни, содержала те или иные недостатки, а порой и некоторые ошибки, все же в ней чувствовалось стремление освободиться от декларативности, больше убеждать, доказывать, разъяснять, обобщать новые явления действительности, оказывать посильную помощь коммунистам, всем практическим работникам.

Был издан ряд сборников документов по истории революционной борьбы КПЭ и эстонского народа, сборников воспоминаний участников революций, в том числе объемистые сборники документов о революции 1905—1907 гг. в Эстонии и Октябрьской революции в Эстонии, сборник воспоминаний участников Октябрьской революции. Читатели получили такие ценные труды В. Кингисеппа как «Борьба против иностранных империалистов и их пособников» и «К вопросам культуры». Институт истории партии при ЦК КПЭ приступил к изданию сборников воспоми-

⁵² ПА КПЭ, ф. 1, оп. 157, д. 135, л.л. 22, 140—149.

⁵³ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 157, д. 135, л.л. 67—72.

⁵⁴ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 157, д. 169, л.л. 246—248.

наний старых революционеров, участников первой русской революции, гражданской войны, а также документов о деятельности КПЭ до начала Великой Отечественной войны и трудов Я. Анвельта и Х. Пээгельмана.

Институт истории партии при ЦК КПЭ и Институт истории АН ЭССР опубликовали материалы по первой части истории КПЭ, второе переработанное и дополненное издание «Истории Эстонской ССР», а также большое количество монографий, брошюр и статей их сотрудников, многие из которых стали хорошим пособием для пропагандистов и представляли большой интерес для широких кругов интеллигенции, рабочих и молодежи. Так, работа Ю. Тайгро «Борьба трудящихся Эстонии за Советскую власть и мир в годы гражданской войны (1918—1920 гг.)»,⁵⁵ будучи посвященной одному из самых героических периодов истории революционной борьбы трудящихся масс Эстонии и дававшая марксистское освещение этого периода, имела не только научное, но и большое политико-воспитательное значение. Ведь после установления буржуазно-националистической диктатуры в Эстонии буржуазными историками и публицистами были написаны десятки «исследований», посвященных важнейшим событиям периода 1918—1920 годов. Буржуазная историография на протяжении 20-летнего господства националистической диктатуры в Эстонии, фальсифицируя историю, отравляла сознание трудящихся Эстонии, и особенно молодежи, националистическим, антирусским и антисоветским ядом. В этот период проявлялась с наибольшей рельефностью антинародная, реакционная деятельность эстонской буржуазии и рабски преклонявшейся перед ней мелкобуржуазной демократии в лице эстонских эсеров и меньшевиков. Эстонская буржуазия превратила Эстонию в оплот антисоветских махинаций империалистов Антанты и Америки, отдала ее на разграбление иностранных монополий и, опираясь на иностранные штыки, установила свою диктатуру в стране. Период кровавых злодеяний эстонских националистов (1918—1920 годы) буржуазная историография называла периодом борьбы за «национальную независимость» Эстонии, периодом «освободительной войны» против большевизма. Буржуазия подняла на щит эти лозунги и сделала их оселком разжигания национализма.

Книга Ю. Тайгро разоблачила на большом фактическом материале фальсификаторов истории и контрреволюционную роль эстонской буржуазии и ее пособников — эсеров и меньшевиков, показала, какие усилия империалистические державы прилагали к тому, чтобы во что бы то ни стало удержать Эстонию и всю Прибалтику в качестве удобного стратегического

⁵⁵ Ü. Taigro. Eesti töörahva võitlus nõukogude võimu ja rahu eest Kodusõja aastail (1918—1920). Tallinn 1957, 155 lk.

плацдарма для борьбы против молодой Советской республики. Ю. Тайгро осветил ряд вопросов из истории борьбы эстонского пролетариата и трудящегося крестьянства, проводившейся под руководством КП Эстонии за осуществление завоеваний Великой Октябрьской социалистической революции, против нашествия германских оккупантов, за восстановление Советской власти. Особенно ярко была показана борьба эстонского пролетариата против использования Эстонии в качестве плацдарма империалистических стран в их кознях против Советской России. В результате этой борьбы и правильной политики РКП(б) и Советского правительства во главе с В. И. Лениным удалось заключить мир между Эстонией и РСФСР, имевший огромное значение в борьбе Республики Советов за прорыв блокады империалистических держав. Книга Ю. Тайгро, дополняя историографию периода гражданской войны и иностранной военной интервенции новыми материалами, представляла большой научный интерес также за пределами Эстонской ССР.

Цели воспитания трудящихся в духе дружбы народов и интернационализма посвятил И. Курчавов свою брошюру «М. И. Калинин в Таллине».⁶⁶ Известно, что формирование российского пролетариата имело существенные особенности, определившие его монолитность, глубокие интернациональные и революционные традиции. Окраины России, в отличие от колоний других империалистических стран, составляли неразрывную часть общего экономического организма. Рабочий класс национальных окраин, в том числе Эстонии, с первых шагов своей борьбы связал свою судьбу с русским пролетариатом и вел эту борьбу совместно с ним. Марксистская партия нового типа, созданная В. И. Лениным, стала оказывать решающее влияние на пролетарское движение в национальных окраинах. В этом отношении деятельность одного из ближайших учеников и соратников В. И. Ленина — М. И. Калинина в Таллине в начале XX века является особенно показательной.

Эта деятельность во многом способствовала тому, что в Эстонии были заложены прочные основы социал-демократических организаций ленинского направления, возглавивших борьбу эстонского пролетариата против помещиков и капиталистов и сплотившихся в один из отрядов ленинской партии.

Экономисты Советской Эстонии опубликовали также ряд монографических исследований по таким важным вопросам как технико-экономическое планирование на промышленных предприятиях, применение принципа материальной заинтересованности в колхозах ЭССР, создание экономического базиса социализма в Эстонской ССР, использование рабочей силы в колхозах Эстонской ССР, жизненный уровень промышленных рабочих в Эстонии (по сравнению с периодом буржуазной дикта-

* И: Курчавов. М. И. Калинин в Таллине, Таллин 1958, 72 стр.

туры), история народного хозяйства Прибалтики.* Среди них выделялась книга Р. Антона «Аграрные отношения в буржуазной Эстонии»,⁵⁷ содержащая богатый систематизированный материал и серьезный марксистский анализ положения крестьянства в буржуазной Эстонии.

В книге показывается, что логика событий доказала крестьянину, что вместо «благоденствия» буржуазные националисты привели его к грани разорения. Он должен был сделать выбор и сделал его в пользу Советской власти и социализма.

XX съезд КПСС обобщил опыт работы партии за предшествующий период и тем самым сделал возможным использование всего лучшего в этом опыте в целях дальнейшего повышения уровня идеологической работы партийных организаций. Обсудив коренные вопросы идеологической работы, в том числе печатной пропаганды, съезд вскрыл также ее недостатки, дал анализ причин, породивших их. Это имело принципиальное значение в деле развития у партийных организаций, у всех коммунистов духа непримиримости к недостаткам, мобилизации их на преодоление недостатков.

XX съезд КПСС показал пример смелого обобщения практики, творческого применения ленинского метода к анализу жизни, дал ясные указания, как надо неуклонно повышать идейно-теоретический уровень и действенность печатной и устной пропаганды. Вместе с тем съезд обогатил партийную пропаганду новым идейным содержанием, усилил ее мобилизующую роль.

В борьбе за выполнение решений XX съезда партии в ЭССР важной вехой явился III пленум ЦК КП Эстонии 1956 года. Пленум приковал внимание партийных организаций к коренным задачам идейной жизни республики и помог поставить им печатную и устную пропаганду в соответствие с этими задачами. В руководстве печатью ЦК КП Эстонии добивался усиления ее роли в борьбе против рецидивов и влияния буржуазной идеологии, против проявлений апатичности и нейтральности.

Начало повороту в сторону неуклонного повышения идейно-теоретического уровня печатной пропаганды и укрепления связи теории с жизнью было положено переходом к разъяснению решений и материалов XX съезда КПСС. Значительно усилился размах пропаганды марксистско-ленинской теории.

* Все монографии и брошюры по перечисленным вопросам изданы Эгосиздатом в 1956—1958 годах.

⁵⁷ R. Antons. Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tallinn 1957, 267 lk.

Сущность намечавшегося поворота состояла в том, что в печати стало меньше штампа и трафарета, стало веять свежим, новым, оригинальным. Печатные органы начали освобождаться от декларативности, больше убеждать, доказывать, разъяснять, обобщать новые явления действительности, проводить при раскрытии теоретических положений больше удачных примеров и сравнений, взятых из жизни. Смелее стали привлекаться к выступлению в печати практические работники хозяйственного и культурного строительства, которые, опираясь на опыт своей работы, убедительно показывали, как лучше использовать теорию на практике.

Не умаляя проделанной КП Эстонии работы по усилению роли печати в 1956—1958 годах, необходимо вместе с тем отметить, что достигнутые успехи явились лишь первым серьезным шагом на трудном пути борьбы за усиление размаха, повышение идейно-теоретического уровня и действенности печатной пропаганды и всей идеологической работы КП Эстонии в последующие годы.

AJAKIRJANDUSE OSATÄHTSUSE SUURENEMINE EKP IDEOLOOGILISES TÖÖS (1956—1958)

J. Jakobson

Resümee

NLKP XX kongressil, kus arutati põhilisi ideoloogilise töö küsimusi, näidati ära ka ajakirjanduse alal esinevad vead ja puudused ning nende tekkimise põhjused. Kongress andis juhendid propagandatöö, sealhulgas trükisõna ideelis-teoreetilise taseme ja efektiivsuse tõstmiseks.

NLKP XX kongressi otsuste täitmise käiku arutanud EKP Keskkomitee III pleenum 1956. a. oktoobris aitas parteipropagandat viia vastavusse vabariigi ideoloogilise töö põhiülesannetega.

EKP Keskkomitee taotles järjekindlalt ajakirjanduse osatähtsuse suurenemist võitluses kodanliku ideoloogia mõju, apoliitilisuse ja neutraalsuse avalduste vastu. Iseloomulikuks sai EKP paindlikum ja kvalifitseeritum lähenemine ajakirjanduse küsimustele, kommunistide ja parteitute ideelis-teoreetiliste nõuete ning huvide täielikum arvessevõtmine ja rahuldamine. Hakati lahti saama trafaretsusest ja deklaratiivsusest, asemele tuli veenmine, põhiendamine. Ulatuslikumalt hakkasid ajakirjanduses esinema praktilised töötaiad.

Tuginedes aastail 1956—1958 saavutatud tulemustele astus EKP järgneval perioodil uue sammu edasi ajakirjanduse osatähtsuse suurendamisel.

DER WACHSENDE ANTEIL DER PRESSE AN DER IDEOLOGISCHEN ARBEIT DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI ESTLANDS (VON 1956 BIS 1958)

J. Jakobson

Zusammenfassung

Die positiven Erfahrungen der Partei und ihrer Organisationen wurden in den Beschlüssen des XX. Parteitages verallgemeinert. Der Parteitag unterzog die Probleme der ideologischen Arbeit einer gründlichen Analyse, darunter auch die Arbeit der Presse, wies auf die noch vorhandenen Mängel hin und deckte die Gründe auf, die zu deren Entstehung geführt hatten. Gleichzeitig gab der Kongreß Anweisungen und stellte Richtlinien auf, die zur Steigerung der Effektivität der ideologischen Arbeit führen sollten.

Durch diesen Beitrag bereicherte der XX. Parteitag die Theorie des Marxismus-Leninismus und steigerte die Wirkungskraft der Parteipropaganda.

Im Kampf um die Verwirklichung der Beschlüsse des XX. Parteitages spielte das III. Plenum der KP Estlands, das im Oktober 1956 stattfand eine große Rolle. Das Plenum richtete die Aufmerksamkeit der Parteiorganisationen auf die Hauptaufgaben der ideologischen Arbeit in der Republik und brachte damit die Parteipropaganda mit den vor ihr stehenden Aufgaben in Einklang.

Das Zentralkomitee der KP Estlands bemühte sich folgerichtig um die Steigerung der Rolle der Presse im Kampf gegen den Einfluß der bürgerlichen Ideologie, gegen die apolitische Weltanschauung.

In ihrer Leitungstätigkeit ließ sich die KP Estlands von folgenden Prinzipien leiten: Berücksichtigung der Besonderheiten der jeweiligen Probleme der Presse, die gründlichere Befriedigung der ideologischen Bedürfnisse der Kommunisten und Parteilosen.

Der Kern der Beschlüsse des XX. Parteitages über die Fragen der Presse bestand im Lossagen von der Schablonenhaftigkeit, im Übergang zur Überzeugung und zur wissenschaftlichen Beweisführung. Mehr Platz als bisher wurde in der Presse denjenigen eingeräumt, die in der Produktion beschäftigt sind und die auf Grund ihrer Arbeitserfahrungen wirksamer überzeugen konnten.

Die in den Jahren 1956 bis 1958 gesammelten Erfahrungen und Ergebnisse wurden in der späteren Periode von der KP Estlands verwertet.

OLUSTIKUTRADITSIOON JA ATEISTLIK KASVATUSTÖÖ (1957—1965)

L. Raid

NLKP ajaloo kateeder

Sotsialismi ja kommunismi ehitamise üheks seaduspärasuseks on religiooni sfääri järjekindel ahenemine. Ateismi laialdasel levikus ja rahvahulkade pidevas eemaldumises religioonist kajastub loogiline resultaat objektiivse ja subjektiivse faktori ühisele toimele ideoloogia valdkonnas.¹ Lahutamatu seotuna teadusega ja teadusliku, materialistliku maailmavaatega on ateistlikul kasvatusel suur tähtsus Kommunistliku Partei võitluses usuliste igandite vastu, mis veel esinevad elanikkonna ühe osa teadvuses ja käitumises. Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei juhib ja suunab süstemaatiliselt kogu ateistlikku kasvatustööd², lülitades sellesse ideoloogilise rinde kõik väesalgad. Oma tegevuses juhindub partei Nõukogude Liidu ja teiste sotsialismimaade kogemustest, mis on veenvalt tõestanud marksismileninismi õpetuse õigsust religiooni ületamise teede kohta.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei on oma tekkimisest peale pidanud visa võitlust materialistliku maailmavaate kasvatamise eest, kõikide loovate jõudude vabastamise eest aktiivseks osavõtuks ühiskondlikust elust. Juba partei esimene programm nõudis kiriku eraldamist riigist, kooli eraldamist kirikust ja südametunnistuse vabaduse kindlustamist kõigile kodanikele³. Kõik need nõuded realiseeris Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon⁴. VK(b)P VIII kongressil vastuvõetud teises programmis märgiti, et «... ainult kogu rahvahulkade ühiskondlik-majandus-

¹ Nende komponentide hulgast kerkivad esile: sotsialistliku ülesehitustöö edusammud, teaduse, tehnika ja kultuuri progress, partei poolt juhitud kommunistlik kasvatus jne. Inimeste teadvuses toimuvate muutuste käsitlemisel omistab NLKP määrava tähtsuse objektiivsele faktorile, subjektiivse faktori osa käsitletakse järjest kasvavas plaanis.

² Sealhulgas teaduslik-ateistlik propagandatöö.

³ NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused (edaspidi: NLKP resolutsioonid...) I, Tallinn 1956, lk. 42.

⁴ Südametunnistuse vabadus kindlustati Nõukogude võimu dekreediga 23. jaanuarist 1918. a., mille põhjal lahutati kirik riigist ja kool kirikust. (vt. Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства, № 18, 26 января 1918 г.).

liku tegevuse plaanipäraseks ja teadlikuks muutumine toob endaga kaasa usuliste eelarvamuste täieliku väljasuremise...» ja et partei «... organiseerib kõige ulatuslikumat teaduslikku, hariduslikku ja usuvastast propagandat.»⁵ Süstemaatilise teaduslik-ateistliku propagandatöö ülesanded seadis parteiorganisatsioonide ette ka NLKP kolmas programm, kus rõhutatakse eriti teadusalase propaganda üha kasvavat osa.⁶ Partei ei näe ateistlikus kasvatustöös eesmärki omaette. Ta käsitleb seda kasvatustööd allutatuna proletariaadi klassihuvidele, ühenduses «...klassilikumise konkreetse praktikaga...», nagu õpetas Lenin.⁷

Partei programmiliste nõudmiste kohaselt omandas ateistlik kasvatustöö suure osatähtsuse ka Eestimaa Kommunistliku Partei poolt kavandatud ideoloogilise töö ülesannete seas. Järgides leninlikku õpetust ateistliku kasvatustöö diferentseerimise kohta⁸, on vabariigi parteiorganisatsioon kasutanud rohkesti mitmekesiseid vorme ja meetodeid elanikkonna kõige erinevamate kihtide vabastamiseks usu mõju alt. EKP poolt organiseeritud ja juhitud süsteemikindlas ateistlikus kasvatustöös on viimastel aastatel suure kasuteguriga rakendamist leidnud mitmed olustikutraditsioonid.⁹ Nende tekkimine oli peamiselt tingitud vajadusest eemale tõmmata noori kiriklike kombetalituste sooritamisest. Selle kõrval suurenes vajadus vastandada religioossetele kombetalitustele kaasaegse sisuga kommunistliku kasvatustöö eesmärgke teenivad traditsioonid.¹⁰

Nende traditsioonide tekkimine ja areng on olnud süstemaatiliselt Eestimaa Kommunistliku Partei tähelepanu keskpunktis. See on aga põhjustanud nende uute ürituste järjest kasvavat populaarsust vabariigi elanikkonna hulgas. Nii on viimastel aastatel leidnud suurt poolehoidu noorte suvepäevad, laste kevadpäevad, märksa pidulikumaks on muutunud abielu registreerimine, üha enam juurdub ilmalik matus. Peale nimetatute on tekkinud rohkesti täiesti uusi, ainuüksi sotsialistlikule ühiskonnale eriomaseid olustikutraditsioone.¹¹

⁵ NLKP resolutsioonid... I, lk. 421.

⁶ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1962, lk. 112.

⁷ V. I. Lenin, Teosed, 15. kd., Tallinn 1953, lk. 372.

⁸ V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., Tallinn 1955, lk. 205.

⁹ Mõnede olustikutraditsioonide asendit ateistliku kasvatustöö struktuuris käsitletakse põhjalikumalt: B. Г. Штукка, Быт и религия, Москва 1966.

¹⁰ Propageerides mõningaid kiriklike kombetalitusi (millede etnograafilises tagapõhjas pole raske ära tunda inimestevahelisi ajalooliselt väljakujunenud ühiselu reegleid) püüdsid kirikuringkonnad neid reklaamida kui rahvuslikke või vähemalt rahvalikke kombeid. Eriti omased olid niisugused meetodid (ja on ka praegu) vabariigis kõige levinumale usuorganisatsioonile — luteri kirikule.

¹¹ Siia kuuluvad näiteks uute tootmisvõimsuste ja kultuur-hariduslike asutuste ekspluatatsiooni andmise pidulik tähistamine, tootmiskollektiivide ja tööeesrindlaste tööjuubelite tähistamine jms.

Viies ellu Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee juhtnõore¹² on vabariigi parteiorganisatsioon kujunenud aktiivseks võitlejaks ja kogu usuvastase võitlusrinde juhiks. Mõistagi ei saa asetada võrdsusmärki kõikide rajoonide-linnade parteiorganisatsioonide tegevuse vahele ateistliku kasvatustöö suunamisel. Kohalike parteiorganisatsioonide initsiatiivi ajendasid erinevad tegurid.¹³ Seetõttu lülitusid vabariigi rajoonide ja linnade parteiorganisatsioonid ateistlikku kasvatustöösse ka kaugeltki mitte üheaegselt ja ühesugusel tasemel.

Aastatel 1957—1961 avaldas rohkesti initsiatiivi ateistlikus kasvatustöös EKP Tartu linna organisatsioon. Tihedas koostöös linna kõrgemate koolide ja teaduslike asutustega ning nende parteiorganisatsioonidega algatas EKP Tartu Linnakomitee rea teoreetilisi probleeme sellest valdkonnast ning juhtis ka sama-suunaliste praktiliste abinõude väljatöötamist.¹⁴ Ateistliku töö küsimused tõusid selles parteiorganisatsioonis ulatuslikumalt ja sügavamalt kui vabariigi teistes parteiorganisatsioonides.¹⁵ Tartu kõrval aktiveerisid esimestena ateistlikku kasvatustööd veel Tallinna, Kohtla-Järve ja Pärnu linnaorganisatsioonid ning Võru, Kingissepa, Tartu, Hiiumaa ja Rapla rajoonid. Süsteemikindel tegelemine ateistliku kasvatustööga on täheldatav kõikides vabariigi parteiorganisatsioonides alates aastatest 1959—1961. Sellel perioodil uurib ja üldistab EKP Keskkomitee teaduslikult vabariigi ateistliku kasvatustöö kogemusi ning annab kohalikele parteiorganisatsioonidele selleks tööks soovitusel. Alustatakse kavakindlat ateismi-ala propagandistide ja lektorite ulatuslikumat

¹² Alates 50-ndate aastate lõpust on EKP Keskkomitee pleenumitel, vabariigi parteiaktiividel ja vabariigi kongressidel järjekindlalt käsitletud ateistliku kasvatustöö küsimusi. Spetsiaalsed otsused võeti vastu EKP Keskkomitee bürool 19. augustil 1954. Vt. Eestimaa Kommunistliku Partei Arhiiv (EKPA), f. 1, nim. 157, s.-ü. 57, l. 48, 17. märts 1959; EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 49, l. 79—86 ja 30. jaanuar 1962; EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 185, l. 155—158.

¹³ Nendest vajavad esiletõstmist: kirikuringkondade aktiivsuse aste antud piirkonnas, partei ideoloogilise töö mõju, ateistide-aktivistide kaadri seisund kohtadel jt. Kohalike iseärasuste seas tuleb arvestada ka teadusliku uurimise asutuste ja kõrgemate koolide olemasolu jms. tegureid, mis aktsentueerivad ideoloogilise töö vajadust.

¹⁴ Nii koostatakse ja avaldatakse ühisel jõul eri brošüürina esimene metoodiline abimaterjal — soovitusel ilmalike kombetalituste korraldamise kohta — vt. Nõuandeid ilmalike kombetalituste kohta, Tartu, 1959.

¹⁵ EKP Arhiivi materjalidest ilmneb, et Tartu linna parteiorganisatsioonis arutati ateistliku kasvatustöö küsimusi ajavahemikul 1957—1960 kas ise-seisvalt või vahetus seoses 6 parteiaktiivil, 10 pleenumil, kõikidel linnaorganisatsiooni konverentsidel. EKP Tartu Linnakomitee bürool käsitles neid probleeme 1959. a. 10 ja 1960. a. 11 korral. Nendes materjalides kajastub olukorra põhjalik tundmine, selle sügav analüüs. Tehti hulgaliselt ettepanekuid selle töö paremustamiseks. Eriline rõhk asetati kiriklike kombetalituste, eriti leeri väljatõrjumisele uute traditsioonidega juba 1957. a. (vt. EKPA, f. 148, nim. 42, s.-ü. 11, l. 126, 1277 ja EKPA, f. 148, nim. 44, s.-ü. 1, l. 31, 42 jm.).

ettevalmistust. Algab elavnemine kogu ateistlikus kasvatustöös. Samasse perioodi kuulub ka eelmainitud traditsioonide leviku algus.

* * *

Uute traditsioonide sündimine kaasajal kujutab endast sügavatest vastuoludest lõhestatud keerulist protsessi. Lakkamatu võitlus vana ja uue vahel peegeldab seaduspäraselt transformatsiooni, mille käigus ühed traditsioonid tekivad, teised muutuvad ja täiustuvad, kolmandad kaovad hoopis, asendudes täiuslikumate ja progressiivsematega. Need üldtuntud arenguseadused on olnud omased ka kõikidele uutele traditsioonidele, sealhulgas *noorte suvepäevadele* — kaasaegsele olustikutraditsioonile¹⁶, mis võeti kasutusele vabariigis alates 1957. aastast Eestimaa Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu initsiatiivil, parteiorganisatsiooni vahetul suunamisel ja toetusel. Aastate vältel on noorte suvepäevad omandanud väljapaistva koha Eestimaa Kommunistliku Partei poolt suunatavas ateistlikus kasvatustöös. Eriti suure tähtsuse omandas nimetatud üritus noorsoo ateistliku kasvatamise ülesannete realiseerimisel. 1966. aasta suvel korraldati noorte suvepäevi vabariigi linnades ja rajoonides juba kümnendat korda. Sel puhul pole liigne pisut pilku tagasi heita, et jälgida, kuidas toimusid eespool mainitud arenguseadused ning millises suunas on toimunud selle traditsiooni evolutsioon. Vajadus selle ürituse teaduslikuks analüüsiks on seda küpsem, et niisugust käsitlust meie teaduslikus (eriti ajaloo-alases) kirjanduses võib üpris kasinalt leida.¹⁷

¹⁶ Et viimastel aastatel on metodoloogiline olustikutraditsioonide käsitus märgatavalt laienenud, siis oleks ebaõige seada noorte suvepäevi perekonnatraditsioonide raamidesse. Seetõttu käsitletakse neid käesolevas kirjutises olustikulise traditsioonina.

¹⁷ Väheste erandite seas tuleb eelkõige mainida Eesti NSV Riikliku Etnograafiamuuseumi töötajate teaduslikku uurimust «Noorte suvepäevad» (käskkirjas, sama asutuse arhiivis — edaspidi EA-KV-112) ja publikatsioone üleliiduliste teaduslike väljaannete veergudel (В. Калитс, Изучение новых семейных обрядов в ЭССР, «Советская Этнография», 1965, № 4). Seevastu on viimase kümne aasta vältel rohkesti sõna võetud noorte suvepäevade kohta nii suuliselt kui ka kirjanuslike väljaannete veergudel. (Eriti rohkesti kirjutati neist ajalehtedes. Nii avaldati näiteks «Edasis» suvepäevade kohta ulatuslikumaid kirjutisi: 1959 — 14, 1960 — 13 ja 1961 — 9 korral). Enamik avaldatud materjalidest kujutab endast kas toimunud suvepäevade kirjeldusi või seda üritust propageerivaid artikleid. Viimastel aastatel on hulgaliselt ilmunud ka brošüüre ja metoodilist abimaterjali ürituse korraldajatele (vt. V. Pilt, Lähetus ellu, Tallinn 1964; I. Baturin, Noorte traditsioonid, Tallinn 1965; kogumik «Õpime kogemustest», Tallinn 1958 jt. Analüüsiva käsitluse tõttu võib pakkuda teaduslikku huvi I. Baturini Sa saad täisealiseks, Tallinn 1966, mille ilmumise puhul võtab ajakirjanduses sõna H. Kään (Sa saad täisealiseks. Selle tähistamisest noorte suvepäevadel, «Noorte Hääli», nr. 203, 30. august 1966). On iseloomulik, et viimastel aastatel hakkavad suvepäevade (enam või vähem emotsionaalsed) kirjeldused perioodika veergudel kohta loovutama ürituse sisu ja vormi analüüsivatele materjalidele.

1957. aasta suvel korraldati Paide rajooni Väätsse külanõukogu kommunistlike noorte initsiatiivil partei rajooniorganisatsiooni abiga esmakordselt noorte suvepäevad. Nendest võttis osa 39 noort, kes töötasid selle külanõukogu territooriumil paiknevates majandites ja asutustes. Rajatud ürituses pole raske ära tunda käesoleva sajandi kahekümnendatel aastatel Eesti töölisnoorsoo hulgas suurt poolehoidu leidnud nn. ilmaliku leeri järeltulijat.¹⁸ Sisuliselt korraldas ilmalikke leere EKP Keskkomitee, organisatsioonilise töö tegid ELKNU Keskkomitee poolt juhitud ametiühingute noortekomisjonid.¹⁹ See üritus kutsuti ellu vastukaaluks kirikuorganisatsioonide mõju levitamisele kirikliku leeri kaudu, millega tähistati pidulikult ka noorte jõudmist täisikka: «Kui tahame võidelda kiriklike kommetega, peame asemele seadma omad viisid, proletaarsed kombad.»²⁰ 1922. a. suvel võttis Tallinnas sellest osa 70 noort, analoogilised üritused toimusid ka teistes linnades.²¹

Ka noorte suvepäevadel seati konkreetseks eesmärgiks noorte eemale tõmbamine kiriklike kombetalituste täitmisest. Kontrabinõuna võitluses kiriklike kombetalituste (eeskätt leeri) vastu käsitleti suvepäevi ka reas partei dokumentides. Nii märgiti EKP Tallinna Linnakomitee büroo otsuses 1959. aastal, et noorte suvepäevade üheks eesmärgiks peab olema noorte äratõmbamine leerist.²² Kohtla-Järve parteiaktiivi koosolekul (25. jaan. 1961. a.) konstateeriti, et suvepäevi korraldatakse vastukaaluks kiriklikule leerile.²³ Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee V pleenumil²⁴ (7.—9. detsembrini 1960. a.) võeti kokku: «Noorte suvepäevad on muutunud komsomoliorganisatsiooni aktiivseks võitlusvormiks kiriklike kombetalituste vastu ja eeskätt leeri vastu...» Samas toodi ära ka seda kinnitavad statistilised and-

¹⁸ Ilmaliku leeri kohta võib leida huvipakkuvat lugemist: «Noor Tööline», nr. 7/8, 1922, lk. 207—208, EA, KV-122, lk. 9; A. Resev, Karastumine, Tallinn 1958, lk. 199—200. Neist kahes viimases viidatakse ilmaliku leeri eeskujuna saksa töölisorganisatsioonides praktiseeritud nn. noorsoo piduliku pühitsemise üritusele (saksa k. Jugendweihe) — vt. Der Große Brockhaus, Leipzig 1931, B. 10, S. 495 und B. 20, S. 342.

¹⁹ Lähemalt: H. Saarniidu sellekohasest uurimusest — Mõtisklusi usust, Tallinn 1962, lk. 93—95.

²⁰ «Noor Tööline», nr. 5, 1922, lk. 147. (Tsiteeritud väljaanne ja tema järeltulija «Meie Noor Tööline» pühendavad rohkesti ruumi ateistliku kasvatustöö küsimustele. Nende veergudel kajastus äge võitlus usuõpetuse vastu koolides, kirjeldati värvikalt usuvastaseid demonstratsioone ja nn. ilmaliku leeri üritusi.)

²¹ Ka hiljem katsetavad noortekomisjonid organiseerida ilmalikku leeri Tartus, Pärnus, Narvas jm., kuid need üritused keelatakse politseivõimude poolt — vt. J. Kalits, Noorsugu, ühine!, Eesliinil, Tallinn 1962, lk. 255.

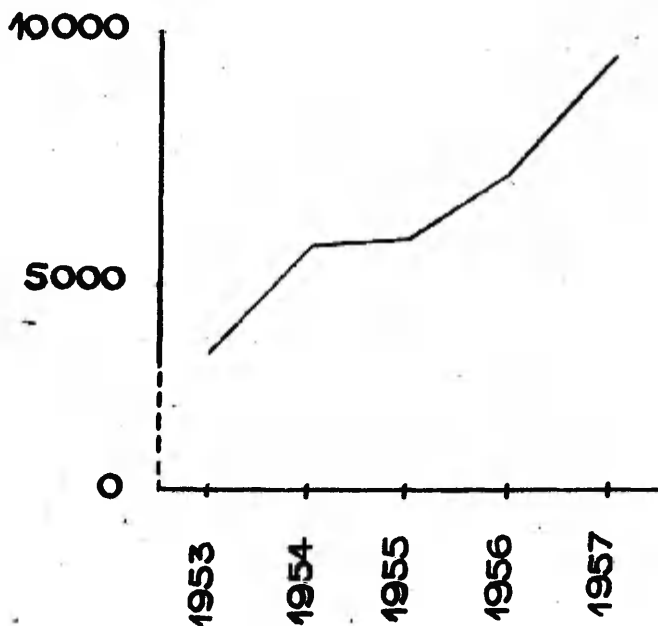
²² EKPA, f. 5, nim. 42, s.-ü. 4, l. 21, 22.

²³ EKPA, f. 1133, nim. 36, s.-ü. 22, l. 39.

²⁴ EKPA, f. 1, nim. 198, s.-ü. 40, l. 87.

med.²⁵ Niisugune seisukoht kajastub arhiivimaterjalides korduvalt.²⁶

Kommunistliku kasvatustöö ülesannete püstitamine sellises konkreetses perspektiivis taandatuna ainuüksi võitlusele kirikliku leeri vastu saab mõistetavaks, kui kasvõi põgusaltki vaatleme seda põhjustanud olukorda.

Religiooniorganisatsioonide tegevuse aktiviseerumine ning tõsised puudused teaduslik-ateistliku propagandatöö korraldamisel koos objektiivsete teguritega (sõja-aastail märksa tõusnud inimeste religioossuse aste, raskused sõjahaavade parandamisel jt.) olid ühtekokku soodustavaks faktoriks kiriku mõju laienemisele vabariigi elanikkonna, eriti noorsoo hulgas.

Kiriklike kombetalituste ajutise elavnemise aastatel (eriti ajavahemikul 1953—1957) ei propageerinud kirikuringkonnad leeri kaugeltki mitte ainult religioossetel kaalutlustel. Madalama religioossuse astmega noorte hulgas propageeritakse* (märkimist vääriava eduga) leeri kui eestlastele eriomast esiisade kommet.

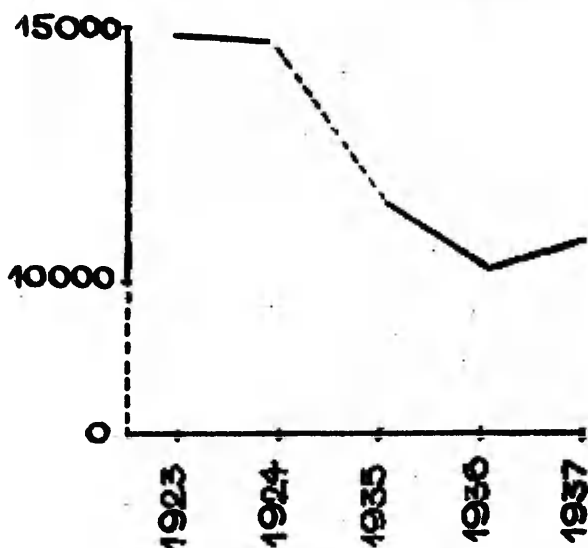
²⁵ EKPA, f. 1, nim. 198, s.-ü. 40, l. 125.

²⁶ Näiteks EKP Pärnu Linnakomitee büroo otsus suvepäevade läbiviimisest — EKPA, f. 147, nim. 36, s.-ü. 8, l. 108, 109 jpt.

Rohkesti levib leer kõrvuti teiste kiriklike kombetalitustega ka mainitud perioodi hilisematel aastatel asumiselt naasnud kulaklike perekondade liikmete hulgas, kujutades kohati ka teatud protestiavaldust uute ühiskonnasuhete vastu. Kuid samal ajal võttis küllaltki suur kontingent noori kiriklikust leerist osa selle toimingu emotsionaalsust silmas pidades. Nad soovisid tähistada täisikka jõudmist võimalikult meeldejäävalt ja pidulikult.

Kirikliku leeri traditsiooni levikut vabariigis iseloomustab ligilähedaselt ²⁷ kõver (lk. 196).²⁸

Neil aastail oli kirikliku leeri mõju sedavõrd tugev, et selle religioosse rituaali täitmisest võtsid osa isegi mõned ideoloogili-

selt ebakindlad kommunistlikud noored ja üksikud vabariigi kõrgemate õppeasutuste üliõpilased.²⁹ Kaasa lasksid end tõmmata ka üksikud asja tööle määratud pedagoogilise õppeasutuse lõpetanud noored õpetajad.³⁰ Noorte suvepäevade esimestel aastatel esines juhtumeid, kus suvepäevadest osavõtnud noored tegid hiljem läbi veel kirikliku konfirmatsiooni.³¹

Olgu märgitud, et viimatiõeldu pole kaugeltki reeglipärane — tegemist on vaid harvade eranditega. Ent, nagu nähtub toodud

²⁷ Esitatud andmed käsitlevad leeri luteri kirikus.

²⁸ Statistilised alusandmed pärinevad ELKNU Keskkomitee Jooksva Arhiivi materjalidest ning neid pole võrreldud kirikusisese statistikaga.

²⁹ EKPA, f. 148, nim. 42, s.-ü. 11, l. 164.

³⁰ EKPA, f. 1, nim. 191, s.-ü. 26, l. 100.

³¹ EKPA, f. 147, nim. 36, s.-ü. 6, l. 130.

andmetest, kulmineerus kiriklik leer 1957. aastal, saavutades ligi-lähedase taseme sõjaaelse perioodi leeriga, mis läbilõikes on kujutatavad graafikuna (lk. 197).³²

Juhindudes Lenini õpetusest selle kohta, et «... võitlust religiooni vastu ei tohi piirata abstraktselt ideoloogilise propagandaga, ei tohi muuta selleks propagandaks»³³, lõi konfomoliorganisatsioon 1957. aastal teravas ideoloogilises võitluses uue noorsootraditsiooni — noorte suvepäevad. See üritus omandas vabariigi noorte hulgas kiiresti suure populaarsuse, levides kõikidesse linnadesse ja rajoonidesse. Ta muutus kommunistliku kasvatustöö uueks kauniks vormiks. Noorte poolehoiust uuele olustikutraditsioonile kõnelevad järgmised arvud³⁴ mis peegeldavad osavõttu noorte suvepäevadest vabariigi rajoonides ja linnades:

Tabel 1

1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
39	2200	6300	6950	7000	5200	6000	6000	6000

Uue ürituse kõrge kvaliteediline sisu, emotsionaalne vorm ja ühiskondlike organisatsioonide koordineeritud selgitustöö üheskoos kallutasid vaekausi suvepäevade kasuks. Nii võisid mitmed parteiorganisatsioonid juba 1960. a. järeldada, et uue traditsiooni juurutamine kujunes «... raskeks löögiks kirikule»³⁵, sest siitpeale vähenes aasta-aastalt kiriklikust leerist osavõtjate arv.

Noorte suvepäevade ja kirikliku leeri levikut võib ligikaudselt iseloomustada järgmine graafik (lk. 199).³⁶

Noorte suvepäevade algaastatel asetati eriline rõhk nende korraldamisel puhtateistlikele propagandatöö vormidele ja meetoditele kitsamas plaanis. Selle traditsiooni edasine areng seadis esiplaanile kommunistliku kasvatustöö ülesanded ja eesmärgid hoopis avaramalt ja laiemalt. Nii käsitleti suvepäevi juba 1959. aastal: «Noorte suvepäevad — see on noorele inimesele lähetuse andmine ellu, see on noore vahetuse ülevaatus eakamate silmade

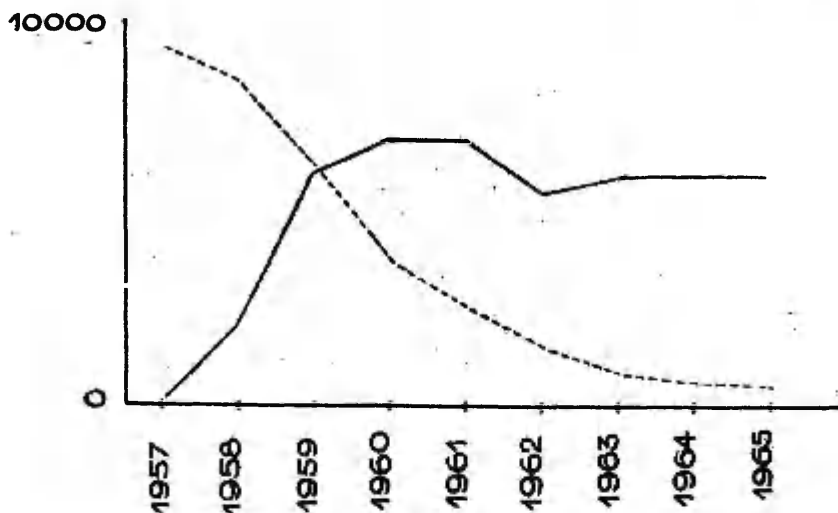
³² Alusandmed pärinevad: EKPA, f. 1, nim. 191, s.-ü. 26, l. 88, EKPA, f. 1, nim. 211, s.-ü. 27, l. 133 ja EELK väljaandest «Eesti Kirik», nr. 24/25, 16. juuni 1924, lk. 103, nr. 24, 18. juuni 1925, lk. 190, nr. 50, 10. detsember 1936, lk. 3 ja nr. 42, 20. detsember 1937, lk. 6.

³³ V. I. Lenin, Teosed, 15 kd., Tallinn 1953, lk. 372.

³⁴ Rohkete ebatäpsuste tõttu komsomoli rajooni- ja linnakomiteede poolt ELKNÜ Keskkomiteele esitatud aruannetes suvepäevade kohta võib esitada alates 1958. a. vaid ligikaudseid, tegelikkusele lähedasi andmeid.

³⁵ EKPA, f. 1133, nim. 34, s.-ü. 44, l. 21.

³⁶ Pideva joonega on tähistatud suvepäevaliste, katkendlikuga leerist osavõtjate arvu. Graafiku koostamisel on kasutatud järgmisi allikaid: ELKNÜ Keskkomitee Arhiiv (V. Pildi ettekanne üleliidulisel ateismi alal töötajate seminaril 1966. a., lk. 2; EA, KV-122, Noorte suvepäevad, lk. 19—2, 28—29; EKPA, f. 1, nim. 221 s.-ü. 27, l. 74.

Ilmekalt kajastavad suvepäevade suurt mõju kiriklikule leerile kohtadelt pärinevad andmed. TRÜ NSV Liidu ajaloo osakonna V kursuse mittetatsionaarse üliõpilase E. Suursoo kursusetöös «Nõukogulike kombetalituste läbiviimise praktikast Võru rajoonis» (Tartu, 1965, lk. 60), kus on toodud järgmised iseloomulikud andmed, mis pärinevad Võru rajoonist ning kajastavad noorte osavõttu leerist rajooni territooriumil paiknevates luteri kirikutes:

Koguduse nimetus.	1962	1963	1964
1. Vastseliina	45	31	26
2. Roosa	4	1	
3. Pindi	23	13	1
4. Urvaste	15	9	2
5. Rõuge	46	24	20
6. Võru	4	8	6
Kokku	137	86	55

(ka siinkohal esitatud arvude aluseks pole kiriku siseorganisatsiooniline statistika, vaid kohalikud tähelepanekud). Omalaadse evolutsiooni on läbi teinud kiriklike kombetalituste vähenemise käsitlus Eesti NSV-s emigrantlikus kirikukirjanduses. Nii leiutati «põhjendus» noorte eemalejäämisele kiriklikust leerist ja laulatuselt: «Eestis on konfirmatsioon maksustatud. Iga leerilaps peab maksma 1000 rubla, mis praeguse vaesuse juures võimatu on. Kiriklik laulatus on viimasel ajal 1500 rublale tõstetud» («Lux Aeterna», nr. 7, sept. 1950, lk. 16. Selles SFV-s välja antud ülireaktsioonilises Eesti Kristliku Üliõpilasseltsi väljaandes viidatakse siinkohal äratoodud «informatsiooni» allikana Lääne-Saksa «Pfaffenblatt'ile»). Taoline interpretatsioon anti küsimusele sõja järgsetel aastatel. Uute nõukogulike traditsioonide tekkimisel vabariigis saavad nendest kohe ka emigrantlike kirikutegelaste rünnakute objektid. Sealjuures tõstetakse rohkesti kära selle üle, et ilmalike kombetalituste levitamise kaudu «...rahvast ära võõrutatakse kirikust ja ristiusust». Nii kirjutati Rootsis (Uppsala) ilmuvas emigrantliku kirikuorganisatsiooni Eesti Evangeeliumi Luteri Kirik (EELK) häälekandjas «Eesti Kirik», nr. 1, 1960 (X aastakäik), lk. 20.

all.»³⁷ Tihedalt seotuna kommunistliku kasvatustöö ülesannetega ja allutatuna nende eesmärkidele analüüsis noorte suvepäevi Eestimaa Kommunistliku Partei XII kongress 1960. aastal,³⁸ samas tasapinnas asetati küsimus ka rajoonide ja linnade parteiorganisatsioonides.³⁹ Analoogilise järelduse võimaldab teha noorte suvepäevade programmide sisu analüüs (aastate 1957—1964 kohta).⁴⁰ Viimasest nähtub, et juba suvepäevade algperioodil (aastail 1957—1962) kujunes otsingute käigus⁴¹ välja põhiliste probleemide ring, mille käsitlemine noorte suvepäevadel (erinevatel aastatel erinevalt aktsentueeritult) on kujunenud traditsiooniliseks ja mis selliselt on välja ulatunud kaasaega. Suvepäevade astumisele uude arenguetappi on tähelepanu juhtinud ka vabariigi teadlased parteiorganisatsiooni esinduslikel foorumitel.⁴²

Suvepäevade allutamine kommunistliku kasvatustöö üldistele ülesannetele kajastub eelkõige ürituse sisulises küljes. Kui näiteks 1966. aastal toimus vabariigis rohkesti üritusi, mis olid kantud sotsialistlikust internatsionalismist ja nõukogude patriotismist seoses 25 aasta möödumisega Nõukogude Liidu Suure Isamaasõja algusest, siis samal suvel kajastusid need juhtmõtted kõikidel noorte suvepäevadel.⁴³

Suvepäevade programmide analüüsist järeldub veel, et viimastel aastatel on nendes üritustes hakanud süstemaatiliselt vähenema ateistliku kasvatustöö konkreetne element, eriti teaduslik-ateistliku propaganda suunaliste ürituste erikaal.⁴⁴ Sel-

³⁷ «Noorus», 1959, nr. 5, lk. 2—3.

³⁸ EKPA, f. 1, nim. 198, s.-ü. 34, l. 60.

³⁹ Nii märgiti EKP Kingissepa Rajoonikomitee bürool 27. märtsil 1959. a.: «Noorte suvepäevade läbiviimisel on suur tähtsus meie noorte ideelis-poliitilisel kasvatamisel, nende kommunistliku maailmavaate, ellusuhtumise ja esteetilise maitse kasvatamisel... Noorte suvepäevade läbiviimine on heaks vahendiks võitluses kirikliku leeritalituse vastu...» EKPA, f. 2150, nim. 20, s.-ü. 17, l. 17.

⁴⁰ ELKNU Keskkomitee Jooksev Arhiiv, Noorte suvepäevade programmid.

⁴¹ Sagedasti pööratakse noorte endi poole ettepanekute saamiseks suvepäevade sisu ja vormi täiustamiseks — vt. EKPA, f. 4896, nim. 22, s.-ü. 6, l. 90, 91.

⁴² Sellest rääkis EKP Keskkomitee VII pleenumil (9. juulil 1963) A. Panksejev, tõstes eriti esile suvepäevade eelürituste kasvatuslikku osa — EKPA, f. 1, nim. 234, s.-ü. 1, l. 90, 91, 92.

⁴³ Analoogiliselt toimiti ka viimasel olümpia-aastal, mil suvepäevade laagrites korraldati sagedasti nn. väikesi olümpiamänge, rõhutati eriti sporti ja kehakultuuri osa kasvatustöös.

⁴⁴ Muidugi oleks äärmiselt ebaõige käsitada suvepäevade võidukäiku ainsa ja peamise dominandina võitluses kirikliku leeri mõju vastu noorsoo hulgas. Eeskõige tuleb ikkagi arvestada objektiivse faktori toimet subjektiivse faktori järjest kasvava osatähtsuse kõrval. Arvesse tuleb võtta ka nende eelnevat mõju täisikka jõudvate noorte psüühikale. (Subjektiivse faktori järjest kasvavat osa on teaduslikult analüüsitud ka konkreetseid sotsioloogilisi uurimusi abiks võttes — vt. Строительство коммунизма и преодоление религиозных пережитков, Москва 1966, стр. 19. М. И. Шахнович, Ленин и проблемы атеизма, Москва 1961, стр. 532.)

lest faktist oleks aga ekslik teha järeldust ateistliku kasvatustöö nõrgenemise kohta vabariigi noorsoo hulgas. Noorte suvepäevad olid, on ja jäävad nii ateistliku kasvatustöö kui kommunistliku kasvatustöö tähtsaks koostisosaks, sest nende sisu üksikute elementide prevalentne rakendamine erinevatel aegadel ei saa vähendada suvepäevade osatähtsust ateistlikus töös.

Üldsusele on küllaldaselt tuntud vastasrinde tegevus noorte suvepäevade algperioodil, mis avaldus aktiivses vastutöötamises, noorte mõjutamises mitmesuguste vahenditega. Kõigest sellest on ka rohkesti kirjutatud.⁴⁵ Kuid tundub, et niisuguse nähtuse taustal, nagu on kirikliku leeri väljasuremine,⁴⁶ ei märgata sageli kirikuringkondade valvsat tähelepanu. Lootes, et see traditsioon kujutab endast lihtsalt järjekordset kampaaniat, mille korraldamisest peatselt väsitakse, ei jäta kirikuringkonnad kasutamata pisimatki puudust nendes üritustes oma tegevuse huvides. Sellest tunnistavad ka ikka veel aset leidvad kallaletungid suvepäevade korraldajate aadressil kirikuringkondade poolt.⁴⁷ Ka neid asjaolusid on tarvis silmas pidada noorte suvepäevade organisaatoritel.

Olulisel kohal on kasvatustöös (sealhulgas ateistlikus) emotsionaalse ja intellektuaalse ühtsuse küsimus. Emotsionaalsusele on kirik ajast aega üha suuremat tähelepanu osutanud. Eriti aktiivselt tegeletakse selle probleemiga kaasajal.⁴⁸ Pöördumine inimese tunnete poole on seda olulisem, et kõige sagedamini kinnistuvad usulised veendumused inimestes mitte teadvuse, vaid

⁴⁵ Vt. I. Baturin, Kui sa saad täisealiseks, lk. 16—18; V. Pilt, Lähetus ellu, lk. 6—7 jm.

⁴⁶ Juba 1964. a. juuni keskel teatas Tallinna Jaani kirikus pastor oma kogudusele, et leer jäetakse ära, sest sellest osavõtmiseks pole keegi registreerunud. Ajalehes «Edasi» viidati 7. augustil 1966. a. Tartu ühes kirikus asetleidnud omapärasele leerile: nimelt oli õnnistamisele ilmunud ainult üks (!) leerilaps (vt. «Edasi», nr. 231, 1. oktoobril 1966. a., A. Sæde, Maistest ja taevastest asjadest).

⁴⁷ Nii näiteks said Tartu ateistid raevuka kirja 13. sept. 1966. a., mis näib olevat suunatud J. Baturini sulest ilmunud ja mitme rajooni ajalehes (Võru, Haapsalu jm.) avaldatud kirjutise «Kas leer on isaisade komme» vastu. Selles kirjas tehakse üpris paljutähendavaid «järeldusi» suvepäevade organiseerimise kohta. Arvatakse, et suvepäevadel ja teistel uutel traditsioonidel «...on hukatuslik mõju (minu sõrendus. — L. R.) jumala teenimisele, mis võib põhjustada seda, et kunagi termotuum(a) sõjas hakkab kogu eesti rahvas, millest ei jää inimeshingegi tema lojaalsuse eest...» jne. jne. samas toonis. Kirja autor kasutab ka üpris rohkesti «epiteete» noorte suvepäevadest rääkides. Ta nimetab neid küll «võsaleeriks» (mis on juba ilukirjanduses käibel olnud vägisõna), küll «juudaste karglemiseks» jms. Ilmselt pole seda kõike tarvis kommenteerida. (Nende ridade autori kasutada oli TRÜ dotsendi A. Miti valduses olev selle kirja eksemplar.)

⁴⁸ «Журнал Московской Патриархии» (1955, № 7, стр. 20) rõhutab: «Jutluse sisu, ... selles kasutatud materjal, õpetuse keel ja stiil ise tuleb nivelleerida kuulajate arenguastmega, vanusega, eluviisi ja tegevusalaga...» Oeldule on vaja lisada, et kaasajalgi sisaldab vaimulike kaadri ettevalmistus obligatoorse distsipliiniina näiteks retoorikat. Kus ja kuidas sellealaseid oskusi omandavad ateistid? — Iseseisvalt, praktilises töös (!).

just emotsioonide kaudu.⁴⁹ Ja seda tuleb ateistlikus töös kahtlemata arvestada.

Alates esimestest aastatest on suvepäevade organiseerijad ja initsiaatorid — vabariigi komsomoliorganisatsioonid parteiorganisatsiooni juhtimisel kasvavalt tähelepanu osutanud selle ürituse emotsionaalsele küljele.⁵⁰ Seetõttu on ka suvepäevi aastast aastasse korraldatud üha kaunimas ja meeldejäävamas vormis. Tuleb nõustuda V. Pildiga, kes mõistab hukka sellise praktika, kus suvepäevi loengutega ülekoormatakse ning tõstab esile huvitava vestluse mõjujõu suvepäevaliste laagris või kohtumistel (näiteks V. Panso vestlused).⁵¹ Nõus ei või aga olla sellega, et nende huvitavate inimeste ring, kes suvepäevaliste oma külaskäikudega meeldejäävaid elamusi pakuvad, aasta-aastalt kitsamaks tõmbub. (Küllap vist tuleb etteheide teha selle eest nendele, kes seda üritust kogu vabariigi ulatuses korraldavad).

Emotsionaalsuse printsiibist lähtudes tegelevad rajoonide ja linnade orgkomiteed viimastel aastatel rohkesti suvepäevade vormilise küljega. Nad taotleavad, et selles traditsioonilised rituaalid välja kujuneksid, mille sooritamine või sellele kaasa elamine pakuks sügavaid, esteetilisi elamusi nii nendest osavõtjatele kui ka arvukatele pealtvaatajatele. (Jutt on muusikalisest ja sõnalisest küljest, kunstilisest kujundusest, rõivastusest, manifestatsioonidest jms.). Ühendada meisterlikult kasvatuslik element emotsionaalsusega — selles näevad suvepäevade korraldajad oma eesmärgi tänapäeval.

* *

*

Veel mõnedest organisatsioonilist laadi küsimustest. Meie vabariigi rajoonidel ja linnadel on nüüd rohkesti kogemusi suvepäevade nn. eelürituste korraldamisel. Nende läbiviimise praktika näitab, et paljudes maa-rajoonides tekib ikkagi vaatamata hoolikatele ettevalmistustele rohkesti raskusi, mille tagajärjel ei saa suvepäevadest osa võtta suurem osa registreer-

⁴⁹ Eriti kehtib öeldu usklike selle kategooria suhtes, kelle religioossus rajaneb peamiselt traditsioonidel. Kuid just niisuguste usklike kontingent on küllalt suur (vt. H. P. Андрианов, Р. А. Лопаткин, В. В. Павлюк, Особенности современного религиозного сознания, Москва 1966, стр. 236).

⁵⁰ Vt. näiteks ЕКРА, фонд 2643, nim. 20, s.-ü. 7, l. 69.

⁵¹ V. Pilt, Suvepäevad, ...Kuidas edasi?, «Noorte Hääli», nr. 210, 7. september 1966. a. Muidugi pole õige ka ainult viitamisi vaid ühest huvitavast inimesest juttu teha. Sellest loetelust ei tohiks vist küll puududa A. Vaarmanni, U. Väljaotsa, A. Meri, V. Lipandi jpt. nimed.

runud noortest.⁵³ Kriitikat on olnud ka ee'urituste sisulise külje osas.⁵³ Sellest tulenevalt poleks ilmselt õige teha etteheiteid nende ma ar a joonide orgkomiteedele, kes viimasel ajal on hakanud piirama eelüritusi, need hoopis lõpetanud või kavatsevad seda peatselt teha. Väljakujunenud laagriperioodi vältel (selle kestuseks on tavaliselt 3—4 päeva) on võimalik kindlasti tööd selliselt korraldada, et see korvaks eelürituste ärajäämise.

Orgkomiteede tegevus näitab ka, et viimastel aastatel on märksa tagasihoidlikumaks jäänud suvepäevade propaganda, millele varasemal perioodil üsna rohkesti tähelepanu osutati (agitatsioonitöö partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonide kaudu, individuaalne töö, propaganda raadio, ajalehtede-ajakirjade-müürilehtede ja teiste vahendite kaudu). Järeldada, et nimetatud üritus endale ise küllalt head propagandat teeb, oleks üripis ennatlik samm.⁵⁴ Suvepäevade läbimõeldum propageerimine looks kindlasti eeldused noorte rohkearvulisemale osavõtule suvepäevadest.⁵⁵

Positiivse suhtumise väljakujunemine uuesse traditsioonis väljendub eelkõige selles, et aasta-aastalt luuakse noortele üha soodsamaid tingimusi suvepäevadest osavõtmiseks.

Kui varasematel aastatel tuli siin pahatihti ette mitmesuguseid takistusi (vahetustöö, asendaja puudumine, mõnikord aga ka muud laadi raskused)⁵⁶, siis viimasel ajal kohtume niisuguste asjadega hoopis harvemini. Ainsaks tõsisemaks probleemiks on vaid selle ürituse ajal põhitöölt puudumise juriidiline põhjendamine, milleks seni veel seaduslik alus puudub.⁵⁷ Reguleeriv seadusandlus puudub ka veel selle ürituse finantseerimises, kuigi just eksimused finantsdistipliini vastu on viimastel aastatel

⁵² Peamised raskused on ma ar a joonides kevadperioodil seotud transpordiga. Nii oli Võru rajoonis 1966. a. võimalik osa võtta suvepäevade eelüritustest vaid 40%-l kõikidest registreerunutest. (ELKNU Võru Rajoonikomitee andmed).

⁵³ Tavaliselt kujutavad eelüritused endast kohtumist, loengut (loenguid): üritus lõpeb tantsuga. Heidetakse ette, et pahatihti pakuvad need üritused noortele vähe, mõnigi kord jääb tekkimata kontakt esineja ja auditooriumi vahel. Kohati mõjub häirivalt lisanduv põhitöölt vabastamise probleem.

⁵⁴ Niisuguseks järelduseks annab põhjust V. Pildi esinemine 1965. a. üleliidulisel ateismi alal töötajate seminaril (vt. ELKNU Keskkomitee Jooksev Arhiiv, samanimeline materjal, lk. 6—7).

⁵⁵ Mõistagi pole suvepäevade eesmärgiks arvude tagaajamine, iga noore osavõtt. Kuid kõrvutades suvepäevaliste üldarvu kõikide 18-aastaseks saanud noorte arvuga, tuleb konstateerida, et esimene neist võiks küll teisest tublisti suurem olla.

⁵⁶ Sageli ei antud noortele transpordivahendeid suvepäevadele sõitmiseks, ei suudetud neid töölt vabastada jne; algaastail tuli ette ka katseid luua ürituse ümber põlgliku suhtumise õhkkond (viimast juhtus isegi intelligenti hulgas) — vt. EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 60, l. 139, EKPA, f. 2643, nim. 26, s.-ü. 5, l. 6.

⁵⁷ Lahendamist vajab suvepäevast osavõtjate põhitööst vabastamine selle ürituse perioodil töötasu säilitamisega.

saanud komistuskiviks nii mõnelegi komsomoliaktivistile — suvepäevade korraldajale.

Linnade ja rajoonide suvepäevade orgkomiteede koosseisude analüüs näitab, et ürituse algaastail (1959—1962) leiame nende juhtide hulgas sagedasti partei rajooni- või linnakomiteede sekretäre, rajoonide ja linnade täitevkomiteede esimehi või nende asetäitjaid. Ent viimastel aastatel on nad nii mõneski rajoonis hakanud asenduma teiste töötajatega, kusjuures orgkomiteede jutimine on sageli komsomolikomiteede sekretäride kanda.⁵⁸ Ärgu loetagu nendest ridadest välja umbusaldust komsomoli juhtide organisaatorlike võimete suhtes. Poleks ju sellest vaja üldse juttu teha siis, kui suvepäevade ettevalmistamine kulgeks kõigjal ühise üritusena, millest üheskoos osa võtavad partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioon, kohalikud nõukogud, kusjuures prevaleeriv osa kuuluks kommunistlikele noortele. Kuid paraku kipub organiseerimiskeskus ülemäära tugevasti komsomoli kanda jääma.

Vabariigi ühiskondlike organisatsioonide ja nõukogude asutuste pagasis on noorte suvepäevade enam kui 10 aasta kogemused. Kümne aasta vältel on see uus olustikutradsioon pidevalt edasi arenenud ja täiustunud. Tema korraldamisel on arvestatud ja arvestatakse ka edaspidi rohkeid üritust edasiviivaid ettepanekuid.⁵⁹ Niisugusena võib teda pidada rahvahulkade loomingu viljaks.

Suvepäevadele kui noorte täisikka jõudmise piduliku tähistamise üritusele kuulub tähtis koht partei ideoloogilise töö peaülesande täitmisel. Sellesse ülesandesse kuulub: «Kasvatada kõigis töötajates kõrget ideelisust ja ustavust kommunismile, kommunistlikku suhtumist töösse ja ühiskondlikku majandusse, täielikult jagu saada kodanlike vaadete ja kommete jäänustest, igakülgselt harmooniliselt arendada isiksust, luua tõelise vaimse kultuuri rikkus. Eriti tähtsaks peab partei sirguva põlvkonna kasvatamist»⁶⁰. Kõrge hinnang anti noorte suvepäevade üritustele ÜLKNÜ XIV kongressil, kus märgiti vabariigi komsomoliorganisatsiooni initsiatiivi ja väärtuslikke kogemusi noorte täisealiseks saamise tähistamisel. Selle ürituse suurest tähtsusest rääkis Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee V pleenumil

⁵⁸ Viimastel aastatel esindavad rea rajoonide suvepäevade orgkomiteedes parteikomiteesid instruktorid, parteihariduse kabineti juhatajad, täitevkomiteesid — osakondade juhatajad, nende asetäitjad, perekonnaseisuaktide büroode juhatajad jt. töötajad.

⁵⁹ Vt. «Noorte Hääli», nr. 210, 7. septembril 1966; V. Pilt, Suvepäevad... Kuidas edasi?

⁶⁰ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1962, lk. 107—108.

(1960. a.) ÜLKNU Keskkomitee sekretär Loginov, kes oma sõnavõtus eriti toonitas noorte hulgas tehtava individuaalse kasvatustöö järjest suurenevat vajadust.⁶¹ Algatatud ürituse tähtsusest kõneleb ka analoogiliste ürituste korraldamine reas vennasvabariikides.⁶² Ja kui kostab ootuspärane küsimus: aga edasi? — siis võib olla sellele kaasajal vaid üks vastus: noorte suvepäevade edasise täiustamise suunas! Kasvatava sisu ja emotsionaalse vormi ühtsuse suunas kõige kõrgemal tasemel. Organisatsioonilises töös veel esinevate puuduste likvideerimise suunas. Ja vaatamata sellele, et kiriklik leer ei suuda suvepäevadele enam minimaalsetki konkurentsi pakkuda. Sest ülesanne — paremini ära kasutada noorte suvepäevi kommunistliku ja seega ka ateistliku kasvatustöö vormina⁶³ ei ole veel kaugeltki täidetud ning jääb seepärast päevakorda ka tulevikus.

БЫТОВАЯ ТРАДИЦИЯ И АТЕИСТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ (1957—1965)

Л. Райд

Резюме

Под воздействием успехов коммунистического строительства происходит последовательный процесс уменьшения влияния религии. Одновременно, в зависимости от увеличения роли субъективного фактора, все большее значение приобретает умелое использование самых разнообразных форм и методов атеистического воспитания. Среди них определенное место занимают новые советские традиции, в их числе так называемые летние дни молодежи. Эта традиция возникла летом 1957 г. в сельсовете Вяттсе Пайдеского района Эстонской ССР по инициативе комсомольской организации. Создали эту традицию в противовес распространенному церковному обряду — конфирмации, которая завоевала известную популярность среди молодежи республики в послевоенные годы. Особенно значительно возросло количество конфирмантов в республике в середине 50 годов, достигнув высшего уровня к 1957 году. В статье анализируются причины и обстоятельства, вызвавшие этот процесс. Рассмотрены также вопросы, связанные с рождением новой традиции и ее распространением. В этой связи особое внимание уделяется руководящей и направляющей деятельности партийной организации республики, поддерживавшей ценную инициативу. В статье приводятся статистические данные,

⁶¹ ЕКРА, f. 1, nim. 198, s.-ü. 40, l. 173—174.

⁶² Vt. lk. 204, viites nr. 59 märgitud kirjutisest.

⁶³ K. Vimsaare, Luteri kiriku ideoloogiast tänapäeval, Tallinn 1963, lk. 68.

характеризующие процесс вытеснения церковной конфирмации летними днями молодежи. В результате продуманного противопоставления новой советской традиции старый религиозный обряд практически вымер уже в течение первого десятилетия (1957—1966).

В статье анализируются вопросы развития летних дней молодежи в указанный период. На основе анализа программ этих мероприятий характеризуется эволюция названной традиции и рассмотрены вопросы усовершенствования ее формы.

Из анализа фактов следует, что хотя прямой элемент атеистического воспитания в узком смысле (атеистические лекции, беседы и т. п.) и отходит на задний план, но в целом это мероприятие имеет большое значение в процессе коммунистического воспитания молодежи и, в частности, в ее атеистическом воспитании.

В конце статьи даются некоторые конкретные рекомендации и предложения для улучшения организационной работы по проведению летних дней молодежи.

DIE TRADITIONEN DES ALLTAGSLEBENS UND DIE ATHEISTISCHE ERZIEHUNG (1957—1965)

L. Raid

Zusammenfassung

Im Verlauf der erfolgreichen Durchführung der kommunistischen Aufbauarbeit in unserem Lande verliert die Religion immer mehr an Boden. Zu gleicher Zeit — infolge der Verstärkung des Einflusses des subjektiven Faktors — gewinnt die geschickte Ausnutzung von allerverschiedensten Formen und Methoden der atheistischen Erziehung eine immer größere Bedeutung. Ein großer Platz wird den neuen sowjetischen Traditionen, darunter auch den sogenannten Sommertagen der Jugendlichen oder der Jugendweihe, eingeräumt. Diese Tradition ist, auf Anregung der Komsomolorganisation, im Sommer 1957 im Dorfsowjet Wäätse, im Bezirk Paide, in der Estnischen Sozialistischen Sowjetrepublik aufgekommen. Diese Tradition wurde als Gegengewicht für den weitverbreiteten Ritus — die Konfirmation — geschaffen. Die Konfirmation hatte sich nämlich unter den Jugendlichen der Republik in der Nachkriegsjahren einer großen Popularität erfreut. Besonders groß war die Anzahl der Konfirmanden in der Mitte der 50er Jahre in der Republik. Der Höchststand wurde im Jahre 1957 erreicht. Im Artikel werden die Gründe und Umstände, die diesen Prozeß hervorgerufen haben, analysiert.

Es wird auch über Fragen gesprochen, die mit dem Aufkommen der neuen Tradition und mit ihrer Verbreitung im Zusammenhang stehen. Eine besondere Aufmerksamkeit wird der leitenden und führenden Rolle der republikanischen Parteiorganisation geschenkt, welche die wertvolle Initiative unterstützt. Im Artikel werden statistische Angaben angeführt, die den Verdrängungsprozeß der kirchlichen Konfirmation durch die Jugendweihe kennzeichnen. Das Resultat der gut durchdachten Entgegensetzung dieser neuen sowjetischen Tradition ist evident — der alte Ritus ist praktisch schon im Laufe des ersten Jahrzehntes (1957—1966) ausgestorben.

Im Artikel werden Fragen über die Entwicklung der Jugendweihe im erwähnten Zeitabschnitt (1957—1966) analysiert. Auf Grund der Analyse dieser Veranstaltungsprogramme wird eine Evolution der genannten Tradition gekennzeichnet. Auch die Fragen der Vervollkommnung der Formen der neuen Tradition werden angeschnitten.

Aus der Tatsachenanalyse läßt sich folgern, daß dieser Veranstaltung im ganzen eine große Bedeutung im kommunistischen Erziehungsprozeß, aber insbesondere in der atheistischen Erziehung zukommt, obwohl das wahre Element im engeren Sinne (atheistische Vorlesungen, Gespräche usw.) in den Hintergrund tritt.

Am Ende des Artikels werden einige konkrete Empfehlungen vorgelegt. Es werden auch konkrete Vorschläge zur weiteren Verbesserung der organisatorischen Arbeit bei der Durchführung der Jugendweihe gemacht.

EESTI NSV RIIKLIK FILHARMOONIA JA TEMA PARTEIORGANISATSIOON (1960—1965)

I. Ševtšuk

Eesti Põllumajanduse Akadeemia
NLKP ajaloo ja filosoofia kateeder

Viiekümne aasta vältel, mis on möödunud Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist, on partei seadnud tähtsale kohale elanikkonnas tehtava ideoloogilise kasvatustöö tema kõige laialdasemates vormides. Eriline rõhk on pandud sellele kommunistliku ühiskonna ehitamise perioodil. NLKP XXIII kongress rõhutab, et meie edasiliikumise väga tähtsaks tingimuseks on kommunistide, kõigi töötajate kasvatamine, mis on kommunismi ülesehitamise praktiliste ülesannete lahendamise eelduseks. «Peaasi seisab nüüd selles, et kõigi partei ideoloogilise töö lülide taset veelgi tõsta. Me peame meeles pidama Lenini juhendit, et väljaspool teadlikku tööd ja ühiskondlikku tegevust ei ole ega saa olla kommunistlikku kasvatust,»¹ öeldakse Keskkomitee aruandes.

Et täita partei poolt püstitatud ülesandeid uue inimese kasvatamisel, on kirjanduse ja kujutava kunsti kõrval tähtis koht muusikal. Oluline osa kuulub siin Eesti NSV Riiklikule Filharmoniale ja tema partei-algorganisatsioonile kui selle ulatusliku kontserdiorganisatsiooni vahetule ideelisele juhile.

Ajakirjanduses on küll aastate jooksul valgustatud Filharmonia tegevust, tema parteiorganisatsiooni tööle pole aga pühendatud ühtegi kirjutist. Kuid nagu öeldakse NLKP põhikirjas, töötab just partei-algorganisatsioon vahetult töörahva hulgas, koondab töötajaid Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ümber, organiseerib rahvahulki partei poliitika elluviimisele, võitlusesse kommunismi ülesehitamise eest.²

Alljärgnevas ei vaadelda Eesti NSV Riikliku Filharmonia partei-algorganisatsiooni tegevust tervikuna. Tähelepanu on koondatud kahele tegevuslõigule — repertuaari valiku ja kollektiivi õppekasvatustöö suunamisele. Autor lähtub sellest, kuidas

¹ L. I. Brežnev, NLKP Keskkomitee aruanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIII kongressile, Tallinn 1966, lk. 76—77.

² Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei põhikiri, Tallinn 1966, lk. 84—85.

Filharmonia siinjuures on järginud partei rahvusprogrammi nõudeid.

Eesti NSV Riikliku Filharmonia ülesandeks on eelkõige ideoloogiline kasvatustöö; siit tuleneb partei-algorganisatsiooni põhisuund — teha kõik võimalik, et kasvataja ise oleks kasvatatud, propageerida muusikat, milles keskne koht kuulub tänapäeva kangelasele, kelle elu ja töö on kuulajatele eeskujuks. Lähtealuseks on olnud kõrgemalseisvate organite juhtnõõrid ja otsused. Märkiksime EKP Keskkomitee büroo otsust «Eesti NSV Riikliku Filharmonia tööst»³ (1962. a. juuni), EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee büroo otsuseid «Eesti NSV Riikliku Filharmonia partei-algorganisatsiooni tööst»⁴ (1956. a. juuni), «Eesti NSV Riikliku Filharmonia repertuaarist»⁵ (1959. a. aprill) ja «Eesti NSV Riikliku Filharmonia, Kinostudio «Tallinnfilm» ja RAT «Estonia» partei-algorganisatsioonide osast Eesti NSV 25. ja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva repertuaari ja ürituste ettevalmistamisel»⁶ (1965. a. veebruar).

60-ndate aastate otsuste aluseks on EKP Keskkomitee VII pleenum (1961. a. juuni), kus käsitleti intelligentsi, eriti loomingulise intelligentsi parteilise juhtimise parandamist. Pleenumil märgiti, et kuigi põhiösa vabariigi loomingulisest intelligentsist sai õigesti aru oma ülesannetest, ei oldud ikka veel täielikult vabanetud ebatervetest meeleoludest. Ilmnes apoliitilisust, rahvuslikku enesessesulgumist, ei mõistetud õigesti novaa-torlust kunstiloomingus, mis viis üksikud loomingulise intelligentsi esindajad lääne modernismi ja formalismi mõju alla.⁷ EKP Keskkomitee II pleenumil (1962. a. veebr.) kutsuti partei Tallinna ja Tartu linnakomiteesid palju pingsamalt töötama parteiorganisatsioonide tugevdamiseks, loominguliste liitude ja kõigi loominguliste kollektiivide ühtekoondamiseks. Teiste hulgas juhtiti erilist tähelepanu ENSV Riiklikule Filharmoniale.⁸

Filharmonia töö edukuse aluseks on hea repertuaar. Sellest ka parteiorganite eriline tähelepanu repertuaari valiku suuna-misele.

Filharmonia parteiorganisatsioon oli juba enne eelmainitud otsuste vastuvõtmist aeg-ajalt arutanud poolaasta töö kokkuvõt-teid, kuulanud loomingulise töö aruandeid, läbi vaadanud reper-tuaariplaani.⁹ Kuid 50. aastatel kandis see kõik valdavail

³ EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 178, l. 164—167.

⁴ Sealsamas, f. 287, nim. 37, s.-ü. 9, l. 286—290.

⁵ Sealsamas, nim. 51, s.-ü. 9, l. 214—217.

⁶ EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee jooksev arhiiv, büroo otsus 9. veebruarist 1965; vt. ka «Ohtuleht», 18. veebruar 1965.

⁷ EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 119, l. 11.

⁸ Sealsamas, nim. 205, s.-ü. 8, l. 55.

⁹ Vt. lähemalt sealsamas, f. 6218, nim. 3, s.-ü. 1, l. 1—56; nim. 4, s.-ü. 1, l. 1—50; nim. 5, s.-ü. 1, l. 1—26; nim. 6, s.-ü. 1, l. 1—44; nim. 6, s.-ü. 2, l. 1—33.

juhtudel viljatu, formaalse mõttevahetuse pitserit. Koosolekute päevakorda võetud küsimuste analüüsimiseks ei rakendatud ei aktiivi, ei Filharmoonia ühiskondlikke organisatsioone. Aruteludel puudus sügavus.

Vead organisatsioonilises töös andsid end tunda ka sisulises töös. Mõnede teoste valikul tegi Filharmoonia juhtkond tõsiseid vigu. Näiteks 1958. a. ühel kontserdil, mis langes ühte omaaegsete jõulupühadega, esitati Händeli oratoorium «Messias», mis äratas usklikke ringkonnas sellist huvi, et pileteid osteti organiseeritult.¹⁰

Mõned vead suudeti siiski ka ära hoida. Näiteks 1958.—1959. aasta sügis- ja talvehooaja kontserdiprogrammis olid ühel sümfooniakontserdil kõrvuti I. Šostakovitši 11. sümfoonia («1905. aasta») ja J. Bachi IV kantaat («Kristus oli surma kütkes»). Partei-algorganisatsioon tunnistas need kokkusobimatuks.¹¹

Ka programmid tervikuna ei seisnud igakord nõutaval kõrgusel. Algorganisatsiooni abistamise eesmärgil arutas EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee büroo (1959. a. aprillis) repertuaari olukorda Eesti NSV Riiklikus Filharmoonias. Otsus sisaldas abinõusid partei-algorganisatsiooni juhtiva osa tugevdamiseks.¹² Büroo kohustas erilist tähelepanu osutama kunstinõukogu töö juhtimisele, suunamisele ja kontrollimisele.

Filharmoonia repertuaarivalikut 50. aastail iseloomustasid juhuslikkus, printsiipaalsuse ja perspektiivplaani puudumine. Pärast rajoonikomitee büroo istungit hakati nendest pahedest vabanema.¹³ Võib koguni öelda, et lahtiste parteikoosolekute naelaks kujunesid repertuaariküsimused.

Ka teised küsimused, mida Filharmoonia parteiorganisatsiooni lahtistel koosolekutel analüüsiti, olid eelkõige seotud repertuaariga: nõukogude muusika propaganda Eesti NSV Riiklikus Filharmoonias¹⁴, G. Ernesaksa aruanne Riikliku Akadeemilise Meeskoori senisest tööst ja perspektiividest¹⁵, Filharmoonia kunstitegevuse plaani täitmine ja perspektiivid¹⁶. Kõige selle arutamine kogu kollektiiviga soodustas Filharmoonia kontserditegevuse edasiminekut. Suurenes Filharmoonia osatähtsus vabariigi kultuurielus. Kasvas tema poolt antud kontsertide arv ja neil käinud inimeste hulk.

¹⁰ Sealsamas, f. 287, nim. 51, s.-ü. 9, l. 215.

¹¹ ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, koosoleku protokoll, 14. jaanuar 1958.

¹² EKPA, f. 287, nim. 51, s.-ü. 9, l. 216—217.

¹³ Sealsamas, nim. 52, s.-ü. 8, l. 101.

¹⁴ ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, lahtise koosoleku protokoll, 30. november 1959 ja koosoleku protokoll, 12. oktoober 1960.

¹⁵ Sealsamas, 16. november 1960.

¹⁶ Sealsamas, 21. juuni 1961.

Tabel 1

ENSV Riikliku Filharmoonia kontserditegevus aastail 1945--1965

Aasta	Kontserte	Külastajaid (tuh.)
1945	787	178,9
1950	1245	364,8
1956	1422	527,0
1960	1672	669,2
1965	1843	827,2

Edasimineks oleks olnud veelgi suurem, kui partei alg-organisatsioon oleks olnud järjekindlam. Näiteks 1961. aasta juulist kuni 1962. aasta märtsini ei arutatud parteikoosolekuil ühtegi põhitöösse puutuvat küsimust.

Ilmnes ka teisi vigu. Loengkontsertide organiseerimisel ei peetud küllalt silmas Nõukogudemaa rahvaste kunsti propageerimist. Juhtus, et loenguid kaasaja nõukogude muusika tsüklist peeti pooltühjale saalile (näit. Narvas, põlevkivibasseinis). Sellest ei tehtud aga järeldusi ei Filharmoonias ega ka kohalikes kultuuriosakondades. Ajavahemikus 1961. aastast 1962. aasta veebruarini estraadikontsertidel esitatud paladest langes eesti muusikale 61, kapitalistlike maade autoritele 67, nõukogude vennasrahvaste ja sotsialistlike maade muusikale vaid 31. Mitmete solistide ja kollektiivide repertuaaris domineeris lääne muusika, ja mitte alati selle paremik. Piisavalt ei esitatud ka vennasrahvaste heliloojate sümfoonilisi ja vokaalsümfoonilisi teoseid.¹⁷ Teiselt poolt — samal ajal kui teravalt rõhutati vajadust pühendada suuremat tähelepanu vennasrahvaste kultuuri propageerimisele, nende võimaluste maksimaalsele kasutamisele, mida annab vennasrahvaste kultuuride lähendamine ja vastastikune rikastamine, ilmnes ENSV Riiklikus Filharmoonias vastupidine nähe — nõukogude rahvaste kunsti saavutuste esitamise osatähtsuse vähenemine. Eesti solistide ja kollektiivide külalisesinemised vennasvabariikides kulgesid järjekindla tõusu suunas. Eesti NSV-s aga vähenes 1961. ja 1962. aastal tunduvalt vennasrahvaste kunstikollektiivide poolt antavate kontsertide arv: 1960. a. 532, 1961. a. 337, 1962. a. 302.¹⁸ Osalt oli see tingitud üleliidulise koordineeriva keskuse puudumisest, peamiselt aga vabariigi Filharmoonia organiseerimisinerstusest.

Kommunismi ehitamise perioodil peab partei üheks otsustava tähtsusega ülesandeks NSV Liidu rahvaste kultuuride sotsialistliku sisu arendamist, jätkab nende edasise vastastikuse rikasta-

¹⁷ Vt. ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, parteikoosoleku protokoll, 21. juuni 1961.

¹⁸ Vt. ENSV Kultuuriministeeriumi Plaani-Finantsosakonna statistilised aastaaruanded.

mise ja üksteisele lähenemise soodustamist, aitab kaasa nende internatsionaalse aluse tugevdamisele ja seega kommunistliku ühiskonna tulevase ühtse üldinimliku kultuuri kujunemisele.¹⁹

Need põhimõtted on olnud ka EKP tegevuse aluseks kultuuri valdkonnas.

EKP Keskkomitee VII pleenumi otsuses märgiti, et mõned vabariigi kirjandus- ja kunstitöötajad ei ole kursis vennasvabariikide kirjanduse, kunsti, muusika ja teatrite arenguga ning seepärast lahendavad Nõukogude Eesti kultuuri probleeme isoleeritult.²⁰ «Filharmoonia peab kogu oma tegevusega toetama NSV Liidu vennasrahvaste rahvuskultuuride lähenemise ja vastastikuse rikastumise protsessi, tugevdama meie kodumaa rahvaste sõprust, viima rahvahulkadesse sotsialistliku internatsionalismi suuri ideid,²¹ rõhutati Filharmoonia tööd analüüsivas EKP Keskkomitee büroo otsuses 1962. a. juunis.

Filharmoonia parteiorganisatsioon võttiski oma kohuseks ära kasutada kõik võimalused, et vennasvabariikide kollektiivid ja solistid Eestisse sõidaksid.²² Tulemused on rõõmustavad. Kui 1963. aastal andsid vennasrahvaste kollektiivid ja solistid Eesti NSV-s 252 kontserti 150 000 kuulajale, siis juba 1964. aastal jõuti vastavalt 451-ni ja 275 300-ni. 1965. aastal 410 kontserti, 233 100 külastajat.²³ Esinejate hulgas olid Armeenia Riiklik Sümfooniaorkester «Jerevan», Läti naiskoor «Dzintars», Ukraina koor «Trembita» ja kammerorkester, Leedu laulu- ja tantsuansambel, Pjatnitski-nimeline Vene Rahvakoor, Ossipovi-nimeline Vene Rahvapilliorkester jt., estraadibrigaadid «Družba», «Orera», Odessa estraadiorkester ja terve rida soliste. Ja seda kõike ainuüksi 1965. aastal.

Selle kõrval on sagenenud Eesti NSV Riikliku Filharmoonia kollektiivide ja solistide kontserdid vennasvabariikides: 1963. a. 210, 1964. a. 254 ja 1965. a. 264. Paljud kollektiivid (vokaalan-sambel «Laine», filharmoonia estraadiorkester) viibivad pidevalt kontserdireisidel. Erti väärrib märkimist Riiklik Akadeemiline Meeskoor. Üksnes 1965. aastal andis ta 30 kontserti vennasvabariikides, neist 4 Moskvast, 2 Leningradis ja 24 Põhja-Kaukaasia ja Volgamaa linnades. Tõeline sõprus on alati vastastikune. Ja mida tihedam on rahvaste suhtlemine ja mida täielikum üldrahvalike ülesannete mõistmine, seda edukamalt saadakse jagu kolkapoliitika ja rahvusliku egoismi avaldustest. See aga soodustab rahvaste lähenemist, nende sõpruse tugevnemist, lõppkokkuvõttes kommunismi ehitamist.

¹⁹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1965, lk. 105.

²⁰ EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 119, l. 15.

²¹ EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 178, l. 166.

²² ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, koosoleku protokoll, 14. november 1962.

²³ ENSV Riikliku Filharmoonia jooksev arhiiv, statistilised aastaaruanded.

Suur samm internatsionaalse kasvatuse suunas tehti ära ka repertuaari nõudlikuma välikuga.

Juba 1963. aastal omandas Filharmoonia estraadiorkestri repertuaaris keskse koha eesti ja vennasrahvaste helilooming.²⁴ 1965. aastal oli pilt niisugune: eesti autoritelt 38,1% teoseid, vennasrahvaste autoritelt 23,7%, sotsialismimaade autoritelt 10,9% ja kapitalistlike maade autoritelt 27,3%.²⁵

Et Eesti NSV Riikliku Filharmoonia kontserditegevuse ilme määravad suures osas sümfooniakontserdid, siis nõukogude vennasrahvaste heliloojate teostel on ka sümfooniakontsertidel täita oluline ideelis-kunstiline funktsioon. Filharmoonia partei-algorganisatsiooni lahtisel koosolekul 1961. a. juunis, kus arutati kunsti-tegevuse plaani täitmist ja perspektiive, märgiti peamise puudusena seda, et ei esitata küllaldaselt vennasvabariikide heliloojate sümfoonilisi ja vokaalsümfoonilisi teoseid.²⁶

Arvestades eespoolõeldut, hakati 60. aastate esimesel poolel üha järjekindlamalt tooma eesti kuulajani vennasheliloojate sümfoonilisi teoseid. Üksnes 1963. aastal täiendati sümfooniaorkestri repertuaari 12 teosega vennasvabariikide heliloojatelt. Mitmed sümfooniad tulid 1965. aastal esiettekandele, nende hulgas D. Sostakovitši poem «Stepan Razini hukkumine», S. Prokofjevi 2. sümfoonia jt. Üldse moodustasid 1965. aastal ettekantud 165 sümfoonilisest ja vokaalsümfoonilisest teosest veerandi vene klassika ja vennasrahvaste loomingu. Sümfooniakontsertidel esinesid vabariigi dirigentide kõrval väljapaistvamad vennasvabariikide ja välismaa dirigendid. See rikastas neid huvitavate uudisteostega ning aitas kaasa orkestri interpretatsioonitaseme arengule.

ENSV Riikliku Filharmoonia põhiliseks kontserdikollektiiviks on Riiklik Akadeemiline Meeskoor. Tema kaudu on kuulajateni jõudnud peale eesti autorite Tšaikovski, Rubinstein, Wagneri, Weberi, Mozarti, Gounod', Sostakovitši, Glieri, Muradeli, Griegi, Dvořaki jt. teosed. 1964. aasta novembrist 1965. aasta oktoobrini kuulus koori jooksvasse repertuaari 111 teost.²⁷ Nende hulgas oli rohkesti tänapäeva heliloojate koorilaule, vanu revolutsioonilisi viise, vene ja Lääne-Euroopa heliloojate populaarseid teoseid.²⁸

²⁴ Vt. lähemalt ЕКР Keskkomitee jooksev arhiiv, Справка о мерах по улучшению идейного содержания и художественного уровня концертных программ в Эстонской ССР, 7 марта 1964 года.

²⁵ Eesti NSV Kultuuriministeeriumi jooksev arhiiv, käskkirja nr. 76 (7. märts 1966) juurde kuuluv öiend ENSV Riikliku Filharmoonia finantsmajanduslikust ja kunstilisest tegevusest 1965.

²⁶ ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, koosoleku protokoll, 22. juunil 1961.

²⁷ ENSV Riikliku Filharmoonia jooksev arhiiv, aruanne Riikliku Akadeemilise Meeskoori tööst (1964. november — 1965. oktoober).

²⁸ Vt. lähemalt sealsamas.

Kõik see aitas muuta programmide sisulist külge huvitavaks, kaasaegsemaks, internatsionaalselt laiahaardelisemaks. Põhiosa koosnes aga eesti ja vennasrahvaste autorite kooriloomingust. 1965. aastal oli jaotus niisugune: eesti autoritelt 39%, vennasrahvaste autoritelt 31%, teiste sotsialismimaade autoritelt 11%, välismaa autoritelt 16,5%. Aktiivselt tutvustab koor noori eesti heliloojaid. Vennasvabariikide heliloojatele on antud loominguilisi tellimusi.

Neist seisukohtadest, millest oli eespool juttu seoses EKP Keskkomitee otsusega, on meeskoor järjekindlalt kinni pidanud. NSV Liidu rahvaste ja teiste sotsialismimaade kaasaegsete autorite looming seisab tähtsal kohal. Viimastel aastatel on rohkem kavva võetud tšehhi, ungari, soome ja rootsi klassikalisi kooriteoseid. Märkimisväärne on koori püüd paljusid rahvaste laule ja isegi kooriteoseid ette kanda algkeeles (vene, ukraina, läti, leedu, soome, saksa, tšehhi, slovaki, itaalia, ladina).

Koori repertuaar on internatsionaalsuse poolest eeskujuks. See ei ole tulnud iseenesest. Filharmoonia parteiorganisatsiooni 1964/1965. aasta aruandes märgitakse, et koori repertuaarist on rohkesti juttu olnud RAM-i kunstinõukogus, seal on valgustatud neid ülesandeid, mis lasuvad RAM-il kui ainukesel a capella meeskooril NSV Liidus nii praegu kui ka tulevikus. «Kuigi RAM-i repertuaaris on puudujääke kahtlemata kõigis lõikudes, ei tähenda see veel seda, et oleksime sammuinud vääri radu,» öeldakse aruandes. Samas toetati RAM-i püüdlusi väärakalt tähistada nõukogude rahva kuulsat pidupäeva — Suure Sotsialistliku Oktoobri-revolutsiooni 50. aastapäeva.²⁹

RAM võtab osa üleliidulisest kunstikollektiivide ülevaatusest, mis algas 1. nov. 1964. a. ja kestab 1. okt. 1967. a. Ülevaatuse käigus* on loodud juba üle tosina uue programmi (kontserdid populaarsetest helitöödest, eesti rahvalauludest, vene kooriloomingust, kontsert «Sibelius-Türnpu-Tubin» jt.). On ette valmistatud ja esitatud kümmekond vokaalsümfoonilises žanris suurvormi: L Stravinski—J. Cocteau ooperatoorium «Kuningas Oidipus», J. Brahmsi «Rapsoodia», Tuukkaneni sümfooniline poem «Karujaht» jt. Programmides on rahvaviise, nagu armeenia «Pääsuke», karjala «Sato, sato»; läti «Puhu tuul», ukraina «Lai Dnepr», leedu «Koerad külas haukusid», rootsi «Imekaunis Värmland» jt. Alates 1. nov. 1964 kuni 1. nov. 1966 andis RAM 219 kontserti, neist ENSV-s 171, vennasvabariikides 48. Peale selle on olnud õige arvukalt kohutumisi ja šefluskontserte nii vabariigis kui ka väljaspool. Viimaste hulgas märgime esinemisi Salavati linna Keemiakombinaa-

²⁹ ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, kinnise koosoleku protokoll, 29. september 1965.

* Mõeldud on ülevaatuse kaht esimest aastat.

dis Baškiirias, Irkutski Polütehnilises Instituudis, Kuibõševi-nimelises Masinaehitustehases jm. Rõhutamist väärivad RAM-i kahekordse kvarteti šeflusesinemised ja kohtumised. Üksnes 1. nov. 1964 kuni 10. okt. 1965 toimus neid poolsada. Neist kaks kolmandikku olid väljaspool vabariiki, sealhulgas Kotka Lauritsala Töölise Majas, Helsingi Töölös, Tbilisi Raadios, Krasnodari, Pjatigorski, Ordžonikidze Televisioonis jne.³⁰

Eesti NSV solistide ja kollektiivide repertuaari rikastasid loominguksid kohtumised vennasvabariikides, samuti uudse vormina kasutatud vennasrahvaste ja Eesti NSV kollektiivide ühiskontserdid, mis aitavad luua sidet samatüübiliste kollektiivide või solistide vahel. Ja loomulikult eesti kirjanduse ja kunsti dekaadid Vene Föderatsioonis, Moldaavias, Armeenias ja nende sõpruspäevad Eesti NSV-s pluss paljud analoogilised üritused teiste sotsialismimaadega, peale selle eesti kirjanduse päevad Vene Föderatsioonis (1962), sõpruspäevad Lvovis (1964).

Parteioorganisatsiooni edukas tegevus repertuaari valiku suunamisel ning kontserditegevuse mitmekesistamisel oleks kultuuride vastastikuse rikastamise osas saavutanud suuremat efekti, kui oleks sama edukalt lahendatud küsimuse teine pool, s. o. nende propaganda ja reklaami küsimusi. Vähe kasutati Filharmonia poolt organisatsioonilisi abinõusid sidemete tugevdamiseks kuulajaskonnaga. Pikema aja jooksul ei toimunud kontserdikuulajate konverentse ega kasutatud teisi teid nende soovidega tutvumiseks (ajaleht, raadio, televisioon). Ebarahuldav oli töö kuulajaskonna organiseerimisel tõsise muusika — vabariigi ja külaliskontsertide, kammerkooride, vennasvabariikide rahvuslike kollektiivide kontsertidele. Selle tagajärjel külastajate arv nendel kontsertidel 1965. aastal vähenes, langes 1966. a. algul mõnel juhul 30—40 inimeseni.

Tänuväärset tööd on Filharmonia parteioorganisatsioon teinud muusikalektuuriumide ja loengkontsertide korraldamisel. Sõja järel ja ka 50. aastate keskpaiku ei olnud lektuuriumide võrk vabariigis kuigi tihe.³¹ Seepärast pani EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee büroo otsus 1956. a. Filharmonia parteioorganisatsioonile kohustuse laiendada muusikalektuuriumide tegevussfääri vabariigis. Sellele juhtiti tähelepanu ka repertuaari poliitikat analüüsivas büroo otsuses 1959. aastast.³² Filharmonia juhtkonnal soovitati tugevdada sidemeid eelkõige koolidega. Tunnistati vajalikuks, et muusikapropaganda haaraks kõiki töötajaid, kogu vabariiki.³³ Seni oli see ulatunud ainult Tallinna,

³⁰ Vt. lähemalt ENSV Riikliku Filharmonia jooksev arhiiv, aruanne Riikliku Akadeemilise Meeskoori tööst, 1. november 1964 kuni 10. oktoober 1965.

³¹ EKP, f. 6218, nim. 6, s.-ü. 1, 1. 3.

³² Sealsamas, f. 287, nim. 37, s.-ü. 9, l. 286—288; nim. 51, s.-ü. 9, l. 216—217.

³³ Sealsamas.

Tartusse ja veel mõnesse linna. Peaaegu üldse ei jätkunud tähelepanu Tallinna linna vene keskkoolidele.

Teine suur puudus — nõukogude kunst kippus tagaplaanile jääma. Näiteks 1959/60. hooajal oli plaanis tsükkel «Nõukogude heliloojate portreid». Kuid abonent oli nii halvasti realiseeritud, et pärast kaht loengkontserti «Estonia» kontserdisaalis, kuhu tuli hõre kuulajaskond, võeti tsükkel repertuaarist ära. Vähe korraldati eesti heliloojate autorikontserte ja üldse propageeriti nõukogude eesti heliloomingut tagasihoidlikult.

Muusikalektoriumide tööd ja muusikakultuuri edasiarendamist vabariigis arutati Filharmonia partei-algorganisatsiooni lahtisel koosolekul 1960. aasta oktoobris. Peeti otstarbekaks:

- 1) järjekindlalt propageerida nõukogude muusikakultuuri;
- 2) süstemaatiliselt anda autorikontserte nii Tallinnas kui ka mujal;

- 3) haarata muusikalektoriumidega kogu vabariik (Pärnu, Viljandi, Haapsalu, saared, samuti ka kolhoosid ja sovhoosid);

- 4) süstemaatiliselt kavva võtta ka kirjanduslikke kontserte.³⁴

ENSV Riiklik Filharmonia rakendas rea abinõusid muusikalektoriumide laiendamiseks. Tallinna keskkoolides kutsuti küsimuse arutamiseks kokku eesti ja vene õppekeelega koolide õpetajate ühine koosolek. Leningradi lähetati 1961. aastal paar Filharmonia töötajat, et nad tutvuksid sealse lektoriumiga. Saadud kogemuste põhjal esitati loengkontsertide tsükliid diferentseeritumalt.³⁵ Erilist tähelepanu pühendati muusikalektoriumidele õppiva noorsoo hulgas. Paraku ei hoolitsenud mitte kõik koolide juhtkonnad ja komsomolikomiteed noorte muusikalise hariduse eest, ei aidanud Riiklikul Filharmonial lektoriume korraldada.³⁶ EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee II pleenumil (1961. a. jaan.) öeldi, et «tuleb saavutada, et rajooni kõigis koolides töötaksid muusikalektoriumid.»³⁷

1960/1961. hooajal esitati koolidele kontsertvestlusi «Estonia» kontserdisaalis. 1961/1962. hooajast toimuvad need koolides. Peetakse silmas vanuselisi iseärasusi. Abonement «Millest räägib muusika» on mõeldud I—IV klassi õpilastele, «Muusikaline entsüklopeedia» V—VII klassidele ja «Kuidas mõista muusikat» keskkooli vanematele klassidele.

Varemail aastail heideti Filharmonia direktsioonile ja parteiorganisatsioonile ette klassikalise ja nõukogude vennasrahvaste muusika vähest tutvustamist noorte hulgas. Kõnealusel perioodil pakuti kooliõpilastele mitmeid abonemente: «Heliloojate portreid», «Vene klassikaline muusika», «Solistide kontserdid»,

³⁴ ENSV Riikliku Filharmonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, koosoleku protokoll, 12. oktoober 1960.

³⁵ Sealsamas, koosoleku protokoll, 29. oktoober 1962, 31. oktoober 1965.

³⁶ ЕКРА, ф. 1, н. 209, с. 57, л. 55.

³⁷ Sealsamas.

«Lehekülgi eesti muusika ajaloost», «Kirjandus ja muusika», «Kirjanduslikud kontserdid».³⁸ «Heliloojate portreede» kaudu on saadud tutvustada nii maailma klassikat (W. A. Mozart, F. Schubert, R. Schumann, P. Tšaikovski, A. Rubinstein, S. Rahmaninov jt.) kui ka kaasaegseid nõukogude vene ja teiste vennasrahvaste helimeistreid (S. Prokofjev, A. Hatšaturjan, D. Kabalevski jt.). Eesti heliloojaid esindavad A. Kapp, E. Kapp, V. Kapp, E. Tamberg jt. 1966/1967. hooajal on vanemate klassidele mõeldud abonement «Nõukogude heliloojate portreid», kus eelpool mainituile lisanduvad D. Šostakovitš, A. Ostrovski, E. Koimannovski, A. Petrov. Abonement «Kohtumine muusika ja muusikutega» tutvustab eelkõige töö- ja võitluslaule, räägib heroismist kirjanduses ja muusikas, kutsub muusikalisele matkale mööda meie suurt kodumaad. Teiste sõnadega: mõlemad uued abonemendid rikastavad õpilaste muusikaalast ja koos sellega ka internatsionaalset kasvatust uutes vormides, on eelnevate aastate toredate ürituste loomulikuks jätkuks.

Järgnenud edasimineku eest võlgname tänu eelkõige Leningradi, Moskva jt. lektoritele, interpreetidele ja sõnakunstnikele. Leningradi lektor T. Tugolessov käsitles 1965/1966. hooajal 8 kontsertvestluses (sarjas «Heliloojate portreid») peale saksa ja austria klassikute ka F. Chopini, E. Griegi, J. Sibeliust, B. Smetanat, 9. Dvofakki, F. Liszti jt.

T. Tugolessovi teine 8 kontsertloengust koosnev abonement «Vene klassikaline muusika» algas vene muusikast 18. ja 19. sajandi vahetusel ning peatus pikemalt M. Glinka, A. Dargomõžski, M. Mussorgski, A. Borodini, N. Rimski-Korsakovi ja P. Tšaikovski loomingu juures.

Eluõiguse sai uus sari — «Kirjanduslikud kontserdid», mis baseerub Nõukogudemaa rahvaste kontserdiorganisatsioonide sõnakunstnikel. On tutvustatud A. Puškinit, A. Tšehhovit, V. Majakovskit, nõukogude poeete, nende hulgas S. Jessenin, A. Tvardovskit, R. Roždestvenskit, J. Jevtušenkot Vene NFSV rahvakunstniku D. Žuravljovi, teenelise kunstniku A. Gontšarovi jt. esituses. Vene NFSV teeneline kunstnik V. Somov on andnud ülevaate välismaa poeesiast (1964) ja esitanud «Hispaania on südames» (1965). Eraldi on meenutatud hispaania poeeti anti-fašist F. G. Lorcat. Ukraina NSV teeneline kunstnik A. Lesnikova andis ülevaate L. Aškenazi ja A. de Saint-Exupéry loomingust, Armeenia NSV teeneline kunstnik Suren Kotšarjan luges ette Boccaccio «Decameroni», Gruusia NSV teeneline kunstnik Nino Zedginidze esines teemal «Armastus ja kirjad». On süvendatud koostööd Leningradi ja ka Moskva muusikateadlastega. «Estonia» kontserdisaalis esitati terve tsükkel loengkontserte (8 loengut)

³⁸ ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, protokoll, 29. september 1965.

«Välismaa muusika klassikud»³⁹ Leningradi lektori T. Rozovi osavõtul. Kohtla-Järvel, Narvas, Sillamäel kandsid 1965. aastal kõiki loengkontserte leningradlased.

Abonemendisüsteem hargnes 1962. aastast ka Tartu, Pärnu, Viljandi, Jõgeva jt. koolidesse. Pärnu II Keskkooli abonement sisaldas terve rea solistide kontserte (klaverikunstnik L. Semper, Moskva viiuldaja V. Lantsmann jt.). Jõgeva Keskkoolis käsitleti teemasid «Möödunud aasta muusikaelu sündmusi», «100 aastat J. Sibeliuse surmast», «Muusika tunnetele või mõistusele» jt. Alati pakuvad õpilastele huvi niisugused teemad nagu «Milline muusika on rahvalik?», «Rahvuslik ja internatsionaalne muusika», «Programm ja sisu muusikas». Kujundamisel on NSV Liidu rahvaste muusika ajalugu käsitlev tsükkel, samuti tsükkel monograafiaid nõukogude heliloojatest ja kontsertvestluste sari koolidele «Meie kodumaa muusika». Eesmärgiks on kuulajaskonna järk-järguline lähendamine tõsisele muusikale.⁴⁰

EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee II pleenumil (1961. a. jaan.), kus arutati noorsoo kommunistlikku kasvatamist, tõi Filharmoonia esindaja näiteid selle kohta, kuidas nende solistid käisid külas Vineeri- ja Mööblivabriku töölistel, masinaehitajatel jt. ja kuidas pärast kontserte tekkisid vestlused töölistega. Filharmoonias olid mitmel korral külalisteks kommunistliku töö brigaadide liikmed — ühel kontserdil 1961. a. jaanuaris koguni üle 850 inimese.⁴¹

Parteioorganisatsiooni 1965. aasta aruandes märgitakse, et abonemendisüsteem on levinud peale Tallinna ja Tartu ka Pärnus, Viljandis, Rakveres, Jõgeval, Kiviõlis ja Kingissepas.⁴² Lektuuriumide menule aitavad kaasa ikka uued abonementkontserdid ja kontserditsüklid. Nii lasti J. Sibeliuse 100. sünniaastapäeva tähistamiseks välja abonementpääse Sibeliuse valitud sümfooniiliste teostega. Sellele lisandusid samal hooajal «Kirjandus ja muusika», «Huvitavaid lehekülgi muusika ajaloost», «Lehekülgi lääne muusika ajaloost» jt.⁴³ Loengkontsertides on kaastegevad vabariigi parimad selle ala lektorid, samuti ka sümfooniaorkester, solistid, vokaalinstrumentalistid. Selle kõige tulemus nähtub tabelist:

³⁹ EKPA, f. 1, nim. 209, s.-ü. 57, l. 53.

⁴⁰ ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, koosoleku protokoll, 26. september 1966.

⁴¹ EKPA, f. 1, nim. 209, s.-ü. 57, l. 54.

⁴² Vt. ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, koosoleku protokoll, 29. september 1965; aruanne ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni tööst ajavahemikul 28. oktoober 1964 — 29. september 1965.

⁴³ ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, koosolekute protokollid; aruanne ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni tööst ajavahemikul 28. oktoober 1964 — 29. september 1965.

Aasta	Kontserte	Kuulajaid
1947	19	1 600
1950	50	7 700
1955	129	49 000
1960	203	73 300
1965	251	54 500

Kontsertide arv on eriti kasvanud viimase aastakümne jooksul, millal raskuspunkt kandus koolidesse. Sama võib öelda ka publiku kohta. Kuulajaskonna teatav arvuline vähenemine 1965. aastal oli tingitud peamiselt nende kaasaminekust üritustega väiksemates kollektiivides. Pealegi tundub 1960. aasta kuulajate arv olevat mõnevõrra paisutatud. Esmakordselt Filharmonia ajaloos oldi 1966/1967. hooajal sunnitud kooliabonentide nõudmisi koguni tagasi lükkama.

Eespool toodud arvud räägivad kõige selgemalt sellest, kuidas Riikliku Filharmonia partei-algorganisatsioon ja direktatsioon on kaasa aidanud noorsoo esteetilisele kasvatamisele, kuidas meie noored, tulevased kontserdikülastajad, omandavad maast madalast muusikalisi algteadmisi kontserdiorganisatsiooni kaudu.

Loengkontserdid on andnud märkimisväärse panuse mitte ainult esteetilise kasvatusse seisukohalt, vaid nad on aidanud sügavamalt tunda õppida ka teiste rahvaste muusikakultuuri esindajate taotlusi, lähendanud meile osakest maailma kultuurist ja koos sellega tugevdanud rahvaste kultuurisõprust.

Eesti NSV Riikliku Filharmonia partei-algorganisatsioonil on ligi paarkümmend liiget. Seda ei ole saja loominguulise töötaja kohta palju. Niisuguses kollektiivis peab parteiorganisatsioon eriti toetuma ametiühingule, komsomolile jt. ühiskondlikele organisatsioonidele.

Varasematel aastatel oli side ametiühingu ja teiste ühiskondlike organisatsioonidega nõrk.⁴⁴ Selle vea parandamist nõudis Filharmonia partei-algorganisatsiooni tööd analüüsinud EKP Tallinna Linna Keskraiooni Komitee büroo.⁴⁵

Ametiühingu parteiline juhtimine muutus viiekümnendate aastate lõpul ja eriti kuuekümnendate algul konkreetsemaks ja plaanipärasemaks. Igale aastal, mõnel aastal isegi mitu korda⁴⁶ analüüsis parteiorganisatsioon kas oma lahtisel või kinnisel koosolekul, kuidas ametiühingukomitee kasvatab kollektiivi. «Tootmisnõupidamisi on peetud kollektiivide kaupa, sest kõik töötajad ei viibi korraga kohal. Nõupidamistel vastuvõetud otsustest on enamik täidetud ja täitmisel,» märgitakse partei-algorganisatsiooni

⁴⁴ EKPA, f. 6218, nim. 5, s.-ü. 1, l. 21—23; nim. 6, s.-ü. 1, l. 28.

⁴⁵ Sealsamas. f. 287, nim. 37, s.-ü. 9, l. 286—290.

⁴⁶ ENSV Riikliku Filharmonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, koosolekute protokollid, 24. jaanuar ja 26. detsember 1963.

1965. a. aruandes ja jätkatakse «RA Meeskooris peeti kaks suuremat tootmisnõupidamist, viimasest võttis osa EKP Keskkomiteest sm. Nittim ja kultuuriminister sm. A. Laus, kes oma sõnavõttudes märkisid ära RAM-is tehtud tublit tööd, kiitsid heaks RAM-i tegevuse ja repertuaari suuna.»⁴⁷

1962. a. mais, pärast pikka vaheaega, loodi Eesti NSV Riiklikus Filharmoonias komsomoli-algorganisatsioon. Koosseisus oli 8 kommunistlikku noort, neist 6 «Laine» liiget ja 2 solisti.⁴⁸ «Laine» on algatanud ja teoks teinud mitmeid huvitavaid ning kasulikke üritusi rahvaste sõpruse tugevdamiseks. Näiteks ringreisidel Kesk-Aasias korraldas ta Usbeki NSV Fergana linnas kohaliku parteikomitee kaudu šefluskontserdi, mille sissetulek läks Taškendi abistamise fondi.

Filharmoonia komsomoli-algorganisatsioon tugevnes 1966. a., millal tuli juurde mitu noort, sealhulgas populaarne laulusolist Vello Orumets, ansambli «Laine» liige Viivi Elme jt. Nüüd sai ka parteiorganisatsioon komsomolilt rohkem nõuda. 23. juunil 1966. a. arutati Filharmoonia parteibürool komsomoliorganisatsiooni tööd ajavahemikus 1963–1966. Büroo liikmed andsid juhtnööre, kuidas plaanitusest vabaneda. Sama aasta lõpul analüüsisid Filharmoonia kommunistid komsomoli tegevust oma üldkoosolekul.⁴⁹ Kavandati selle töö parendamise abinõud. Määrati komsomolitöö eest vastutav kommunist. Kahtlemata tugevdab see partei-algorganisatsiooni sidet komsomoliga, aitab teda paremini suunata.

*

*

*

Et repertuaari õigesti valida, peab mõistma elu, tundma ühiskonna arengu seaduspärasusi ja perspektiive. Siit tuleneb Filharmoonia partei-algorganisatsiooni üks tähtsamaist ülesandeid — aidata kollektiivil omandada marksismi-leninismi teooriat ja selle praktilise rakendamise oskust, teha süsteemikindlalt ideelis-poliitilist kasvatustööd, seostades selle töö Filharmoonia loominguliste ülesannetega. «Mida sügavam on ümberkujundus, mida me tahame teostada,» õpetab V. I. Lenin, «seda rohkem on vaja äratada tema vastu huvi ja temasse teadlikku suhtumist, veenda selle tarvilikkuses uusi miljoneid ja kümneid miljoneid.»⁵⁰

Aastat kümme tagasi tegi Filharmoonia partei-algorganisatsioon poliitilist kasvatustööd oma kollektiivis juhuslikult, madalal teoreetilisel tasemel. See oli nõrgalt seotud Filharmoonia ees seisvate loominguliste ülesannetega ja tema mõju haaras suhte-

⁴⁷ Sealsamas, parteikoosoleku protokoll, 29. september 1965.

⁴⁸ ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, koosolekute protokollid, 25. november 1964 ja 13. juuli 1965.

⁴⁹ Sealsamas; koosoleku protokoll, 28. detsember 1966.

⁵⁰ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 461.

liselt väikest osa loomingulisest kollektiivist. Oigupoolest seisnes kogu ideelis-poliitiline töö vaid loengute organiseerimises.⁵¹ Ei too aga erilist kasu need loengud ja seminarid, millest võtavad osa solistid, orkestrandid, piletikontrolörid, lavatöölised jne. Partei rajoonikomitee soovitas diferentseerimist, s. t. eraldi loenguid, seminare loomingulisele kollektiivile, administratiiv- ja teenindavale personalile.

Parteiorganisatsiooni algatusel loodi Riiklikus Akadeemilises Meeskooris marksistlik-leninliku esteetika seminar⁵², mida hakkas juhendama EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee liige R. Sarap. Marksistlik esteetika sai üldse suurema tähelepanu osaliseks. Loenguid hakati rohkem siduma oma otseste ülesannetega. Loomingulise intelligentsi hulgas õpiti 60. aastail marksismi-leninismi peamiselt teoreetiliste seminaride vormis. Kuid nad pole olnud tasemelt ühesugused. Parteiorganisatsioon ei kontrollinud küllaldaselt, kuidas oma teadmisi täiendatakse. Teati, et õpitakse iseseisvalt, ja kõik.⁵³

«On aeg üle minna aabitsatõe õppimiselt sünteseerivale õppimisele, kus vähem on loenguid ja rohkem iseseisvat õppimist ja referatiivseid ettekandeid, mille vormiks ongi seminarid.»⁵⁴ toonitas EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee V pleenumil 1960. a. septembris esteetikaseminaride juhataja, kauaaegne propagandist R. Sarap.

Ka Marksismi-Leninismi Ohtuüliskoolis õppimisega ei paistnud Filharmoonia silma.

EKP Keskkomitee büroo otsuses «Üritustest NLKP XXII kongressi otsuste ja materjalide selgitamiseks ja tundmaõppimiseks» kohustati parteiorganisatsioone kõikjal organiseerima loenguid, ettekandeid ja vestlusi, kasutades partei uue programmi selgitamiseks mitmesuguseid propaganda- ja kultuuritöö vorme.⁵⁵

EKP Keskkomitee VII pleenum nõudis, et haritlaskonna seas tehtav organisatoorne ja parteipoliitiline töö tõstetaks uute nõudmiste ja ülesannete kõrgusele.⁵⁶

Poliitharidustöö juhtimist tugevdas ka EKP Tallinna Linna-komitee. Loominguliste liitude parteiorganisatsioonide sekretärid kutsuti EKP Keskkomitee VII pleenumi otsuse ja partei programmi ning XXII kongressi materjalide tundmaõppimiseks eriseminarile. Loominguliste liitude töötajatele peeti mitmeid loenguid, sealhulgas «Kommunism ja kunst», «XXII kongress ja

⁵¹ Vt. EKPA, f. 6218, nim. 4, s.-ü. 1, l. 33, 46; f. 287, nim. 37, s.-ü. 9, l. 287.

⁵² Sealsamas, f. 6218, nim. 6, s.-ü. 2, l. 32—33.

⁵³ Vt. EKP Keskkomitee jooksev arhiiv, õiend Eesti NSV Riikliku Filharmoonia tööst, mai 1962.

⁵⁴ EKPA, f. 287, nim. 52, s.-ü. 8, l. 104.

⁵⁵ Sealsamas, f. 1, nim. 199, s.-ü. 150, l. 28, 30.

⁵⁶ Sealsamas, f. 1, nim. 199, s.-ü. 119, l. 12.

loominguliste töötajate ülesanded». Korraldati rida kohtumisi EKP juhtivate töötajatega.⁵⁷ Ja mis eriti oluline — EKP Tallinna Linnakomitee juures asuvas Marksismi-Leninismi Ohtuülikoolis loodi 1961/62. õppeaastast kaheksa teaduskonda senise (1960/61) viie asemel. Uued alad olid marksistlik esteetika, teaduslik kommunism ja rahvusvahelised suhted. Avati teadusliku kommunismi teaduskonna hommikupoolne osakond, kuhu koondus hulganisti Tallinna kultuuriasutuste töötajaid.⁵⁸

Eriti soodus oli selline osakond Filharmonooniale, kus omal jõul ei suudetud tagada süsteemikindlat enesetäiendamist kõigis kollektiivides. 1961. a. mais tuli parteiorganisatsioon järeldusele, et ideelis-poliitiline kasvatustöö jättis soovida estraadiorkestris jm.⁵⁹ Otsustati seda tööd tugevdada.⁶⁰ 1961. a. sügisel astus Filharmonooniast EKP Tallinna Linnakomitee Marksismi-Leninismi Ohtuülikooli 50 töötajat, peamiselt Riikliku Akadeemilise Meeskoori lauljat. Kahe aasta jooksul kuulasid nad ligi 30 loengut, arvestusi andsid 8—9. 1963. a. lõpetasid neist teadusliku kommunismi teaduskonna 20 inimest väga heade tulemustega, 14-l olid tulemused head ja 12-l rahuldavad.⁶¹ Seega lõpetas üksnes 1963. a. Marksismi-Leninismi Ohtuülikooli 46 Filharmonoonia loominguist töötajat.*

Eespool märkisime, et 50. aastate lõpul loodi esteetikaseminar Filharmonoonia kõige arvukamas kollektiivis — Riiklikus Akadeemilises Meeskooris. 60. aastatel laienes seminaride temaatika veelgi.⁶² «Meie kohus on peale tungida religioossele ideoloogiale, kujundades kõigis nõukogude inimestes välja teaduslik tegevus ja mõtlemisviis,» märgitakse Filharmonoonia partei-algorganisatsiooni 1965. a. aruandes.⁶³ Filharmonoonia parteiorganisatsioon arutas poliithariduse õppeplaani 1963/64 õppeaastaks ja leidis otstarbeka olevat luua ateismiseminar.⁶⁴ 1963. a. sügisel alustaski uus seminar tegevust. Osa võtsid eelkõige RAM-i laul-

⁵⁷ Vt. lähemalt sealsamas, f. 5, nim. 55, s.-ü. 36, l. 132—133.

⁵⁸ Vt. lähemalt EKPA, f. 5, nim. 55, s.-ü. 36, l. 128; f. 1, nim. 239, s.-ü. 53, l. 14 ja 23.

⁵⁹ ENSV Riikliku Filharmonoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, koosoleku protokoll, 30. mai 1961.

⁶⁰ Sealsamas, koosoleku protokoll, 28. juuni 1961.

⁶¹ Sealsamas, koosoleku protokoll, 30. mai 1963.

* Marksismi-Leninismi Ohtuülikooli astuvad ikka uued loominguist töötajad Eesti NSV Riiklikust Filharmonooniast. Alates 1964. aasta septembrist õpib EKP Tallinna Linnakomitee Marksismi-Leninismi Ohtuülikoolis ainult Riiklikust Akadeemilisest Meeskoorist 22 lauljat, peale selle õpib rida lava-töötajaid Tallinna Muusikakoolis, Riiklikus Konservatooriumis ja mujal.

⁶² EKPA, f. 1, nim. 239, s.-ü. 53, l. 164.

⁶³ ENSV Riikliku Filharmonoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, aruande-valimiskoosoleku protokoll, 29. september 1965.

⁶⁴ Sealsamas, koosoleku protokoll, 28. august 1963.

jad (76) ja administratiivtöötajad. Nüüd on juba ligi veerand-sada RAM-i lauljat jõudnud Marksismi-Leninismi Ohtuülikooli teadusliku ateismi teaduskonna III kursusele.

Mis puutub estraadiorkestrisse ja solistidesse, siis nende soovil organiseeriti neile rahvusvahelise olukorra seminar, kuhu koondus ligi 40 inimest.⁶⁵

Kunstikollektiivide liikmetele korraldatakse mitmesuguseid loenguid ja võimaldatakse kohtumisi teiste elualade esindajatega. Seoses loengulise töö üldise paranemisega vabariigis võib ka Filharmoonias alates 1961/62. õppeaastast märgata edasiminekut. Üksnes 1961. a. oktoobrist kuni 1962. a. juunini peeti 39 loengut: üle poole (21) puudutas esteetikat ja rahvusvahelist olukorda, 18 käsitles NLKP XXII kongressi materjale.⁶⁶

Kultuuriväärtuste vastastikune tutvustamine kui üks Filharmoonia suur tööloik on lahutamatult seotud ka sellealase loengulise tööga. XX kongressi järel hakati regulaarsemalt pidama loenguid vennasvabariikide ja sotsialismimaade muusikakultuurist.⁶⁷ Veelgi aktuaalsemaks muutus see 60. aastail, mis tõi kaasa vennasrahvaste kunstidekaadid ja üldse elavnenud gastroleerimise nii NSV Liidu piires kui ka välismaal. Seepärast kutsus EKP kasvatama haritlasi sotsialistliku patriotismi ja internatsionalismi printsiipide ühendamise ning kodanliku natsionalismi ideoloogia ja selle avalduste vastu võitlemise vaimus.⁶⁸ Filharmoonia parteiorganisatsioon tugines siin eelkõige ametiühingule, kelle volinike ettevõtmisel on peetud arvukalt loenguid ja vestlusi teiste rahvaste muusikakultuurist ja ka muudest elualadest. Ainult üksi 1962/63. õppeaastal korraldati 25 selleteemalist loengut: meeskoorile 12, orkestrile 7, artistidele ja administratiivpersonalile kummalegi 6.⁶⁹ Partei-algorganisatsiooni aruandes täheldati, et «kunagi varem pole Filharmoonias selliselt ja sellises ulatuses läbi viidud poliitkasvatustööd».⁷⁰ Rõõmustab, et hoog pole vaibunud. 1965/66. õppeaastal kuulas RA Meeskoor koos kunstilise ja administratiivpersonaliga 11 loengut, mis sisuliselt võrdusid seminaridega: loengutele järgnes elav arutelu. 10 korral kuulati reisimuljeid Tšehhoslovakiast, Itaaliast, Bulgaariast, Kanadast, Prantsusmaalt, Ameerika Ühendriikidest. Neile lisandusid loengud kunstimeisterlikkusest ja ateismist, tutvuti helilooja Stravinski jt. loominguga. Kokku 31 sisukat üritust.

Kõik senine on olnud ettevalmistuseks, et edaspidi üle minna parteiharidusvõrgu kõrgemale vormile — teoreetilistele

⁶⁵ Sealsamas, koosoleku protokoll, 28. oktoober 1964.

⁶⁶ Sealsamas, protokoll, 29. oktoober 1962.

⁶⁷ EKPA, f. 287, nim. 37, s.-ü. 9, l. 289.

⁶⁸ EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 119, l. 8.

⁶⁹ ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiv, koosoleku protokoll, 30. mai 1963.

⁷⁰ Sealsamas.

konverentsidele, kus individuaalne töö liitub teema kollektiivsema arutamisega. Juba 1966/67. õppeaasta peaks kujunema murranguliseks, eelkõige RA Meeskoorile. Just meeskoori liikmed on kõige võimelisemad iseseisvalt töötama kirjandusega, sest enamikus on nad läbi teinud Marksismi-Leninismi Ohtuülilooli ühe või teise kursuse. Filharmoonias töötabki kaks teoreetilist seminarit: eetika ja rahvusvaheliste suhete seminar. Neist esimeses, mida juhatab V. Pohla, on õppijaid 69, teises (juhataja R. Ivalo) 27.⁷¹ Seminaridest võtab osa kommuniste, kommunistlikke noori, eriti arvukalt parteituid.* Sellele lisandub tsüklil loenguid rahvusvahelise elu teemadel.

Õppekasvatustöö vormid Filharmoonias pidevalt täiustuvad. See on võimalik tänu töötajate haridustaseme ja poliitilise teadlikkuse tõusule, loomulikult ka huvi suurenemisele õpitava aine vastu. Teiselt poolt on kindlustanud loominguliste töötajate ettevalmistuse järjekindel paranemine õppustele sügavama sisu. Tänu sellele suurenes kuulajate loominguline aktiivsus, nende elav huvi kõige ümbritseva vastu ning osavõtt ühiskondlikust tööst. Iseloomulik on see, et mitte ainult ei omandata teadmisi, vaid püütakse nende põhjal vaagida nii enese kui kaaslaste tööd.

Õppekasvatustöö seminarides oleks andnud veelgi paremaid tagajärgi, kui parteiorganisatsioon oleks taganud neist ka kunstiliste kollektiivide juhtide järjekindla osavõtu ja olukorra, kus kõik solistid ja kollektiivid on haaratud süstemaatilise õppetööga. Seda ei saa öelda paljus estraadiorkestri ja eriti «Laine» kohta.

Pidev hool kollektiivi ideelis-poliitilise kasvu eest tugevdas ENSV Riikliku Filharmoonia parteiorganisatsiooni sidemeid parteitute töötajatega. See peegeldub ka partei ridade täiendamises, iseäranis 60. aastate esimesel poolel. Kui 1954. a. kuulus parteiorganisatsiooni 4 kommunisti⁷², siis 1966. a. 1. jaanuariks oli neid üle nelja korra rohkem (18).⁷³ Aastail 1960—1964 võeti Filharmoonia partei-algorganisatsioonis NLKP liikmekandidaadiks vastu ligi kümmekest töötajat.

Olgu märgitud, et kui 50. aastail esindasid kommunistid peamiselt administratiivtöötajaid, siis praegu on suures ülekajalus loomingulised töötajad. Nimekatest interpretidest-kommunistidest kuulub Filharmoonia parteiorganisatsiooni näiteks Roland Pikhof. Staažikamate kommunistide hulgas on Klaudia Tiidus.

⁷¹ EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee jooksev arhiiv.

* Eetika seminari 69 osavõtjast on 11 NLKP liikmed, 2 ÜLKNÜ liikmed ja 56 parteituid; rahvusvaheliste suhete seminaris — NLKP liikmeid 2, parteituid 25.

⁷² EKPA, f. 6218, nim. 4, s.-ü. 1, l. 15.

⁷³ ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv.

Kõnesoleva aastakümne esimesele poolele oli iseloomulik partei-algorganisatsiooni täienemine eelkõige Riikliku Akadeemilise Meeskoori solistide ja lauljatega. 60. aastateni ei olnud meeskoori esindajaid NLKP liikmete hulgas. 1960. a. võeti parteisse Valdik Tamm ja Argo Kosk, 1962. a. Elmar Pääslane. Meeskoori solistid Kaljo Räästas ja Jüri Raid on NLKP liikmed 1963. aastast. 1964. a. peale kuulub Filharmoonia kommunistide perre teisigi RAM-i liikmeid, sealhulgas praegune partei-algorganisatsiooni sekretär Voldemar Valge, samuti Konstantin Kasekivi. Käesoleva aasta jaanuaris sai Filharmoonia parteiorganisatsiooni liikmeks järjekordne meeskoori laulja — Villu Tomingas. Riiklik Akadeemiline Meeskoor on muutunud partei järelkasvu reaalseks baasiks. Tema tublimate esindajate parteisse astumine tugevdas partei-algorganisatsiooni. Meeskoori lauljaist sai parteilise juhtimise tuumik. Ka arvuliselt moodustavad RAM-i liikmed käesoleval ajal üle poole kogu kommunistide perest.

Parteisse on astunud rida teisigi — nii noori kui vanemaid Filharmoonia töötajaid just 60. aastatel, nende hulgas ansambli «Laine» liige ja ansambli vanem Anne Telman. Seejuures väärib märkimist partei-algorganisatsiooni tugevnemine eelkõige noorte loominguliste töötajatega.

1965. a. sai ENSV Riiklikus Filharmoonias teoks parteibüroo loomine eesotsas Irene Leikopiga (kuulub parteisse 1947. aastast).⁷⁴ Büroo valimine oli tähtsaks eelduseks partei-algorganisatsiooni töö edasisel parandamisel, tema operatiivsuse tõstmisel. Viieliikmelises büroos etendasid tähtsat osa loomingulised töötajad, iseäranis RA Meeskoori esindajad Valdik Tamm ja Voldemar Valge. Esimesele neist usaldati õppekasvatustöö organiseerimine, teisele töö ühiskondlike organisatsioonidega.

Oma esimesel tööaastal tegeles büroo peamiselt üldkoosolekute (arvult 12) päevakordade ettevalmistamisega, üpris sageli anti soovitusi välisriikidesse sõitjaile, arutati ka komsomoliküsimusi. Ühtekokku toimis 14 istungit. Koos kunstinõukoguga seadsid parteibüroo liikmed kokku Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva ürituste plaani. Büroo koosolek vaatas läbi ja kinnitas selle.⁷⁵

Rõõmustab, et esimesena asus juubeliürituste programmi täitma Riiklik Akadeemiline Meeskoor. ENSV Heliloojate Liidu VIII kongressil (1966. a. aprill) esitas ta Nõukogude Eesti heliloojate uudisloomingut.

Juubeliürituste plaani elluviimine aktiveerib veelgi Nõukogudemaa rahvaste muusikaalast vastastikust läbikäimist, aitab jagada üksteisega seda väärtuslikku, mis suurendab meie muusikaelu kunstilist rikkust. Filharmoonia kollektiivid ja solistid

⁷⁴ Vt. ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, koosoleku protokoll, 29. september 1965.

⁷⁵ Sealsamas, koosolekute protokollid 1965. ja 1966. a. kohta.

võtsid osa Eesti kunstidekaadi üritustest Irkutskis. Sellele järgnes terve rida suuresinemisi Eesti NSV nädalal Moskvas 1967. a. augustis, Eesti kultuuripäevadel Uljanovskis käesoleva aasta septembris jne.

Parteibüroo tegevus repertuaari valiku suunamisel ja interpreteerimiskunsti taseme tõstmisel oleks olnud veelgi tulemusrikkam kui parteiorganisatsiooni sidemed Filharmoonia kunstilise juhtkonnaga oleksid olnud tihedamad, iseäranis 1964. ja 1965. aastal, mil parteikoosolekuil vähe arutati loomingulisi küsimusi. Selle tulemusel kerge muusika programmides oli vähe optmistlikke nõukogude laule, domineeris lüüriline estraadilaul.

Rõõmustab, et käesoleval ajal partei-algorganisatsioon eesotsas Riikliku Akadeemilise Meeskoori lauljatega omistab eelnenust suuremat tälelepanu loomingulistele küsimustele, arutab neid rohkem koos kogu kollektiiviga.

Enne RAM-i kontsertreisi Soome arutati partei lahtisel koosolekul koori valmisolekut külalisesinemisteks, kus aruandjana esines RAM-i peadirigent G. Ernesaks. Külalistena võtsid koosolekust osa EKP Keskkomitee esindaja O. Utt ning Välismaaga Kultuurisidemete Arendamise Ühingu esimees R. Viies.⁷⁶

1966. a. novembris toimus lahtisel parteikoosolekul estraadiorkestri töö vaagimine⁷⁷, ees seisab kogu estraadialast tööd hõlmav arutelu otsustati läbi viia 1967. a. veebruaris. 1966. aastal sai teoks järjekordne kontserdikülastajate konverents.

Väärib märkimist parteibüroo sekretäri — RAM-i laulja Voldemar Valge püüd tugevdada partei-algorganisatsiooni sidet Filharmoonia kunstilise juhtkonnaga, muuta juhtimine senisest ühtsemaks.

* * *

Aastad 1960—1965 tähendasid ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni elus märkimisväärset edasiminekut võrreldes 50. aastatega. Kasvas partei-algorganisatsiooni autoriteet, tugevnes side ühiskondlike organisatsioonidega. Filharmoonia kommunistide perre astus juurde eriti just loomingulisi töötajaid. Sai teoks parteibüroo loomine.

Neil aastail omandas teise, kõrgema kvaliteedi juhtimise laad. Partei-algorganisatsioon hakkas konkreetsemalt suunama Filharmoonia sisulist tööd, regulaarsemalt oma lahtistel ja kinnistel koosolekutel kunstiliste kollektiivide ja solistide repertuaari küsimusi, mis varem oli läinud rohkem isevoolu teed.

⁷⁶ ENSV Riikliku Filharmoonia partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv, lahtise koosoleku protokoll, 24. oktoober 1966.

⁷⁷ Samas, lahtise koosoleku protokoll, 29. november 1966.

● Filharmoonia repertuaaris omandas keskse kohta eesti ja teiste NSV Liidu rahvaste looming. Sagenesid vennasvabariikide kunstiliste kollektiivide ja solistide külaliskontserdid, millede arv 60. aastate alguseks oli suuresti langenud.

Kõnealuse aastakümne esimese poole iseärasuseks võrreldes eelnevate aastatega on kultuuriväärtuste ulatuslikum vahetamine teiste meie maa rahvastega (moldaavia, armeenia, ukraina jt.). Külalisesinemised aitasid kaasa kontserdielu intensiivistamisel ning tutvustasid vabariigi töötajatele vahetult NSV Liidu rahvaste muusikakultuuri. Samal ajal tegi Filharmoonia partei-algorganisatsiooni juhtimisel silmapaistvat tööd eesti muusika ja interpreteerimiskunsti tutvustamiseks teistele Nõukogudemaa rahvastele. Muusikaelu vastastikune rikastamine täienes uute vormidega ja muutus meie kontserdielu üheks tähelepanuväärseks seaduspärasuseks. Seda protsessi kergendab nõukogude kultuuri ideeline ühtsus.

Muusikakultuuri kaudu tihenesid sidemed ka teiste sotsialistlike, aga samuti kapitalistlike maade rahvastega. Kahtlemata tugevdab see sõprust ja solidaarsust rahvaste vahel.

● Partei-algorganisatsioon hakkas märksa paremini juhtima Filharmoonia muusikalektuurime. 60. aastate I poolel täienes lektuuriumide töö uute vormidega, nende sisu muutus kaasaegsemaks. Muusikalektuuriumide kaudu tegi Filharmoonia palju ära töötajate, iseäranis aga õppiva noorsoo kasvatamisel internationalismi vaimus.

● Aastatel 1960—1965 tõhustas Filharmoonia partei-algorganisatsioon kollektiivi kasvatamist. Pidevalt arutasid kommunistid oma koosolekuil solistide, orkestrantide, Riikliku Akadeemilise Meeskoori õppekasvatustöö küsimusi — kõikidest küsimustest kõige rohkem ja kõige järjekindlamalt. Tänu Filharmoonia ja Tallinna linna parteiorganite aktiviseerunud organiseerimistööle, samuti Filharmoonia loomingulise pere suurenenud õppimishuvile omandas õppekasvatustöö sügavuse sisus ja mitmekesisuse vormis. Tugevnes tema seos Filharmoonia ees seisvate loominguliste ülesannetega. Loominguliste töötajate osavõtt Marksismi-Leninismi Ohtuülikoolist, marksistlik-leninliku esteetika, eetika, ateismi jt. teoreetiliste seminaride tööst muutus hulgaliseks.

Peale selle tuleb märkida, et partei-algorganisatsiooni töös esines puudusi nii repertuaari suunamisel kui ka kollektiivi kasvatamisel (vähe arutati loomingulisi küsimusi partei lahtistel koosolekutel, harva organiseeriti külastajate konverentse, mitte kõik solistid ja kollektiivid ei olnud haaratud süstemaatilise õppetööga).

Kokku võttes partei-algorganisatsiooni tegevust kontserdielu suunamisel ja kollektiivi kasvatamisel ilmneb, et ta juhindub NLKP XXIII kongressi otsusest, kus muuhulgas öeldakse: «Par-

tei ootab loomingulistelt töötajatelt uusi tähelepanuväärseid teoseid, mis köidaksid elu peegeldamise sügavuse ja tõepärasusega, ideelise paatose jõuga ja kõrge kunstimeisterlikkusega, aitaksid aktiivselt kujundada kommunismiehitajate vaimset palet, kasvataksid nõukogude inimestes kõrget moraali, ustavust kommunismi ideaalidele, kodanikutunnet, nõukogude patriotismi ja sotsialistlikku internatsionalismi.»⁷⁸ See eeldab Filharmoonia parteialgorganisatsiooni tõsist ja innustatud tööd, nõudlikku suhtumist kunstiliste kollektiivide loomingusse, nende järjekindlamat suunamist ja abistamist.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ФИЛАРМОНИЯ ЭССР И ЕЕ ПАРТИЙНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ (1960—1965)

И. Шевчук

Резюме

Партия выдвинула в качестве одной из главных задач построения коммунистического общества задачу воспитания нового человека. Огромную роль в деле формирования духовного облика человека призвана сыграть советская культура, в том числе музыка.

В данной статье на основе архивных материалов ЦК КПЭ, местных партийных органов и Министерства культуры республики делается попытка обобщить некоторые стороны деятельности партийной организации Государственной филармонии ЭССР по руководству концертной деятельностью и идейно-политическому воспитанию творческого коллектива (1960—1965 гг.).

Партийная организация Государственной филармонии ЭССР проделала значительную работу по идейному руководству репертуаром, обратив особое внимание на претворение в жизнь программных задач партии по национальному вопросу в области культуры. В результате повседневного внимания партийных органов в репертуаре произошли существенные изменения. Если в начале 60-х годов руководство и партийная организация филармонии были подвергнуты критике за то, что они вели недостаточную борьбу за улучшение пропаганды советской музыки, то с 1963 года творчество эстонских авторов и композиторов из других республик занимает ведущее, центральное место.

В репертуаре эстрадного оркестра Государственной филармонии в 1965 году произведений эстонских авторов было 38,1%, композиторов братских республик — 23,7%, других стран

⁷⁸ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIII kongressi resolutsioon NLKP Keskkomitee aruande põhjal, Tallinn 1966, lk. 21.

социализма — 10,9%, композиторов капиталистических стран — 27,3%. В процентном отношении репертуар основного концертного коллектива — Государственного Академического мужского хора — выглядел следующим образом: творчество эстонских авторов — 39%, композиторов братских республик — 22,5%, других стран социализма — 11%, авторов капиталистических стран — 16,5%, советские народные песни — 2,5%.

В республике с 1963 года значительно увеличилась концертная деятельность художественных коллективов из других республик.

Особенно отрадно отметить большой рост числа беспартийных творческих работников филармонии в системе политического просвещения в первой половине 60-х годов. Партийная организация проделала здесь большую организационную работу, используя различные формы и методы политического просвещения.

Возрастание роли, авторитета и влияния партийной организации на решение важных творческих задач тесно связано с дальнейшим ростом рядов партийной организации (1954 г. — 4 чел., 1966 г. — 18 чел.).

Однако в работе партийной организации Государственной филармонии имелись и недостатки. Не всегда в центре внимания партийной организации стояли творческие вопросы, не всегда она достаточно вела борьбу за улучшение концертных программ во всех коллективах. Некоторые солисты чрезмерно увлекались западной легкой музыкой.

В целом её деятельность в осуществлении программных задач КПСС в области культурных взаимоотношений является необходимым условием усиления роли музыки в деле воспитания социалистического интернационализма, дружбы народов, что является одним из источников сближения всех народов.

DIE ESTNISCHE STAATLICHE PHILHARMONIE UND IHRE PARTEIORGANISATION (1960—1965)

I. Schewtschuk

Zusammenfassung

Der Verfasser des vorliegenden Artikels hat es sich zur Aufgabe gemacht, die Tätigkeit der Parteiorganisation der Staatlichen Philharmonie der Estnischen SSR hinsichtlich der Lenkung des Repertoires und der ideologisch-politischen Erziehung des Kollektivs in den Jahren 1960—1965 auf Grund des Tatsachenmaterials des Parteiaktivs des ZK der KPE, der örtlichen Parteiorgane und des Kulturministeriums der Estnischen SSR zu verallgemeinern.

Bei der Umsetzung der Beschlüsse der Parteiorgane in die Tat hat die Parteiorganisation der Philharmonie eine bemerkenswerte Arbeit geleistet, wobei der Verwirklichung der vom Nationalprogramm der Partei auf dem Gebiete der Kultur gestellten Aufgaben besondere Aufmerksamkeit geschenkt wurde.

Das Repertoire des bedeutendsten Konzertkollektivs der Philharmonie — des Staatlichen Akademischen Männerchors — für das Jahr 1965 war in Prozenten ausgedrückt folgendes: estnische Autoren — 39%, Autoren der Schwesterrepubliken — 22,5%, anderer sozialistischer Länder — 11%, kapitalistischer Staaten — 16%, Volkslieder der UdSSR — 2,5%.

In den genannten Jahren wurde die politische Aufklärungsarbeit durch neue Formen vervollkommenet, sie wurde inhaltlich tiefer und die Zahl der daran teilnehmenden schöpferisch Arbeitenden stieg.

Die Lenkung der Arbeit durch die Parteiorganisation verbesserte sich.

Zusammenfassend wäre zu bemerken, daß der bedeutende Anteil der Parteiorganisation an der ideologischen Arbeit der Partei bei der Erziehung der Werktätigen im Geiste des Internationalismus durch Konzerte hervorgehoben werden muß.

OPIKUTE KÜSIMUSEST EKP OTSUSTE VALGUSEL

S. Lepik

NLKP ajaloo kateeder

Nõukogude noorsoo õpetamisele ja kasvatamisele kaasajal rajavad aluse NLKP programm, NLKP XXII ja XXIII kongressi ning samuti Keskkomitee pleenumite otsused. Kommunistliku Partei juhtnõõride rakendamine eeldab teaduslikku lähenemist igale üldhariduse reorganiseerimisega seotud küsimusele. Eelkõige väärivad tähelepanu sõlmküsimused, sealhulgas õpikute sisu ja vormi vastavus tänapäeva nõudmistele.

Vajaduse õpikute sisu ümber töötada ja muuta neis aine esitamise vormi tingisid teaduse ja tehnika revolutsiooni poolt esilekutsutud muutused hariduse sisus ja mahus ning vastavalt sisule arenema hakanud uued õpetamismeetodid (programmeeritud õpetamine jt.).

Päevakorrale tõusis kaks ülesannet: vananenud õpikute ümbertöötamine vastavalt hariduse sisu ja õpetamismeetodite muutustele ja uute õpikute koostamine sõltuvalt hariduse sisu täienemisest uute õppeainetega (tootmisõpetus, ühiskonnaõpetus jne.). Nende ülesannete pakilise lahendamise vajalikkust rõhutavad ka paljud teadlased ja pedagoogid.¹ Nad viitavad õpikute ülepaisutatusele vananenud, teisejärgulise materjaliga, märgivad vähest süsteemikindlust materjali paigutuses õppeaastate läbilõikes ja heidavad ette mahajäämust kaasaja teadusest.

Järgnevalt analüüsisime õpikute küsimuse lahendamist möödunud seitseaastaku läbilõikes (1959—1965). Tuginedes EKP Keskkomitee konkreetsetele juhenditele alustati uute õpikute koostamist ja käibel olevate täiustamist.

¹ Vt. B. Rea, Geograafia õpetamise tänapäeva nõuded ja õpikud, «Nõukogude Õpetaja», nr. 51, 23. detsember 1961. L. Anijaalg, Hea õpikuni on veel palju maad, «Nõukogude Õpetaja», nr. 51, 23. detsember 1961. H. Kurm, Ajaloõpikud arvustustules, «Tartu Riiklik Ülikool», nr. 20, 2. juuni 1961. A. Pae ja O. Seeman, Märkusi A. Pjorõškini füüsika õpiku kohta, «Nõukogude Kool», nr. 1, 1961, lk. 45—48. A. Pae ja L. Uiho, Veel kord A. Pjorõškini füüsikaõpikust, «Nõukogude Kool», nr. 9, 1963, lk. 682—686.

1961. a. 15. mail arutati õpikute kirjutamise, kirjastamise ja väljaandmise olukorda EKP Keskkomitee büroo istungil. Suurima puudujäägina märgiti kirjutamise aeglust. Näiteks 1960/61. õppeaastaks jäi valmimata 12 nimetust. 1961. aastal ei laekunud kirjastusse 6 plaanis ettenähtud käsikirja.² Veelgi aeglasem oli kirjastamine. Eesti Riiklik Kirjastus ei suutnud 1961. a. 1. jaanuariks aastaplaani raames välja anda ühtki nimetust uutest kooliõpikutest. Plaani järgi oleks tulnud neid välja anda 14 nimetust.³ EKP Keskkomitee büroo konstateeris, et ENSV Haridusministeeriumil puudub uute õpikute väljaandmise perspektiivplaan. Märgitakse ka vähest kontrolli kvaliteedi üle. Peamiselt avaldub see realsenseerimise organiseerimises. Näiteks tuuakse geograafia ja ajaloo õpikud⁴, mis kirjutamise ja kirjastamise aegluse tõttu on juba enne käibele minekut maha jäänud elu nõuetest. Tähelepanu pööratakse ka õpikute välimusele. Ei olda rahul kõigi nende kujundusliku tasemega.⁵ Ka juhitakse tähelepanu veel sellele, et Haridusministeerium peab ainekomisjone paremini juhtima ja kontrollima. Aga ühtlasi toonitatakse: muudatuste tegemine õpikutes ja õppeprogrammides eeldab eelnevat teaduslikku uurimistööd. Seda nõuet ENSV Haridusministeeriumi ainekomisjonidele tuleb pidada eriti oluliseks, sest massiline eksperimenteerimine koolipraktikas on üks halvavamaid nähtusi.

EKP Keskkomitee bürool märgiti suuri puudusi õpikutega varustamisel õppeainete lõikes.

EKP Keskkomitee büroo otsuses 15. maist 1961. a. kohustatakse eelkõige ENSV Haridusministeeriumi ja Eesti Riiklikku Kirjastust tagama üldhariduslikele koolidele mõeldud õpikute kõrge ideelis-teoreetiline ja meetodiline tase.⁶ Eriti nõutakse vastavust kaasaja teaduse saavutustele. Märgitakse käsikirjade sügava läbiarutamise vajalikkust; seda võimaldab toetumine õpetajate aktiivile ja teiselt poolt teaduslikele töötajatele ning spetsialistidele kõrgemates koolides.⁷

ENSV Haridusministeeriumi ainekomisjonide tegevuse efektiivsuse tõstmiseks näeb otsus ette nende komisjonide koosseisude läbivaatamise ja tugevdamise.⁸

Valmivate õpikute stabiilsuse tagamiseks kohustab EKP Keskkomitee büroo õppeainete programme läbi vaatama ja stabiilsemale alusele viima.⁹

² EKPA, f. 1, nim. 199, s. ü. 129, l. 177;

³ Sealsamas, l. 177;

⁴ Sealsamas, l. 177;

⁵ Sealsamas, l. 177;

⁶ Sealsamas, l. 179.

⁷ EKPA, f. 1, nim. 199, s. ü. 129, l. 179;

⁸ Sealsamas, l. 179;

⁹ Sealsamas, l. 179;

Eraldi punkt otsuses on pühendatud töö- ja tootmisõpetuse õpikute väljaandmisele. Esimese tähtjana nähakse ette juba 1962/63. õppeaasta, mille vältel tuleb koolid varustada oluliseimate neid aineid käsitlevate õpikutega.¹⁰

Otsuse viimases punktis pööratakse tähelepanu vajadusele parandada õpikute kunstilist ilmet.¹¹

Peale mainitud keskse otsuse on Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee vastu võtnud otsuseid üksikute õppeainete kohta. EKP Keskkomitee büroo otsused 4. maist 1961. a. ja 18. aprillist 1961. a.¹² märgivad vajadust seoses vene keele õpetamise parandamisega pöörata tähelepanu ka uute õpikute koostamisele. Siingi seatakse tingimuseks stabiilsete programmide väljatöötamine.

Võõrkeelte õpikutest on juttu ENSV Ministrite Nõukogu määruses nr. 468, 27. maist 1961. aastast «Võõrkeelte õpetamise parandamise kohta».¹³ Selles kohustatakse ENSV Haridusministeeriumi ja ENSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituuti kolme-nelja aasta jooksul üldhariduslike koolide võõrkeelte õpetamise programme täiustama ja neile vastavalt uusi õpikuid koostama. Õpikute sisu peab olema selline, mis aitab õpilastel omandada võõrkeeles kõnelemise oskuse ja võimaldab ilma sõnastikuta tõlkida võõrkeelset teksti. Teiseks kohustatakse mainitud organeid välja andma mõnede õppeainete õpikuid võõrkeeles, et nende põhjal ühtlasi keelteoskust süvendada.¹⁴

Lähtudes EKP Keskkomitee büroo otsustest ja ENSV Ministrite Nõukogu määrusest asus ENSV Haridusministeerium eelkõige ainekomisjonide töö parandamisele.

ENSV Haridusministeeriumi kolleegiumidel¹⁵ oli korduvalt tähelepanu keskpunktis ainekomisjonide koosseisude tugevdamine. Ainekomisjonide liikmete arvu vähendati järk-järgult, kuid kvaliteet sellest ei alanenud, sest tõmmati kaasa teadlasi ja eesrindlikke õpetajaid. Seda tõendab ainekomisjonide isikulise koosseisu analüüs¹⁶.

Tabelis peegeldub eelkõige teadlaste osatähtsuse järkjärguline kasv. Sellel on ka vahetu seos õpikute ja õppeprogrammide probleemi lahendamisega.

¹⁰ Sealsamas, l. 179;

¹¹ Sealsamas, l. 179;

¹² Vt. EKPA, f. 1, nim. 199, s. ü. 128, 1-d 29—33 ja EKPA, f. 1, nim. 199, s. ü. 128, l. 121.

¹³ Vt. ENSV Ministrite Nõukogu määrus, nr. 373, 25. august 1961, «ENSV Ministrite Nõukogu määruste ja korralduste kogus», nr. 33, 14. september 1961.

¹⁴ Vt. ENSV Ministrite Nõukogu määrus, nr. 373, 25. august 1961, «ENSV Ministrite Nõukogu määruste ja korralduste kogus», nr. 33, 14. september 1961.

¹⁵ Vt. ENSV Haridusministeeriumi käskkirjad ja juhendid, 1962—1965.

Tabel 1

Ainekomisjoni isikuline koosseis	1959	1960	1964	1965
Kõrgemate koolide ja teaduslike asutuste töö- tajad	26,5%	33,3%	34,1%	36,4%
Keskkooliõpetajad	38,2%	40,7%	42,9%	43,2%
8-kl. koolide õpetajad	3,7%	4,3%	3,9%	2,0%
Haridustöötajad	26,5%	14,8%	16,3%	15,3%
Pensionärid	2,8%	3,7%	0,8%	0,9%
Lasteasutuste töötajad	2,3%	2,4%	1,9%	1,8%
Tööstusettevõtete spet- sialistid	—	0,8%	0,3%	0,4%
Kokku (abs. arv)	215	162	160	163

Esile kerkivad matemaatika, võõrkeelte, tootmisõpetuse ja bioloogia ainekomisjonid. Tooni annavad neis teadlased. Näiteks matemaatika ainekomisjonis on 10 liikmest 6 kõrgemate õppeasutuste ja uurimisinstituutide töötajad, võõrkeelte ainekomisjonis 11-st 6, tootmisõpetuse ainekomisjonis 13-st 9 ja bioloogia ainekomisjonis 10-st 6.

Tähtis on ka komisjonide sisulise tegevuse suunamine. Komisjonidevahelistel nõupidamistel ENSV Haridusministeeriumis arutati nõukogude kooli ette kerkinud uusi aktuaalseid probleeme, sealhulgas õpetamise ja kasvatamise seostamist, samuti eri õppeainete seostamist kooli lähendamisel elule.¹⁷ Nende nõupidamiste ja mõttevahetuste käigus kontrolliti uute õpikute vastavust kaasaegsetele õpetamise ja kasvatamise nõuetele. Sageli pandi siin alus teadlaste ja õpetajate koostöö uutele vormidele, mis süvenesid õpikute ettevalmistamise käigus.¹⁸

Õpikute ettevalmistamist juhib vahetult ENSV Haridusministeeriumi metoodika ja õpikute osakond, kes töötab välja plaanid õpikute kirjutamiseks, koordineerib neid vastavalt ainekomisjonide tööplaanidele ja võimalustele, organiseerib õpikute kirjutamist, kontrollib õpikute kirjastamist ja samuti nende jõudmist õpilasteni.

Uute õpikute koostamise, samuti olemasolevate ümbertöötamise alal on silma paistnud matemaatika ainekomisjon (esimees

¹⁶ Vt. ENSV Haridusministeeriumi käskkirjad, nr. 180, 10. november 1959, nr. 165, 31. oktoober 1960 ja nr. 135, 28. oktoober 1964, ENSV Haridusministeeriumi käskkirjad ja juhendid, nr. 10, 1959, nr. 8, 1960, ja nr. 5, 1964.

¹⁷ Vt. ENSV Haridusministeeriumi käskkirju ainekomisjonide põhimääruse muutmise kohta, nr. 165, 31. oktoober 1960, nr. 189, 30. detsember 1963, ja nr. 135, 28. oktoober 1964.

¹⁸ Autori tähelepanekud isikliku osavõtu käigus ainekomisjonide tööst.

IRU õppejõud O. Prints). Selles komisjonis toetuti teaduslikult väljatöötatud seisukohtadele. Oma otsuste ellurakendamise eel kontrolliti neid piiratud ulatuses. Esimeste hulgas asuti rajama oma seisukohti matemaatika õpetamise seostamiseks eluga ja teiste õppeainetega: loodi teoreetiline baas, millel sai baseeruda olemasolevate õpikute ümbertöötamine ja uute loomine. Täiendati ja osaliselt isegi töötati ümber matemaatika õpetamise programmid. Juba 1962. aastaks oli komisjon välja töötanud uued matemaatikaõpikud kõigi alg- ja keskkooli klasside jaoks (1.—8. kl.), ning 1965. aastaks kõik õpikud kõigi keskkooli klasside jaoks. Eriti oluline oli just kogu õpikute süsteemi uuendamine, sest see väldib parallelismi ja tarbetuid kordamisi.

Komisjoni töö õpikutega väärib kiitust mitmes muuski mõttes. Käsikirjad koostati kollektiivselt arvestusega, et eri õpikute autorite vahel tekiks kirjutamisel orgaaniline koostöö. Uued õpikud lasti esialgu välja katseõpikutena ja kontrolliti neid aasta-paari vältel õpetamisprotsessis (500—550 eks.). Järelekontrollimiseks küsiti õpetajatelt arvamusi, rakendades sotsioloogilisi meetodeid.¹⁹ Kontrolli tulemused tegi komisjon aineala õpetajatele laialdaselt teatavaks.²⁰ Lisaks õpikutele ahistati õpetajaid lisa-kirjanduse väljaandmise kaudu.²¹

Sügav, sisuline lähenemine õpikute probleemile annab ainsana häid tulemusi. Ei saa luua kaasaja tasemele vastavat õpikut, kui puudub teaduslik pagas antud aine käsitlemiseks ja mõistmiseks kaasaegsetest õpetamise ja kasvatamise nõuetest lähtudes. Väiksema tähtsusega pole ka küllaldane tagasiside. 1961. a. sotsioloogiline eksperiment, mis pidi selgitama õpikute vastavuse õpetamise nõuetele, õigustas end täielikult. Nimelt koostas komisjon ankeedi kõigi vabariigi koolide matemaatikaõpetajatele. Tagasi sai ta 200 ankeeti umbes 400 vastajalt²². Õpetajatepoolne aktiivsus iseloomustab selle komisjoni tööd parimast küljest. Komisjoni liikme, Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi töötaja A. Telgmaa kokkuvõtetel on arvamused järgmised.

Kas saab õigeks pidada 5.—7. klassis aritmeetika, algebra ja geomeetria õpetamist ühtse õppeainena, matemaatikana? — Jaa-tava vastuse andis 97,5% õpetajatest. Põhjenduseks öeldakse, et see viis võimaldab matemaatika kolme komponenti paremini siduda; hindamine on tunduvalt objektiivsem kui niisugusel juhul, kus kasutada on ainult 2 tundi nädalas; õppimine on elulähedasem, sest ainete sidumine võimaldab koostada praktilisema

¹⁹ Vt. J. Lõhmus, Arutati matemaatika õpetamise küsimusi, «Nõukogude Õpetaja», nr. 16, 22, aprill 1961.

²⁰ 14. ja 15. aprillil toimus Tallinnas matemaatikaõpetajate vabariiklik nõupidamine.

²¹ Vt. Meetodilisi juhendeid matemaatika õpetamiseks 9. ja 11. klassis. (koostanud O. Prints ja E. Etverk), Tallinn 1965 ja A. Telgmaa, Järgjalgulise lähenemise meetodist koolimatemaatikas, Tallinn 1964.

²² Ankeedile vastasid peaaegu kõigil juhtudel 2—3 õpetajat kollektiivselt.

sisuga ülesandeid ning õpilaste oskusi aritmeetikas, algebras ja geomeetrias saab rakendada igas tunnis; endise 6 raamatu asemel on kuuendas klassis nüüd üksainus raamat.

Ülejäänud, eitavalt vastanud õpetajad pooldavad aritmeetika, algebra ja geomeetria koos õpetamist 5. ja 6. klassis, aga geomeetria eraldamist iseseisvaks õppeaineaks alates 7. klassist.

Kas saab õigeaks pidada geomeetria õpetamist 5.—7. klassini vaatlus-katselisel meetodil, nagu uute programmide ja õpikute alusel pragu tehakse? — Jaatav vastus anti rohkem kui 98 protsendis ankeetidest. Ainult neli kooli jäid eitavale seisukohale.

Jaatavalt vastajad peavad kõnealust käsitluslaadi ainuõigeaks, sest see arvestab õpilaste arenemistaset ja on neile jõukohane. Selles vanuses õpilased pole veel suutelised abstraktselt mõtlema ning deduktiivseid järeldusi tegema. Vaatlustest ja katsetustest lähtudes jõuab õpilane samm-sammult välja tõestamise vajaduseni.

Kas õppematerjali esitus on jõukohane ja vastab õpilaste eale? — Anti 188 jaatavat vastust. Märgitakse, et õpikute keel on selge ja ladus, väljendused täpsed, materjal õpilastele arusaadav. Avaldatakse mõningaid pisisoove küsimuse teisiti käsitlemise kohta. Osa nendest on õpikute uutes väljaannetes arvestamist leidnud.

Kas on märgata õpilastes huvi tõusu matemaatika õppimise vastu? — Valdav enamik (162) vastab jaatavalt. Märgitakse, et uued õpikud võimaldavad õpilastel iseseisvalt töötada. Ülesanded äratavad huvi, lugupidamine matemaatikaõpiku vastu on tõusnud. Sellega on astunud suur samm edasi matemaatika õpetamise lähendamiseks elule. Eriti kõidavad õpilasi raamatutes toodud praktilised tööd, mudelite valmistamine, mõõtmised ja jooniste tegemine. Lapsed näevad matemaatika rakendusi tegelikus elus.

Kas uued programmid ja õpikud võimaldavad õpilasi iseseisvale tööle rakendada? — 196 jaatavat vastust: materjal on õpilastele jõukohane, ja sisaldab terviklikke juhendeid.

Kas uute õpikute materjal on eluline ja seotud kaasajaga? — 157 jaatavat vastust, 20 kooli vastasid eitavalt ja 25 kooli andsid osalise vastuse. Väheseks peetakse põllumajandusega seotud ülesandeid.

Kas uued programmid ja õpikud kindlustavad programmi-kohaste teadmiste ja oskuste omandamist? — Enamik koolidest vastab jaatavalt. Esitatud soovidest on enamik õpikute järgmistes väljaannetes juba täidetud. Sest need soovid käivad peamiselt 7. klassi kursuse kohta.

Kas õpiku ja ülesannete jaoks on vaja eraldi raamatuid või võivad nad olla ühes raamatus? — 199 kooli pooldavad üht raamatut, mõned peavad seda isegi kõige paremaks uuenduseks matemaatika õpetamise ümberkorraldamisel. Märgitakse, et nii

on teoreetiline materjal paremini seotud praktiliste ülesannetega, ühtne raamat soodustab iseseisvat tööd.

Mis puutub õppeedukuse tõususse matemaatikas, siis enamik vastajaist märgib, et 5. ja 6. klassi õpetamine on elulähedasem ja huvitavam ning materjal lastele jõukohasem. Õpilastes on kasvanud usk oma võimetusse. Need koolid, kus pole märgata õppeedukuse tõusu, viitavad just 7. klassile. Põhjuseks on selles klassis valitsev suur ajapuudus.

123 kooli kirjutavad, et matemaatika õpetamise reorganiseerimise tõttu on õpilaste töökoormus vähenenud, sest nüüd saab tundides senisest rohkem materjali läbi võtta. Eitavalt vastajad põhjendavad oma väidet jällegi 7. klassiga. Sealne suur töökoormus on aga ajutine nähtus.

Kas uute õpikute meetodiline ülesehitus takistab õpetajate loovat tööd? — Enamik koole vastab eitavalt (189). Märgitakse, et õpiku võtted pole ju õpetajale kohustuslikud. Kui õpetaja ühe või teise teema puhul kasutab muud võtet, mis annab paremaid tulemusi, siis on see asjale ainult kasuks.

Küsitluslehed sisaldavad veel rea soove ja ettepanekuid programmide ja õpikute üksikute osade kohta. Neid saab arvestada õpikute edasisel täiustamisel.

Tõhusat tööd on teinud ka võõrkeelte ainekomisjon. Peaaegu kõik klassid on saanud endale täiuslikumad keelteõpikud. Lisaks sellele on ainekomisjoni ja ENSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi koostööna valminud rida abimaterjale õpilastele ja õpetajatele.

Tähelepanu väärib spetsiaalselt õpilastele mõeldud saksa-eesti sõnaraamatu väljaandmine.²³ Suureks abiks õpetajatele on inglise keele miinimumsõnastik²⁴ ja meetodiline materjal kõneharjutusteks.²⁵

Agarust ilmutas EKP Keskkomitee otsuse täitmisel ka tootmisõpetuse ainekomisjon. Õpikuid ja õppematerjale tuli valmista hakata A-st ja B-st peale, sest selles aines puudusid selged meetodilised ja sisulised piirid õpetamisel, rääkimata püsivatest programmidest. Kuid komisjoni energilise tegevuse tulemusena läks korda möödunud seitsme koolireformi-aasta jooksul välja anda 14 nimetust õpikuid ja muid õppematerjale.²⁶

Keemia ainekomisjonis töötas väike autorite kollektiiv tervikliku süsteemi alusel läbi kõigi klasside keemiaõpikud.²⁷ Vene keele ja geograafia ainekomisjonid andsid välja mitmed vajali-

²³ Vt. R. Lesthal, Saksa-eesti sõnaraamat koolidele, Tallinn 1965;

²⁴ Vt. E. Tiikmaa, Inglise keele temaatiline miinimum-sõnastik, Tallinn 1961.

²⁵ Vt. I. Sotter, Kõneharjutusi inglise keele tundides, Tallinn 1962.

²⁶ Vt. ENSV Raamatukroonikad aastatel 1959—1965.

²⁷ Vt. V. Karik, H. Prinkmann ja V. Ratasepp, Keemia, (õpikud VII—XI klassini) Tallinn 1959—65.

kud abimaterjalid õpetajatele ja õpilastele.²⁸ Esimene neist pais-
tab silma veel ka õpikute ümbertöötamise poolest.²⁹

Ainekomisjonide tegevuse analüüs ei anna veel täit pilti õpi-
kute probleemi lahendamisest. Seepärast vaatleme nende välja-
andmist vabariigis aastate lõikes.

²⁰ Autorid M. Valme, N. Kurve ja I. Batarina on ümber töötanud ka
kõigi klasside vene keele õpikud.

Seitsme aasta vältel anti vabariigis õppekirjandust välja
nimetuste arvu järgi järgmiselt:³⁰

Tabel 2

	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Üldhariduslike koolide õpi- kud	89	92	132	109	114	147	141
Tehnikumide jt. kesk-eriõp- peasutuste õpikud	18	13	17	25	20	24	29
Kõrgemate koolide õpikud	39	66	116	152	145	143	134
Muu kirjandus	11	7	9	13	27	9	9
Õppekirjandust kokku	157	178	274	300	306	323	323

Tabelis peegeldub õppekirjanduse pidev kasv. 1960. aastatest
alates aga võib märgata teatud stabiilsust, mis kõneleb juba
nõuetele enam-vähem vastava taseme saavutamisest.

Tabel 3

Tiraaži järgi anti õppekirjandust välja (tuh. eks.)³¹

	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Üldhariduslikele koolidele	989,5	1006,6	1445,0	1190,8	1408,3	1371,2	1469,3
Tehnikumidele ja kesk-eri- asutustele	56,0	47,0	38,8	86,0	86,3	105,5	124,1
Kõrgematele koolidele	70,5	68,8	138,7	163,1	170,0	143,9	149,7
Muu kirjandus	94,0	36,2	29,4	44,2	56,0	14,2	76,2
Õppekirjandust kokku	1210,0	1158,0	1651,9	1484,4	1720,6	1634,8	1819,3

Tabelist nr. 2 selgub, et kõige suurem kaal on üldhariduslike
koolide õpikutel. Välja arvatud väike kõikumine 2—3 aasta kes-
tel, on õpikute väljaandmine läinud pidevas tõusujoones. Õpilaste

²⁸ Geograafia ainekomisjon on välja andnud rea originaalseid töövihikuid
V, VI, ja VIII klasside jaoks.

³⁰ ENSV trükitoodangu statistika a. 1961—1962, 1963, 1964 ja 1965.

³¹ Sealsamas.

Tabel 4

Trükipoognate järgi anti õppekirjandust välja³²

	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Üldhariduslikele koolidele	1157,2	1049,8	1609,2	1352,9	1461,6	1736,2	1430,0
Tehnikumidele jt. kesk-eri- õppeasutustele	160,4	142,1	176,4	315,2	408,4	510,4	493,4
Kõrgematele koolidele	568,0	663,8	1029,2	1292,2	1224,9	1021,5	947,5
Muu kirjandus	268,1	250,0	110,0	129,0	136,0	81,4	120,2
Õppekirjandust kokku	2153,7	2105,7	2924,7	3089,3	3230,9	3350,5	2991,1

paranevast varustamisest õpikutega kõnelevad aga tabelid 3 ja 4. Ka siin haarab kandva osa üldhariduslikele koolidele mõeldud õppekirjandus.

Võrreldes 1958. aastaga moodustas õppekirjandus 1965. aastal 180% raamatute arvust ja 138% tiraažist. Seitseaastaku viimase, 1965. aasta trükitoodangu üldine kasv moodustas 1958. aastaga võrreldes 170% raamatute arvust.

Niisiis anti õppekirjandust 1965. aastaks võrreldes 1958. aastaga välja rohkem kui trükiseid koguarvus. EKP Keskkomitee 1961. aasta 15. mai otsust, kus kohustati kõiki asjaomaseid instantse tõhustama õpikute väljaandmist, täideti tulemusrikkalt.

Kuid ühtlasi kritiseeriti EKP Keskkomitee 1961. aasta 15. mai otsuses ka õpikute väliskujundust.³³

Oma põhiotstarbe kõrval täidab õpik tähtsat osa õpilaste esteetilises kasvatamises. Sõjale vahetult järgnenud aastatel ei suudetud seda täielikult arvestada. Väljaantud õpikud olid kujunduselt enamikus ilmetud ja hallid. Harva võis kohata häid, lastepäraseid illustratsioone ja pilditahvleid. Ka kaanekujundus oli väheütlev. Vähe pandi tähele õpikute trükitehnilist teostust. Seda enam on põhjust alla kriipsutada EKP Keskkomitee ülmärgitud otsuse tähtsust.

ENSV Haridusministeeriumi metoodika ja õpikute osakonna, ainekomisjonide ja ka vahetult ENSV Riikliku Kirjastuse hoolditusel on õpikud saanud parema kunstilise kujunduse ja trükitehnilise teostuse. Põhilist osa etendas selles ENSV Riikliku Kirjastuse kunstilise toimetuse osakonna tegevus. Vastavalt 1961. a. 15. mai otsusele reorganiseeriti õpikute kunstiline kujundamine. Varem illustreerisid õpikut 3—6 kunstnikku toimetaja poolt antud nimekirja alusel. Valminud illustratsioonid sobitati õpiku teksti, arvestamata täpsemalt ladu ja kõrvallähe-

³² ENSV trükitoodangu statistika a. 1961—1962, 1963, 1964, 1965.

³³ EKPA, f. I, nim. 199, s. ü: 129, l. 177.

külje kompositsiooni. Kunstnik õpikust maketti ei teinud. Tulemus olenes tehnilisest toimetajast. Õpik kui tervik kujunes toimetaja, autori ja kunstniku koostööst.³⁴

Nüüd illustreerib õpikut üks kunstnik. Autoril, toimetajal ja kunstnikul on võimalus tihedaks koostööks. Samuti nõutakse kunstnikult eskiismaketti kogu õpiku ulatuses.³⁵

Peale mainitud abinõude rakendamist on õpikute välimus nii-võrd paranenud, et nad suudavad pakkuda konkurentsile muule trükitoodangule, sealjuures kirjastuse «Kunst» väljaannetele. Viimase 7 aasta jooksul on ülevabariigilisel konkursil tulnud 25 parima raamatu hulka 9 üldharidusliku kooli õpikut.³⁶

Nende kohta öeldakse järgmist: «Joonised on sisult kaasaegsed, vormilt lihtsad ja arusaadavad, kuid samaaegselt kunstilised. Selgelt ja loogiliselt on eraldatud osad ja esile tõstetud peatekst, mis võimaldab õpilastel materjalis kiiresti orienteeruda.»³⁷

Kooli lähendamine elule seab oma nõuded ka õpikute kunstilises kujundamises. Ei piisa enam, kui kunstnik joonistab «auto üldse» või «lennuki üldse». Õpetamise korrelatsiooniprintsiip nõuab, et õpilane näeks kindlat tüüpi autot või lennukit (Tu-114, «Volga»). Järelikult peab illustratsiooni ülesandeks esteetilise maitse kujundamise kõrval olema ka teadmiste andmine kõigilt elualadelt. Uued õpikud täidavad seda nõuet. Ka on neis järgitud eakohasuse printsiipi.

Meie vabariigis väljaantud õpikutest on mõned tulnud isegi NSV Liidus 50 parima raamatu hulka.³⁸

Kuid lähemal analüüsimisel selgub, et saavutatuga rahuldamiseks pole alust. Nimelt kuuluvad parimateks tunnistatud õpikud 66% ulatuses algklasside õppevahendite hulka, V—VIII klasside õpikud on võistlustel esile tõstetud poole vähem, IX—XI klassidele mõelduid aga üldse mitte.

³⁴ Vt. R. Pangsepp, Kuidas saavutada raamatukujunduse kõrge tase, «Polügrafist», nr. 2, 1960, lk. 15.

³⁵ Sealsamas, lk. 15.

³⁶ Vt. Vt. A. Ridali, Joonistusõpetus 5.—6. klassile (kunstiline kujundaja R. Pangsepp);

H. Bachman ja S. Viltok, Lugemik I (kunstiline kujundaja S. Väljal);

J. Kallak ja A. Lints, Elavad arvud II (kunstiline kujundaja L. Härm); O. Niinemäe, Kodulugu, Õpik 4. klassile (kunstiline kujundaja E. Vaher); K. Kark ja A. Lilles, Loodusõpetus 5. klassile (kunstiline kujundaja G. Pant);

H. Пентре, Картинки (kunstiline kujundaja S. Väljal).

H. Kõiva, Botaanika 6. klassile (kunstiline kujundaja V. Tõnisson).

J. Piiper ja E. Prink, Zooloogia 7. klassile (kunstiline kujundaja V. Tõnisson).

O. Niinemäe, Kodulugu 4. klassile (uus trükk) (kunstiline kujundaja P. Ploompuu).

³⁷ R. Pangsepp, Võidelgem raamatu arhitektoonilise tervikkuse eest, «Polügrafist», nr. 4, 1963, lk. 3.

³⁸ Vt. J. Kallak, A. Lints, Elavad arvud II (illustreerija L. Härm) L. Altoo, H. Raigna, Aabits (illustreerija S. Väljal).

Peale selle on nii ülevabariigilised kui ka üleliidulised võistlused olnud nõuete poolest üldised, ei ole arvestanud õpikute erif nõudeid. Sellepärast otsustas Eesti Vabariiklik Polügraafiatööstuse ja Kirjastuste Teaduslik-Tehniline Ühing «kutsuda» õpikud eraldi võistleva.

1965. aastal korraldatud esimesele võistlusele võimaldati esitada 1963. ja 1964. aastal ilmunud õpikuid. 17 õpiku hulgas valis žürii välja 9 parimat.³⁹ Võistlustingimused nõudsid, et õpik vastaks eelkõige kasutaja eale, ärataks temas huvi illustratsioonidega õppematerjali vastu ja annaks joonistuste kaudu ka uusi teadmisi asjadest, nähtustest ja sündmustest. Illustratsioon peab olema õpilasele arusaadav ja tekstiga kooskõlas. Värvide harmoonia ja joone ilu kaudu peab ta kasvatama esteetiliselt.

Õpikutele esitatavaid nõudeid tuleb täita järelikult mitte üksnes koostajatel, kujundajatel ja toimetajatel, vaid ka tehnilistel toimetajatel ja polügrafistidel. Seda hinnatavam on õpikute puhul eraldi võistluste korraldamine.

Et iga neljas raamat meie maal on õpik⁴⁰, siis on õpikute kujundamine ja teostamine suures osas kogu trükitoodangu kujundamise ja teostamise probleem ning selle lahendamine nõuab täiendavaid materiaalseid kulutusi. Käesolevas artiklis seda lõiku ei analüüsita. Olgu vaid märgitud, et nii majandusteaduse kui ka parteilise juhtimise aspektist vajavad tähelepanu kaks rühma küsimusi: 1) materiaalseid kulutuste vähendamine stabiilsete õpikute loomise kaudu ja 2) tarvitatud õpikute otsustavaks ära kasutamise organiseerimine.

Muret tekitab asjaomastele organitele õppeprogrammide ebasabiilsus,⁴¹ mis sünnitab õpikute ebastabiilsuse. See on häirivaks nähtuseks riigi hariduselus. Nõus ei saa olla 1962. a. juunis toimunud Balti liiduvabariikide vahelise nõupidamise seisukohaga, nagu sõltuks õpikute stabiilsus kohtadel ainult originaalõpikute väljaandmisest: mida rohkem suudetakse välja anda originaalõpikuid, seda stabiilsem alus luuakse neile.⁴² Nõupidamisel mainiti isegi, et Läti NSV-s lõpetatakse õpikute stabiliseerimine 1963. aastaks.⁴³ Vastuväiteks võib tuua arvatuse, mis

³⁹ Vt. 25. parimat, Tallinn 1965, lk. 52.

⁴⁰ Vt. Meie kodumaa trükisõna, «Polügrafist», nr. 4, 1958, lk. 11.

⁴¹ Võrdle üldhariduslike koolide õppeprogramme aastail 1958–1965. (ENSV Haridusministeeriumi poolt välja antud keskkoolide programme 1958, 1960, 1963, 1964 ja VNFSV Pedagoogilise Teaduste Akadeemia poolt välja antud programmi projekti 1965. aastal). Nende erinevus ei peegeldu mitte üksnes õppematerjali ümberpaigutuses või mahus, vaid nad on läbi elanud tõelise revolutsiooni ka sisus ja milline protsess jätkub nähtavasti veel lähemategi aastate vältel, kuna õpetamise sisu ja mahu probleem pole veel lõplikult lahendatud. Lahendamata on ka küsimus teaduslik-tehnilise revolutsiooni tormilisest mõjust haridusele.

⁴² Vt. V. L u m i, Õpikute kvaliteet paraneb, «Nõukogude Opetaja», nr. 24, 16. juuni 1962.

⁴³ Sealsamas.

näitab, et nii Eesti NSV-s kui ka Läti NSV-s moodustasid originaalõpikud juba 1962. aasta sügiseks üle 70%, kuid asi pole sellest hoolimata paranenud. Õpikute ebastabiilsus ei sõltu ainult õpetamise mahust, vaid esimeses järjekorras just õpetamise sisust. Ka sisus hargnevad muutused (matemaatika, bioloogia jne.) toovad kaasa õpikute ümbertöötamise vajaduse. Järelikult sõltub stabiilsete õpikute loomine eelkõige õpetamise sisust, seejärel mahust ja lõpuks stabiilsete õppeprogrammide loomisest ning muidugi ka kohapealsest tööst õpikute loomisel. Muidugi on vabariigis kohapeal koostatud õpikud eelistatud, sest nad vastavad paremini elu nõuetele (kohalik materjal, kohalike iseärasuste arvestamine kasvatuslikust aspektist), kuid lõplikuks lahenduseks ainult nendest ei piisa. Vaevalt õnnestub kohapeal koostada kõiki õppeaineid haaravad programmid. See töö annab häid tulemusi, kui ta on kollektiivne ja mitmete teadusharude esindajate vahel kogu Nõukogude Liidu ulatuses hästi koopereeritud. Et teaduslikud otsingud ja katsetused alles jätkuvad, vaevalt siis kohtadel praegu õnnestub stabiilsete õpikute loomine kõigi õppeainete lõikes.

Õpikute suhtelise stabiilsuse saavutamiseks on vaja leida mingi uus lahendus või siis rahulduda senise moodusega — lisamaterjalide ja töövihikute väljaandmisega.

Teatud mõju avaldavad isegi uued õpetamismeetodid. Näiteks programmeerimine eeldab küll põhiliselt õppematerjali paiknevuse muutmist, kuid see protsess ise nõuab õpetatava sisu äärmist selgepiirilist ja kokkusurutust, kõige ülearuse ja raskepärase kõrvalheitmist.

Tundub põhjendatud olevat mõnede teadlaste ettepanek tulevikuõpikute osas.⁴⁴ Et vältida õpikute ümbertöötamist aastast aastasse, samuti ka õpperaamatute omavahelist koordineerimatut täiendamist (eri õppeainete puhul uute osade juurdetoomisel tekib parallelism, kokkulangevus), tuleb välja töötada õpikute kindel süsteem, mida saab paindlikult kohandada teaduse, tehnika ja elu nõuetele.

Õpikute süsteemi aluseks on õpikute jagunemine 3 rühma vastavalt otstarbele, mis õpetamisprotsessis annavad dialektilise ühtsuse.

I rühma moodustavad põhiõpikud, nad toovad kokkusurutud, üldistatud kujul, laskumata detailidesse, antud teaduse põhialused.

II rühma moodustavad süvendatud lisamaterjalid üksikute valdkondade kohta. Need on aluseks iseseisvale tööle.

⁴⁴ Vt. H. Schnedlinmeier, Wird es das komplexe Hehrbuchwerk sein? «Das Hochschulwesen», Nr. 7/8, 1963.

W. Albring, Was verlangt der Leser von einem Lehrbuch? «Das Hochschulwesen», Nr. 7/8, 1963.

III rühma moodustavad tabelite, reeglite köited, praktiliste tööde juhendid, sõnastikud jt. käsiraamatud.

Sellise süsteemi loomine eeldab teadlaste samaaegset kollektiivset tööd (koordineerimise eesmärgil) ja ühtlasi erialade teadlaste koostööd (aine sisu seisukohalt). Õpikuid antakse välja komplektidena.

Muidugi on sellisel süsteemil ka oma miinused. Paljuraamatulisus nõuab õpilastelt head orienteerumist. Kuid majanduslikult võidakse palju. Iga-aastane õpikute ümbertöötamine läheb riigile vaieldamatult kulukamaks kui väikeste lisavihikute või abimaterjalide väljaandmine. Pealegi võib õpikute süsteemi vormi valida vastavalt soovidele ja võimalustele. Näiteks 2. ja 3. rühma õppematerjalid võivad pehmes köites brošüüridena olla kaasväljaandeks, põhiõpiku vahel või isegi põhiõpikule juurde köidetavad.

Kõnealusel süsteemil on vaieldamatud eelised ka õpetamise ja kasvatamise elule lähendamise seisukohalt:

1) Põhiõpikut on II rühma õpiku kaudu võimalik paindlikult täiendada uue ja aktuaalse materjaliga teaduse, kultuuri ja tehnika valdkonnast, faktilise materjaliga vabariigi, linna-, rajooni või kohaliku ümbruse kohta.

2) On võimalik õpetamismetoodikat mitmekesistada (saab õppematerjali programmeerida).

3) On suuremad võimalused diferentseeritud töötamiseks õpilastega (süvendatud õpetamine lisamaterjalide kaudu).

4) Avarduvad õpilaste võimalused loovaks mõttetegevuseks, loovaks uue aine omandamiseks.

Muidugi tuleks nimetatud õpikute süsteemi meie vabariigi oludes eelnevalt kontrollida, katsetada ja siis otsustada kas selle kasuks või kahjuks. Antud lahendus võiks kujuneda üheks võimaluseks viia õpikute väljaandmine stabiilsemale alusele.

See oleks üks tee EKP Keskkomitee büroo otsuse täitmiseks.

ВОПРОС ОБ УЧЕБНИКАХ В СВЕТЕ РЕШЕНИЙ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЭСТОНИИ

С. Лепик

Резюме

Небывалый рост науки и техники в советском обществе и происходящие внутренние изменения обусловили необходимость реорганизации всей системы образования. Важное место в ходе реорганизации заняли школьные учебники. Вместе с учебными программами и планами они определяют содержание и объем

обучения, ибо этот вопрос стал центральной проблемой в ходе реорганизации установившейся системы образования.

Руководствуясь решениями по учебникам, принятыми республиканской партийной организацией, автор дает анализ хода их составления и обобщает некоторые более характерные черты руководящей деятельности партии в данной области.

Наиболее отличительной чертой данного вопроса является взаимная связь руководящей деятельности партии с наукой.

В рассматриваемый период (1959—1965 гг.) значительно чаще стали участвовать в работе над учебниками ученые нашей республики. Более современной стала практическая организаторская деятельность, многочисленнее стали формы проверки содержания учебников, обеспечивая массовый охват учителей в их обсуждении. В итоге улучшилось качество учебников и стала более эффективной организаторская работа по их составлению.

В целях повышения качества внешнего оформления школьные учебники были включены в конкурс на название лучшей книги. Это дало хорошие результаты: ряд учебников занял в республиканском и всесоюзном масштабах название лучшей книги.

В заключительной части статьи рассмотрены проблемы создания устойчивых учебников и внесен ряд предложений по решению данного вопроса.

DIE FRAGE DER LEHRBÜCHER IM LICHT DER BESCHLÜSSE DER KPE

S. Lepik

Zusammenfassung

Die schnelle Entwicklung der Wissenschaft und Technik und die sich in der sowjetischen Gesellschaft vollziehenden inhaltlichen Veränderungen riefen das Bedürfnis nach der Umgestaltung des ganzen Bildungssystems hervor. Eine große Bedeutung im Verlauf der Umgestaltung gewannen die Schulbücher. Gemeinsam mit den Lehrprogrammen und Lehrplänen bestimmen sie den Inhalt und den Umfang des Unterrichts. Der letztere ist aber im Verlauf der Umgestaltung des Bildungssystems zum zentralen Problem geworden.

Sich nach den Beschlüssen richtend, die die Parteiorganisation der Republik über die Lehrbücher herausgearbeitet hat, analysiert die Verfasserin den Verlauf ihrer Herstellung und verallgemeinert einige der charakteristischen Züge der Lenkungsarbeit der Partei.

In der behandelten Periode (1959—1965) wuchs die Teilnahme der Wissenschaftler an der Arbeit an den Lehrbüchern bedeutend an. Es vervollkommnete sich die praktische organisatorische Arbeit, es erweiterten sich die Formen der inhaltlichen Kontrolle der Lehrbücher, indem die breiten Massen der Lehrerschaft zur Mitarbeit herangezogen wurden.

Im großen und ganzen besserte sich die inhaltliche Seite der Lehrbücher, die organisatorische Arbeit wurde im Laufe ihrer Herstellung wirksamer.

Zwecks Verbesserung der äußeren Seite der Lehrbücher wurden die Schulbücher in den Wettbewerb guter Bücher eingeschaltet. Der Wettbewerb hat gute Erfolge erzielt. Eine ganze Reihe Lehrbücher wurden in der Republik wie auch im Allunionsmaßstabe lobend hervorgehoben.

In dem letzten Teil des Artikels wird das Problem der stabilen Lehrbücher aufgeworfen, und es werden Vorschläge zur Lösung dieser Frage gemacht.

SISUKORD — ОГЛАВЛЕНИЕ

K. Koger. Mõnda K. Marxi ja F. Engelsi võistlusekäsitlusest	3
K. Koger. К вопросу о взглядах К. Маркса и Ф. Энгельса на соревно- вание. <i>Резюме</i>	29
K. Koger. Über die Anschauungen von K. Marx und F. Engels von dem Wettbewerb. <i>Zusammenfassung</i>	31
K. Siilivask. VSDT(b)P Eesti organisatsioonide üleminek sotsialistliku revolutsiooni leninlikule orientatsioonile	33
K. Сийливаск. Переход эстонских организаций РСДРП(б) к ленинской ориентации на социалистическую революцию. <i>Резюме</i>	60
K. Siilivask. Der Übergang der Organisationen der SDAPR(B) Estlands zu Leninschen Prinzipien (April 1917). <i>Zusammenfassung</i>	61
A. Helbe. Essee-ride tegevusest Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise perioodil Eestis	63
A. Хельбе. О деятельности эсеров в период подготовки и проведения Октябрьской социалистической революции в Эстонии. <i>Резюме</i>	91
A. Helbe. Die Tätigkeit der Partei der SR in der Periode der Vorberei- tung und Durchführung der Großen Sozialistischen Oktoberrevolution in Estland. <i>Zusammenfassung</i>	92
V. Toom. ЕКР I ja II kongressi protokollid	94
B. Тоом. Протоколы I и II съездов КПЭ. <i>Резюме</i>	102
V. Toom. Die Protokolle des I. und II. Kongresses der Kommunistischen Partei Estlands. <i>Zusammenfassung</i>	102
V. Ruus. ЕКР tegevusest sotsialistliku võistluse organiseerimisel rahva- majanduses (1940—1941)	103
B. Руус. О деятельности КП Эстонии по организации социалистического соревнования в народном хозяйстве (1940—1941). <i>Резюме</i>	110
V. Ruus. The Activity of the Communist Party of Estonia in the Organi- sation of Socialist Emulation in National Economy (1940—1941). <i>Summary</i>	110
F. Kinkar. ЕК(b)P Keskkomitee pleenumite ja büroo istungite protokollid Eesti NSV-s toimunud kultuurirevolutsiooni uurimise allikana (1944—1948)	111
Ф. Кинкар. Протоколы пленумов и заседаний бюро ЦК КП(б) Эстонии как источник изучения истории культурной революции в Эстонской ССР (1944—1948 гг.). <i>Резюме</i>	127
F. Kinkar. On the Activities of the Central Committee of the Estonian Communist Party in Leading Cultural Work in the Years 1944—1948. <i>Summary</i>	128
И. Волков. Деятельность КП Эстонии по созданию и воспитанию кад- ров сельского хозяйства (1945—1948 годы)	129
I. Volkov. ЕКР tegevus põllumajanduskaadri komplekteerimise ja kasva- tamise alal aastail 1945—1948. <i>Resümee</i>	149
I. Volkov. Die Tätigkeit der Kommunistischen Partei Estlands auf dem Gebiet des Komplettierens und Heranbildens der landwirtschaftlichen Kader in den Jahren 1945—1948. <i>Zusammenfassung</i>	149

L. Kiik. Vabariigi parteiharidusvõrgu tööst aastail 1953—1958	151
Л. Кийк. О работе сети партийного просвещения в 1953—1958 гг. <i>Резюме</i>	163
L. Kiik. Activities of the Communist Party Educational Network on the Republic in 1953—1958. <i>Summary</i>	164
И. Якобсон. Возрастание роли печати в идеологической работе КП Эстонии (1956—1958 годы)	165
J. Jakobson. Ajakirjanduse osatähtsuse suurenemine EKP ideoloogilises töös (1956—1958). <i>Resümee</i>	189
J. Jakobson. Der wachsende Anteil der Presse an der ideologischen Arbeit der Kommunistischen Partei Estlands (von 1956 bis 1958). <i>Zusammenfassung</i>	190
L. Raid. Olustikutraditsioon ja ateistlik kasvatus töö (1957—1965)	191
Л. Райд. Бытовая традиция и атеистическое воспитание (1957—1965). <i>Резюме</i>	205
L. Raid. Die Traditionen des Alltagslebens und die atheistische Erziehung (1957—1965). <i>Zusammenfassung</i>	206
I. Sevtšuk. Eesti NSV Riiklik Filharmoonia ja tema parteiorganisatsioon (1960—1965)	208
И. Шевчук. Государственная филармония ЭССР и ее партийная организация (1960—1965). <i>Резюме</i>	228
I. Schewtschuk. Die Estnische Staatliche Philharmonie und ihre Parteiorganisation (1960—1965). <i>Zusammenfassung</i>	229
S. Lepik. Opikute küsimusest EKP otsuste valgusel	231
С. Лепик. Вопрос об учебниках в свете решений Коммунистической партии Эстонии. <i>Резюме</i>	243
S. Lepik. Die Frage der Lehrbücher im Licht der Beschlüsse der KPE. <i>Zusammenfassung</i>	244

ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС

V

На эстонском и русском языках

Резюме на русском, эстонском, немецком и английском языках
Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Юликооли, 18

Vastutav toimetaja V. Ruus

Korrektorid H. Vals, J. Sarv, F. Kibbermann, G. Liiv, A. Norberg
Ümbrise kujundas P. Lukats

Ladumisele antud 19. VI 1967. Trükkimisele antud 23. X 1967. Kohila Paberivabriku trüki-
paber № 2 60×90, 1/16. Trükipoognaid 15,5. Arvestuspoognaid 16,4. Tiraaž 500. MB-07218.
Tell. nr. 4081. Hans Heidemann'i nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. II

Hind 1 rbl. 15 kop.